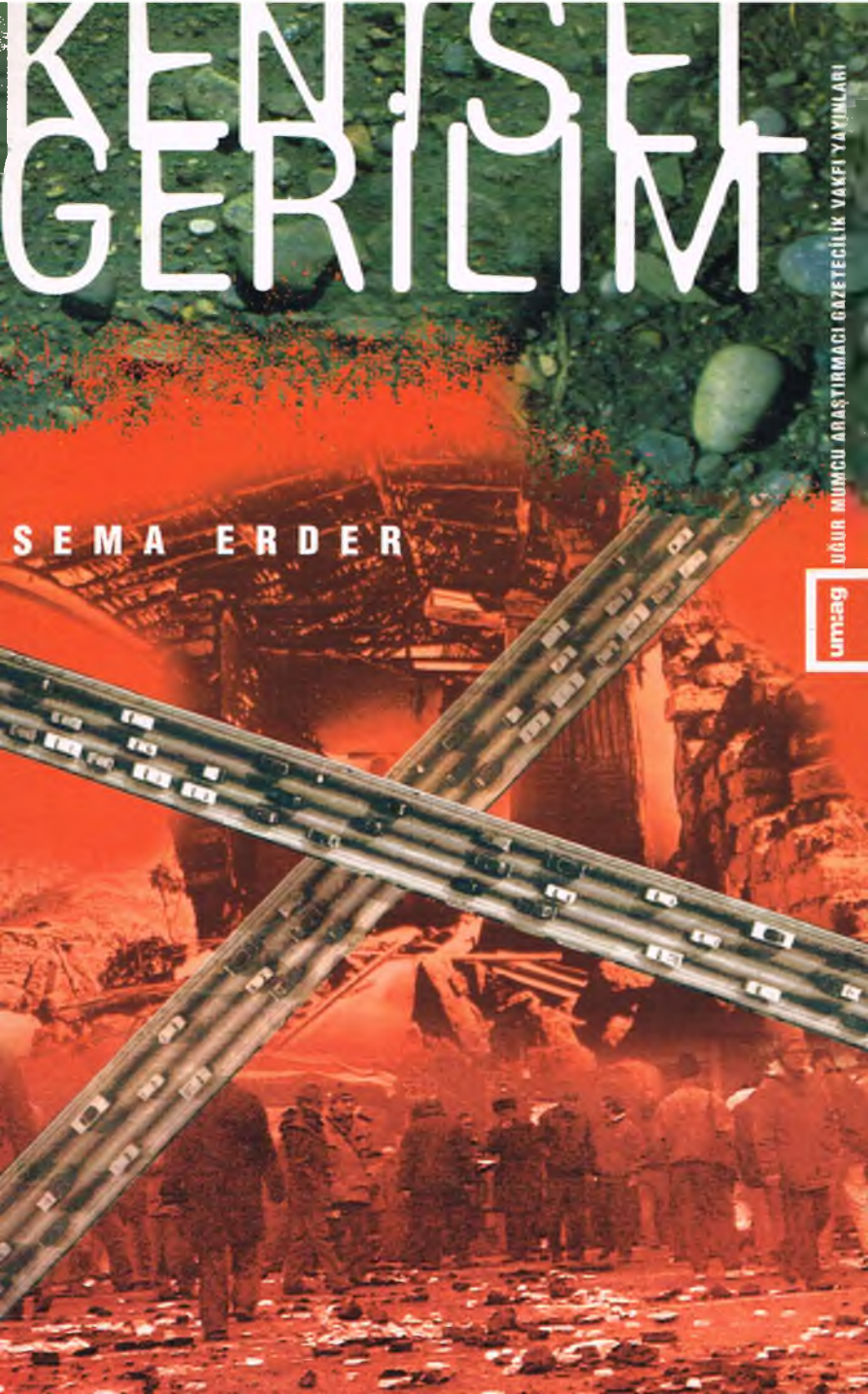
KENTSEL GERİLİM

SEMA ERDER

UĞUR MUMCU ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI YAYINLARI

umag

um:ag Vakfı Yayınları: 31

KENTSEL GERİLİM

SEMA ERDER

Birinci Baskı: Şubat 1997, Ankara, 2 000 Adet.

ISBN 975 - 8084 - 30 - 5

Yayın Yönetmeni: Ali TARTANOĞLU
Kapak Tasarımı: SOLARİS
Dizgi: um:ag
BASKI: DUMAT

um:ag UĞUR MUMCU ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI
Atatürk Bulvarı, 125/6, Bakanlıklar, Ankara. Tel: 0.312 417 47 62 - 417 77 20 Faks: 417 57 46

SEMA ERDER

KENTSEL GERİLİM

(Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması)

um:ag

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
ÖNSÖZ
GİRİŞ 13
BÖLÜM BİR
KENTSEL GERİLİM VE ENFORMEL İLİŞKİ AĞLARI 19
Kitlesel Toplumsal Hareketler 21
Kentsel Hareketler 25
Yerel Ve Yerel İlişkiler 28
Kişiler Arası Güven İlişkilerinin Değişen Biçimleri 32
Kentsel Eşitsizlikler ve Enformel İlişkiler 36
Kentsel Eşitsizlikler, Etnik Kimlik ve Etnik İlişkiler Sorunsalı 42
BÖLÜM İKİ
ALAN ARAŞTIRMASININ BULGULARI 49
Alan Araştırmasının Tasarımına Temel Olan Kavramsal Çerçeve 51
Alan Araştırmasının Tasarımı ve Uygulanması 58
Konut Sınıfları ve Yerel Üstü İlişkiler 64
Banliyö'den Periferi'ye Geçiş 64
İki Farklı Konut Alanı: E-5'in Altı ve E-5'in Üstü 70
Yerel Üstü Kurumlar ve Konut Sınıfları 83
Medya 86
Bürokratlar 93
Siyasetçiler 107
Yerel İlişkiler ve Kentsel Gerilim Eksenleri 114
Yerel Yaşamın Formel Örgütlenmesi 117
"Yerel" Dayanışmadan "Yerel" Gerilime:
Sünniler ve Aleviler 129
Zorunlu Göç ve Kentsel Gerilim: Boşnaklar ve Kürtler 143
Kuşak Çatışması ve Radikalleşme 156
BULGULAR ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME 167
Eklemlenme Taleplerinin Yarattığı Genel Gerilimler 168
Yerel Ortak Yaşamın Kurulması Sırasında
Doğan Gerilimler 172
Göç, Kentsel Eşitsizlikler, Toplumsal Hareketler ve
"Etnik" Kimliğin Oluşumu Üzerine 180
Sonuç ve Öneriler 187
KAYNAKÇA 193

SUNUŞ

Atatürkçü, laik, cumhuriyetçi, demokrat bir Türkiye'nin yılmaz savunucusu; devrimci, hep emekten yana, araştıran ve sorgulayan gazeteci Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 günü otomobiline konan bir bomba ile, inandığı tüm bu değerler uğruna yaşamını yitirdi.

Eşi Güldal Mumcu ile çocukları Özgür ve Özge; Uğur Mumcu'nun, yukarıda ana çizgilerini vermeye çalıştığımız kişiliğini gelecek kuşaklara aktarmak; kütüphanesini, arşivini ve tüm yazılarını tasnif edip araştırmacıların kullanımına sunmak, gazeteciliğe hevesli gençleri, araştırmacılık alışkanlığıyla mesleğe kazandırmaya çalışmak v.b. amaçlarla **Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı**'nı Ekim 1994'te hukuken, Aralık 1995'te de fiilen yaşama geçirdiler.

Bu amaçlar dışında vakfın elbette görevleri de var. Bunlardan ilk akla gelenler, katledilişinin takipçisi olmak, kitaplarına, yazılarına sahip çıkmak.

Cinayetin hukuk boyutunda izlenmesinin yanısıra, hala sonuçlanamayan soruşturmanın ilk üç yıl içinde geçirdiği aşamaların sorgulandığı, **SUİKAST RAPORU 93/96 - Uğur Mumcu Cinayeti Soruşturması Sorgulanıyor** adlı çalışma okuyucuya ulaştı. Birisi öldürülmesinden sonra olmak üzere, yayınlanmış 23 kitabı, um:ag logosuyla yeniden yayınlandı.

um:ag'ın saptayabildiği kadarıyla Uğur Mumcu'nun 1962'den itibaren Kim, Ant, Türk Solu, Devrim, Ortam dergilerinde, Milliyet, Akşam, Yeni Ortam, Cumhuriyet gazetelerinde beş bin iki yüz kadar yazısı yayımlanmış. Bunların kitap haline getirilmesine de başlandı. 1962-71 yazılarından oluşan ilk kitap, **"Katiller Demokrasisi, Hırsızlar Düzeni"** adıyla yayımlandı. Sırasıyla ötekiler de yayımlanacak.

Uğur Mumcu'nun bilinen kitapları ve yazıları dışında, kapsamın biraz dışında düşünülen çalışmaları da var. **Mobilya Dosyası, Ağca Dosyası** ve yirmi yıldır izlenmekte olan **Sakıncalı Piyade oyunu** gibi. um:ag Mobilya Dosyası'nı ikinci baskı, Ağca Dosyası'nı dördüncü baskı olarak yeniden yayımladı. Uğur Mumcu'nun, aynı adlı kendi kitabından Ankara Sanat Tiyatrosu Yönetmeni **Rutkay Aziz**'le birlikte oyunlaştırdığı **Sakıncalı Piyade** ise ilk kez kitap haline getirildi.

um:ag Yayınları, başka yazarlara da açık kuşkusuz. Ama bu açılışı, şimdilik Vakfın amaçlarıyla sınırlı bir çerçevede götürüyor. Uğur Mumcu Vakfı'nın bir amacı, bir etkinliği de araştırmalar yapmak. yaptırmak ve doğal olarak bunları yayımlayıp kamuoyunun bilgisine, yararlanmasına, tartışmasına sunmak.

Bu amaç doğrultusundaki ürünlerden biri, Seyfettin Turhan'ın **Araştırmacı Gazetecilik** adlı çalışması oldu. Seyfettin Turhan'ın Vakfın kurululuşundan önce yaptığı araştırmayı, um:ag yayınladı

Kentsel Gerilim ise, tümüyle um'ag'ın insiyatifi altında, onun desteğiyle, onun adına yapılmış bir araştırmanın sonucu.

Vakfın ilgi alanı içinde, araştırmacılık ve gazetecilik, birbirini tamamlayan iki önemli kavram. Vakıf, araştırmacı değil ama, araştırmacı gazeteci yetiştirmeyi amaçlıyor. Gazetecilik alanında araştırma kapasitesini artırmak, bunun altyapısını oluşturmak, yani araştırmacı gazetecinin gereksineceği malzemeyi ortaya çıkarmak da buna koşut bir zorunluluk haline geliyor.

Kentsel Gerilim, bu mantıkla oluştu. Son yıllarda özellikle büyük kentlerde yaşanmakta olan toplumsal gerilim, bu gerilimin yer yer çatışmaya, tahribe dönüşmesinin neden ve sonuçlarının araştırıldığı bir alan çalışmasının sonuçlarını derliyor.

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Dr. Sema Erder'in, Gazi Mahallesi ve 1 Mayıs olayları gibi örneklerini yaşadığımız kentsel gerilimin sosyal, ekononik nedenlerini araştırdığı bu çalışma, Türkiye'nin ve benzeri başka birçok ülkenin yaşadığı yoğun değişim sürecinin sancılarının da kaçınılmaz olup olmadığını, bir tercih mi yoksa bir zorlama mı olduğunu, sanırız konuyla ilgilenenlere düşündürecektir.

Kitabın bir başka anlamı da şu. Uğur Mumcu'nun **"aydınlara ithafıdır"** diyebileceğimiz sloganı, **"Bilgi sahibi olunmadan fikir sahibi olunmaz"** idi.

um:ag, Kentsel Gerilim ile, bu doğrultuda küçük de olsa bir katkıta bulunabilirse mutlu olacak.

um:ag

ÖNSÖZ

Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı'nın ilgi alanında, gazetecilik ve araştırmacılık, merkezi bir öneme sahip iki kavramdır. Vakfın çalışmalarını bu iki kavram birbirini tamamlayarak yönlendiriyor. Vakıf bir yandan değişik programlarıyla araştırmacı gazetecilerin yetiştirilmesine katkı yapmaya çalışıyor, öte yandan da kamuoyunu yakından ilgilendiren konularda araştırma yapmayı, yaptırmayı ve sonuçlarını yayınlamayı amaçlıyor.

Türkiye çok sayıdaki gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi çok hızlı bir dönüşümü yaşıyor. Toplumların yaşadığı bu dönüşümler hem çok sayıda sorunlar yaratmakta, hem de toplumların önüne büyük fırsatlar açmaktadır. Bu sorunlardan kurtulma ve fırsatlardan yararlanmanın basma kalıp yolları yoktur. Ancak yaşanan bu dönüşüm olgusunun araştırılması, olup bitenin tüm yönleriyle anlaşılması halinde doğru yollar bulunabilecektir. Böyle büyük dönüşümleri yaşamakta olan ülkeler araştırmaya en çok gereksinmesi bulunan ülkelerdir denilebilir. Oysa Türkiye'nin kendi araştırma potansiyelini yeterince kullandığı, yaşadığı dönüşümü derinden kavramaya çalışıldığı söylenemez. Türkiye ciddi bir araştırma açığıyla karşı karşıyadır.

Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı her yıl kamuoyunu yakından ilgilendiren bir konuda en az bir araştırmayı gerçekleştirmeyi planlamaktadır. 1995-1996 yılında araştırma için seçilen konu büyük kentlerin çevresinde yaşanmakta olan toplumsal gerilim ve bu gerilimin çatışmaya dönüşmesi eğilimleri olmuştur. Böyle bir konunun seçilmiş olmasında Gazi Mahallesi olaylarının toplumda yarattığı kaygılar çok etkili oldu.

Bu kaygıların ne kadar yerinde olduğunu 1 Mayıs 1996'da yaşanan olaylar doğruladı.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir kentleşme olgusunu yaşamaya başladığından beri kırdan koparak kente gelen büyük nüfus kitlelerinin, sanayi toplumuna ve kentsel topluma bütünleştirilmesi sorunuyla karşı karşıya kaldı. Türkiye kaynaklarının ve değişik aktörlerinin kapasitelerinin yetersizliği, imar anlayışının yaşanan olguyla uyumsuzluğu, yerel yönetimlerinin güçsüzlüğü vb. çok sayıdaki nedenlerle bu konuda yeterli başarıya ulaşılamamıştır. Kentlerin çevrelerinde gecekondu kuşakları oluşmuştur. Bu alanlar yaşam içinde kendine özgü bir değişme geçirmiştir. Bu değişmeyi bir gelişme ya da evrim diye adlandıramıyoruz. Bu değişme bir yandan bu alanda yaşayanların kente tutunma çabaları, öte yandan popülist ve himayeci siyaset pratikleri içinde biçimlenmiştir. Hızlı kentleşmenin yaşandığı yarım yüzyıl içinde kente göç edenlerin kentte yerleşme ve kent yaşamına uyum yapma süreçleri değişik aşamalardan geçmiştir. Gazi Mahallesi ve 1 Mayıs olaylarıyla bu süreçlerde yeni bir dönüm noktasına gelindiği düşünülmeye başlamıştır.

Böyle bir dönüm noktasında kentin çevresindeki mahallelerde yaşanmakta olan gerilimler ve bunların zaman zaman çatışma düzeyine gelmesi kuşkusuz Türkiye'nin dikkatle araştırması gereken bir konudur. Vakıf böyle bir konunun araştırılmasına karar verdiğinde bu araştırmayı kimin yürüteceği gerektiği konusu kendiliğinden ortaya çıktı. Sema Erder Ümraniye'de derinliğine bir çalışmayı bitirmiş bulunuyordu. Bu başarılı çalışma Sema Erder'i ilk akla gelen isim yapmıştı. Uğur Mumcu'nun da arkadaşı olan Sema Erder Vakfın bu araştırmayı yapması önerisini büyük bir özveriyle kabul etti. Sekiz ay gibi kısa sürede de tamamladı. 1996 Mayıs'ında tamamlanan bu araştırma, Türkiye'nin seçkin sosyal bilimcilerinin katıldığı bir atelye çalışmasında tartışmaya açıldı. Daha sonra yazarınca son haline getirildi.

Sema Erder'in bu araştırması kentlerimizde yaşanmakta olan gerilimin tartışılması için çok iyi bir temel oluşturacaktır. Ümraniye araştırmasıyla birlikte bir başvuru kitabı olacaktır. Bu araştırma önyargılara dayanan basmakalıp politikaların, uy-

gulamaların yerini gerçekçi yeni politikaların ve uygulamaların almasına yardımcı olduğu ölçüde amacına ulaşmış olacaktır. Bu konuda araştırmacı yapacağını yapmıştır. Bundan sonrası onu okuyacak, ondan yararlanacak olanlara kalıyor.

Böyle bir yorum, bu araştırmayla her şeyin çözümlendiği, son sözün söylendiği yanılgısına yol açmamalıdır. Her araştırma beraberinde yanıtlanması gereken pek çok yeni soru getirmektedir. Bir araştırma yeni araştırmalara kaynaklık edebildiği ölçüde yararlı olacaktır. Bu çalışmayı da okuyucuya yeni araştırmalara kaynaklık etmesi dileğiyle sunuyorum.

İlhan TEKELİ

GİRİŞ

Son dönemlerde özellikle büyük kentlerimizde çeşitli nitelikteki toplumsal gerilimlerin zaman zaman çatışma boyutuna ulaşarak yaygınlaşma eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Bu toplumsal hareketlerden önemli bir kesiminin, kentsel eşitsizliklerden kaynaklanan gerilimler sonucu oluştuğu, birbirinden farklı talepleri, farklı biçimlerde ifade eden hareketler olduğu da gözlemlenmektedir. Bu hareketler, kimi zaman **"gecekondu-cu-zabıta"**, kimi zaman **"gecekondulu gençlik-polis"** çatışmalan, kimi zaman radikal dinci, siyasal, ya da etnik grupların gösterileri biçiminde su yüzüne çıkmaktadır. Bu çatışmaların kamu otoriteleri ve kamuoyu tarafından genellikle **"tekil"** ve **"polisiye"** olaylar olarak algılandığı, tartışmaların ve önlemlerin de bu çerçeve içinde kaldığı da açıktır. Böyle bir algılama, bu hareketlerin kaynağını oluşturan toplumsal gerilimleri dikkate almadığı için, alınan önlemler de, **duruma göre değişen**, kimi zaman **göz yumma, yok sayma** biçiminde, kimi zaman da gerilimleri çatışma ve şiddet boyutuna tırmandıran **sertlikle cevaplama** biçiminde sürüp gitmektedir. Bu gerilimlerin altında yatan temel dinamikler kavranmadığı sürece bu konuda uzun dönemli etkileri olacak, sistematik politikaların üretilmesi de gecikmekte, bu durum da, kentlerde varolan bu gerilimli ortamın sürmesine ve yerleşikleşmesine neden olabilmektedir.

Kentlerdeki toplumsal hareketlerin oluşumunda, farklı düzlemlerde, birçok karmaşık yönetsel, siyasal ve toplumsal etkenin yarattığı gerilimlerin varlığı söz konusudur. Bu hareketlerin, bir kesimi **"yerel"**, bir kesimi **"ulusal"**, hatta bir kesimi **"küresel"** düzlemdeki eğilimlerin etkileşimi sonucu oluşabilmektedir. Bu araştırma, özellikle büyük kentlerimizde yaşanan hızlı

ve büyük ölçekli göçün yerleşme biçiminin yarattığı **kentsel eşitsizliklerden** kaynaklanan kentsel gerilimler üzerinde yoğunlaşmayı amaçlamaktadır. Yine bu araştırma, ulusal ve küresel düzlemdeki farklı oluşum ve eğilimleri dikkate almakla birlikte, daha çok bu eğilimlerin büyük kentlerde göçle oluşan yeni yerleşme birimlerinde kurulan "yerel" ortamlardaki ve gündelik yaşamdaki yansımalarına dikkati çekmeye çalışmaktadır.

Bu araştırmada, özellikle bazı komplo teorilerinde belirginlik kazandığı gibi, bütün "yerel" eğilimleri ve gerilimleri, doğrudan ulusal ve küresel düzlemdeki makro ölçekli karar ve uygulamalarla ilişkilendirerek açıklama alışkanlığının tersine bir yöntem denenecek ve makro ölçekli karar ve oluşumların "yerel" eğilimlerle karşı karşıya geldiğinde nasıl yeniden biçimlendiği üzerine odaklaşılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, bu araştırmada, Leeds'in kentsel alanlarla ilgili olarak geliştirdiği kavramsal çerçeve ve yöntem anlayışından yararlanılmıştır. Leeds, yerel toplulukların makro düzlemdeki toplumsal yapının dinamiklerinden çok farklı olduğunu ve makro ölçekli topluluklarla farklı biçimlerde ilişki kurduklarına özellikle işaret etmektedir. Leeds'e göre, aynı toplum içinde birbirinden çok farklı dinamiklere sahibolan yerel topluluklar olabilir ve bunlardan her biri de makro topluluklarla farklı biçimlerde eklemlenebilir. Dolayısıyla, yerel toplulukların herbiri "dışardan gelen" etkilere çok çeşitli biçimlerde uyum gösterebilir. Bu nedenle Leeds, makro ölçekli karar ve oluşumların her yerel birimde aynı etkiyi göstermeyeceğine işaret etmekte ve **".. hükümetler ve hatta devletler değişebilir, ama yerel topluluklar aynen devam edebilir.."** diyerek, yerel toplulukların dışardan gelen etkilere, kendi iç dinamiklerine bağlı olarak, bazen açık, bazen de tamamen kapalı olabileceğine işaret etmektedir (Leeds; 1994; 216-218).

Bu araştırmada ele alınacak "yerel" topluluklar, büyük kentlerimizde kentsel hareketlerin yaygınlaşma eğilimi gösterdiği, kent hukuku dışında gelişmiş yeni kentsel alanlarda yaşayan topluluklar olacaktır. Araştırmanın tasarımında, araştırmacının göç ve yerleşme ilişkisini ele alan bir başka alan araştırmasının bulgularından yararlanılmıştır. (Erder; 1996). Sözü edilen araştırmada, İstanbul'a göçle gelen grupların tamamen kendi ça-

balanıyla yerleşmeye çalıştıkları yeni yerleşmelerde kendine özgü kuralları ve kurumları olan ortak yaşama alanları, yeni "yerel" ilişkiler kurdukları gözlemlenmiştir. Bu yeni "yerel" ilişkiler, kendi içinde çelişik eğilimleri birarada taşımaktadır. Bu ilişkiler, bir taraftan kente göçle yerleşen grupların sorunlarını ve kamu otoritelerinin yükünü büyük ölçüde hafifletici bir ortam yaratmakta, diğer taraftan, bu grupların kentle ilgili taleplerini ifade etmede mücadeleci ve çatışmacı olmalarına da neden olmaktadır. Dolayısıyla bu alanların "dışarısıyla" ilişkileri farklı olduğu gibi , "dışarıdan" gelen etkileri kendine özgü biçimlerde karşılamaktadır.

Kentin çevresindeki kent hukuku dışında oluşan yeni yerleşme alanlarında yaşayanlar, kentle eklemlenme, meşrulaşma, yaşadıkları alanların yaşam kalitesini yükseltme ve hatta gündelik yaşamlarını sürdürebilme ile ilgili taleplerini ya gizil mekanizmalarla, ya da gösterilerle ve hatta kitlesel eylemlerle talep etme yoluna başvurmaktadırlar. Burada sonuçları aktarılacak olan araştırma, esas olarak büyük kentlerimizde kurulan bu yeni yerel ilişkilerin gerilimi uzlaştırıcı ve arttırıcı yönlerinin temel dinamiklerini somut durumların ışığında ele alarak araştırmaya dönüktür. Bu araştırmanın bulgularının kente yerleşen yeni kentli grupların daha az çatışmalı ilişki kanallarına yönelmelerine katkıda bulunacak politika önerilerinin geliştirilmesine ve hayata geçirilmesine yardımcı olması umulmaktadır.

Alan araştırmasının sonuçlarının aktarılmasından önce, Birinci Bölüm'de, araştırmanın temel kuramsal çerçevesini oluşturan kavramlar hakkında etraflıca bilgi verilmektedir. Burada özellikle, yukarda da sıkça değinilen **"kitlesel hareketler", "yerel topluluk", "kentsel eşitsizlikler"** gibi kavramlar açıklanmaktadır. **Kitlesel hareketler,** günümüzde hemen bütün toplumlarda yaygınlaşma eğilimi gösteren, etnik, dinsel, konut grubu, göçmen grubu gibi sınıfsal olmayan karmaşık katmanların, farklı eksenlerde, farklı nitelikteki talepler için biraraya gelerek oluşturdukları hareketler olarak değişik alanlarda çalışan sosyal bilimciler arasında tartışılmakta olan konulardan biridir. Bu bölümde, hem genel olarak kitlesel hareketler, hem de kentsel eşitsizliklerden doğan kentsel hareketler konusunda geliştirilmiş olan kuramsal açıklamalar hakkında kısa bir aktarma yapıl-

maktadır.

Bunun yanısıra, Birinci Bölümde, özellikle kentsel kitlesel hareketler bakımından önemli görülen enformel ilişkilerin somut olarak gerçekleştiği, **"yerel topluluk"** ve **"yerel ilişkiler"** kavramları üzerinde yapılmakta olan tartışmalara yer verilmektedir. Burada, özellikle, Türkiye'de son dönemlerde sıkça gündeme gelen ve alan araştırması bakımından da özel önem taşıyan, göçle gelen grupların kentsel eşitsizliklerle karşılaştıkları durumlarda yeniden oluşan enformel ilişki biçimleri, **"kökene bağlı ilişkiler"**, **"etnik ilişkiler"**, **"etnik grup ve etniklik"** gibi, konularıyla ilgili tartışmalar da yeralmaktadır. Bu tartışmaların, özellikle Türkiye'de, bütün çevrelerde, salt ideolojik kaygılarla ele alınan Alevilik, Sünnilik, Kürt kimliği gibi, kültürel ve etnik kimlik konularının bugünün dünyasındaki sosyolojik anlamı konusunda fikir vereceği umulmaktadır.

Alan araştırmasının kavramsal çerçevesinin ve yönteminin kurgulanmasıyla ilgili bilgiler ise İkinci Bölümde yer almaktadır. Bu bölümün incelenmesiyle de görüleceği üzere, bu alan araştırması, kentsel toplumsal hareketlerin önemli bir kesiminin kentsel eşitsizliklerden ve kent hukuku dışında gelişen kentsel alanlarda oluşan **"yerel"** ilişkilerle, bu alanların dışında varolan ve ancak bu alanları etkileyen **"yerel üstü"** kurumlar arasındaki ilişkilerin niteliğinden kaynaklandığını varsaymaktadır. Bu amaçla, **"yerel"** ilişki ağlarında önemli olan formel ve enformel liderlerle, bu alanlar için karar üreten **"yerel üstü"** kurumların aktörleri arasındaki ilişki biçimlerinin araştırılması tasarlanmıştır.

Araştırmaya uygun alanın seçiminde iki nokta gözönünde bulundurulmuştur. Bunlardan birincisi, araştırma alanının farklı ilişki biçimlerinin ve kentsel gerilim konularının karşılaştırmalı olarak gözlemlenmesine elverişli olmasıdır. İkinci nokta ise, araştırma konusunun **"kentsel gerilim"** gibi hassas bir konuda olması nedeniyle, araştırmanın yapılacağı alanın, araştırmanın uygulanabilmesine, sağlıklı veri toplamaya ve tamamlanabilmesine uygun olmasıdır. Bu nedenle, bu araştırmanın, örneğin, Gazi Mahallesi gibi, tek bir kentsel gerilim konusunda, sıcak çatışmanın ve olağanüstü koşulların yaşandığı bir alanda yapılmamasının daha uygun olduğu düşünülmüştür. Bu konuda

yapılan ön çalışmalar sonucunda, Pendik ilçesinin farklı kentsel gerilim konularının, serinkanlı bir biçimde gözlemlenebileceği bir alan olduğu düşünülmüş ve alan araştırmasının bu ilçede yürütülmesine karar verilmiştir.

Pendik'te, Eylül 1995- Mart 1996 döneminde yapılan alan çalışmasının ilk aşamasında çeşitli kurumlardan sayısal ve niteliksel bilgi toplanmıştır. Bu bilgilerin değerlendirilmesinden sonra **"yerel"** toplulukların gündelik yaşamı için önemli olduğu düşünülen **"yerelüstü"** kurumlar (eğitim, sağlık, belediye, medya, siyasal partiler) ve kentsel gerilim temaları (konut sınıfları, etnik-dinsel farklılık, gönüllü- zorunlu göç, kuşak çatışması) saptanmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında, yukarda belirtilen kentsel gerilim temaları konusunda il ve ilçe düzeyinde bilgilerin toplandığı dosyalar hazırlanmıştır. Araştırmanın üçüncü aşamasında ise, "yerel" ve "yerel üstü" düzlemde derinlemesine görüşmeler (75 görüşme) yapılarak bilgi toplanmıştır.

Bu araştırmada esas olarak, niteliksel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle burada aktarılacak bulgular, ilişki arayıcı ve eğilimleri gösterici bulgulardır. Bu araştırma sırasında saptanan ve çok az bilgi sahibi olduğumuz, kentsel gerilim konularıyla ilgili bulguların her birinin, kendine özgü yöntemlerle, genellemelere elverişli araştırmalar yapılarak yeniden ele alınmasına gerek vardır.

Alan araştırmasının sonucunda elde edilen bulgular İkinci Bölümde ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Bu bölümün incelenmesiyle de görüleceği üzere göç ve yerleşme biçiminden kaynaklanan kentsel eşitsizliklerin yarattığı kentsel gerilim konularından bir kesimi genel ve yapısal, bir kesimi ise belirli gruplara özel ve konjonktüreldir. Örneğin, gecekondu alanlarının yerleşme, meşrulaşma ve yaşam düzeyini yükseltmeyle ilgili taleplerinden doğan gerilim konuları, daha genel ve yapısal gerilim konularıdır. Buna karşılık, gönüllü Kürt göçünün zorunlu göç haline dönüşmesi, Alevilerin Cemevi talepleri, ikinci kuşak gecekondu gençliğinin değişen talepleri gibi konular ise daha özel ve konjonktürel kentsel gerilim konuları olarak belirmektedir.

Ancak, esas olarak göç ve yerleşme konusunda kapsamlı ve sistematik bir kurumsal düzenlemenin olmayışı nedeniyle,

"yerelüstü" kurumlar tüm talepleri tekil sorunlar olarak ele almakta ve her talebi kendi özel koşulları içinde değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu da **"yerelüstü"** kurumların, özellikle kamu yönetimlerinin, genel, tek tip ve standart uygulamalar yapmasını engellemekte, somut duruma göre değişen, kimi zaman popülist, kimi zaman ise otoriter olabilen, çelişik uygulamalar yapmasına neden olmaktadır. Örneğin, **"yerelüstü"** kurumlar, farklı kökene sahip olan, farklı **"yerel"** gruplardan gelen benzer nitelikteki taleplere farklı uygulamalar yapabilmektedir. Bu noktada, özellikle **"kültürel ve etnik kimlik"** konularında toplumda varolan bazı önyargıların devreye girdiği, bu önyargıların medya ve özellikle kamu erkini elinde tutan gruplar aracılığıyla yeniden üretildiğini gözlemlemek mümkün olabilmektedir. Bu durum ise, kentsel eşitsizliklerin, **"etnik kültürel kimlik"** ve **"etnik kültürel sorun"** boyutu kazanmasına neden olmaktadır.

Bu araştırma, kentsel eşitsizlikler ve kentsel gerilim konusunda yeni araştırma konularının gereğini ve bu araştırmalara dayanarak kentsel eşitsizliği ve kentsel gerilimi azaltmaya dönük somut önerilerin geliştirilmesi zorunluluğunu gündeme getirebilirse amacına ulaşmış olacaktır.

BÖLÜM BİR

KENTSEL GERİLİM VE ENFORMEL İLİŞKİ AĞLARI

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. KİTLESEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Günümüzde yaygın olarak gözlemlenen ve genel olarak heterojen grupların farklı eksenlerde bir araya gelerek, çeşitli niteliklerdeki taleplerini gündeme getirdikleri **"kitlesel toplumsal hareketler"** değişik alanlarda çalışan sosyal bilim uzmanları tarafından yaygın olarak tartışılmaktadır. Kitlesel toplumsal hareketler, uzun zamandır, kentsel hareketler, etnik hareketler, kadın hareketi ve çevre hareketleri gibi konularda ve her hareketin kendi anlamı içinde ayrı düzlemlerde ele alınmakta ve değerlendirilmekteydi. Son dönemlerde bunlar, daha genel bir çerçevede, yeni tür siyasal hareketler olarak, devlet-toplum ilişkilerine etkileri, sınıfsal hareketlerden farklılıkları ve toplumsal tabakalaşmaya etkileri yönleriyle incelenmekte ve tartışılmaktadır. Bu araştırma kentsel hareketler ve toplumsal gerilim konusundaki tartışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde ise, kitlesel toplumsal hareketleri genel olarak değerlendiren bazı görüşleri kısaca aktarmakta yarar görülmektedir.

Bu değerlendirmelerde, öncelikle, toplumsal hareketlerin, bugüne kadar alışılmış çıkar grupları, siyasal parti hareketleri gibi örgütlü hareketlerden farklılığı dikkati çekmektedir. Bu hareketlerin genellikle daha gevşek gruplara ve ilişki ağlarına dayandığı gözlenmektedir. Pakulski, toplumsal hareketlerin örgütlü politik grupların yürüttükleri protesto hareketlerinden farklı olarak; karar alma yönünden, çok merkezli, katılımcıları yönünden ise "üye"lerden çok, destekçilere ve sempatizanlara dayanan hareketler olduğundan söz etmektedir. (Pakulski; 1993. s: 132). Toplumsal hareketlerin "sınıf" hareketleriyle

ilişkisi ve farklılıklan konusu da bu bağlamda tartışılmaktadır. Kitlesel toplumsal hareketlerin dikkati çeken özelliği, bunlann yaygın olması ve siyasal toplumun dışında kalan alanlarda, kendiliğinden oluşan enformel gruplar, cinsiyet grupları, yerel gruplar gibi gruplarca gerçekleştirilmesidir. Pakulski, bunu, özellikle günümüzün karmaşık toplumlarında, toplumsal çatışma dinamiklerinin çok daha çeşitlenmiş olmasına bağlamaktadır. Bu bağlamda, Pakulski, bu hareketleri, toplumdaki çatışma eksenlerinin sınıf çatışmalarının dışındaki alanlarda da yaygınlaşmasına bağlamaktadır. Ancak, Pakulski, bu hareketlerin kaynağında yatan çatışmaların, tıpkı sınıf çatışmaları gibi, toplumlarda yaygın, kalıcı etkilerinin olabileceğinden söz etmektedir (Pakulski; 1993. s: 151).

Fuentes ve Gunter Frank da, genellikle, bu tür hareketlerin **"adaletsizlik"** duygusuyla oluşan, **saldırgan** olmaktan çok, kendi haklarını **savunmaya** yönelik; **kalıcı** olmaktan çok **geçici** olan; katılımcıları arasında geçişken olabilen ; bazen birbirini **destekleyici**, bazen de, birbiriyle **yarışan**, hatta **çatışabilen** hareketler olduğuna dikkati çekmektedirler. Fuentes ve Gunter Frank, bu hareketleri, esas olarak devlet kurumlarının ve devletin gücünün birçok bireysel ve toplumsal talebi karşılamakta gittikçe yetersiz kalmasının bir sonucu olarak görmektedirler. Dünyadaki ekonomik ve toplumsal gelişmeler karşısında, devletin, bireyin haklarını ve isteklerini karşılamakta yetersiz kalmasıyla canlanan bu hareketler, bir anlamda, kurumsal siyasal gücün kullanımıyla ilgili kuralların -ya da "demokrasi" kurallarının- değiştirilmesine dönük taleplerin ifadesi olarak da kabul edilebilmektedir. (Fuentes ve Gunter Frank; 1989: s: 190-191).

Malcolm Waters, son dönemlerde dünyada yaygınlaşan, bölgesel, yerel, etnik, cinsiyetçi, kuşaklararası, dinsel farklılık gibi çok çeşitli konularda ortaya çıkan bu tür toplumsal hareketleri, daha çok tabakalaşmaya etkileri yönünden incelemektedir. Waters'a göre, bugün dünyada iki yönlü bir süreç yaşanmaktadır. Bir yandan işçi sınıfı hareketlerinin başarılarıyla elde edilmiş birçok kazanım "eşitlik ve yurttaşlık hakkı" olarak yerleşikleşmekte, yaygınlaşmakta ve kitleselleşmekte; diğer yandan, devlet, bütün bu talepleri karşılamakta yetersiz kal-

maktadır. Waters bu olgunun yaygınlaşmasında kitle iletişim araçlarının çok önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Waters, esas olarak evrenselci, insancıl, hak odaklı talepleri gündeme getiren bu tür hareketlerin, çoğu kez, kitle iletişim araçları yoluyla birbirinden haberdar olan kişi ya da gruplarca kendiliğinden gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bu tür hareketlerin ve grupların daha çok risk, ya da kriz gibi gerilim anlarında ortaya çıktığını, ancak özellikle toplumsal tabakalaşmaya etkileri yönünden önemli dönüşümlere neden olduğuna işaret etmektedir. (Waters; 1994; s: 304-306).

Kitle iletişim araçlarındaki yaygınlaşma ve küreselleşmenin, toplumdan topluma farklı sonuçlar doğurduğu açıktır. Ancak, bu sürecin dolaylı bir sonucu , göreli olarak daha demokratik toplumlarda yerleşikleşmiş olan siyasal, ekonomik ve toplumsal hakları ifade eden **"yurttaş"** haklarının evrenselleşmesine neden olmasıdır. Bu bağlamda, son dönemlerde, bir taraftan refah devletindeki daralmaların **"yurttaş"** haklarına etkileri, diğer taraftan küreselleşmenin ulusal vatandaşlıkla sınırlı kalan "yurttaş" hakları kavramını yetersiz hale getirmesi üzerinde yoğun tartışmalar da devam etmektedir (Turner; 1993 ve Steenbergen 1994). Örneğin, Saunders, **"refah devleti"** uygulamalarının **"yurttaş"** kavramını daha çok kurumsal ve bürokratik düzlemde yerleşikleştirdiğini, dolayısıyla, bu sistemin içine girmeyen grupları ve bunların talep konularını dışladığını, bu nedenle bireyin taleplerini gündeme getirebilecek yeni bir **"yurttaşlık"** anlayışının ve aktif katılım biçimlerinin oluşması gerektiğinden söz etmektedir. (Saunders; 1993. s: 88).

Turner, **"yurttaş"** kavramını tartışarak, bu kavramın geleceğinin ulus-devletin geleceğine bağlı olduğunu, küresel siyasal sistemin kurulmasında ise, **"haklar"**ın gittikçe daha fazla önem kazandığını, bireyin ve farklı talepleri olan grupların **"devlet gücü"** karşısında korunması için mevcut **"yurttaş"** hakları anlayışının çoğu zaman yetersiz kaldığını belirtmektedir. Turner bu günün dünyasında, artık akademik ve siyasal düzlemdeki tartışmalarda **"yurttaş hakları"** kavramının yerini **"insan hakları"** kavramının almasını önermektedir. (Turner; 1993.s: 186-187 ve Turner; 1994. s: 165-166).

Bu bağlamda, mevcut haklar sisteminin bürokratikleşmiş

yapısı içinde **"sistem"** dışı kalan ve dolayısıyla **"yurttaş"** haklarının korunması dışında kalan kitlelerin (örneğin; sürekli işsizler, yoksullar, göçmenler, azınlıklar vb..) durumu ve bürokratikleşmiş haklar dışındaki taleplerin (örneğin; kadınlar, farklı cinsel tercihler, çevre vb..) durumu tartışılmaktadır. Bütün bu tartışmaların ve yeniden ele alınan kavramların mevcut ulusal hukuk sistemleri bakımından önemli sonuçlar doğurduğu açıktır. Bu tartışmaların bir kesiminin uluslararası hukuk kurallan haline gelişi, bu konularda bir çok ülkeyi iç hukuklarında da bağlayıcı hale getirmektedir. Sonuçta,. dünyanın bir ucunda ve çok kısıtlı bir çevreyi ilgilendirir gibi gözüken birçok tartışma, dünyanın bir başka ucunda bir başka anlam içinde etkisini gösterebilmektedir.

Diğer taraftan, dünyadaki hızlı ve ucuz ulaşım ve haberleşme sistemi , sözlerin, kararlann ve imajlann dünya yüzeyine hızla yayılmasına ve farklı bir kitle kültürünün oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, çoğu zaman haberleşmedeki gelişmelerin etkisiyle, birçok ülkede, iç dengelerde çok önemli değişiklikler olmadan da siyasal koşullarda, yeni gerilimler ve çatışmalar yaşanabilmektedir. Son dönemlerde, birçok ülkede daha önce gözlemlenmemiş birçok kitlesel hareketlerin pıtrak gibi artışında bu olgunun da önemli payı olduğu birçok sosyal bilimci tarafından dile getirilmektedir. (Zolberg, Suhkre ve Aguayo. 1989: s: 230).

Gerek ileri sanayi toplumlannda, gerek üçüncü dünya ülkelerinde yaygınlaşma eğilimi gösteren bu tür toplumsal hareketlerin niteliği ve etkileriyle ilgili tartışmaların incelenmesi bu olgunun çok boyutlu yönünü gündeme getirmektedir. Bölge, yerleşim birimi, komşuluk, meslek, tabakalaşma, ırk, cinsiyet, etniklik, dil, din, vb. konularda bireysel, türdeş ya da heterojen grupların karmaşık bileşimlerinden oluşabilen toplumsal hareketlerin temel dinamiklerini kavrayabilmek oldukça zor olabilmektedir. Bu yönüyle, her toplumsal hareketin kendi niteliklerinin ve oluşum koşullarının ayn ayn değerlendirilmesi gerektiği konusunda birçok tartışmacı anlaşmaktadır. Bu bağlamda, kentsel toplumsal hareketlerin de, nitelikleri, sonuçlan ve etkileri yönünden somut oluşum koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmektedir.

II. KENTSEL HAREKETLER

Kentsel hareketler ve kentsel gerilim, sosyal bilim ve özellikle kentbilim çevrelerinde uzun bir süredir üzerinde durulan konulardan biridir. Gecekondu hareketi, kiracı hareketleri, konut işgalleri, getto hareketleri, komşuluk hareketleri, yerel siyasal komitelerin hareketleri gibi heterojen, çoğu zaman siyasal açıdan örgütsüz olarak oluşan toplumsal kitle hareketleri üzerinde teorik ve ampirik çalışmalar yapılmaktadır. Kentsel alanlarla ilgili yapılmış olan çok sayıdaki alan araştırması, farklı toplumlarda ve farklı kentsel ortamlarda sonuçları ve etkileri bakımından birbirinden çok farklı nitelikte kentsel hareketin gerçekleşmekte olduğunu göstermektedir. Ancak, bunların yanı sıra bütün bu hareketlerin ortak noktalarını ve anlamını kavramsal düzlemde açıklamaya çalışan önemli tartışmalar da vardır. Bu bölümde bu tartışmalar hakkında biraz bilgi vermeye çalışacağız.

Kentsel hareketlerin, toplumlardaki grupların üretim ilişkilerindeki eşitsiz konumlarından kaynaklanan **"sınıfsal"** hareketlerden niteliksel olarak farklı hareketler olduğu belirginlik kazanmaktadır. Bu nedenle, bu hareketlerin toplumsal yapı ve katmanlaşmayla ilişkileri ve bunlara etkileri konuları, temel tartışma konularından biridir. Kentsel alanlarda gerçekleşen, üretim ve çalışma alanlarının dışında kalan konularda ve daha çok günlük yaşamın sürdürülmesiyle ilgili konularda yoğunlaşan bu tür toplumsal hareketlerin **"toplumsal tüketim"** ve **"toplumsal yeniden üretim"** kavramları çerçevesinde ele alınması, bu bağlamda en önemli kavramlaştırmalardan biri olmaktadır. (Castells; 1977 ve Saunders, 1981). Bu kavramlar özellikle üretim alanında varolan çatışmaların yanı sıra ortaya çıkan bu çatışmaların toplumsal grup ve sınıfların yeniden üretim alanındaki yansımalarını ifade etmesi bakımından önemli bir çerçeve çizme olanağı vermiştir.

Toplumsal eşitsizliğin bir başka eksende yansıması olan kentsel eşitsizliklerden doğan bu tür gerilimler hemen bütün toplumlarda yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Ancak bu yaygınlaşmanın nedenleri toplumdan topluma değişmektedir. Bir önceki bölümde de aktarıldığı gibi, çalışma, iş yaşamı ve

sosyal güvenlik gibi konularda ekonomik eşitsizliğin bir dereceye kadar giderilebildiği toplumlarda bu tür gerilimlerin nedenleri daha çok refah devleti uygulamalarındaki daralmalardan ya da bu uygulamaların toplumsal yaşamın diğer alanlarındaki bazı talepleri karşılayamamasından doğabilmektedir. Bu tür taleplerin karşılanamamasından doğan gerilimlerin, bu toplumlarda, zaman zaman üretim ve iş alanındaki çatışmanın yerini aldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra, yine aynı toplumlarda, kurumsal olarak bu tür haklardan yararlanan **"yurttaş"**larla, **"diğerleri"** ya da kurumsal korumanın şemsiyesinin içinde kalan gruplarla, dışında kalan grupların yaşam koşullarındaki farklılıkların yarattığı gerilimin de bu tür hareketleri canlandırdığı görülmektedir. (Waters; 1994). Bu toplumlardaki **"yurttaş"** haklarının genişletilmesi talepleri, örneğin, bölgesel dengesizlik, çevre hakkı gibi taleplerle **"yurttaş"** haklarından yararlanamayanların, (örneğin göçmenler, evsizler, azınlıklar, işsizler, gibi grupların) hareketleri bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Bütün bu tartışmalar, **"mekan"**ın toplumsal formasyona etkileri konusunu da gündeme getirmektedir. Kentsel mekanla ilgili araştırmalar, kentlerde toplumsal katmanlaşmaya göre değişen bir mekansal katmanlaşmanın olduğunu göstermektedir. Mekansal katmanlaşmayla toplumsal katmanlaşma arasında çoğu zaman bir ilişkinin kurulabilmesi de mümkün olabilmektedir. Üst sınıf alanları, orta sınıf alanları ya da işçi sınıfı mahalleleri gibi mahallelerde farklı toplumsal katmanların, günlük yaşamlarını sürdürdükleri yaşama alanlarının niteliklerinin de farklı olduğu kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Yaşama alanlarındaki farklılıkların orada yaşayan bireylerin ve toplumsal grupların hem günlük yaşam kalitesine ve hem de yaşam şanslarına etkisi vardır. Kentsel alanlarda yaşayanlar bakımından gerek iş alanları ve gerekse konut alanlarının niteliği ve bu alanlara ulaşabilmedeki eşitsizlikler birçok konuda çatışma ve çelişkinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle kentsel yaşam ve kentleşme, oldukça karmaşık ve kapsamlı bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, kentsel toprakların üretilme biçiminin ve kent topraklarının bir meta olarak toplumsal ilişkilere etkisi de

gündeme gelmektedir. Mingione, sanayileşme, sermaye birikimi ve mekansal oluşum ilişkilerinin nitelikleri üzerinde yaptığı bir analizde bu ilişkileri şöyle özetlemektedir:

1. Sermaye birikiminin mekansal sonucu, toplumsal ilişkilerin mekanda eşitsiz ve çelişkili dağılımıdır. Bu da bölgesel dengesizlikler, kentsel yoğunlaşma, kentsel eşitsizlikler biçiminde gözlemlenmektedir.

2. Kentleşme sırasında, kentsel toprakların üretim süreci, "yaşayan" prekapitalist ilişkiler olarak, gerek kentsel rant, gerek spekülasyon aracılığıyla, sermaye birikimiyle ve eşitsizliklerle ilgili gelişmelerde özel bir rol oynamaktadır.

3. Diğer taraftan, kentsel arsalar kıt bir tüketim malı (konut, sanayi, hizmet üretimi gibi birçok değişik amaçla kullanılabilecek) olarak da bu gelişmelerde etkili bir rol oynamaktadır. (Mingione;1981. s:21-22)

Mingione'ye göre, kentsel toplumsal hareketler, bütün bu ilişkilerin sonucunda doğan çelişkilerden doğmaktadır. Bu da, bu hareketlerin, heterojen, siyasal olarak örgütlü olmayan ve işçi sınıfının örgütlü hareketleriyle çok dolaylı ilişkisi olan hareketler olması sonucunu doğurmaktadır. Bu hareketlerin sermaye birikimi açısından yorumlanması için oluşum şartlarının değerlendirilmesi gereklidir. Gecekondu hareketi, kiracıların hareketleri, yerel politik komitelerin hareketlerinin hepsinin farklı anlamları ve yorumları olabilir. Bunlar ancak kapitalist gelişmenin farklı aşamalarındaki sermaye birikimi ve çelişkilerin yorumlanmasıyla açıklanabilir (Mingione 1981; s:35).

Mingione, kentleşme ile sanayileşmenin birlikte gelişmediği ve kentleşmenin işsizlik ya da enformel sektörle birlikte geliştiği toplumlarda gerilimin **"üretim"** alanından **"yeniden üretim"** alanlarına kaydığını belirtmektedir. Mingione, düzensiz işlerin, ikili işlerin, aile ekonomilerinin hakim olduğu bölgelerde çalışan grupların çok farklı biçimlerde bölündüğüne ve toplumsal çelişkilerin çok daha farklı alanlara kaydığına işaret etmektedir. Bu toplumlarda, bir taraftan iş piyasasında bölünmeler yaşanmakta, diğer taraftan birbirinden kopuk ve ilişkisiz gibi görünen birçok yeni alanda çatışma ve çelişkiler doğmaktadır. Bu toplumlarda, dağınık, çeşitli ve yaygın çelişki alanlarının doğması sonucunda, iş piyasası taleplerine dönük örgütlü

işgücü hareketlerinin yerini refah kurumlarına ulaşma amacına dönük hareketler almaktadır. Mingione, bu durumlarda toplumsal çelişkilerin yerel, kısıtlı konulara indirgenmiş, dağınık, yaygın ve bölünmüş olabileceğini ifade etmektedir. (Mingione;1981:s: 57).

Kentsel hareketler ve kentsel gerilim konusunda yapılmış olan çalışmalar, devlet-toplum ilişkileri, sermaye birikimi gibi makro ölçekli analizlerden, "yerel" düzlemdeki çatışmaları daha somut olgular düzleminden inceleyen araştırma ve analizlere kadar çok çeşitli düzlemde yapılmaktadır. Biz burada, gerek bu hareketlerin daha çok "yerel" düzlemde gerçekleşmesi, gerek burada sonuçlarını aktaracağımız araştırmanın konusu nedeniyle, daha çok "yerel" düzlemdeki ilişkileri inceleyen analiz ve araştırma sonuçlarını aktarmakla yetineceğiz.

III. YEREL VE YEREL İLİŞKİLER

Köyler, kasabalar, şehirler, mahalleler, kendine özgü yaşam biçimleri üreten, farklı kurumsal bileşimlerle de tanımlanır. Her bir yerleşimdeki kurumların -formel ya da enformel- niteliğindeki farklılıkların derecesi, bir taraftan, burada yaşayanları birbirlerine daha çok bağlayıp benzetirken, diğer taraftan, **"diğerlerinden"** de o kadar farklılaştırır. Bazı yerleşmeler, kendine özgü kurumlan , ilişkileri ve yaşam biçimiyle diğerlerinden çok farklı olabilir. Bu durumda, bu yerleşmelerin dışa kapalı ve homojen gruplar içeren ve "yerel" özellikleriyle diğerlerinden ayrılan bir yerleşme olması söz konusudur.

Tanım toplumlarında **"yerel"** farklılıkların ve **"yerelliğin"** yaygın yaşam biçimi olduğu bilinmektedir. Günümüzde, **"yerel"** farklılıklara dayanan yerleşmelerin ulus-devlet, demokratikleşme, büyük işletmeler, refah toplumu kurumlan, teknolojik gelişmeler gibi etkenlerle ve özellikle de son dönemlerde yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının etkisiyle eskisine göre azalma eğilimi gösterdiği açıktır (Thrift and Williams;; 1987. s:16-18) Ancak yine de bütün bu gelişmeler, beklendiği ölçüde yaygınlık kazanıp "yerelliği" azaltmamıştır. Bugün hiçbir toplumda tüm yerleşmelerin o toplumda mevcut olan kurumsal

olanaklara eşit mesafede olabilmesi sağlanamamıştır. Bu da ileri sanayi toplumlarında bile, "yerel" olanın yeniden kurulmasına ya da sürmesine neden olabilmektedir. **Bir anlamda, demokrasinin "yurttaş" hakları konusunda verdiği güvenceyle, bu alanda gerçekleşenler arasındaki farklar, eşitsizliğin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Ancak, eskisinden farklı olarak, bugün bu eşitsizliklerin varlığı hakkında bilgi sahibi olunabilmekte ve demokrasinin sağladığı talep etme hakkı da, bu farklılıkların düzeltilmesi taleplerinin açıkça ifade edilmesine imkan vermektedir.**

"Yerel" olan, basit anlamıyla fiziksel mekanı ifade etmekten çok, mekansal olanla toplumsal olanın ayrılmaz bir karışımını ifade etmektedir. "Yerel"in kurulabilmesi için, aynı mekanda yaşayanların, bir taraftan, yaşadıkları yerle bir tür sahiplik ilişkisi içinde olmaları, diğer taraftan, aynı bölgede yaşayanlarla da bağlılık ilişkisi içinde olmaları gerekmektedir. Smith, yerel ilişkilerin ve kurumların mekan, siyasal yapı, yerel topluluğun sınıfsal yapısı ve etnik özelliklerinin etkileşimiyle oluştuğunu belirtmektedir. Smith, mülkiyet ilişkisiyle birlikte bir topluluğa (cemaate) aidiyet duygusunun bir arada olduğu durumlarda "yerel" bağlılığın çok güçlü olduğunu belirtmektedir. Smith, Chicago ve Birmingham kentlerindeki toplumsal bölünmeleri incelediği araştırmasında, kapitalist toplumlarda mülk sahipliği ve bir topluluğa (etnik ya da mekansal) aidiyet duygusunun sınıf çatışmalarını azaltıcı olduğunu gözlemlemektedir. Ancak bu durumun da, etnik bölünmeleri ve etnik çatışmaları arttırıcı yönde etkisi olduğundan, bu noktada siyasal sistemin esnekliğinin ve duyarlığının devreye girdiğinden söz etmektedir. (Smith; 1987).

Yerel'in kurulmasında, konut ve konut alanlarının özel bir yeri vardır. Günlük yaşamın sürdürüldüğü alanlar olarak, konut alanları, salt barınak olmanın ötesinde, bireyler arası ilişkiler, hane halkları arasındaki ilişkiler, kurumlarla ilişkiler bakımından toplumsal etkileşimin, toplumsal iletişimin ve toplumsal güç ilişkilerinin somut olarak yaşandığı alanlardır. Bu niteliği ile konut alanları, özel yaşamla kamusal yaşamın kesiştiği alanlar olarak tanımlanmaktadır. Konutun bulunduğu alanın niteliği, orada yaşayanların ortak yaşamlarını, kamusal olanaklara ulaşma / ulaşmamalarını ve dolayısıyla toplumsal sistem içindeki ko-

numlannı büyük ölçüde belirlemektedir. Bunun orada yaşayanlar bakımından etkisi, günlük yaşam kalitelerini belirlemesidir. Ancak, konut alanlannın aynı zamanda yaşam şanslannı da belirlemesi, uzun dönemde, kuşaklararası etkisinin de olması sonucunu doğurmaktdır. Bunun özellikle o alanlarda yaşayan çocuklar ve gençler bakımından anlamı çok daha farklıdır... Konut alanlannın toplumsal yeniden üretiminin mekanı olma özelliğinin bir yönü de budur. (Williams; 1986 ve 1987)

Williams, konut alanlannın bu karmaşık ve çok boyutlu niteliği üzerinde dururken bu alanların yeniden üretimin mekanlan olmasının ötesinde "toplumsal güç ilişkilerinin" de somut olarak yaşandığı mekanlar olduğunu vurgulamaktadır (Williams; 1986 ve 1987). Bu durumda, kentsel hareketler de, kentteki kıt kaynakların eşitsiz dağılımından kaynaklanan hareketler olarak kabul edilmektedir. "Yerel politika", yerel düzlemdeki güç ilişkilerinin somut olarak gözlenebildiği, yerel çatışmaların su yüzüne çıktığı politik alan olarak belirmektedir. Saunders, yerel politikanın üretim alanından çok, toplumsal tüketim alanıyla ilişkili olması, ulusal politikanın kurumsallaşmış yapısından farklı olarak daha rekabetçi olması gibi özelliklerine değinerek "yerel" politikanın, "ulusal" politikadan niteliksel olarak farklı olduğuna işaret etmektedir. (Saunders; 1986)

Kısaca, kentlerin kendi içinde farklılaşmış, birbirinden niteliksel olarak farklılıklar gösteren topluluklardan oluştuğu, kent içindeki olanaklara her bir yerleşmenin farklı mesafede olduğu ve kent içindeki farklı grupların bir anlamda, bu kaynaklara ulaşmak için yarıştığı söylenebilir. Pahl, kentteki kıt kaynakların dağılımında pazar koşullarının ve bürokratik-siyasal sistemin nitelik belirleyici etkisi olduğunu ifade etmektedir. (Pahl, 1970). Dolayısıyla, "yerel" topluluklar, o toplumdaki, ya da kentteki genel yapının işleyişinden, (piyasa koşullarının, yönetsel ve politik sistemin niteliklerinden) etkilenirler ve hatta bazı koşullarda ona göre de biçimlenebilirler. Ancak, yerel toplulukların niteliği ve yerel topluluğun kendi iç dinamikleri de bu etkileşimde önemli bir rol oynayabilir.

Leeds, yerel ölçekteki toplumsal yapının ve dinamiklerin makro düzlemdeki toplumsal yapı ve dinamiklerden çok farklı nitelikler gösterdiğine işaret etmektedir. Leeds'e göre, yerel

topluluklar, farklılaşmış, ihtisaslaşmış ve makro toplulukla her biri farklı biçimlerde ilişki kuran birimlerdir. Aynı toplum içinde birbirinden çok farklı dinamiklere sahibolan yerel topluluklar olabilir ve bunlardan her bir birimin o toplumdaki makro toplumsal kurum ve dinamiklerle farklı biçimlerde eklemlenmesi söz konusudur. Leeds, yerel ilişkilerin, toplumsal etkileşimin somut olarak yaşandığı, oldukça karmaşık ve çeşitli ilişki ağlarına dayandığına işaret etmektedir. Bu ilişkiler, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık gibi yüzyüze ilişkilere, ya da, kişisel olmayan küçük ölçekli ilişkilere dayanmaktadır. Bu ilişkiler sonucu, o alanda yaşayan topluluğun gündelik gereksinmeleri karşılandığı gibi, o alanda ortaya çıkan olağanüstü durumlarda doğan gereksinmelerin de karşılanması mümkün olabilmektedir. Bu yönüyle, bu ilişkiler esnek ve bürokratikleşmemiş ilişkilerdir. Bu tür esneklik, buradaki ekonomik ve toplumsal kaynakların, gereksinme ya da sorun ortaya çıktığı durumlarda acilen devreye sokulabilmesini sağlayabilmektedir. (Leeds, 1994; 214-218).

Leeds, **"yerel"** toplulukların bu esnek örgütlenme olanaklarının yanısıra herbirinin farklı mekansal özelliklere sahibolan ekolojik birimler olmalarının onlara bir tür devamlılık sağladığına işaret etmektedir. Bu devamlılık **"yerel"** topluluklara **"dışardan"** gelen etkilere de çok çeşitli biçimlerde uyum gösterme olanağı verebilmektedir. Leeds, çoğu zaman **"dışarda"** olan birçok değişikliğe karşın **"yerel"** topluluğun niteliklerini aynen koruyarak varlığını sürdürebildiğine işaret etmektedir. Leeds; **"hükümetler ve hatta devlet değişebilir, ama yerel topluluklar aynen devam edebilir"** diyerek, yerel toplulukların dışardan gelen etkilere bazan tamamen kapalı olabileceğine dikkati çekmektedir. Leeds, yerel toplulukların esnek örgütlenme olanağına sahip olmaları ve ekolojik birim olmaları nedeniyle devamlılıklarını koruduklarını ve bu nedenle de, bu alanlarla tek tip kararlar ya da politikalar aracılığıyla ile ilişki kurulmasının neredeyse olanaksız olduğunu ifade etmektedir. (Leeds, 1994; s:216-218).

Leeds, kentsel alanlardaki **"yerel"** toplulukların tarım toplumlarındaki izole köylerden çok daha karmaşık ve farklı düzlemdeki ilişkiler içinde olduğunu, dolayısıyla bunların incelen-

mesinin çok daha güç olduğunu vurgulamaktadır. Kentsel alanlardaki enformel ilişkiler, geleneksel akrabalık ilişkileri ve geleneksel kurumlardan farklı olarak, çok daha çeşitlenmiş nitelikteki ilişkileri, arkadaşlık, komşuluk ilişkilerinden, sokak çetelerine, ilgileri yerel düzeyde olan örgütlerden (mahalle dernekleri, spor kulüpleri vb.), ilgileri ve ilişkileri kent düzeyinde hatta ulusal düzeyde olan örgütlerin yerel bürolarına (yerel yönetim, sendikalar, sağlık örgütleri vb.) kadar değişen nitelikte ilişkileri kapsayan ilişkiler olmaları nedeniyle çok daha karmaşık ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle kentsel alanlardaki "yerel" ilişkilerin doğurduğu gerilimlerin incelenmesinde bir taraftan "yerel" düzlemdeki ilişkilerin iç işleyişindeki gerilimlerin, diğer taraftan "yerel topluluğun", içinde bulunduğu sistemle ilişkilerinin niteliklerinin kavranması gerekmektedir. Yerel düzlemdeki ilişkileri anlamak için kısaca "yüzyüze" ilişki, ya da kişilerarası ilişkilerin değişen biçimleri hakkında kısaca bilgi verilmesinde yarar görülmektedir.

IV. KİŞİLERARASI GÜVEN İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN BİÇİMLERİ

Kişilerarası ilişki, hemen bütün toplumlarda varolan, ancak, niteliği, kurumsallaşma düzeyi ve daha da önemlisi, kişiler ve toplum bakımından anlamı farklı olabilen ilişkilerdir. Bu ilişkiler, genellikle karşılıklı yakınlık, ahlaki ve duygusal görevler, güven ve bazen de ortak değerlerin paylaşılmasını belirten terimlerle ifade edilebilir. Kişilerarası ilişkilerin çeşitli biçimlerde gerçekleştiği gözlenebilmektedir. Bu ilişkilerin en yaygın olarak gözlemlenenleri (örneğin, kanbağına dayalı akrabalık, akrabalık benzeri, arkadaşlık, komşuluk) bile bazan gevşek, bazan da tüm ilişkileri kapsayıcı ve düzenleyici olabilir.

Kişilerarası ilişkiler konusu, Durkheim, Marx, Weber, Simmel gibi sosyolojinin kurucuları tarafından bu yana tartışılmakta olan **"toplumsal düzenin"** kurulmasıyla ilgili önemli konulardan biridir. Kişilerarası ilişkinin niteliği, saf dayanışma ve güven ilişkilerinden daha kurumsallaşmış bir güç ilişkisi ve araçsal

ilişki niteliğine göre değişen biçimler alabilmesidir. Kişilerarası ilişkinin, göreli olarak, eşitlerarası ve sadece duygusal ve özel alanla ilgili güven ilişkisi olmasıyla (örneğin arkadaşlık), daha hiyerarşik bir güç ilişkisi halinde ve kurumsallaşmış ilişki niteliği kazanmış olmasının (örneğin; kanbağına dayalı aşiret üyeliği) kişi ve toplum bakımından anlamı farklıdır.

Farklı toplum tiplerinde kişilerarası ilişki ve **"güven"**e dayalı ilişkileri inceleyen Eisenstadt ve Roniger, toplumsal düzenin örgütlenmesi konusunda toplumbilimin kurucuları olan sosyologların yaptığı tartışmayı şöyle özetlemektedir: toplumsal düzenin kuruluşunun açıklanması, ancak, toplumsal işbölümünün örgütlenme mekanizması ve pazarın analiz edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Toplumsal düzen; birinci olarak toplumdaki güven ve dayanışma ilişkilerinin (Durkheim ve Tönnies) ikinci olarak toplumdaki güç ilişkilerinin (Marx ve Weber) ve üçüncü olarak farklı toplumsal faaliyetlerin toplumsal olarak anlamı ve meşruiyetine bağlı olarak biçimlenir. (Eisenstadt ve Roniger; 1984; s:20-26). Dolayısıyla esas olarak toplumsal düzenin **"güven"**, **"güç"** ve **"anlam"**a göre değişen niteliklerde örgütlenmesi söz konusu olmaktadır.

Genel olarak, **"geleneksel"** toplumlarda kişilerarası güven ilişkisinin kanbağına dayalı akrabalık, ya da akrabalık benzeri ilişkiler biçiminde kurumsallaştığı ve kamusal yaşamı da kapsadığı, buna karşılık, daha karmaşıklaşmış ve **"modern"** toplumlarda ise güven ilişkilerinin daha az kurumsallaşmış bir biçimde, özel hayatın içine çekilmiş bir biçimde ve çeşitli enformel arkadaşlık ilişkileri olarak gerçekleştiği gözlenmektedir. (Eisenstadt ve Roniger; 1984: s: 270). Ancak, Eisenstadt ve Roniger, **"modern"** toplumlarda da, kendilerini toplumdaki kurumsallaşmış düzenin dışında tutan ve kendi alanlarını güvene dayalı ilişkilerle sürdüren gruplara rastlandığını belirtmektedirler.

Eisenstadt ve Roniger'in analizleri, toplumsal düzenin örgütlenmesinde **"güven"**e dayalı ilişkilerin **"kamusal"**, ya da **"özel"** alanda olmaları konusundaki tartışmalara önemli bir boyut kazandırmıştır. Burada, özellikle, bu ilişkilerin kurulmasında mevcut kurumsal düzenin ve toplumdaki iktidarın niteliğinin de etkili olduğunun vurgulanması, günümüz toplumlarında ortaya çıkan **"yerel"** hareketleri anlamamıza önemli

ölçüde katkıda bulunmaktadır. Eisenstadt ve Roniger'e göre toplumda **"güven"**e dayalı ilişkilerin kurulması bazı temel gerilimleri de beraberinde getirir. Bu gerilimlerden **birincisi,** güven ilişkilerinin saf dayanışma ilişkileri olmasıyla, somut güven ve araçsal ilişki olması; **ikincisi,** güven ilişkisinin kurumsallaşması ve kamusal alanı düzenlemesiyle, kurumsallaşmadan özel alana çekilmesi; **üçüncüsü** ise, bu güven ilişkilerinin toplumsal düzeni destekleyici olması ya da bu düzeni değiştirici, yıkıcı eğilimler olması arasındaki gerilimlerdir. (Eisenstadt ve Roniger; 1984. s: 294).

Bütün bu gerilim konularıyla birlikte, hangi toplumda hangi tür ilişkilerin kurulacağı konusu çok karmaşık ilişkiler sonucunda ortaya çıkar. Bu da, tahmin edileceği gibi, sadece geleneksel toplum ve modern toplum biçiminde ortaya çıkmayabilir. Burada toplumdaki mevcut kurumsal düzen ve iktidar yapısı da aynı derecede önem taşır. Toplumun kurumsal düzeni eğer eşitlikçi, evrensel değerlere sahipse; bu ilkeler açıklıkla ifade ediliyorsa ve bütün kurumlara uygulanabiliyorsa ve o toplumdaki toplumsal, ekonomik ve kültürel güçlere bütün toplumsal gruplar kolaylıkla ulaşabiliyorsa güvene dayalı ilişkiler özel alanda kalarak, kurumsallaşmadan ve toplumdaki kurumsal düzeni destekleyici niteliklerle kurulabilir.

Ancak, toplum **"modern"** olsa bile, yukardaki koşullar yoksa, toplumdaki kurumsallaşmanın dışında, yeni güven ilişkileri kurulabilir. Bu ilişkiler, tam anlamıyla kurumsallaşamasa bile araçsal ve güç ilişkilerine dayanan ilişkiler olabilir. Bu ilişkiler toplumsal düzeni destekleyici ilişkiler biçiminde olabildiği gibi karşı çıkıcı eğilimleri de kendi içinde taşıyabilir. Eisensadt ve Roniger'e göre, bu eğilimler, genellikle içiçedir ve ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Bu ise, bu tür ilişkileri kuran grupların toplumdaki iktidara ve iktidarın dağıttığı kaynaklara ulaşma olanaklarına bağlıdır. Eğer bu gruplara iktidarın sağladığı olanaklara ulaşma şansı açıksa, bu ilişkiler düzeni destekleyici; kapalıysa, karşı çıkıcı ve düzen değiştirici eğilimler taşıyabilir.

Yine Eisenstadt ve Roniger'e göre, totaliter ve yarı totaliter ülkelerde karşı çıkıcı ve yıkıcı eğilimler taşıyan güvene dayalı ilişkilere daha çok rastlanmakta ve özellikle yeni kurulan, değişme halinde olan toplumlarda bu tür gruplar daha

belirginlik kazanmaktadır. Buna karşılık merkezin zayıf olduğu ve toplumsal elitin kitlelere daha açık olduğu durumlarda bu ilişkiler (clientelism) daha zayıf ve daha az yıkıcı, gruplar daha yaygın ve az belirgindir. Merkezin güçlü, elitin açık olduğu toplumlarda bu ilişkiler, düzeni destekleyici ve toplumdaki güveni yaygınlaştırıcıdır. (Eisenstadt ve Roniger; 1984. s: 294-301).

Görüldüğü üzere, genel olarak "enformel" ilişkiler diye adlandırılan kişilerarası ilişkilerin niteliği, toplum ve kişiler bakımından anlamı ve etkileri, toplumdan topluma ve hatta aynı toplum içinde bile farklı olabiliyor. Yukarda kısaca açıklamaya çalıştığımız analizler esas olarak, bu tür ilişkilerin genel bir değerlendirilmesi amacını gütmektedir. Bu ilişkilerin ve yukarda aktarılan mekanizmaların, belirli bir mekanla da bağlantılı olan **"yerel"** ilişkiler içinde de gözlenmesi mümkündür. Güvene dayalı ilişkilerin **"dayanışma", "güç"** ve **"anlam"** bakımından nitelikleri, bu ilişkilerin toplumsal düzen ve genel olarak toplumsal sistemle eklemlenmesinin biçimini de büyük ölçüde belirlemektedir.

Bu noktada, Leeds'in özellikle kentsel alanlardaki "yerel" ilişkilerin gözlemlenebilmesi için çizdiği kavramsal çerçevenin aktarılmasında yarar görülmektedir. Leeds, toplumdaki **"gücün"** kaynaklarını ve bu kaynaklar denetimleri altında tutan sınıfsal katmanları (Biersted; 1967'ye atfen) üçe ayırmaktadır. Buna göre, özellikle kapitalist toplumlarda maddi kaynakların, ekonomik gücün denetimi daha çok **"üst"** sınıfların elindedir. Bu toplumlarda yaygınlaşan irili ufaklı örgütlerin denetimi (bürokratik gücün) ise buralarda görev yapan ve daha çok **"orta"** sınıf mensubu olanların elindedir. Alt sınıflar ise sadece sayısal büyüklüklere ulaştıklarında, kitlesel olarak mobilize olduklarında güç sahibi olabilmektedirler. Buna göre sınıflı toplumlarda hemen bütün sınıfların belirli ölçüde güce sahip olarak toplumdaki kaynakları denetleyebildiklerini söylemek mümkündür (Leeds; 1994.s:219-220).

Leeds, yerel düzeydeki güç ilişkilerinin çok yönlü, esnek ve karmaşık olduğunu ve bu ilişkilerin toplumdaki kaynaklara ulaşma yollarının ve yerelin dışındaki güç merkezlerine ulaşma biçimlerinin çok dinamik ve çok çeşitli olduğunu belirtmektedir. Leeds, bu ilişkilerin işbirlikçi, yarışmacı, çatışmacı, özerk

gibi çeşitli biçimlerde olabileceğini, bu biçimlerin her birinin aynı yerde varolabileceğini ve ilişkinin niteliğini esas olarak ilişkinin konusunun iki taraf için anlamının ve her iki taraftaki yapının belirlediğini vurgulamaktadır. Bütün bu nedenlerle aynı yerde bile değişen nitelikte karmaşık ilişkilerin gerçekleşmesi söz konusudur. (Leeds; 1994; s: 220-221).

V. KENTSEL EŞİTSİZLİKLER VE ENFORMEL İLİŞKİLER

Kentsel hareketlerin kaynağında yaşama alanlarındaki eşitsizliklerin yattığından daha önceki bölümlerde de söz edilmişti. Özellikle konut alanlarının niteliği, o alanda yaşayanların günlük yaşam kalitesini, iş olanaklarını, çevre koşullarını, yaşam şansını, eğitim olanaklarını, çocukların geleceğini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, konut alanları, orada yaşayanlara salt barınak sunmanın ötesinde, kısa ve uzun dönemli, çok boyutlu toplumsal etkileri olan bir ortam da sunmaktadır. Bu bağlamda kollektif tüketim kavramı, toplumsal donanımın mekansal boyutunu dikkate alan bir kavram olarak önem taşımaktadır. Bu yönüyle toplumsal tüketim olanakları dendiğinde, yaşanılan mekanın birey ve gruplara sundukları konut alanları, iş alanları, hastaneler, sağlık olanakları, okullar, ulaşım, çevre koşulları gibi kamusal donanımlar akla gelmektedir. Bu olanakların mekansal dağılımı ve bunların kaliteleri arasındaki farklılıkların etki ve sonuçlarıyla, ücretler, emeklilik ve refah amaçlı ödemeler gibi mekansal boyutu olmayan ve toplumun tümü için yapılan kamusal düzenlemeler sonucu doğan eşitsizliklerin etki ve sonuçları farklıdır. (Saunders; 1981, Castells; 1977 vd.).

Bu bağlamda, bir taraftan konut mülkiyetinin ve diğer taraftan farklı kamusal olanaklara sahip olan konut alanlarında yaşamanın toplumsal tabakalaşmaya ve dolayısıyla toplumsal hareketlere etkileri de tartışılmaktadır. Rex ve Moore'ın **"konut sınıfları"** kavramı da, bu çerçevede tartışılan kavramlardan biri olmaya devam etmektedir. (Rex ve Moore; 1967, Saunders 1984 v.d.). Bu nedenle, konut alanlarının bu açıdan incelenmesi, toplumsal eşitsizliklerin mekansal sonuçlarının ve

kentsel hareketlerin anlamının yorumlanması bakımından önem taşımaktadır.

Burada aktaracağımız tartışmalar ve bulgular, daha çok toplumsal tüketim olanaklarından doğan kentsel eşitsizliklerin **"yerel"** düzlemdeki etkileri üzerine yoğunlaşacaktır. Bu tartışmaların özellikle Türkiye gibi, kentleşmenin sanayileşme ve örgütleşmeyle birlikte gitmediği toplumlar için anlamlı olduğu açıktır. Türkiye kentlerinde toplumsal donanım bakımından eşitsiz kentsel alanların yaratılmış olduğu, hiçbir istatistiki veriye dayanmadan çıplak gözle bile algılanmaktadır. Kentlerin eski yerleşme alanlarıyla, kamusal düzenlemeyle hazırlanan yeni yerleşme alanları ve hiçbir kamu öncülüğünün olmadığı yeni yerleşme alanlarının sunduğu ortak yaşam alanlarının farklılığı açıkça gözlemlenmektedir. Bu farklı nitelikteki kentsel alanların sunduğu olanaklardaki eşitsizliğin, gelir eşitsizliği kadar önemli, ancak, ondan farklı sonuçlar doğurduğu da bilinmektedir.

Bu bağlamda, **"yoksulluk"** kavramının yeniden ele alınması gerektiği bile kimi zaman vurgulanmaktadır. Örneğin, Asiama, Ghana'daki kentlerin yoksul kesimleriyle ilgili yaptığı araştırmanın sonucunda bu kentin **"gecekondu"** bölgelerinde yaşayanların "yoksulluk"larının kazandıkları paranın az olmasından kaynaklanmadığını, aksine bu alanlarda yaşayanların bir kesiminin, kentteki memurlardan ya da düzenli ücret alanlarından yüksek kazançları olabildiğini belirtmektedir. Ancak, Asiama bu grupları yoksul kılan koşulların, diğer grupların ulaştığı bazı hizmetlere ulaşamaması olarak görmektedir. Bu nedenle Asiama **"yoksulluk"** kavramının gelir dışındaki değişkenlerle özellikle yaşama alanlarının kalitesiyle de ilişkilendirilerek yeniden tanımlanması gereği üzerinde durmaktadır. (Asiama; 1985; s:360).

Bu tür eşitsizliklerin sadece Türkiye gibi kentleşmenin sanayileşme ve örgütleşmeyle birlikte gelişmediği toplumlara has olmadığı da bilinmektedir Toplumsal tüketim alanındaki eşitsizlikler, sanayi toplumlarında da, derece farkıyla da olsa, gözlenmektedir. Bu tür eşitsizliklerin en çarpıcı örnekleri, dış göç alan sanayi toplumlarında göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve toplumsal donanımın diğer kentsel alanlara göre daha kısıtlı olduğu yerlerde, örneğin "getto" alanlarında, yaygın olarak gözlemlenmiştir (Köksal; 1986). Bunun yanısıra, bu kentlerde

sınıfsal katmanlaşmayla paralellik gösteren eşitsiz kamusal olanaklara sahip kentsel alanlar da mevcuttur.

Özellikle, son dönemlerde, 1980 sonrasının ekonomik politika uygulamaları, örneğin, refah harcamalarındaki kısıntılar ve özelleştirme uygulamaları, sanayi toplumlarının sadece **"göçmen"** nüfusunu değil, göreli olarak düşük gelirli **"yerli"** nüfusunun yaşadığı kentsel alanları da etkilediği anlaşılmaktadır. Yeni liberal uygulamaların bu tür olanakların dağılımında eşitsizliği arttıracağı ve giderek yeni toplumsal hareketlere kaynaklık edeceği endişesi de sosyal bilimcilerce ifade edilmektedir. Örneğin İngiltere'deki özelleştirmenin sonuçları üzerinde yapılan tartışmalarda Saunders, toplumda uzun bir dönemdir varolan ve önce konut ve sonra özel ulaşım olanaklarında gözlemlenen **"sahip olanlar-olmayanlar"** bölünmesinin, yeni özelleştirme uygulamasıyla sağlık, sosyal güvenlik gibi diğer alanlara da yaygınlaştıracağına işaret etmektedir. Saunders'e göre, bu özelleştirme uygulamalarıyla İngiliz toplumu, toplumsal tüketim alanına **"malik olanlar"**, bu olanakları **"kiralayanlar"** ve bu olanaklara hiçbir şekilde ulaşamayacaklar biçiminde bölünecektir (Saunders; 1984).

Ortak yaşama alanlarına ilişkin donanımların ve hizmetlerin yokluğunun enformel ilişkileri ve enformel işleri arttıracağı bilinmektedir. Mingione'nin de belirttiği gibi, toplumsal donanımın yetersiz olduğu bu tür kentsel alanlar, düzensiz işlerin, ek işlerin ve aile ekonomilerinin yaygınlaştığı alanlardır. (Mingione; 1981). **"Eski"** refah toplumlarında uygulanan yeni ekonomi politikaların da bu toplumların düşük gelirli kesimlerinde enformel **"dayanışmacı"** ilişkileri arttıracağı ifade edilmektedir. Genellikle, dayanışma, yardımlaşma ya da **"kendi işini kendi yapma"** olarak tanımlanan bu tür enformel ilişkilerin yaratacağı yeni toplumsal çelişkilerin algılanması ve gözlemlenmesi oldukça zordur. Bu tür çelişkiler, düzenli iş olanaklarının ve refah toplumu harcamalarının olduğu alanlarda gerçekleşenlerden çok farklıdır ve burada ortaya çıkan çelişkiler ancak bu alanlardaki **"yerel"** düzlemdeki ilişkilerin gözlemlenebilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Görüldüğü gibi, enformel ilişkiler, sadece **"geçici"** olduğu varsayılan köy, ya da tarım toplumlarında değil, sanayi toplum-

larının bazı katmanlarında da yaşayan ve yeniden yaratılan ilişkiler olarak önem taşımaktadır. Enformel ilişkilerin bir boyutu, parasal ilişkinin söz konusu olduğu, düzenli, ya da düzensiz, olarak sürdürülebilen **"yeraltı ekonomisi", "siyah ekonomi", "kayıt dışı ekonomi"** diye farklı kriterlere göre farklı isimler alan ve esas olarak çalışma yaşamı ile ilgili boyutudur. Enformel ilişkilerin diğer bir boyutu ise, gündelik yaşamın idamesi ile ilgili, parasal olmayan, gönüllü olarak yapılan **"dayanışmacı"** ilişkilerle ilgili boyutudur. Bu bağlamda, özellikle dayanışmacı ilişkiler hane halkı içindeki yaşamı, hanelerarası ilişkileri (akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, hemşehrilik, etnik v.b.) kapsayan çok boyutlu ilişkilerdir. Bu tür ilişkileri incelemeye dönük tartışmalar gözden geçirildiğinde, esas olarak üç farklı sosyal bilim çevresinde üretilmiş olan bulgulara ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Bunlardan **birincisi**, daha çok **"geçiş toplumu"** diye adlandırılan kır-kent göçü yaşayan toplumlarında yaygın olarak gözlemlenen **"enformel iş piyasası"** ve köylü göçünün yaşandığı kentsel alanlardaki **"dayanışmacı"** ilişkiler üzerinde sürdürülen tartışmalardır. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye kentleri üzerinde yapılmış çok sayıda araştırma ve çözümleme bulunmaktadır. Ancak, bu çözümlemelerde, bu ortamın yarattığı kentsel gerilim konuları üzerinde pek fazla durulmamaktadır. Bu tartışmalardan **ikincisi**, özellikle dış göç üzerine çalışan sosyal bilimciler tarafından sürdürülmektedir. Bunlar, özellikle sanayi toplumlarına dış göçle gelen grupların kümelendiği alanlarda gözlemlenen enformel ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada, esas olarak göçeden grupların kökenleri, etnik özellikleri, etnik dayanışma ve etnik dışlanma konuları gündeme getirilmektedir. **Üçüncü** grup tartışmalarda ise, daha çok son dönemlerde sanayi toplumlarında yaşanan ekonomik kriz sonrası oluşan refah kurumlarını kısıcı uygulamaların yeniden canlandırdığı enformel ilişkiler üzerinde durulmaktadır.

Burada, bu tartışmaların tümüne değinmekten çok, araştırmanın konusuyla ilişkili olduğu düşünülen ve konuyu daha çok **"yerel ilişkiler"** çerçevesinde ele alan bulgu ve çözümlemelere yer verilecektir. Önce, enformel işlerin **"yerel"** düzlemdeki etkilerini ve işleyişini ele alan iki alan araştırmasının bu

konuyla ilgili bulgulanni örnek olarak aktaracağız. Bunlardan birincisi; Pahl'ın İngiltere'nin Kent şehrinde, ikincisi ise Mingione'nin Güney İtalya'da yaptığı alan araştırmalarıdır. Bu iki alan araştırmasının sonuçlan, Türkiye kentlerinde yaygın olan enformel sektörün yaratacağı yeni kutuplaşmalann nitelikleri hakkında da tahminler yapabilmemize olanak vermektedir.

Pahl'in İngiltere'in Kent şehrinde yan vasıflı işçilerin yaşadığı bir adada yaptığı alan araştırması, ekonomik krizin, özelleştirmenin ve işsizliğin farklı konumdaki hane halklarını nasıl etkilediği ve yerel enformel ilişkilerin hangi grup hane halkları lehine işlediği konusunda önemli bulgular sunmaktadır. Pahl, bir taraftan işsizliğin, diğer taraftan özelleştirme yoluyla bazı kamusal hizmetlerde kısıntılann yapıldığı alanlarda yaşayan hanelerin, bir taraftan dayanışma, diğer taraftan bu alanlarda ortaya çıkacak yeni enformel iş olanaklanyla yeni duruma uyum gösterebilecekleri iddialanna, bu araştırma bulgulanyla farklı bir yorum getirmektedir.

Pahl, göreli olarak düşük gelirlilerin yaşadığı bu alanda yaşayanlar arasında, düzenli formel işini kaybetmemiş, hanesinde birden fazla çalışanı olan, dolayısıyla daha düzenli ve yüksek gelire sahip olan ve oturduklan konuta sahip olan hanelerin bu durumdan yararlandıklarını belirtmektedir. Pahl'a göre, bu haneler sadece formel piyasada değil, aynı zamanda enformel piyasada da avantajlı durumdadır. Bu haneler, enformel piyasayı, yeni iş olanakları, ucuz tüketim olanaklan ve karşılıklı yardımlaşma açısından daha fazla değerlendirmektedir. Buna karşılık, işsiz ve düşük gelire sahip olan haneler, enformel piyasanın ve ilişkilerin sunduğu iş olanaklan ve yardımlaşmadan çok daha az yararlanabilmektedir. Böylece, bu aileler, giderek daha fazla izole, siyasal olarak güçsüz ve toplumsal olarak daha az algılanabilir olmaktadırlar. Pahl, bu durumun toplumdaki kutuplaşmayı eskisine göre daha da arttırmakta olduğunu ve bu durumun işçi sınıfı içinde yeni bölünmelere neden olduğunu iddia etmektedir. (Pahl ve Wallace; 1985 s:218-223 ve Pahl; 1988) .

Buna benzer bir sonuç, İstanbul'da, kentin çevresinde enformel işlerin ve ilişkilerin yoğun olduğu bir yeni yerleşme alanında yapılmış olan bir alan araştırmasında elde edilmişti. Bu

alanda da enformel ilişkilerden, özellikle hemşehri ilişkilerinden, en çok yararlanan grupların, çalışan çok sayıda erkeğin bulunduğu "yükselen" hanelerin olduğu, diğerlerinin ise hem iş bulma, hem de yardımlaşma açısından yalnızlığa terkedildiği gözlemlenmiştir (Erder; 1996).

Mingione'nin Güney İtalya'nın farklı iş piyasalarına (formel ve enformel) sahip kentlerinde yaşayan işçiler üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırma ise, enformel işlerdeki yaygınlaşmanın iş piyasası, toplum ve hane halkı üyeleri üzerindeki etkileri üzerinde oldukça önemli bilgiler vermektedir. Burada önce kırsal alanlardan gelen göçün yoğunlaştığı, enformel ilişkilerin yaygın olduğu ve çoğunlukla inşaat sektöründe çalışanların olduğu bölgeyle ilgili bulguları özetleyeceğiz. Mingione, kamusal harcamaların, altyapının ve kamusal düzenlemenin az olduğu kentsel alanlarda yaratılan enformel işlerin daha çok az nitelik gerektiren, düşük ücretli ve kötü iş koşulları olan işler olduğunu belirtmektedir.

Mingione, bu tür kentsel ortamda çalışan erkeklerin bulunduğu hanelerdeki kadınların, gerek hanenin tüketim masraflarını azaltmak ve gerekse eve iş almak yoluyla ev işi yüklerinin arttığını ve giderek daha fazla eve kapandıklarını ifade etmektedir. Bu durum, kız çocuklarının da annelerine yardım amacıyla erken yaşta okulu terketmelerine ve eve kapanmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla, giderek daha az sayıda kadın ev dışı işe ulaşabilmektedir. Bu durumun bir başka sonucu da ailenin düşük geliri nedeniyle erkek çocukların erken yaşta, çok düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmaya başlamalarıdır. Mingione, bu durumun, bir "çıkmaz sokak" olduğunu, çünkü bu ortamın, bir taraftan vasıfsız ve eğitimsiz genç nesil üretirken, diğer taraftan bu grupların iş piyasasına olan etkisi nedeniyle, orta ve üst sınıfların eğitim görmüş gençlerin de işsizliğine neden olduğunu belirtmektedir (Mingione; 1985: s: 48-51).

Görüldüğü gibi, Mingione'nin bu araştırmasının bulguları ile Türkiye'de göçalan kentlerdeki iş piyasasının işleyişi arasında benzerlikler bulmak mümkün olabilmektedir. (Örneğin; Erder Köksal ve Lordoğlu 1993). Enformel işlerin yoğun olduğu kentsel ortamın yaşam kalitesine, yaşam şansına ve gençlerin

geleceğine olan etkisi somut olarak bu araştırma sonuçlarında izlenebilmektedir.

Mingione, öte yandan, bu ortamın yarattığı yerel enformel ilişkiler üzerinde de gözlemler yaparak konunun bir başka boyutuna dikkati çekmektedir. Mingione'ye göre, enformel işlerin ve evde yapılan işlerin yaygınlaşması, sadece kırsal alanlara ait bir olgu değildir. Son dönemlerdeki ekonomik gelişmeler, kentsel ve metropoliten alanlarda yaşayanlar arasında da özellikle tüketimi kısma amacıyla, ev içinde yapılan işleri yaygınlaştırmaktadır Bu da kentsel alanlarda eskiden görülmeyen bir biçimde kentsel ilişki ağının, komşuluğun, yardımlaşmanın gelişmesine neden olacaktır. Yerel düzlemdeki bu yeni dayanışma ilişkileri, bir taraftan durgunluğa, diğer taraftan yeni tutucu ve reaksiyoner hareketlerin doğmasına neden olmaktadır. Ancak, bu hareketlerin mutlaka birbiriyle yarışan hareketler olması gereği de yoktur. (Mingione; 1983: s: 330).

Görüldüğü üzere, ortak yaşama alanının düzenlenme biçiminin, yerel ekonominin düzenlenme biçiminin ve hatta bunlann yeniden düzenlenmesinin, hane halkı üyelerinin yaşam stratejilerine bağlı olarak, hem hane halkı düzeyinde, hem de yerel düzeydeki ilişkilerde önemli etkileri olabilmektedir. Bu nedenle, enformel ilişkiler, sadece kırsal ve geleneksel toplum yapısına has özellikler olarak varolan ve kentsel ortamda kendiliğinden ortadan kalkabilecek ilişkiler değildir.

VI. KENTSEL EŞİTSİZLİKLER, ETNİK KİMLİK VE ETNİK İLİŞKİLER SORUNSALI

Buraya kadar aktarılan bulgulardan da anlaşıldığı üzere, kentsel ortamın niteliği, enformel ilişkilerin niteliğini de büyük ölçüde belirlemektedir. Bu ilişkiler, özel alana çekilmiş ilişkiler olabileceği gibi, ortak yaşamı düzenleyen ilişkiler de olabilmektedir. Bunun yanısıra, bu ilişkiler, enformel dayanışma, enformel iş yapma, enformel çalışma gibi uyum sağlayıcı, bazı krizleri ve sorunları çözücü nitelik taşıyabileceği gibi, bazı durumlarda yarışmacı ve hatta çatışmacı niteliğe de bürünebilmektedir. Özellikle kentsel eşitsizlikler söz konusu olduğunda bazı kitle-

sel hareketler, enformel ilişkilerin bu tür yanşmacı ve çatışmacı niteliğinden de kaynaklanabilmektedir.

Kültürel köken olarak türdeş ya da türdeşleşmiş olan toplumlarda bu hareketlerin sınıfsal hareketlerle örtüşmesi, ya da **"konut"** sınıfları gibi daha karmaşık toplumsal katmanları kapsayan ve salt sorun odaklı hareketler biçiminde sürmesi mümkündür. Ancak, çok kültürlü toplumlarda, eşitsizliklerle karşılaşan grupların sistematik olarak aynı kültür grubuna mensup olmaları durumunda, bu hareketlerin **"etnik"** ilişkiler ve **"etnik"** hareketler haline dönüşmesi de söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Amerikan toplumu gibi kültürel köken olarak homojen olmayan toplumlarda, ya da Almanya gibi göreli olarak homojen olduğu halde dış göç yoluyla farklı kökene sahip olan grupların yerleştiği toplumlarda göçmenlerin yoğunlaştığı **"getto"** alanlarında gözlemlenen ilişkiler bu tür ilişkilerdendir.

Türkiye'deki göç süreciyle ilgili araştırmalar, göç eden grupların, özellikle kentsel yaşam deneyimine sahip olmayan gruplarn, kendi kültürel birikimlerini ve ilişki ağlarını kentlere taşıdıklarını göstermektedir. (B.K.S.S.H.M.; 1993 ve Ayata-Güneş; 1991). Özellikle aile, akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin kente göçedenler için yerleşme, konut ve iş bulma gibi günlük sorunları çözmede yaşamsal öneme sahip olduğu da bilinmektedir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelen grupların kendi çabalarıyla yerleşmeye ve yaşamaya çalıştıkları yeni yerleşme alanlarında kurdukları yeni ilişki ağlarının kendine özgü kurumları ve kuralları olduğu da anlaşılmaktadır. (Erder;1996).

Bu yeni ilişki ağları, özellikle hemşehrilik temeline dayanan ilişkiler kente göç eden bazı gruplar için dayanışmacı yönüyle sorunları çözücü bir ortam sağlamaktadır. Ancak aynı ilişki ağları, kimi zaman, kentle ilgili talepleri ifade etmede mücadeleci ve çatışmacı biçimlere de bürünebilmektedir. Genel olarak büyük kentlerimizde yaşanan büyük ve hızlı göç süreci, kamu denetimi, öncülüğü ve desteği dışında gerçekleşmektedir. Göç edenler kente yerleşme ve kentsel yaşamla eklemlenme ile ilgili gereksinmelerini (konut, iş, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb.) büyük ölçüde bu enformel mekanizmaları ve ilişki ağlarını kullanarak çözmektedirler.

Akrabalık, hemşehrilik ve komşuluk ilişkileri biçiminde or-

taya çıkan ve dayanışmacı yanı ağır basan bu ilişkiler, uzun süre kamu otoriteleri tarafından da kente göç edenlerin kentsel yaşama **"sorunsuz"** katılmalarının bir yolu olarak kabul edilmiştir. Ancak bu ilişkilerin, zaman zaman çatışmacı nitelik kazanması ve geçici ilişkiler olmayıp gittikçe yerleşikleşen ilişkiler haline dönüşmesi de söz konusudur. Özellikle, hemşehrilik temeline dayanan ilişkilerin bir kesiminin daha kalıcı **"etnik"** gruplaşmalar haline dönüşüp dönüşmeyeceğinin tartışılması gerekmektedir.

Etnik ilişkiler ve etnik grup kavramı, sosyal bilimciler arasında, son dönemlerde yaygın olarak üzerinde tartışılan ve araştırma yapılan konulardan biridir. Birçok toplumda, bir taraftan evrensel ilke olarak kabul gören **"çok kültürlülük"** teması etrafında **"etnik"** kimliklerin özgürce yaşanması talepleri yoğun olarak gündeme gelmekte, diğer taraftan **"etnik"** çelişkilerin ve hatta çatışmaların artması olgusuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Irka dayalı ayrımcılığın evrensel düzlemde hukuksal ve kurumsal olarak önlenmeye çalışıldığı bilinmektedir. Son dönemlerde yaygınlaşan etnik hareketlerin ve eğilimlerin tanımlanması, siyasal anlamı ve muhtemel sonuçları üzerinde yapılan tartışmalar, çok kültürlülükle ayrımcılığın hassas sınırının çizilmesinde de önemli olmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde, son dönemlerde bu konularda yapılmakta olan tartışmalardan bazı örnekleri kısaca sunmakta yarar görülmektedir.

Oommen, **".. "ırk" biyolojik, "etniklik" ise kültürel olgulardır, ancak bu olgular bireylerin davranışlarını ve tutumlarını etkiliyorsa sosyolojik değişken haline gelir"** diyerek biyolojik ve kültürel gerçeklikle, ideolojik olanın sınırını çizmektedir. (Oommen; 1994 s:83). Burada, özellikle vurgulanmak istenen nokta, toplumlarda farklı ırklara ya da, farklı etnik kökene sahip olan grupların, biyolojik, ya da tarihsel gerçeklik olmasından çok, kendilerini ya da birbirlerini böyle tanımlayan gruplar olarak varlığının yarattığı toplumsal sonuçlardır. Genel olarak, etnik gruplar, **"ortak kültüre", "benzer yaşam biçimine"** sahip olan, ya da **"benzer kökene ve tarihsel mirasa"** sahip olduklarına **"inanan"** endogamik ya da içe kapalı gruplar olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlamalarda bile **"ortak"** ya da **"benzer"** olanın tanımlanabilmesi için **"farklı"**

olanın da bilinmesi gereği gündeme gelmektedir ki, bu da, ancak **"farklı"** grupların birbiriyle ilişkiye geçmesiyle ortaya çıkabilmektedir.

Irklar ve etnik gruplar, çok eski bir tarihe sahiboldukları halde, bunların varlığı genellikle bu **"farklı"** grupların ilişkiye geçmesiyle farkedilmektedir. Bu yönüyle, **"etnik ilişkiler"**, aynı coğrafyada yaşayan farklı dinlere, farklı inançlara , farklı dillere sahip olan insan gruplarının ilişkisi olarak oldukça eski bir bir tarihe sahiptir. Irkların ve etnik grupların farkedilme, tanımlanma, kurulma ve ilişkilerinin algılanmasında, geçmişte, savaşlar, istilalar, sömürge hareketleri ve zorunlu iskanlar önemli bir yer tutmaktayken, bugün, bunlara (gönüllü ve zorunlu) göç hareketleri ve kitle iletişim olanakları da eklenmiştir. Bu nedenle, bir taraftan **"tarihsel"** olarak geçmişte oluşmuş olan, diğer taraftan, günümüzde oluşan, olgusal ya da **"tahayyül edilmiş"** (Anderson; 1993), yeni **"etnik"** grupların varlığı söz konusudur. Birbirinden çok farklı koşullarda ve toplumsal ortamlarda ortaya çıkan bütün bu farklı oluşumların hepsini birden kapsayacak kavramların, analizlerin yapılması ve daha da önemlisi buna bağlı olarak çatışmaları önleyici, evrensel ilkelere uygun politikaların geliştirilmesi ise, tahmin edileceği gibi, oldukça zor olmaktadır.

Bu nedenle her **"etnik"** grubun oluşum ve kuruluş koşullarının gerçekçi olarak incelenmesine gerek vardır. **Anthias'ın da belirttiği etniklik, ırktan farklı olarak sabit bir konum olmayıp** "aidiyet duygusu" olarak belirdiğinden hem grubun içinden, hem de grubun dışından , maddi, siyasal ve ideolojik etkilerle kurulabilir. Etnik kimliğin varlığı her zaman **"etniklik"** anlamına gelmeyebilir. Etnikliğin oluşması için grubun içinden ve dışından sınırının çizilmesi gerekmektedir. Aynı ırk içinde farklı etnik gruplar olabileceği gibi, ortaklaşa yaşanan ırkçı deneyimler çok farklı kültür gruplarını **"etniklik"** haline getirebilir. (Anthias; 1992; s: 427-428). Bütün bunlar, birbirinden nitelik olarak farklı etnik grupların varlığını göstermektedir. Kaldı ki, bir kişinin aynı anda birden fazla etnik grup üyesi olması da mümkündür. Bu bağlamda, dil, kültür, din, cinsiyet ilişkileri, sınıfsal ve siyasal konuma göre değişik konumların olması söz konusudur.

Bütün bunlar etnikliğin esnekliğini ve değişebilirliğini göstermektedir. Andrews, etnik grubun oluşumunda **"emik bakış"**ın, (grubun kendisini tanımlama biçiminin) yanısıra, **"etik bakış"**ın, (grubun dışardan algılanışının) karşılıklı etkileşimden oluşan **"denge"**den söz etmektedir. Bu **"denge",** hem grubun tanımlanmasında, hem de gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli olmaktadır. Bu denge hali, uyum sağlayıcı olabildiği gibi, dışlayıcı ve ayrımcı ilişkilere kaynaklık edebilmektedir. (Andrews; 1992: s: 13-30).

Oommen'e göre, ırklık (racity), ya da etniklik (ethnicity), belli bir ırksal, ya da kültürel gruba ait olduğunu bilme, kimlik kazanma, köklerini tanıma olarak kaldığı sürece olumlu olarak kabul edilebilebilir. Ancak, bu durum, eğer diğer gruplara karşı bir üstünlük sağlamaya, ya da onlan aşağılamaya kaynaklık ediyorsa bunun sosyolojik anlamı ve sonuçlan çok farklı olabilir. Bu bağlamda, **"ırkçılık"** (racism) ve **"etnikçilik"** (ethnicism) kavramlan, ayrımcılığı ve güç ilişkilerini içeren kavramlar olarak önem kazanmaktadır. Dünyada ırkçılığın sonuçlannın yaşanmasından sonra evrensel ilke haline gelen ırkçılık aleyhtarlığı, bugün ırkçılığın açıkça gündeme gelmesini önlemektedir. Buna karşılık birçok sosyal bilimci son dönemlerde ırkçılığın etnikliğe bağlı olarak yeniden tanımlanması tehlikesine işaret etmektedir.(OOmmen; 1994, Anthias; 1992 v.d.).

Etnik gruplann hem oluşması hem de niteliği büyük ölçüde kendilerini ve diğerlerini farklı gören gruplann ilişki biçimine ve koşullanna göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada özellikle birbirinden farklı etnik gruplann ve etnik ilişkilerin varlığı söz konusu olabilmektedir. Huntington'un da belirttiği üzere **"..farklılıklar her zaman gerilim anlamına, her gerilim de her zaman şiddet anlamına gelmez..."** (Aktaran Hartmann; 1995. s: 116). Andrews da, etnik gruplann olduklan gibi kabul edildiklerinde ve birlikte varolabildikleri sürece gerilim için hiçbir nedenin olmadığını belirterek benzeri farklılıklan gündeme getirmektedir. (Andrews; 1992: s: 11).

Bu ilişki farklılığı, **sembolik** ve **araçsal** etniklik kavramlan olarak da ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Oommen, **sembolik** etnikliği; güncel ya da geçmişe ait, kaybedilmekte olan kültürü, kimliği arama ve sosyo-kültürel sınırlan kurma ya da ko-

ruma olarak; **araçsal** etnikliği ise; karşı karşıya olunan maddi eşitsizliklere karşı hak arama mücadelesi olarak tanımlamaktadır. Araçsal etniklik de, yaygın ve gevşek hak arama mücadelesinden, ulus olma mücadelesine kadar değişik biçimler alabilmektedir. Aynı toplumda, birbirinden niteliksel olarak çok farklı olan bu etniklik türlerinin birarada bulunduğu da gözlemlenmektedir. (Oommen; 1994; s:89).

Dolayısıyla, **"etniklik"**, tarihsel olarak belirlenmiş ve geçmişe dayalı ilişkilerle bugüne taşınmış olabildiği gibi, güncel ilişkiler tarafından da belirlenebilmektedir. Bu noktada, Banton'un dinamik bir süreç olarak etnikliği inceleyen yaklaşımından kısaca söz etmekte yarar görülmektedir. Banton, etnikliğin oluşumunun bir süreç olduğunu ve özellikle modern toplumlarda, bireyin birden fazla toplumsal grubun üyesi olduğunu ve konjonktürel olarak, zaman zaman, bazı kimliklerin diğerinin önüne geçebileceğini ve bireyin ilişkilerini belirleyebileceğini belirtmektedir. Yine Banton'a göre, etnik özellikler, ırk özelliklerinden farklı olarak, ilk bakışta kolaylıkla algılanmıyan, ancak etkileşimle ortaya çıkan ve özellikle **"etki"** aldığında belirginleşen özelliklerdir. Bu nedenle, konjonktürel olarak bu nitelikler bazen farkedilmeyebilir, bazen belirginleşebilir, bazen de kutuplaşmalara neden olabilir. Bu da büyük ölçüde grubun aidiyet duygusu ile siyasal koşullar arasındaki etkileşimle belirlenir. (Banton: 1994).

Bu nedenle, özellikle ulus-devletin kuruluşu sırasında çok kültürlü toplumlarda **"ulusal kimliğin"** niteliği önem kazanmaktadır. Ulusal kimliğin **"ayrıcalıklı etnik"** grup tarafından belirlenmesi durumunda, farklı etnik grupların ilişkilerini düzenleyen kurumların işleyişi ve **"ayrıcalıklı"** etnik grup konumunda olanlarla **"ayrıcalıklı"** olmayan grupların ilişkileri önem kazanmaktadır. "Ulusal kimlik" yurttaşlık temeline dayalı olarak **"siyasal haklar ve görevler"** olarak, **"etnik kimlik"** ise kültürel çoğulculuk olarak tanımlandığında, **"ulusal kimlik"**le **"ulusçuluk"** örtüşmeyebilir. Bu konuda, "ulusçuluk" bağlamında da kurumsallaşmış ya da kurumsallaşmamış ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına dönük demokratik düzenlemeler ve politika önerileri üzerinde tartışmalar devam etmektedir. (Örneğin; Keane;1994, Safran; 1994). Bu politikalar, bir taraftan çok

kültürlü toplumlarda farklı etnik grupların ilişkilerinin düzenlenmesi, diğer taraftan göreli olarak homojenleşmiş toplumlara dış göç yoluyla farklı toplumsal-kültürel ortamlardan gelerek katılan grupların ilişkilerinin düzenlenmesi bakımından önem taşımaktadır.

Oommen, ırka ya da etnikliğe göre ayrımcılığın yasalarla ve kurumlarla önlenmesinin yeterli olmadığından ve gündelik yaşamda davranış düzeyinde ayrımcılığın aynı derecede önemli etki yapabildiğinden söz etmektedir. (Oommen; 1994). Bu da oluşturulacak kurumların ve uygulanacak politikaların niteliğinin evrensel ilkelere uygunluğunu gündeme getirmektedir. Bu politikaların, **zorunlu "asimilasyon" olmaktan çıkarılması; "çok kültürlülük" temeline oturtulması; farklı etnik gruplar arasındaki ilişkilerin "çatışma kültürü" olmaktan çıkarılması; varolan gerilimlerin "yıkıcı" gerilimler olmaktan "yapıcı ve sorun çözücü" gerilimler haline dönüştürülmesi yönünde olması önerilmektedir.** (Hartmann; 1995.s: 121-124).

Bu amaçla, **"çok kültürlülüğün"** demokratik kurallarla nasıl düzenleneceği, hemen bütün uluslarda varolan ulusal kimliğin ve ulusalcı eğilimlerin ayrımcılık olmaktan nasıl çıkarılacağı konularında çeşitli düzlemlerde öneriler geliştirilmektedir. Burada bu konuda daha fazla ayrıntıya inmeden, oluşmakta olan yeni evrensel ilkeler hakkında bilgi vermesi amacıyla, Keane'nin geliştirdiği **"modern kosmopolitanism"** kavramından söz ederek bu bölümü tamamlayacağız. Keane bu kavramı daha çok Avrupa Birliği gibi ulus-üstü kurumların ulusal kimliklerle ilişkisinde ulusçuluğun önlenmesi bağlamında kullanmaktadır. Ancak bu kavram ulusal düzlemdeki farklı kültürel kimliklerin ilişkisi için de anlamlı olabilmektedir. Keane göre; **"yeni dünya yurttaşları, kendi ulusal kimlikleri konusunda mütevazi olan, farklı kimlikleri hak olarak teslim eden, kendilerini daha büyük bir dünyanın üyeleri olarak gören ve bu amaç için görev üstlenen modern kozmopolit bireyler olacaktır".** (Keane; 1994).

BÖLÜM İKİ

ALAN ARAŞTIRMASININ BULGULARI

ALAN ARAŞTIRMASININ BULGULARI

I. ALAN ARAŞTIRMASININ TASARIMINA TEMEL OLAN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Birinci Bölüm'de bu araştırmada ele alınacak konuların çerçevesini oluşturan temel kavramlar konusunda kısa bilgi verilmişti. Bu amaçla, **"kitlesel"**, **"kentsel"** hareketler, **"yerel"**, **"enformel"** ve **"etnik"** ilişkiler konusundaki tartışmalar özetlenmişti. Bu bölümde ise, bu kavramlar, Türkiye bağlamında, alan araştırmasının işlemsel hale getirilmesi ve kurgulanması amacıyla ele alınacaktır.

Bu araştırmanın temelini, büyük kentlerimizde varolan gerilimli ortamın önemli nedenlerinden birinin bu kentlere yerleşen grupların yerleşme biçimi olduğu varsayımı oluşturmaktadır. Kentlerimize enformel kanallarla yerleşmiş olan grupların kentle eklemlenme istekleri karşısında kentsel kurumların yetersizliği ve kentteki kaynakların kıtlığı bu gerilimi arttırıcı rol oynamaktadır. Bu bağlamda, göç, yerleşme biçimi ve kentsel ortak yaşam arasındaki ilişkinin kısaca açıklanmasında yarar görülmektedir.

Göç süreci, hem göç edenleri, hem de göç edilen çevreyi etkileyen oldukça karmaşık karşılıklı etkileşim sürecidir. Bu etkileşimde, göç edenlerin nicelik ve nitelikleri kadar, göç edilen yeni çevrenin göç eden grupları kabul etme biçimleri de önemlidir. Göçün sayısal olarak yerleşik nüfusa göre az olduğu durumlarda, kentteki kurumların ve ilişki ağlarının fazlaca etkilenmeden göç eden grupları **"emme"**si, ya da getto örneklerinde olduğu gibi belirli alanlarda yoğunlaştırarak ve dışlayarak **"izole"** etmesi söz konusu olabilmektedir. (örnek olarak bk.Köksal; 1986).. Ancak, Türkiye'de yaşandığı gibi çok kısa sürede ve sayısal olarak çok büyük bir nüfusun göç ettiği

durumlarda varolan kentsel kurumlar çoğu zaman yetersiz kalmakta ve göç eden gruplar kentsel yapıyı ve işleyiş kurallarını değiştirebilmektedir. Bu durumda hangi grupların emildiğini, hangi grupların dışlandığını gözlemlemek oldukça güç olmaktadır.

Bugün, birçok araştırmadan ve somut olgudan da izlenebileceği üzere, büyük kentlerdeki kentsel yaşam, değişikliğe uğramıştır. Kentlerimizde konut alanlarının kent hukuku içinde **"formel"** olarak üretilmesi kural olmaktan çıkmış, kentlerin çevresi kendine özgü kurallarla üretilmiş olan kent hukukunun dışında **"enformel"** konut ve iş alanlarıyla dolmuştur. Bu alanlarda üretilen ilişkiler, büyük kentlerin yerel siyasetinden, ekonomiye ve kentte yaşayanların günlük yaşamına kadar, tüm kenti ve kentlileri etkilemektedir. Bu oluşumda, büyük kentlerimizin kentsel kurumlarının bu büyük göç dalgasına hazırlıksız yakalanmasının ve kendini yenileyememesinin büyük katkısı vardır.

Kentleşme ve kentlerin üretilme biçiminin orada yaşayan grupların niteliğini, ortak yaşamlarını sürdürdükleri kamusal ortamın somut koşullarını ve bu grupların kentsel yaşam içindeki konumlarını büyük ölçüde belirlediği bilinmektedir. Kentleşmenin **"formel"** kurumlar aracılığıyla gerçekleştiği durumlar için iki farklı modelden söz etmek mümkündür. Bunlardan **birincisi,** kamu öncülüğünde **"planlı"** bir biçimde, **ikincisi,** yine kuralları kamu kurumları tarafından belirlenen, işleyişi herkesçe açık olarak bilinen **"piyasa"** kurallarıyla gerçekleşmesidir. Her iki modelde de kentsel kurallar, kurumlar ve burada rol alan aktörler açıkça gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla, bu tür modellerle kurulan ve düzenlenen kentlerde, ortak yaşamın niteliklerini ve alınan kararların yaşayanlar üzerindeki etkilerini izlemek daha kolay olmaktadır. Bu nedenle, Castells, Pahl, Saunders gibi kentbilimcilerinin tartıştığı, kollektif tüketim, konut sınıfları, kentsel yöneticiler, kentsel hareketler gibi kavramları bu tür kentlerdeki **"formel"** işleyişi gözlemleyerek incelemek mümkün olabilmektedir (Castells; 1978 ve 1983; Saunders, 1981 ve 1984; Pahl; 1970 vd.).

Oysa, Türkiye'de kentleşme süreci, ne kamu öncülüğünde planlı, ne de kamunun düzenlediği açık piyasa kuralları içinde

gerçekleşmektedir. Büyük kentlerimizin çevresindeki yeni yerleşmeler, büyük ölçüde, kent hukuku kuralları dışında, kuralları açıkça bilinmeyen, kurumları kolayca algılanmayan bir süreç içinde oluşmaktadır. Bu bağlamda, Kıray'ın **"saçaklanma"** kavramı, Tekeli'nin enformel mekanizmalarla ilgili analizleri ve geniş **"gecekondu"** literatürü bu yönüyle ele alındığında durum kolayca anlaşılabilmektedir. (Kıray; 1982; Tekeli, 1982. vd.).

Genel olarak, **"enformel"** diye adlandırılan bu tür kentleşme sürecinde, **"kamu", "özel girişim", "kentsel yöneticiler", "yerleşenler"** ve **"yaşayanlar"** arasındaki ilişkileri gözlemlemek oldukça zor olmaktadır. Kentlerin çevresindeki bu yeni alanların kurulmasından, bu alanlarda yerleşilmeye kadar geçen sürecin tamamen enformel ilişkilerle gerçekleştiği bilinmektedir. Bu yeni yerleşmelerin, kimi zaman **"mafya"** diye adlandırılan ticari amaçla örgütlenmiş; kimi zaman **"dinci"**, kimi zaman **"etnik"**, kimi zaman farklı **"ideolojik"** grupların öncülüğünde üretildiği gözlenmektedir. Çoğu zaman, kamuoyunda bu grupların tümünün enformel kentleşme modelinin ürettiği aktörler ve gruplar olduğu farkedilmemekte ve kamuoyunda bütün bu gruplara farklı siyasal anlamlar atfedilmeye çalışılmaktadır.

Bu yerleşmelerin oluşmasından, yerleşikleşmesine kadar geçen süre içinde, bu enformel ilişkiler, hem bu alanlarda günlük yaşamın sürdürülmesinde, hem de kentte mevcut formel kurumlarla ilişkilerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ilişkilerin kuralları, nitelikleri ve etkileri, yerleşmenin hangi aşamada bulunduğuna ve **"kamusal"** kimlik olarak konumuna -köy, belediye, ilçe, mahalle- göre değişebilmektedir. (Erder; 1996).

Türkiye'deki kentsel mekanın, kent hukuku ve açık piyasa kuralları dışında üretilmesi, bu alanlarda kendine özgü bir ortak yaşamın, ilişkiler sisteminin, yöneticilerin ve piyasa kurallarının da üretilmesi anlamına gelmektedir. Bu alanlara sonradan girmeye çalışan formel kentsel kurumların da bu alanlardaki anlamı ve işlevi farklıdır. Örneğin bu alanlardaki **"muhtarlık"** ve **"belediye"** kurumlarının işleyişi hem köydekilerden, hem de kentin merkezindekilerden farklıdır.

Bunlarla birlikte, daha çok orta ve düşük gelir grupları ba-

rındıran bu alanlardaki yaşam kalitesinin düşük olduğu bilinmektedir. Bu alanlar, sakinlerine, sadece, **"barınak", "cami", "ilkokul", "kahve", "karakol"** ve **"enformel işyerleri"** gibi sınırlı ortak yaşam olanakları sunmaktadır. Bu nedenle, buralara yerleşenler için, kentsel sistemle eklemlenme ve meşrulaşma isteği hayati bir önem taşımaktadır. Bu alanlardaki kuruluş ve yerleşme sürecinin gizli ya da açık mücadelelerle dolu olduğu da bilinmektedir. Buralardaki tüm kazanımların **"zorla"** ve **"mücadeleyle"** elde edilmiş olması, bu alanları kentin diğer kesimlerinden belirgin bir biçimde ayırmaktadır. **Bu yerleşmelerde, gerilim, mücadele ve kitlesel eylemler günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir.**

Gizli ya da açık olarak sürdürülen bu mücadelelerin, yasallaşma, formel kentsel sistemle eklemlenme ve kentteki kıt kaynaklara ulaşma talebinin bir ifadesi olduğu da açıktır. Ancak, buralarda yaşayanların bu talepleri ifade biçimleri, kentin diğer alanlarındakinden tamamen farklıdır. Bu taleplerin içerikleri, amaçları, ifade biçimleri, dolayısıyla şiddet düzeyi, yerleşmeden yerleşmeye değişiklik göstermektedir. Bu yönüyle, bu hareketlerin önemli bölümü, Eisenstadt ve Roniger'in belirttiği gibi, toplumsal düzeni **"yıkıcı"** olmaktan çok, toplumsal düzeni **"destekleyici"** ve bu düzene eklemlenmeyle ilgili taleplerin ifade biçimidir. (Eisenstadt ve Roniger 1984).

Ancak, bu isteklerin açıkça ve kurumsal olarak ifade edilmesiyle ilgili kanalların olmayışı nedeniyle, bu alanlarda yaşayan gruplar, ancak kitlesel olarak hareket ettiklerinde, kamu yönetimlerince dikkate alınabilmektedirler. Eckstein'ın Güney Amerika'daki kentsel hareketlerle ilgili yaptığı araştırmalarda da gözlemlediği gibi, bu tür alanlarda yaşayanlar arasındaki enformel ilişkiler, "kitlesel hareketler" olarak ortaya çıktıkça, popülist uygulamalar gündeme gelebilmektedir. (Eckstein; 1990; s: 176-177). Bu da, bir anlamda, kitlesel hareketler ve gösterilerin, toplumdaki **"güçsüz"** grupların **"güç"** kazanmalarının tek yolu olmasından kaynaklanmaktadır. Leeds'in de belirttiği gibi, kitle hareketleri toplumdaki güçler dengesi içinde **"alt sınıfların"** sahip olduğu tek güç kaynağıdır. (Leeds; 1994; s: 220).

Bundan önceki bölümde de belirtildiği gibi, heterojen toplumsal katmanları kapsayan bu hareketler, esas olarak, kentte-

ki kıt kaynakların paylaşımına yöneliktir. Bu nedenle, bu hareketler, nedenleri, sonuçları ve kazanımları itibariyle, daha çok yaşama alanlarıyla ilgili ve günlük yaşamı ilgilendiren konulardaki talepleri gündeme getirmektedir.Ancak, bu hareketler, kent içinde gerçekleşen devingenlikle ve hemşehrilik ilişkilerinin de etkisiyle, **"etnik"** olarak homojen grupların olduğu alanlarda, **"kültürel"** talepler haline de dönüşebilmektedir. Dolayısıyla, bu hareketlerin bir kesiminin **"etniklik"**le ilgili talepler haline dönüşmesi de söz konusudur.

Bir önceki bölümde kısaca özetlendiği gibi, **"etniklik"** tarihsel olduğu gibi güncel koşullarca da belirlenmektedir. Bu nedenle, kentlerdeki yeni ilişkilerin ve **"yerel"**in kurulmasında, enformel ilişkilerin **"etniklik"** haline dönüşmesi, birçok karmaşık sürece bağlı olmaktadır. İlgili bölümde de özetlendiği gibi, **"etnikliğin"** kurulması daha çok gruplar arası etkileşime ve bu etkileşimin kurumsal olarak düzenlenme biçimine bağlıdır. Bunun yanısıra ve bütün bunlara bağlı olarak, çok farklı nitelikte **"etniklikler"** de ortaya çıkmaktadır. Bugün, Türkiye'deki birçok büyük kent ve özellikle, İstanbul, hem dış, hem de iç göç alan, farklı kökene sahip grupların , birbirinden farklı dönemlerde ve farklı koşullarda yerleşmeye çalıştıkları karmaşık yapılı kentlerdir. Bu nedenle, büyük kentlerimizde bu hareketlerin niteliklerini kavramak oldukça karmaşık ve dinamik süreçleri çok boyutlu olarak ele almakla mümkün olabilecektir.

Burada sonuçları aktarılacak olan alan araştırmasında esas olarak Leeds'in geliştirdiği kavramsal çerçeve kullanılacaktır. (Leeds; 1994). Leeds'in geliştirdiği kavramsal çerçeve, özellikle toplumsal olarak karmaşık kentsel alanlardaki **"yerel"** ilişkilerin gözlemlenmesi için oldukça elverişli bir metodolojik çerçeve sunmaktadır. Kentsel alanlardaki **"yerel"** ilişkiler çok karmaşık bir ilişkiler bütünüdür. Bu yönüyle, özellikle bu alanlardaki enformel ilişkilerin incelenmesi için **"yerel"** ilişkiler kadar, **"yerel üstü"** yapının nitelikleri de önem kazanmaktadır.

Leeds, kentsel alanlardaki "yerel" ilişkilerin o alanda bulunan enformel ve formel örgütlerin etkileşimiyle oluştuğunu ifade etmektedir. Günlük yaşamın sürdürülmesi, bir taraftan akrabalık, hemşehrilik, arkadaşlık, meslektaşlık, komşuluk gibi yüzyüze ilişkilerle oluşan gruplaşmalarla, diğer taraftan, o alan-

larda yaşayanlar tarafından kurulmuş olan dernekler ve yerel örgütlerle ilişkilerle mümkün olabilmektedir. (Leeds; 1994.s; 216).

Bu ilişkiler bir taraftan, gündelik, rutin hayatın gereksinmelerini karşıladığı gibi, o alanda oluşan ekonomik, sosyal ya da siyasal dalgalanmalara, bir anlamda **"olağanüstü"** durumların ortaya çıktığı durumlarda sorunların çözümlenmesi için de devreye girebilmektedir. Bu yönüyle, bu ilişkiler oldukça esnek, bürokratikleşmemiş bir yapıya sahiptir. Bu esneklik, o bölgedeki toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullara karşı oldukça süratli ve etkin hareket etme olanağı vermektedir. Aynı kent içinde farklı bölgelerde, farklı kentsel deneyimlere sahip, farklı **"yerel"** ilişkilerin kurulması da söz konusu olmaktadır.

Bu yerel ilişkilerin iç işleyişlerindeki dinamiklerin niteliği, **"yerel üstü"** (supralocal) kurumlarla ilişkilerde de önem kazanır. Bu bağlamda Leeds'in kullandığı **"yerel üstü"** kurumlar ve yapılar kavramı, Türkiye'de **"yerel"**i incelerken yaygın olarak kullandığımız **"merkez-yerel"** kavramından daha farklı ve günlük yaşamın tüm alanlarını kapsayan bir kavram olarak belirginleşmektedir. **"Yerel üstü"** kurumlar; yerel düzlemde etkisi olan, ancak, yerelin dışında bulunan, daha bürokratikleşmiş, örgütsel ilkelerle çalışan toplumsal birimler olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, **"yerel üstü"** kurumlar, yerel koşulları dikkate almadan bütün birimler için genel, tek biçimli, örgütsel ve işlemsel ilkeleri ve olanaklan uygulamaya çalışan tüm kurumlar anlamına gelmektedir. (Leeds; 1994: s: 220).

Bu kurumlar arasında, devlete ait kurumlar en önemlileri olmakla birlikte, aralarında ulusal düzeyde karar alan **"özel girişim kuruluşları"**, **"bankalar"**, **"sendikalar"**, **"siyasal partiler"** gibi örgütler de yeralmaktadır. Kamu örgütleri arasında da, günlük yaşam için hayati önem taşıyan **"eğitim"**, **"sağlık"**, **"emniyet"**, **"vergi dairesi"** gibi doğrudan devlete bağlı örgütler olabileceği gibi, **"diyanet işleri"**, **"seçim kurulu"**, **"adliye teşkilatı"** gibi yan özerk örgütlerin olması da söz konusudur.

Bütün bu yerel üstü örgütlerin bir kesiminin, özellikle devletin bazı kurumlarının, bazı karar ve uygulamaları, toplumsal düzeni sağlamak, kamusal yaşamın sürmesini ve kamusal hizmetin eşgüdümünü sağlamak amacına dönüktür. Ancak bu

karar ve uygulamaların bir kesiminin ise, daha çok kurumunun kendi varlığının yaşatılmasına, sürdürülmesine dönük olması da söz konusudur. Bu durumda, alınan kararların ve yapılan uygulamaların niteliği, özel bir çıkar grubunun uygulamalarına da benzeyebilmektedir.

Devletinkiler de dahil, bazı kararlar ve uygulamalar, toplumsal düzenin sağlanmasına ve toplumsal refahın arttırılmasına yönelik olabilir. Bu uygulamaların, yerel yaşam için anlamı ve yerel yaşamın canlılığına katkısı farklıdır. Ancak, bu karar ve uygulamaların salt yerel üstü örgütlerin kendi özel amaçlarına dönük olması ve yerel yaşamın refahını arttırmaya duyarsız kalması da söz konusudur. Bu durumda, bu karar ve uygulamaların yerel yaşam bakımından anlamı çok daha farklı olur. Bununla birlikte, bütün yerel üstü örgütlerin uyum halinde uygulamalar yapmaları da söz konusu olmadığı gibi, aynı örgütün birbirinden niteliksel olarak farklı uygulamaları da olabilmektedir.

Leeds'e göre, bu iki farklı yapı arasındaki ilişkinin kanalları, esas olarak **"yerel iktidar"** diye adlandırılan ve siyasal gücünü farklı düzlemlerdeki ilişkilerden alan formel ve enformel liderlerin ve aktörlerin ilişkilerinden geçmektedir. Leeds, Biersted'in geliştirdiği kuramsal çerçeveden yararlanarak, temel olarak üç tür güç kaynağından söz etmektedir. Bunlardan **birincisi** gücünü esas olarak maddi ve ekonomik kaynakların denetlenmesinden alır. Bunlar, daha çok **"üst sınıf"** mensuplarıdır. **İkincisi,** gücünü mensup olduğu bürokratik konumdan alan, daha çok **"orta sınıf"** mensuplarıdır. **Üçüncüsü** ise gücünü sayısal olarak çokluk olan grupları kitlesel olarak hareket ettirebilmeden alanlardır ki, bunlar esas olarak **"alt sınıf"** mensuplarıdır. (Leeds;1994: s:220). Leeds'e göre toplumda bütün gruplar, öyle ya da böyle, bu tür güç kaynaklarından herhangi birine ulaşabilme olanağına sahiptir.

Bu çerçevede, **"yerel"** ve **"yerel üstü"** ilişkiler ve **"yerel"** yaşam, bu ilişkilerin niteliğiyle belirlenir. Çoğu zaman, bizim kentlerimizde de gözlemlendiği üzere, bu ilişkiler kimi zaman **"işbirliği"** ile süren, kimi zaman birbiriyle **"yarışan"**, kimi zaman birbiriyle **"çatışan"** ve kimi zaman da birbirinden **"özerk"** olarak gelişen dinamik ilişkilerdir. Herhangi bir yerleşmede, ki-

mi zaman bunlardan biri baskın olabilir, bazen de bunların hepsini aynı anda ve aynı yerde gözlemlemek mümkündür. İlişkilerin tam uyuşmazlığı halinde ise **"yerel"** ilişkilerin tamamen **"dışa kapanması"** da söz konusu olabilmektedir.

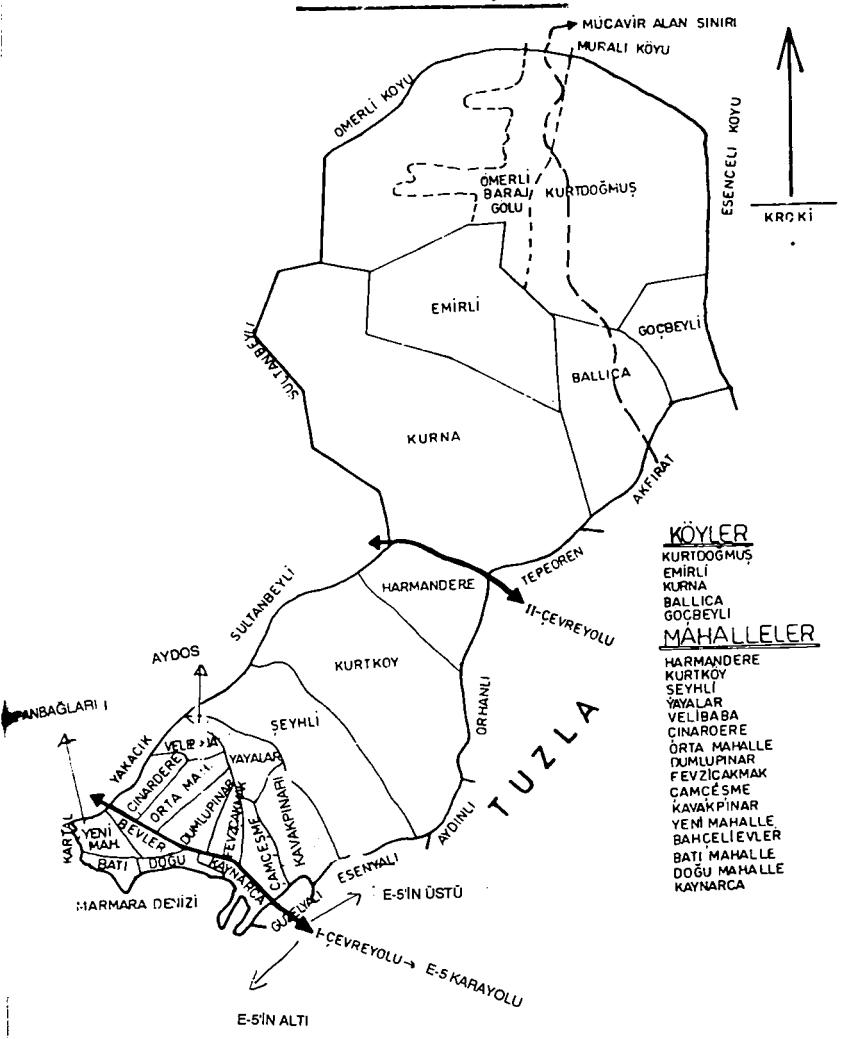
Sonuç olarak, bu alan araştırması, kentsel gerilim konusunu **"yerel"** ve **"yerel üstü"** kurumların ilişkilerinde aramayı amaçlamaktadır. Bu ilişkilerin, hangi somut koşullarda **"uzlaşmacı"**, **"yarışmacı"** ya da **"çatışmacı"** nitelikler kazandığı gözlemlenmeye çalışılacaktır. Bu yönüyle, **burada aktarılan bulguların , özellikle "yeni kentlilerin" kentsel yaşama eklemlenmeye yönelik taleplerini ifade ederken karşı karşıya kaldıkları "gerilimli" ortamı değiştirecek yeni politika önerilerinin ve yeni kentsel kurumların oluşturulmasına yardımcı olması amaçlanmaktadır.**

II. ALAN ARAŞTIRMASININ TASARIMI VE UYGULANMASI

Bu alan araştırmasının **"kentsel gerilim"** gibi hassas bir konuda olması ve günümüzdeki gergin siyasal ortamda gerçekleştirilmeye çalışılması, araştırma tekniğinden, araştırma alanının ve araştırma ekibinin seçimine kadar bir dizi karann alınmasında etkili olmuştur. Bu araştırmanın İstanbul'da yapılması ve derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılması kararları, projenin başlangıcında verilmişti. Araştırmanın tasarımı ile yer seçimi konusu ise birçok faktöre bağlı olarak bir süreç içinde gerçekleşmiştir.

Araştırmanın konusunun niteliği ve bu konudaki bilgi eksikliği nedeniyle bu alan araştırmasında, sayısal ve niteliksel verilerin yanısıra, esas olarak doğrudan konuyla ilgili olarak, gözlem ve derinlemesine görüşme tekniklerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu tekniklerin niteliksel bilgi sağlaması, sayısal bilgi toplamaya ve dolayısıyla genelleme yapmaya elverişli olmayışı önemli zaaflarından biridir. Ancak yine de bu tekniklerin özellikle kentsel gerilim konusundaki alan araştırmasına elverişli olduğu düşünülmüştür. Nitekim, alan araştırması boyunca da bu tekniğin sağladığı esnekliklerden önemli ölçüde

PENDİK İLÇESİ

KENTSEL GERİLİM

yararlanılmıştır. Bilindiği üzere, derinlemesine görüşme tekniği, diğer araştırma tekniklerine göre uygulanması daha zor ve vakit alıcı bir görüşme tekniğidir. Bunun yanısıra bu tekniği kullanacak araştırma ekibinin sadece bu teknikleri bilmesi yeterli olmamakta, aynı zamanda araştırma konusunu da çok iyi kavramış olması zorunluluğu da vardır.

Bu nedenle, özellikle, kentsel gerilim gibi hassas bir konuda ve günümüzün gergin siyasal ortamında yapılmış olan bu alan araştırmasının sağlıklı olarak yürütülebilmesi ve tamamlanabilmesi, görüşmecilerin özel olarak seçilmelerini ve eğitilmelerini gerektirmiştir. Ancak özellikle kamu kurumlarının ve kamu yetkililerinin bazı konuları **"tabu"** olarak kabul etmeleri nedeniyle, yine de bazı konularda, bazı kurumlarla görüşme yapmak ve bilgi toplamak mümkün olamamıştır. Bu konularda daha çok dolaylı bilgi toplama yoluna gidilmiştir.

Bu alan araştırmasındaki görüşmelerin önemli bir kesimi, araştırmacının kendisi ve bu konuda deneyimli araştırma asistanı Sezin Aydemir tarafından yapılmıştır. Bazı görüşmelerin yapılması ile bazı dosyaların hazırlanmasında ise araştırma asistanı Selmin Kaşka, yüksek lisans öğrencileri Veysel Aydın ve Yüksel Koç çalışmıştır. Bunun yanısıra, araştırmanın çeşitli aşamalarında, bazı bilgilerin derlenmesi için, yukarda sözü edilen dört kişilik ekibin yanısıra, yüksek lisans öğrencileri de ekibe katılmıştır.

Araştırma alanının seçiminde öncelikle bundan önceki bölümlerde özetlenen ilişkilerin gözlemlenebilirliği koşulu temel olmuştur. Ancak, bunun yanısıra, bu alanın araştırmanın sürdürülebilmesine ve tamamlanabilmesine elverişli olması da, dikkate alınmıştır. Bundan önceki bölümde de açıklandığı gibi, bu alan araştırması, kentsel gerilimin temel kaynaklarından biri olarak göç ve yerleşme biçimi ilişkisi olduğu üzerinde durmaktadır. Bu nedenle, öncelikle alan araştırmasının farklı tür göç ve yerleşme biçiminin olduğu bir ilçede yürütülmesine karar verilmiştir.

Bundan önceki bölümde de özetlendiği gibi, kentsel gerilim konusu çok boyutlu ve birden fazla eksenlerde yoğunlaşabilen temaları da içermektedir. Bu nedenle seçilecek alanın çok boyutlu temaları gözlemlemeye ve araştırma yapmaya el-

verişli olması dikkate alınmıştır. Bu nedenle, araştırma alanının, örneğin Gazi Mahallesi gibi, konjonktürel olarak kentsel hareketlerin belirli bir biçiminin gündemde olduğu ve bu nedenle gündelik yaşamın olağan dışı koşullarda olduğu bir alan olmaması tercih edilmiştir. Sonuçta, Pendik ilçesinin araştırma alanı olarak seçilmesine karar verilmiştir.

Pendik ilçesi, bilindiği üzere, İstanbul'un bir banliyösü olarak, oldukça eski bir geçmişe, yerleşik kentsel kurumlara ve yerleşik bir orta sınıf kentli nüfusa sahiptir. Diğer taraftan, Pendik, çeşitli dönemlerde, **"mübadeleyle"**, ya da diğer nedenlerle (aile birleşmesi ya da zorunlu göç gibi) Türkiye'ye göç etmiş olan Balkan göçmenlerinin de yoğunlaştığı bir alandır. Bunun yanısıra, Pendik, son dönemlerde, **"Anadolu'nun İstanbul'daki ilk durağı"** olarak iç göçün de varış noktalarından biri olarak enformel konut alanlarına da sahiptir. Bu yapısıyla Pendik, farklı nitelikte göçün aynı anda yaşandığı ve birbirinden farklı koşullarla oluşmuş, heterojen bir konut alanı olarak, araştırma konusunun irdelenmesine uygun bulunmuştur.

Pendik'te, alan araştırmasının başlangıcında yapılan ilk görüşmelerde öncelikle belediye yetkililerinden bölge hakkında genel bilgiler derlenmiştir. Bu bilgilerin ışığında ve yerinde yapılan gözlemlerin sonucunda **"yerel"** ilişkilerin gözlemlenebileceği araştırmanın başlangıcında öngörülen özelliklere sahip üç yerleşme saptanmıştır. Bu üç yerleşmeden **birincisi** ticarileşmiş gecekondulaşmanın olduğu ve yeni gelişen Aydos mahallesi; **ikincisi,** göreli olarak daha eski bir enformel yerleşme olan Kavakpınar mahallesi; **üçüncüsü** ise, eski kentsel alanda yeralan Sancak Boşnaklarının yoğun olarak oturduğu Sapanbağları mahallesi olmuştur.

Alan araştırmasının uygulanmasına, gerek **"yerel üstü"** ve gerekse **"yerel"** görüşmeler bağlamında, bu üç mahalle ile başlanmıştır. Ancak araştırma sırasında derlenen bilgiler, görüşme yapılacak alanların bu üç mahalle ile sınırlı tutulmaması doğrultusunda bir eğilimin doğmasına neden olmuştur. Her iki düzlemden elde edilen veriler, Pendik'teki temel bölünme ekseninin E5 karayolu tarafından belirlendiğini somutlaştırmıştır. Bu saptamadan sonra Pendik ilçesi **"E5 üstü"** ve **"E5 altı"** olarak iki tabaka olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın daha son-

raki aşamalarında yapılan derinlemesine görüşmelerde mahalle sınırlarına bağlı kalınmamış ve görüşmeler saptanan temaların özelliğine bağlı olarak bu iki tabakada yoğunlaştırılmıştır.

Alan araştırmasının ilk tasarımında görüşmelerin iki aşamada yapılması düşünülmüştü. Buna göre, ilk aşamada, konut alanlarında yaşayanların günlük yaşamları bakımından önem taşıyan, **"yerel üstü"** kurumlar saptanacak ve bu kurumların yetkilileriyle yapılacak görüşmeler tamamlandıktan sonra ikinci aşamaya geçilecek ve **"yerel"** düzlemdeki görüşmeler yapılacaktı. Ancak, **"yerel üstü"** görüşmelere başladıktan sonra, bu iki aşamalı görüşme tasarımı değişikliğe uğramış ve görüşmeler, konulara bağlı olarak, her iki düzlemde de aynı anda sürdürülmüştür.

Kentsel gerilim konusunda etkili olduğu varsayılan **"yerel"** ve **"yerel üstü"** ilişkilerde ilgili kurumların saptanmasında kentsel yaşamın gündelik yaşamı bakımından anlamlı görülen kurumlara öncelik verilmiştir. Araştırmanın başlangıcında **"belediye", "eğitim", "sağlık"** kurumlarının etkili kişileriyle ve bazı **"siyasal partiler"**in yöneticileriyle görüşmeler yapılmıştır. Ancak alan araştırması ilerledikçe gerek **"yerel"** ve gerekse **"yerel üstü"** ilişkilerde **"medya"**nın da önemli etkisi olduğu saptanmış ve bu kurumlara **"medya"** da dahil edilmiştir.

Araştırmanın belirli bir aşamasından sonra **"yerel"** görüşmelere de başlanmıştır. Bu görüşmelerde **"yerel"**in **"yerel üstü"** kurumlara bakışı ve bu kurumlarla ilişki biçimleriyle ilgili bilgiler toplanmıştır. Örneğin, eski, yeni muhtarlar, yerel amaçlı dernek yöneticileri, yerel enformel liderlerle yapılan ilk görüşmeler bu nitelikteki görüşmelerdir. Ancak, gerek yerel üstü ve gerekse yerel görüşmelerin belirli bir aşamasında bu ilişkilerde belirleyici olan alt gerilim konuları ve temalar netleşmiştir. Bu aşamadan sonra saptanan konular hakkında bilgi derlemek amacıyla tematik dosyalar hazırlanmış ve bazı derinlemesine görüşmelerin sadece belirlenen temalar etrafında yoğunlaştırılmasına karar verilmiştir.

Bu bağlamda, araştırmanın oluşumu sırasındaki bulgular doğrultusunda saptanan alt gerilim konuları ve temalar şunlar olmuştur: a) **Konut sınıfları**; b) **Etnik-dinsel farklılık**; c) **Gönüllü - zorunlu göç**; d) **Kuşak çatışması**. Bu temaların saptan-

masından sonra, sadece bu konularda yoğunlaşan **"yerel"** ve **"yerel üstü"** düzlemde özel görüşmeler yapılmıştır. Bu tematik görüşmeler **"yerel"** düzlemdeki ilişkilerin ve gerilimlerin saptanmasında önemli katkı sağlamıştır.

Bunun yanısıra görüşmelere dayalı bilgilere ek olarak saptanmış temalar doğrultusunda çeşitli kurumlardan bilgi derlenmiştir. Bu bilgiler arasında, Belediye, Milli Eğitim, Diyanet İşleri, DİE gibi kaynaklardan derlenen bilgiler yeralmaktadır. Ayrıca, bazı yerel ve ulusal gazetelerin arşivlerinde tarama çalışmaları yapılmış ve bazı özel konularda çeşitli kaynaklardan bilgi derlenerek ve görüşmeler yapılarak özel dosyalar hazırlanmıştır. Bu arada yedi farklı konuda dosya hazırlanmıştır. Bu dosyalar; "Hürriyet ve Sabah Gazeteleri ve Gecekondu", "Yerel Basın ve Yerel Gerilim", "İstanbul'da Alevi Dernekleri ve Cemevleri", "Yerel Düzlemde Seçim Sonuçları", "Yerel Düzlemde Eğitim Kurumları", "Altyapı ve Mahalleler" "Yerel Düzlemde Alevi-Sünni İlişkileri" konularını kapsamaktadır.

Buradan da, anlaşılacağı üzere araştırmanın uygulanması sırasında araştırmanın ilk tasarımında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bir süreç olarak gelişen bu değişiklikler, esas olarak araştırmanın amacına uygun bilgi toplanmasını sağlayıcı değişiklikler olmuştur. Bu da büyük ölçüde seçilen araştırma tekniğinin araştırmacıya sağladığı esnekliğe dayanmaktadır. Bu durum, bir bakıma bu araştırma sırasında bilgi toplama süreciyle, verilerin değerlendirilmesi sürecinin bir arada yürütülmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, alan çalışması Eylül 1995-Mart 1996 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Bu bölümden sonra aktarılacak bulgular, çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilerin yanısıra, bu dönemde yapılmış olan, 30 yerel üstü kurum yetkilisi (2'si grup toplantısı), 45 yerel (5 tanesi grup tartılması) olmak üzere, toplam 75 derinlemesine görüşmeye dayanmaktadır.

III. KONUT SINIFLARI VE YEREL ÜSTÜ İLİŞKİLER

III.1. Banliyö'den Periferi'ye Geçiş

Pendik, İstanbul'un kozmopolit yapısını yansıtan eski bir yerleşmesi olarak dış ve iç göçler bakımından oldukça zengin bir tarihe sahiptir. Eski bir yalı köyü iken, Pendik, 1873'te banliyö hattıyla Haydarpaşa'ya ve dolayısıyla İstanbullu elite ulaşarak önce yazlık banliyö olmuştur. Aynı tren hattı ve daha sonra yapılan karayolu, bu yerleşmeyi bir süre sonra Ankara'ya, daha sonra da Anadolu'ya bağlayarak yerleşmenin kaderinde önemli rol oynamışlardır.

Pendik'in, yalı köyünden bahçeli, düzenli evlere sahip bir banliyö yerleşmesi olmasında, 1889 yangını sonrası Pendikli Arevyan (Azaryan)* Efendi'nin öncülüğünde yapılan planın önemli etkisi olduğunu, bugün de bazı Pendikliler hatırlamaktadır. Bu plana göre inşa edilen, deniz kıyısındaki Batı ve Doğu Mahalleleri, (eski Fransız ve İngiliz mahalleleri) o dönemden bu yana Pendik'in en itibarlı bölgesi olmaya devam etmektedir. Ancak, Arevyan Efendi'nin "A" harfli planı bugün sadece sokak izleriyle ve merkezdeki küçük parkıyla yaşamaktadır.

Pendik, önce 1924 mübadelesiyle zorunlu göçü yaşamıştır. Eski Pendikli Rumlar burayı boşaltmış, onlardan kalan evler ve zeytinlikler ise Yunanistan'dan gelen Dramalı ve Yanyalı Türklere tahsis edilmiştir. Köyün bu tarihten sonra hem nüfus ve hem de nitelik değiştirdiği anlaşılmaktadır. An, Reşat Tesal'ın, Pendik'e giderken yol boyunca terk edilmiş ancak eskiden bakımlı olduğu anlaşılan bahçe ve zeytinlikler gördüğünü, buraya yerleştirilen "mübadillerin" tütüncü olmaları nedeniyle bu zeytinliklerin bakımını sürdüremediklerini anılarında aktarmaktadır. (An; 1995; s:153).

---

* Sözü edilen planlama öncüsü İstanbul Ansiklopedisinin Pendik Maddesinde Azaryan Efendi olarak geçmekte ancak bizim Pendik'te yaptığımız görüşmelerde Arevyan Efendi olarak anılıyordu. TETTV;İstanbul Ansiklopedisi; 1994, Cilt:6, s.238.

Ancak, Pendik'te görüşme yaptığımız , 1990'larda yeni kurulan **"1924 Pendik Kültür ve Dayanışma Derneği"** kurucuları, bu saptamayı biraz daha farklı açıklamaktadırlar. Bu derneğin kurucuları, önce, 1990'larda kurulan derneklerinin adıyla ilgili açıklama getirmişlerdir: **"..Derneğin adını 1924 koymamızın nedeni bu tarihin Pendik'in Türkleşmeye başladığı yıl olmasıdır. Bizler bu tarihte kafileler halinde Yunanistan'ın Yanya şehrinden geldik ve bu tarihten sonra Pendik'in yerlileri olduk. Bu tarih bir simge olduğu için derneğimizin adını böyle koyduk.."** Demek yöneticileri, daha sonra o dönemde göç edenlerin tanımla ilgilenmemelerini şöyle açıklamaktadırlar:**"Yanya'dan gelenlerin eğitim düzeyi çok yüksekti. O dönemlerde ülkenin eğitim düzeyi düşünülürse bu daha fazlalaşır. Buraya yerleşmemizden hemen sonra içimizden epeyce kişi memuriyete atıldı. İçimizden çok memur çıktığı için bize hala arkadaşlarımız memur kafalı diye takılır."**

Kendilerini eski Pendikli olarak tanımlayan Yanyalı göçmenler, kendilerinin **"şehir kültürüne"** sahip olduklarını, yetişkinlerin Türkiye'ye geldiklerinde, Fransızca, dans ve enstrüman dersleri almış kimseler olduklarını ve tanımla ilişkileri olmadığını ifade etmişlerdir. Eski Pendikliler, buraya göç ettikten sonra, Pendik'te yaşayanların 1950'lere kadar tiyatro, konser, dans partileri ile dolu renkli bir yaşamları olduğundan ve kendi aralarından pek çok yüksek memurun yanısıra, sanat ve kültür adamının da çıktığından söz etmektedirler. Ancak, yine de, Pendik'e o dönemde mübadeleyle gelenlerin arasında eğitim görmemiş olanlarının da olduğu anlaşılmaktadır. Görüşme yaptığımız Yanyalılar, eğitimsiz olanlar arasında **"şanslı"** olanların o dönemdeki tek işyeri olan Tekel'in **"reji"** binasında işe girdiklerini, çok az bir kesimin ise bahçecilik ya da balıkçılıkla geçinmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Pendik'e ulaşan Balkan göçü, sadece kentsoylu **"mübadil"** Yanyalılarla kısıtlı kalmamıştır. Görüşme yaptığımız bir başka eski Pendikli, kendilerinin Türkiye'ye ve Pendik'e Yanyalılardan çok daha zor koşullarda yerleştiklerini anlatmıştır. Bu göç öyküsü, dış göçle ve zorunlu göçle yerleşmenin bir başka biçimini anlatması bakımından ilginçtir. Pendik'in ilçe merkezindeki eski mahallelerden biri olan Bahçelievler muhtarının göç

öyküsü şöyle: "Biz Bulgaristan'ın Şumnu Sancağından baskı gördüğümüz için 20 hanelik bir koloni olarak 1928 yılında göç ettik. Bize önce Yalova'da yer gösterildi. Orayı beğenmedik. Bulgaristan'daki arazilerimizin satışından elimizde paramız vardı. Bu parayla Pendik'e geldik. Deniz kıyısını beğenmedik. Ayrıca oradaki Rum evlerine Yunanistan'dan gelenler bedavadan yerleşmişlerdi, verimli arazileri de kapışmışlardı. Buradaki yaşantı da bize göre değildi. Onun için, paramızla emlakçıdan, tren yolu geçecek vaadiyle kazık yiyerek, Ballıca'da çiftlik satın alıp yerleştik. Tam 37 yıl orada yaşadıktan sonra baktık ki oralarda birşey olmayacak, biz de Pendik'e indik."

Bulgar göçmenlerinin Pendik'e "indiği" sırada buraya bir başka zorunlu dış göçmen grubu daha, Sancaklı Boşnaklar yerleşmeye başlamıştı. 1992 yılında kurulan "Bosna Sancak Sosyal Yardım ve Dayanışma Derneği" yöneticilerinin verdiği bilgilere göre, buraya, 1950'lerde göç edip Türkiye'nin çeşitli yerlerine, özellikle, Bursa Orhangazi, Adapazarı, Balıkesir ve İstanbul'un köylerine dağıtılmış olan Sancaklı Boşnaklar, tamamen hemşehri ilişkisi ve dayanışması içinde 1960'lardan itibaren yerleşmişler. Uzun seneler Pendik Belediye Meclis üyeliği yapmış olan bir Boşnak, kendi ailesinin Pendik'e yerleşmesini şöyle anlatıyor: "50 yaşındayım. Türkiye'ye 1958'de geldik, çocuktum. Zeytinburnu'ndaki misafirhanede 25 gün kaldık. Sonra Adapazarı'nda akrabaların yanında bir yıl kaldık. Adapazarı tutucu bir yerdi. Ablam çalışmaya başladı diye komşular aniden bizimle ilişkiyi kesti. "Mahalleye komünistler geldi" lafı yayılmaya başladı. Bayramlaşmaya bile gelmediler bize. İstanbul-Pendik'te toplaşmalar olmaya başlamıştı. Biz de buraya geldik"

Boşnaklar'ın Pendik'in tren yolunun arkasındaki alana, Sapanbağlan'na yerleşmeye başlamasının, Yanyalıların ve Pendik'in yaşamını değiştirdiği anlaşılmaktadır. Görüşme yaptığımız eski Yanyalı Pendiklilerden biri, Boşnakların, genellikle Yugoslavya'nın "varoşlarından" geldiklerini ve bunun da Pendik'in kültür seviyesini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Yine aynı şekilde, bir başka Yanyalı görüşmeci de, 1950'lerden sonra Pendik'in, önce 7-8 hane olan Boşnakların daha sonra tanı-

dıklannı buraya getirerek yerleşmesiyle bozulmaya başladığını ifade etmektedir. **"...Her ne kadar, onlar, Pendik'in içine değil, Sapanbağlarına yerleşseler bile burayı çok olumsuz etkilediler. .... gecenin her saatinde dışarıya çıkıp gezerken, kapılar kapandı... bahçelerimiz çocukları tarafından yağmalandı.. Pendik'ten aileler göç etmeye başladı...".**

Sancaklı Boşnaklar da, geçmişte kendileri için söylenenlerden haberdar olmalılar ki, hemen, Yugoslavya'dan geldikleri bölgenin geri bırakılmış bir bölge olduğunu, kendilerinin diğer göçmenlerden, örneğin, Bosnalı Boşnaklardan farklı olduklarını, onların Hıristiyanlarla daha içiçe yaşadıkları için Müslümanlığı daha farklı yaşadıklarını ve daha "kentli" olduklarını belirtmektedirler. Sancaklı Boşnaklar'ın Pendik'e yerleşmesini gençlik döneminde izlemiş, Yanyalı olmayan, bir tanık ise, Boşnaklar'ın Pendik'e yerleştikten sonraki serüvenlerini şöyle anlatmaktadır **"... Onlar daha köylüydü. Yanyalıların kendi dilleri vardı, ama Türkçe konuştular. Boşnaklar ise Türkçe bilmiyorlardı. Yugoslavya'da Yugoslav sayılmadılar, burada da Türk! Pendik'te tek başlarına dolaşamazlardı, grup halinde dolaşırlardı. 15-20 kişi birden dolaşırlar, aralarında bir kişi Türkçe bilirdi. E-5'in üstündeki fabrikalara işçi olarak girdiler, kalifiye işçi oldular. Yukardaki bütün polyesterciler Boşnak'tır. 80'lerde emekli olup refaha erdiler"**

Sancaklı Boşnakların Türkçe bilmemeleri, aynı mahallede yoğunlaşmaları nedeniyle önemli bir sorun olmamış. Yaşlılar, 1980'e kadar **"pazarda bile Boşnakça"** konuştuklarını, çocukların okulda, erkeklerin ise işyerlerinde Türkçe öğrendiklerini, evlerinde halen Boşnakça konuşulduğunu belirtmektedirler. Son Bosna olayları nedeniyle Türkiye'ye iltica eden Bosnalı Boşnaklara da daha çok bu **"dil birliği"** nedeniyle yakınlık hissettiklerini ve yardımcı olmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Sancak Boşnak Derneği yöneticileri de 1992'de kurduklan derneğin daha çok unutulmaya yüz tutan Boşnak kültürünü yaşatmak ve çocuklarına aktarmak için kurulduğunu, ancak Bosna olayları patlak verince daha çok yeni gelen Boşnaklar ve Bosna konusuyla ilgilenir olduklarını ifade etmişlerdir.

Pendik'e 1960'ların sonrasında gelen yeni bir göç dalgasının, eskilerin deyişiyle, **"Anadolu"** göçü olduğu anlaşılıyor. Yan-

yalı eski bir Pendikli bu gelişmeyi şöyle anlatıyor:"**1960'ların sonrasına doğru başlayan Anadolu göçü, özellikle Karadeniz'den başlayan göç, değişimi daha da hızlandırdı. ... Aslında 1950'lerde de 5-6 hane vardı, ama sayısal olarak az oldukları için bizimle kaynaşırlardı, yeni gelenlerin sayısal çokluğu nedeniyle kendi adetlerini de buraya taşıdılar. Pendik içine yapılan iki göçü düşündüğümüzde bizim için asıl önemli olan ilk Boşnak göçüdür. Çünkü ilk darbenin, yumruğun etkisi her zaman daha sert oluyor. İkinci göç için söylenebilecek şey ise Pendik'te çöküş yaratmasıdır.**"

Bu tarihten sonraki gelişmeler, Pendik'i, banliyö olmaktan tamamen çıkardı ve tren yoluyla deniz tarafındaki bahçeli evler, apartmanlara, tren yolunun üstündeki bahçeler, konut alanlarına dönüştü. E-5 karayolu üzerinde yerleşen fabrikalarla çizilen üst sınırın arkasında kalan köyler de, en yakınından başlayarak,* dalgalar halinde devam eden Anadolu göçünün enformel konut alanlarını oluşturdu.

Pendik'te, E-5 karayolunun altıyla deniz kıyısına kadar olan kesim, İstanbul kent merkezinin akibetini paylaşarak "**belediyeli**" ve "**planlı**" bölgelerde oluşan yap-sat, yık-yap-sat usulüyle değişmiştir. Bu gelişme de, bu alandaki yoğunluğu arttırmış, ancak esas olarak kent hukukunun kurallarıyla gelişmiştir. Buna karşılık, E-5 karayolunun üstünde kalan kesim ise, hisseli tapu, işgal, el senedi gibi enformel konut alanlarında varolan kurallarla oluşmuştur. Bu da, Pendik'te konut piyasası ve konut alanı olarak iki farklı kamusal alanın oluşumuna neden olmuştur.

Örneğin, Kavakpınar mahallesinin kurulmasını aynı mahallede yaşayan bir öğretmen şöyle anlatmaktadır: "**Bu bölge daha önce av sahasıymış, bu bölge gecekondu mahallesi değildir. Eski köy arazisi, komisyoncular aracılığıyla hisseli tapulu olarak satılmış. O dönemdeki Çankırılı muhtar, Vali Nevzat Ayaz'ın hemşehrisiymiş. O da buraya altyapıyı getirmiş. Bu nedenle, bu bölgenin gelişmesi daha düzgün olmuş. Buraya bitişik arazide Havaalanı için kamulaştırma tehlikesi olunca emlak komisyoncuları araziyi ucuza satmış. Ucuz olduğu**

---

* 1935'te 3.514 olan Pendik nüfusu, 1960'ta 13.963'e, 1970'te 27.494'e, 1980'de 48.219'a, 1990'da ise 289.380'e ulaşmıştır.

için daha dar gelirliler yerleşmiş".

Babası Tekel işçisi, kendisi de eski tersane işçisi olan Kavakpınar mahallesi muhtarı da bu bölgeye ucuz arsa olduğu için yerleşenlerden biri. Muhtar, bu mahallenin 1970'lerde kurulmaya başladığını ve muhtarlığın ise 1987'de açıldığını, E-5'in eski mahallelerinden biri olarak sorunlarının E-5'in altına göre çok, ancak, yeni kurulan bölgelere göre, örneğin, Aydos'a göre, daha az olduğunu ifade etmektedir. Muhtardan, bu mahallede daha çok Erzincan, Sivas, Ordu, Giresun gibi bölgelerden gelenlerin yaşadığını, bunların da daha çok fabrika işçisi ya da inşaat işçileri olduğunu öğreniyoruz.

Pendik'te 1990'ların yerel siyasal ikliminde önemli etkisi olan Aydos mahallesi ise, en yeni mahallelerden biri. Bu mahallenin tümü tapusuz ve işgalle satılmış. Yayalar Köyü'nün eski muhtarı bu mahalledeki oluşumu şöyle anlatmaktadır: **"Ben buraların işgaline 1989'a kadar mani olabildim. Ben eski köyün merkezinde oturuyorum. Bugünkü Aydos mahallesinin kurulduğu yer, Yayalar köyünün merasıydı. Mafyanın baskısına dayanamayıp, muhtarlığı bıraktım. Buraları Okmeydanı'ndan; Fikirtepe'den, Sarıyer'den gelen Sivaslılar yaptı. Burayı yaptılar, sattılar, sonra da paraları ceplerine koyup gittiler. Buraları satın alanlar da şehrin başka mahallelerinde kiracı olarak oturanlar...".**

Hemen bütün görüşmelerde Pendik'in en sorunlu mahallesi olarak belirtilen Aydos mahallesi, sonuç olarak şu sıralarda yolu, suyu, kanalizasyonu olmayan bir alan olarak 25 bin kişinin yaşadığı bir mahalle haline gelmiş durumda. Bu mahallede yaşayanları, bu bölgede oturan bir ilkokul öğretmeni şöyle sınıflandırıyor: **"Bu mahalle tam bir mozaik; birinci grup rantçılar, daha önce başka gecekondu mahallelerinde rant kazanmış zenginler. Ayda 100 milyonluk kira gelirleri var. İkinci grup, köyden para kazanmak için gelmiş köylüler, Bartın'dan Zonguldak'tan, Tokat'tan gelmişler. Bunların arasında da rantçılar var. Burası yoksul mahallesi değil. Üçüncü grup, Güneydoğu'dan gelen Sünni Kürtler; Dördüncü grup Aleviler... En zor durumda olanlar Doğu'dan yeni gelenler..."**

E-5'in üstünde en zor durumda olanların, Doğu'dan gelen-

ler olduğu konusunda herkes aynı fikirde. Örneğin, Kavakpınar'ın RP sempatizanı muhtan da mahallesindeki en sorunlu grubun Doğu'dan yeni gelenler olduğunu belirtiyor : "**Adam Bitlis'ten gelmiş, zorunlu göç. Muhtarmış, köyünde kimse kalmayınca, o da atmış mühürü gelmiş. Burada rahat ettiremiyoruz. Yiyecek, iş sıkıntısı. Yardımsever insanlarla kömür, gıda yardımı yaptık. Akrabaları var ama onlar da sıkıntıda. Böyle birkaç muhtar daha var..**". Bu tür zorunlu göçle İstanbul'a yeni gelmiş 32 kişilik bir haneyle yaptığımız görüşmede, kadın ve çocukların Türkçe bilmemeleri nedeniyle pazara bile gidemediklerini, komşuların gidip gelmediklerini, mahalledeki çocukların çocuklarıyla **"çingeneler geldi"** diye oynamadıklarını, erkeklerin, inşaat mevsimi olmaması nedeniyle iş bulamadıklarını ve kendilerini bu yeni yerde **"göçmen"** hissettiklerini anlatmışlardır.

Sonuç olarak, Pendik ilçesi bir anlamda kentin bütününde gözlemlenen **"formel"** ve **"enformel"** konut alanlarının, farklı göç türlerinin içiçe yaşandığı bir alan haline gelmiştir. Bu niteliği ile Pendik, artık bir banliyö yerleşmesi olmaktan tamamen çıkmış ve kentin sorunlarla dolu olan ve merkezdekilerce **"periferi"** olarak kabul edilen yerleşmelerden biri haline gelmiştir.

III.2. İki Farklı Konut Alanı: E-5'in Altı ve E-5'in Üstü

Pendik, bugün, deniz kıyısından başlayarak kuzeye doğru gidildikçe değişen farklı nitelikteki konut alanlarının ve farklı nitelikteki kamusal alanların, aynı yönetsel birim içinde ve yanyana yaşamaya çalıştığı bir bölgedir. Böylece, Pendik, deniz kıyısında yeralan, doğal gazlı orta sınıf apartmanları, orta sınıf eğlence yerleri, içkili lokantalar, barlar, alışveriş merkezlerinden başlıyarak, tren istasyonundan kalkan minibüslerle 15 dakikada ulaşılan, yolu, suyu, kanalizasyonu olmayan, 1990'larda kurulmuş Aydos mahallesine kadar giden bir eksen içinde kentteki, kentsel eşitsizliklerin ve çelişkilerin aynı anda gözlemlenebileceği bir alandır.

Bu nitelikleriyle Pendik, İstanbul'un bütününde yaşanan çelişik kentsel yaşamın farklı biçimlerinin içiçe yaşandığı hete-

rojen bir ilçe olarak dikkati çekmektedir. Bir bakıma, Pendik, kentin merkeziyle, çevresinin, somut olarak birbirine yakınlaştığı, kentsel eşitsizliklerin aynı yönetsel birim içinde algılanabileceği bir alan olma özelliğini göstermektedir. Bu bölümde Pendik'teki bu farklı kentsel donanımlara sahip yerleşmelerle ilgili bilgiler aktarılacaktır. Ancak önce, aşağıdaki çizelgede, bu ilçede yaşayan nüfusun bazı genel özellikleri, İstanbul kent bütünü ile karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Çizelge 1: İstanbul ve Pendik'te Yaşayanların Bazı Özellikleri

	Pendik	İstanbul
0-19 Yaş Grubunun Oranı	% 45.6	% 40.9
20-39 Yaş Grubunun Oranı	% 36.1	% 36.2
40+ Yaş Grubunun Oranı	% 18.3	% 22.9
Okur-yazar Olmayanlar	% 11.1	% 9.8
Lise ve yüksek okul mezunu	% 11.9	% 17.2
Hane başına kişi	4.49 kişi	4.14 kişi
Hane başına faal nüfus	2.86 kişi	1.63 kişi

Kaynak: DİE 1990 Nüfus Sayımı, İstanbul İli.

Yukardaki çizelgeden ilk farkedilen nokta, Pendik'te yaşayanların, İstanbul'da yaşayanlardan biraz daha genç olduğudur. Buna karşılık, eğitim durumu ve hane halkı büyüklüğü bakımından Pendik'te yaşayanlarla, İstanbul kent bütünü arasında önemli bir farklılık yoktur. Yukardaki çizelgeden ortaya çıkan en önemli farklılık, Pendik'teki hanelerde çalışanların sayısının, İstanbul ortalamasının oldukça üstünde olmasıdır. Bu da, Pendik'teki hanelerin çalışma yaşamına katılma bakımından farklı olduğunu, örneğin, bu hanelerdeki gençlerin de çalışma yaşamına katıldıklarını göstermektedir. Yukardaki çizelge, Pendik ve İstanbul hakkında genel bazı özellikleri gösterse de, yaşayan nüfus içinde varolan kutuplaşmaları ve farklılaşmaları göstermekten uzaktır.

Kent içindeki kutuplaşmaları algılayabilmek için çok daha ayrıntılı bilgilere gereksinme olduğu açıktır. Bu alan araştırmasının kavramsal çerçevesinin aktarıldığı bölümden de hatırlanacağı üzere, bu araştırma, toplumsal katmanlaşmayı daha çok mekansal yoğunlaşmalar yönüyle ele almaktadır. İstanbul gibi hızlı kentleşme sürecini yaşıyan büyük kentlerimizde, göç ve yerleşme sürecindeki farklılıklarının mekansal farklılaşmalar bakımından önemli vurgulanmıştı. Bu nedenle, alan araştırmasının başlangıcında, Pendik'te, araştırmanın yürütüleceği, göç ve yerleşme süreci bakımından farklı özellikler gösteren, dolayısıyla, birbirinden farklı grupların yoğunlaştığı tahmin edilen üç mahalle seçilmiştir. Bu mahallelerden **birincisi**, kent hukuku kurallarına göre oluşmuş, dış göçle gelen Boşnak yerleşmesi olan Sapanbağları mahallesi, **ikincisi** eski bir enformel konut alanı mahallesi olan Kavakpınar mahallesi, **üçüncüsü** ise Aydos tepesinin altında yeni gelişen mahalledir. Bu mahallelerin seçiminde kullanılan kıstaslarda, esas olarak, eski-yeni göç, iç-dış göç ve yerleşme biçimi farklılıkları dikkate alınmıştır. Ancak, bu mahallelerde yapılan görüşmelerden sonra, Pendik'teki yerleşmeler arasındaki temel farklılaşmanın öncelikle yerleşme biçimiyle ilgili farklılaşma olduğu anlaşılmıştır.

Bu noktada, ilçe içinde, gerek farklı kamu kurumlarının algılamasında, gerek bu yerleşmelerde yaşayanların kendilerini tanımlamasında, gerekse ilçe içindeki ilişki ağları içindeki konumlarında, kent hukuku içinde gelişmiş alanlarla, diğerleri arasında önemli farklılıkların olduğu hemen farkedilmiştir. Burada dikkati çeken bir başka nokta **"gecekondu"**, kavramının pek fazla kullanılmaması, buna karşılık, ilçede, **"E-5 altı ve E-5 üstü"** kavramlaştırmasının yaygın olarak kullanılmasıdır. İlçe içinde, E-5 karayolunun belirlediği çizginin kuzeyi ile güneyi arasında, hem kentsel donanım, hem de yaşam biçimi bakımından iki farklı konut alanının bulunduğu anlaşılmıştır. Bu temel farklılık, göç sürecinden doğan farklılıkları ilk bakışta gözardı edecek kadar belirginlik kazanmıştır.

Örneğin, yapılan "yerel" ve "yerel üstü" görüşmelerde, dış göçle gelen Boşnakların yoğunlaştığı Sapanbağları mahallesi sakinlerinin, her ne kadar göç türü bakımından Pendik'e kendilerinden önce gelenlere göre daha zor yerleşmiş olsalar ve

kendi iç yaşamları bakımından farklı **"kültürel"** özelliklere sahip olsalar bile, gerek geldikleri dönemin konjonktürel koşullarıyla, gerekse göreli olarak eski göç olmaları nedeniyle, bugün artık, formel iş ve konut piyasasının parçası haline geldikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle, bugün artık, bu mahalle birçok yönden, ilçede **E-5'in altı** olarak tanımlanan, diğer formel konut alanlarıyla benzerlik göstermektedir. Buna karşılık, diğer iki mahalleden biri olan Kavakpınar mahallesi, artık **"gecekondu"** olma özelliğini kaybetmiş olsa da, yeni kurulan gecekondu mahallesi olan Aydos mahallesine ve E-5'in üstündeki diğer mahallelere, kentsel deneyim bakımından daha çok benzemektedir.

Hem E-5'in altında hem de üstünde olan yerleşmeler arasında göç, yerleşme ve yaşayanların kökenleri bakımından farklı **"yerel"** özelliklere sahip olan ve farklı kentsel gerilim konuları yaşıyan alanların olduğu açıktır. Bu bölümde, bu konulara geçmeden önce, günlük dile **"E-5 Altı ve E-5 Üstü"** olarak girmiş olan, bu iki farklı yerleşme biçiminin oluşturduğu farklı yaşam standartları hakkında kısa bilgi verilecektir.

İlçede yapılan görüşmelerde, görüşmecilerden her biri **"E-5 Altı ve E-5 Üstü"** olarak ifade edilen alanların nitelikleri arasındaki farkı kendi ilgi alanlarına göre farklı tanımlamışlardır. Örneğin, Pendik'te yayınlanan bir yerel gazetenin sahibi, gazetesinin okurlarından giderek bu alanları şöyle tanımlamıştır: **" .. Gazetemizin okuyucuları E-5'in altındadır. Bunun nedenini E-5'in altındakilerin eğitim düzeyinden ve gazete okuma alışkanlığında aramalı. E-5'in altı ile üstü arasındaki ayrım, Pendik içinde önemli bir ayrımdır. E-5'in altında, eğitim düzeyi yüksek, gelir durumu iyi bir topluluk yaşarken, üstünde tam tersi söz konusudur."** Yine aynı şekilde, Belediye Başkanı Erol Kaya da, görüşme sırasında Pendik'teki gerilim konularını açıklarken benzeri bir sınıflandırma yapmış ve Pendik'in zengin ve fakirlerin çok yakın yaşadığı bir yer olduğundan söz ederek, Pendik merkezinde zenginlerin oturduğunu, E-5'in üstündekilerin ise bunu yakından gördükleri için rahatsızlıkları ve çelişkileri daha fazla hissettiklerini ifade etmiştir.

Bu ayrım kökeninde, **"varsıllık-yoksulluk"**, **"eskilik-yenilik"**, konut alanlarının sunduğu kamusal alan farklılığı, yaşam biçimi farklılığı, ya da yaygın olarak ifade edildiği biçimiyle

yaşayanların **"kültür farklılığı"** gibi, çok çeşitli boyutlarının olması söz konusudur. Ancak, her iki alanın da hemen aynı dönemde değiştiği, birinin **"yoğunlaşma"**, diğerinin **"yaygınlaşma"** yoluyla nüfus kazandığı da bir gerçekliktir. Ancak, her iki alanın **"müşterilerinin"** farklı olduğu ve birbirine çok yakın iki alanda farklı konut gruplarının farklı biçimlerde yaşadığı da açıktır. Pendik'te **"merkezle periferinin"** yakınlığı nedeniyle bu alanda **"E-5'in üstünde"** yaşayanlar, hem merkezin sağladığı olanaklara kolaylıkla ulaşabilmekte, hem de işyerlerine giderken, cumartesi günü merkezde kurulan pazara geldiklerinde, ya da pazar gezmesi için kıyıya indiklerinde bu aynmı ve farklılığı somut olarak gündelik yaşamlannda hissetmektedirler. Buna karşılık Pendik'in merkezinde yaşayanlar da, **"periferi"**de yaşayanları, kentin diğer alanlarında yaşayanlardan çok daha yakınlarında hissetmektedirler.

Bu bölümde, bu iki tabakadaki farklılıklarla ilgili olarak daha somut bilgiler aktarılacaktır. Bu iki tabaka arasındaki farklılıkları göstermek amacıyla çok sayıda değişkenden yararlanmak mümkündür. Ancak, burada, biz sadece, daha çok araştırma tasarımı sırasında "yerel" yaşam için önemli olduğunu düşündüğümüz "yerel üstü" kurumlar ve saptadığımız temel kentsel gerilim temalarını açıklamaya dönük konularla ilişkili değişkenleri aktarmakla yetineceğiz. Bu amaçla, bu bölümde nüfus, eğitim, altyapı olanakları ve seçim sonuçları hakkında derlenmiş olan bilgiler kısaca özetlenecektir.

Aşağıdaki çizelgenin incelenmesiyle de görüleceği gibi, Pendik ilçesinin üçte biri E-5'in altında, üçte ikisi ise E-5'in üstünde yaşamaktadır. Eğitim olanakları bakımından, ilk bakışta, iki tabaka arasında, öğrenci sayıları, derslik ve öğretmen sayıları bakımından önemli bir farklılığın olmadığı söylenebilir. Ancak, eğitim sisteminin iki uç kesimiyle ilgili veriler, ana sınıfı sayıları ve lise düzeyindeki eğitim olanakları, iki tabaka arasındaki farkla ilgili bazı ipuçlarını vermektedir. Bu yönüyle merkezde, ana sınıfları, liseler ve liselerde kız öğrenci sayıları, E-5'in üstüne göre daha fazladır. Buna karşılık E-5'in üstünün cami sayısı bakımından daha iyi donanmış olduğu dikkati çekmektedir.

Çizelge 2: Pendik'te E-5'in Altı ve Üstüne Genel Bakış (1996)

	E-5'in Altı	E-5'in Üstü
Mahalle Sayısı	6 mahalle	12 mahalle
Yüzölçümü	% 15	% 85
Nüfus (1990)	% 33	% 67
Okul Sayısı (57)	% 29	% 71
Öğretmen Sayısı (880)	% 36	% 64
Öğrenci Sayısı (63.618)	% 32	% 68
Derslik Sayısı (687)	% 31	% 69
Lise Sayısı (7)	% 42	% 58
Lise Öğretmeni Sayısı (179)	% 54	% 46
Lise Öğrencisi Sayısı (6.707)	% 46	% 54
Lise Kız Öğrenci Say. (3.065)	% 53	% 47
Ana Sınıfı Sayısı (18)	% 61	% 39
Cami Sayısı (57)	% 22	% 78

Kaynak: Pendik Belediyesi, Pendik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve Nüfus Müdürlüğü

Bu araştırma sırasında, ortak kamusal yaşam bakımından çok önemli kurumlardan biri olduğu düşünülen eğitim kurumlan üzerinde ayrıntılı bilgi derlenmiştir. Bu konuda elde edilen bulgular ayrıca aktarılacaktır. Ancak, yukardaki çizelgenin yorumlanmasına yardımcı olmak üzere, bu konuda elde edilen bazı bilgilerin burada aktarılmasında yarar görülmektedir. Bu konuda daha önce yapılmış araştırmalardan da bilindiği üzere, kent hukuku dışında kurulan yeni kurulan yerleşim alanlarının nüfus kazanması, önce ulaşım olanaklarının sağlanmasına, sonra da, bu alanlarda ilkokulların açılmasına bağlı olarak hızlanmaktadır. Nitekim, bu alanda yapılan görüşmelerde, yeni yerleşmelerde ilkokulların açılmasının, gerek yerleşenlerin ve gerekse kamu yöneticilerinin öncelikli olarak ele aldıkları konu-

lardan biri olduğu saptanmıştır. Bu konuda en yaygınlaşmış ve eşitlikçi "kamusal" hizmetin ilkokul eğitimi olduğunu söylemek mümkündür. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde, yeni kurulan bir yerleşmenin 3 ya da 4 yıl sonra "sayısal" olarak standart içi kabul edilecek bir ilköğretim kurumuna kavuştuğundan söz etmişlerdir.

Ancak, sayısal olarak ya da fiziksel olarak bu olanağın yaygınlaşmış olması, bu alanlardaki "eğitim" sorununun çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Bundan sonraki bölümlerde de açıklanacağı gibi, yeni kurulan bölgelerdeki eğitimin kalitesinde çok önemli sorunların olduğu da açıktır. Örneğin, bu tür bölgelerde okullardaki öğretmenlerde gözlemlenen devir yüksekliği, bu bölgelerde çalışma isteksizliği, bu tür alanlarda çalışmaya uygun yetiştirilmemiş olma gibi birçok faktör kağıt üstünde gözlemlenen eşitliği büyük ölçüde zedelemektedir.

Bu bölümde ikinci olarak ele alacağımız konu, bölgedeki altyapı olanaklarıdır. Aşağıdaki çizelgede aktarılan bilgiler, belediyenin kendi sınırları içinde kalan ve belediyenin programa aldığı alanlardaki altyapı olanakları hakkında bilgi vermektedir. Bu ve bundan sonraki çizelgedeki alanlar bir ölçüde belediye sınırları içine girerek **"meşruiyet"**, dolayısıyla kentsel kurumlardan yararlanma olanağını, kazanmış olan alanlardır. Ancak bu sayısal verilerin içinde, örneğin, 1990'larda kurulmuş olan ve bizim araştırmaya dahil etmiş olduğumuz Aydos mahallesi gibi çok yeni yerleşmeler yeralmamaktadır. Bu mahallede yaptığımız görüşmelerde, bu mahalleyle belediye ve diğer kamu kurumları arasında ilişkilerin henüz oy verme ve vaad alma düzleminde sürdüğü gözlemlenmişti.

Aşağıdaki çizelgedeki bilgiler, bölgedeki sokak sayısı ile altyapının ulaştığı sokak sayısı arasındaki oranı göstermektedir. Çizelge, bir fikir vermesi açısından ortalama değerlere göre hazırlanmıştır. Ancak, altyapı bakımından hem E-5'in altındaki, hem de üstündeki mahalleler arasında oldukça önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu farklılıklarda, eski ve itibarlı mahalle olma, önemli faktör olarak belirmektedir. Göreli olarak eski ve itibarlı olan mahallelerle, yeni kurulan mahalleler arasındaki fark, bu ortalama değerlerden çok daha fazla olabilmektedir. Örneğin, E-5'in altındaki mahallelerden deniz kıyı-

Çizelge : 3 Pendik'teki Sokaklara Ulaşan Altyapı Durumu (1995)

	E-5'in Altı	E-5'in Üstü
Asfalt sokak oranı	% 85	% 44
Bordürlü sokak oranı	% 53	% 17
Su tesisi döşeme oranı	% 99	% 80
Kanal döşeme oranı	% 84	% 65
Doğalgaz döşeme oranı	% 30	% 02
PTT hattı çekilme oranı	% 93	% 91
Ortalama altyapı oranı	% 76	% 50

Kaynak: Pendik Belediyesi Bilgi İşlem Müdürlüğü

sındaki Batı mahallesinde bütün değerlerin ortalaması yüzde 98 iken, E-5'e en yakın mahalle olan Güzelyalı'da bu oran yüzde 57'ye düşmektedir. Aynı şekilde, E-5'in üstündeki mahallelerden E-5'e en yakın olan Orta mahalle'de ortalama oran yüzde 66 iken göreli olarak yeni kurulan ve E-5'e uzak olan Şeyhli mahallesinde ortalama oran yüzde 33'e düşmektedir.Yine bazı mahallelerin sanayi alanlarına sahip olması da ortalamaları etkilemektedir.

Dolayısıyla salt eski yerleşme olma, ya da E-5'in altında olma, yerleşmeler arasındaki altyapı bakımından farkını açıklamaya yeterli olmamaktadır. Burada daha çok **"yerel"** düzlemdeki ilişkiler ve **"yerel üstü"** kurumlarla ilişkilerin niteliği konusu devreye girmektedir. Kıt kamusal kaynakların tahsisinde, yerel politikanın kendine özgü işleyiş kurallarının burada etkili olması söz konusudur. Yapılan görüşmelerde ve araştırmacının Ümraniye bölgesinde yaptığı araştırmada da ortaya çıktığı gibi, yeni kurulan bölgelerde **"kurucu"**nun kamusal olanaklara ulaşma yeteneği, eski mahallelerde ise **"yerel"** ilişkilerin niteliği gibi etkenler yaşama alanına kaynak çekebilmekte etkili olabilmektedir. (Erder; 1996). Bu konuda enformel konut alanlarında yaşayanların, formel konut alanlarında yaşayanlara göre, talep bildirme yönünden daha örgütlü ve daha deneyimli,

dolayısıyla daha avantajlı olmaları da söz konusu olabilmektedir.

Aşağıdaki çizelgede, yine belediyeden elde edilen verilere göre, programa alınan ve saptanan sokaklara göre, eksik altyapının iki bölge arasındaki dağılımı gösterilmektedir. Bu çizelgeden de izleneceği üzere, Pendik'te belediye sınırları içinde olan alanlarda eksik altyapı gereksinmesi büyük ölçüde E-5'in üstündeki alana yoğunlaşmış durumdadır. Bu da, tahmin edileceği üzere belediyenin kıt kaynaklarının üstündeki baskıların nerelerden kaynaklanabileceğini ve nerelere yönelebileceğini göstermektedir.

Çizelge 4: Pendik'te Sokaklara Göre Eksik Altyapının İki Bölge Arasında Dağılımı (1995)

	E-5'in Altı	E-5'in Üstü
Asfalt olmayan sokak	% 06	% 94
Bordürü olmayan sokak	% 17	% 83
Su tesisatı eksik sokak	% 02	% 98
Kanalizasyonu eksik sokak	% 09	% 91
Doğalgaz döşenmeyen sokak	% 16	% 84
PTT hattı eksik sokak	% 22	% 78
Altyapı eksikliği dağılımı	% 12	% 88

Kaynak: Pendik Belediyesi Bilgi İşlem Müdürlüğü

Yukardaki çizelgeler, Pendik'te farklı koşullarda oluşmuş olan iki bölgede yaşayanların, gündelik yaşamlarını sürdürdükleri alanların niteliklerinin farklılığı hakkında bilgi verdiği gibi, bu grupların yaşama alanlarıyla ilgili önceliklerinin ve taleplerinin de farklı nitelikte olabileceğini göstermektedir. Kentin bütününde de algılanan bu farklılıkların yerleşme ölçeğinde gözlemlenebilmesi, özellikle kentteki kıt kaynakların dağılımı konusundaki yarışmanın ve gerilimin niteliği hakkında bilgi verebilmektedir.

Bu bölümü, son üç seçimde partilerin aldıkları oy oranları hakkında bilgi vererek tamamlayacağız. Aşağıdaki çizelge, incelediğimiz iki tabakaya göre düzenlenmiştir. 1995 seçiminde toplam 178 bin olan seçmen sayısının bölgelere göre dağılımı, nüfus dağılımıyla orantılıdır. Dolayısıyla, Pendik'te E-5'in üstündeki seçmenlerin tercihlerinin seçim sonuçlarını belirlediğini söylemek mümkündür. 1995 genel seçimlerinde Pendik genelindeki oyların partilere göre dağılımı şöyledir: ANAP: yüzde 17, CHP: yüzde 12, DSP: yüzde 20, DYP: yüzde 12, RP: yüzde 29 ve diğer partiler (HADEP; MHP ve Bağımsızlar) yüzde 10.

Pendik'in yerleşme aşamalarındaki değişiklik, seçmen yapısını ve dolayısıyla siyasal temsilcilerini de büyük ölçüde değişikliğe uğratmıştır. Pendik'in yerlileriyle yapılan görüşmelerde, bu değişiklik sıkça gündeme gelmiştir. Pendik'te değişikliğin algılandığı ilk seçimin 1989 yerel seçimleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu seçimleri, Pendik Gazetesi'nin o tarihlerde çıkardığı Pendik Rehberi, şöyle yorumlamaktadır: **"1989 yılında ilçemizde yapılan yerel seçimlerde katılım yüzde 51 olarak gerçekleşmiştir. Yani Pendiklilerin büyük bir kısmı bu seçimde oy kullanmamıştır. Buna bağlı olarak ekseriyet olarak muhafazakar seçmenlerin yaşadığı ilçemizde sol kanat partilerinden SHP seçimi kazanmıştır."**

Pendik'te yapılan seçimlerde, 1930'lardan, 1989 yılına kadar **"muhafazakar"** partilerin seçimleri kazandığı bilinmektedir. Pendik içinde ve E-5'in altında olup da, bu kuralı bozarak sürekli olarak sosyal demokrat partilere oy veren tek yerleşmenin ise, Boşnakların yoğunlaştığı Sapanbağları mahallesi olduğu anlaşılmaktadır. Belki de, Boşnakların Pendik'e yerleştikleri andan itibaren karşılaştıkları muhalefet, bu grubu, ilçe içindeki diğer muhaliflerin safına itmiştir. Pendik'in geçmişi, esas olarak, DP-AP-ANAP çizgisinde devam etmiş, 1989'dan sonra SHP ile yaşanan bir ara dönemden sonra, bugün de RP çizgisinde **"yeni muhafazakar"** eksene kaymıştır.

Aşağıdaki çizelgede, E-5'in altında ve üstünde yaşayanların son üç seçimde oy verdikleri partilerin oransal dağılımı gösterilmektedir. Bu çizelgeden de izleneceği üzere iki konut alanında yaşayanların partilere verdikleri oyların dağılımı değişiklik

Çizelge. 5: Son Üç Seçimde Partilere Göre Oy Dağılımı

	1991 Genel Seçimleri		1994 Yerel Seçimleri		1995 Genel Seçimleri	
	E-5'in Altı	E-5'in Üstü	E-5'in Altı	E-5'in Üstü	E-5'in Altı	E-5'in Üstü
ANAP	% 28	% 17	% 24	% 14	% 23	% 14
SHP-CHP	% 19	% 17	% 23	% 17	% 11	% 13
DSP	% 19	% 22	% 13	% 16	% 20	% 19
DYP	% 21	% 16	% 12	% 06	% 10	% 08
RP	% 13	% 27	% 19	% 36	% 10	% 35
Diğer	% 00	% 01	% 09	% 11	% 08	% 11
Toplam	% 100	%.100	% 100	% 100	% 100	% 100

Kaynak: Pendik Gazetesi, Pendik İlçe Seçim Kurulu Tutanakları ve RP Pendik İlçe Başkanlığı.

göstermektedir. E-5'in altında ANAP ve DYP'ye yönelen sağ oylar, E-5'in üstünde ise istikrarlı olarak RP'de yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık, SHP-CHP'nin oy oranları genel olarak düşme eğilimi göstermekte, DSP ise oy oranı olarak daha istikrarlı bir çizgiyi sürdürmektedir.

Aynı çizelgenin, mahalle bazında ayrıntılı incelenmesi, bu ortalama oy oranlarından daha ilginç sonuçlar vermektedir. E-5'in altındaki mahallelerde partilerin oy dağılımı ortalamaya yakın bir dağılım göstermektedir ve konjonktüre göre esnekliğe sahiptir. Bu mahallelerden Boşnakların yoğunlaştığı mahalle hariç, diğerlerinde oyların çeşitli partilere dağıldığı gözlemlenmektedir. Buna karşılık, E-5'in üzerindeki mahallelerin önemli bir kesiminde oy dağılımında yoğunlaşmaların ve kutuplaşmaların olduğu gözlenmektedir. Örneğin, E-5'in üstündeki birkaç mahalle her üç seçimde de yüzde 30'lardan başlıyarak, 40-45'ler düzeyinde sürekli ve istikrarlı RP'ye oy verirken, bazı mahalleler sürekli olarak yüzde 20'lerden başlayarak, 25-30'lar düzeyinde ya DSP'ye, ya da CHP'ye oy vermektedir.

Bu mahallelerde altyapı ya da eğitim olanaklarıyla parti eğilimleri arasında belirli bir ilişkinin kurulması da mümkün olmamıştır. Sürekli olarak RP'ye, CHP'ye ya da DSP'ye blok oy çıkan mahalleler arasında altyapı olanakları bakımından önemli bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu da, bir anlamda E-5'in üstünde seçmenlerin oy vermesinde genel siyasal eğilimlerin ve yerel yönetim olanaklarına ulaşma kaygısı dışında bazı faktörlerin, örneğin etnik- kültürel farklılıkların etkili olduğunu ve bu alanlarda bunların dışındaki konularda da ortak eğilime sahip "yerel" grupların olduğunu göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, Pendik ilçesinde E-5 karayolunun belirlediği bu sınırın yukarda aktarılan göstergeler bakımından iki farklı konut alanı yarattığını söylemek mümkündür. Bu iki farklı konut alanlarında yaşayanların, özellikle kamu yönetimlerinden farklı beklentileri olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bu durumun kentteki kıt kaynakların paylaşımında önemli gerilimler yaratacağı da açıktır. Bu tür eğilimlerin, salt Pendik'te değil, İstanbul'un diğer alanlarında da belirginleştiği anlaşılmaktadır.

Kent merkezinde yaşayanlar tarafından **"çevre"** olarak kabul edilen yerleşmelerin mekansal konumu, kentin lineer bir form olarak gelişmesi nedeniyle, daha çok kentin deniz kıyısının kuzeyindeki kırsal alanlarda yeralmaktadır. Kentin lineer gelişmesini, bir taraftan deniz, diğer taraftan da eski kenti çevreleyen karayolları büyük ölçüde belirlemiştir. Bu nedenle, Anadolu yakasındaki Ankara- İstanbul karayolu ve daha sonra E-5 karayolu, formel-enformel konut yerleşmeleri arasındaki sınırı da oluşturmuştur. Pendik'te bu sınır oldukça belirgin bir biçimde algılanmaktadır. Nitekim, görüşme yaptığımız kişilerle bu konular tartışırken **"gecekondu"** kavramınından çok **"E-5'in altı ve üstü"** kavramıyla karşı karşıya kalınmıştır. Bunda, artık, gecekondu kavramının bazı oluşumları ifadede yetersiz kalmasının da önemli etkisi olabilir.

Nitekim, benzeri bir gözlem, Hürriyet Gazetesi yazarlarından Yıldırım Çavlı'yla yapılan bir görüşmede de gündeme getirilmiştir. Çavlı, kenti, yaşayanların **"kentliliğine"** göre, merkez, orta ve çevre olarak ayırmış ve çevrenin sınırını da, E-5 karayoluna bağlamıştır: **"... mahalle bazında periferi veya gecekondu demeyelim ama çevre yerleşim yerlerini daha net görüyoruz. Mesela Okmeydanı'nda E-5'in altında modern çekirdek ailelerin yaşadığı yerler varken E-5'i geçtiğinizde ise Anadolu kökenli insanların oturduğu yerlere giriyorsunuz..."**

Kent hukuku dışında gelişen alanların, daha çok kentin lineer formuna uygun olarak, karayolu güzergahının kuzeyinde yoğunlaşması, bu alanlardaki yerel yönetimlerin uygulama ve önceliklerini de etkilemektedir. Bu durumun özellikle farklı konut sınıflarının aynı belediye sınırları içinde yeralması durumunda "sorun" olarak gündeme geldiği gözlenmektedir. Konut sınıfları bakımından homojen olan, örneğin Ümraniye gibi hemen tamamı kent hukuku dışında oluşmuş olan, ya da Fatih, Eminönü gibi tamamı kent hukuku içinde oluşmuş olan belediyelerde bu sorun gündeme gelmemektedir. Ancak her iki yerleşme türünü de içinde barındıran bazı belediyeler, sınır değişikliği yoluyla kendi ilçelerini daha homojen bir konut alanı haline getirmeye çalışarak bu sorunu çözmeye çalışmaktadırlar.

Örneğin, Bakırköy ilçesi, böyle bir sınır düzenlenmesiyle E-5'in üstündeki yerleşmelerin yükünü sırtından atarak daha homojen bir orta sınıf alanı olma yoluna gitmiştir. Son dönemlerde, Kadıköy belediyesinin de benzeri bir düzenlemeyle, E-5'in üstündeki yerleşmelerin yükünden kurtulma çabasında olduğu anlaşılmaktadır.* Ancak bu tür çözümlerin, kimine göre **"varsıl"**, kimine göre **"kentli"**, kimine göre ise **"kültürlü"** grupların yoğunlaştığı alanlardaki yerel yönetimlerin, belediyelerin kaynaklarını bu alanlara daha da fazla alanlara yoğunlaştırmalarına neden olacağı açıktır. Bu durum da, kent içindeki konut alanları arasındaki kentsel eşitsizlikleri daha da arttıracaktır. Bunun daha ilerde açıklayacağımız bazı uygulamalarla biraraya geldiğinde, kentin bazı bölgelerinde **"getto"** alanlarına benzer alanlar oluşturacağını tahmin etmek güç değildir. Ancak, Pendik Belediyesi'nin artık nüfusunun üçte ikisini oluşturan bu alandan sınır değişiklikleri yoluyla tümünden **"kurtulması"** pek mümkün görülmemektedir. Bu belediyenin ve burada yaşayan farklı konut gruplarının kentsel eşitsizliklerin yarattığı çelişkilerle içiçe yaşamaya devam edeceği anlaşılmaktadır.

III.3. Yerel Üstü Kurumlar ve Konut Sınıfları

İstanbul'da yaşayan eski kentlilerin, İstanbul'un başka kentlerinden göç edenlerin ya da formel kentsel alanlara yerleşmiş olan grupların, kimilerinin **"çevre"**, kimilerinin **"varoş"** diye tanımladıkları, bu araştırmada **"E-5'in üstü"** olarak adlandırılan enformel konut alanlarında yaşayanları nasıl algıladıkları hakkında pek fazla bilgimiz olduğu söylenemez. Bu araştırmada, dikkati çekeceği gibi, **"gecekondu"** kavramı, daha çok **"kamu arazilerine işgal yoluyla, salt kullanım amacıyla yapılmış olan konutları"** anımsatması nedeniyle kullanılmamaktadır. Bunun yerine, formel kent hukukunun sistemin dışında üretilmiş olan

---

* 6 Nisan 1996 tarihli Yeni Yüzyıl gazetesi haberi: "Kadıköy İkiye Bölünüyor" ...Öztürk, Kadıköy'ün O-1 karayolunun (eski E-5) yukarı kısmına taşan kısmının ... ayrı ilçe olmasının Kadıköy ilçesini rahatlatacağını bildirdi...

Kadıköy ikiye bölünüyor

İstanbul Kadıköy'den ayrılacak yeni ilçeye "Erengazi" adı verilecek.

İstanbul - Kadıköy Belediye Başkanı Selami Öztürk, Kadıköy'ün iki ilçeye ayrılması konusundaki çalışmaların, yeni ilçeler oluşturulması yönündeki taleplerle birlikte gündeme gelebileceğini söyledi. Öztürk, Kadıköy'ün O-1 karayolunun (eski E-5) yukarı kısmına taşan bölümünün "Erengazi" adıyla ayrı bir ilçe olmasının, Kadıköy ilçesini oluşturacak kesimi rahatlatacağını bildirdi. Öztürk, "Çünkü, yatırımların büyük bir bölümü bu yukarı kesime yapılıyor" dedi.

Erengazi bölgesinin Kadıköy nüfusunun hemen hemen dörte birini oluşturduğunu anlatan Öztürk, şöyle konuştu: "Ancak kurulacak belediye için bazı sıkıntılar var. İdare binası bulunmayan, araç gereçleri yeterli olmayan, altyapı sorunlarının bir bölümü halledilmiş, bir bölümü duran, ama emlak vergilerinin düşük olduğu, çevre vergisinin yarıdan fazlasının ödenmediği bölgeler bunlar. Bu bakımdan, Ankara Asfaltı'nın yukarı kısmının şu anda bölgeden ayrılmasının oradaki insanlar açısından yararlı olacağı inancında değilim. Erengazi olarak ayrılacak bölgeye yatırımların çok olması nedeniyle, bu yöredeki muhtarlar da Kadıköy'den ayrılmak istemiyor." **(aa)**

tüm konut alanlarını (ticari, örgütlü işgal, hisseli satış, el senediyle yapılan satış v.b.) kapsayan enformel konut alanları kavramının kullanılması tercih edilmektedir. Kentin içinde, kentsel alan üretimi ve konut edinme süreci bakımından iki farklı deneyim yaşayan grubun olduğu kuşkusuzdur.

Bugüne kadar yapılmış olan **"gecekondu"** araştırmaları bu alanları kendi içinde, çeşitli yönleriyle incelemiş ve bu alanlar hakkında oldukça kapsamlı bilgi edinmemizi sağlamıştır. Buna karşılık kent içinde yaşayan iki farklı konut grubunun etkileşimi konusunda ve formel konut alanlarında yaşayanların bu alanlar hakkındaki algılamaları konusunda fazlaca bilgimiz yoktur. Bu araştırmada, kent içindeki **"yerel"** gruplarla, **"yerel üstü"** kurumlar arasındaki ilişkiler inceleneceğinden bu alanların **"dışardan"** nasıl algılandığı konusu önem taşımaktadır.

Bu amaçla, bu araştırma sırasında **"yerel üstü"** bazı kurumların yetkilileriyle hem kent düzeyinde, hem de Pendik'te çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Bu arada, özellikle Pendik'teki farklı yerel ilişkilerin anlaşılması için yapılan görüşmelerde de bu konuda sorular yöneltilmiştir. Burada, örnek olarak, bu görüşmelerden birinde eski bir Pendikli'nin bu konudaki izlenimlerini aktarmakta yarar görülmektedir. Görüşme yapılan, eski Pendikli bayan, İstanbul'da olan biteni **"medya"**dan, Pendik'te olan biteni ise eczanesine gelip gidenlerden izlediğini belirmiştir. Bu bayan, **"çevre"** konusunu daha çok bir **"kültür farklılığı"** olarak alıyor, ancak bu bölgeler hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtiyordu: **".. Yine de Pendik'te belli bir bölge kültürel olarak iyi durumda. Sahilden içeriye 100- 150 metrelik bir bölgeyi düşünürseniz burada hala o eski yaşantının izlerini taşıyan, o kültürü korumaya çalışan insanlar var. Bunun dışında, E-5 karayoluna kadar olan bölgede hatta onun biraz üstüne kadar yine belli bir kültür düzeyi var. Ama ondan sonrasına inanın ben bile gitmedim."**

Pendik'te yapılan görüşmelerde, **"çevre"** olarak adlandırılan alanlarda yaşayanların kentin merkeziyle ilişkilerinin olduğu anlaşılmakta, ancak **"merkez"**de yaşayanların bu alanlarla çok az ilişkilerinin olduğu ve bu alanlarla ilgili izlenimlerini daha çok **"medya"** aracılığıyla edindikleri anlaşılmıştır. **"Çevre"** olarak adlandırılan alanlara **"dışardan"** kimlerin gittiğine

bakacak olursak, şöyle bir sıralama yapabiliriz. Buralara önce, arazi, inşaat malzemeleri ve diğer malların satışıyla ilgili **"ticaret erbabı"**, sonra oy devşirilmesiyle ilgili olan **"siyasetçiler"**; daha sonra, kamu yönetiminin öncüleri olarak **"ilkokul öğretmenleri"** ve **"polis"**, bütün süreç sırasında **"sorun çıktıkça"** ve çeşitli gruplarca **"çağırıldıkça"**, **"gazeteciler"** gitmektedir.

Bu araştırmada, incelemeye çalıştığımız, **"yerelüstü kurum"**ların daha çok formel sistemdeki kuralları uygulamaya çalışan ve **"yerel"** alanlarda bu kuralların uygulanması için çalışanları aracılığıyla ilişki kurmaya çalıştıklarından daha önce de söz edilmişti. Leeds, bu kurumlarda çalışanların, **"güçlerini"** daha çok örgütsel konumlarından alan **"orta sınıf"** mensupları olduğundan söz etmektedir. Bu bakımdan, **"yerel"** gruplar için **"yerel üstü kurumlarla"** ilişki, bu sistemi oluşturan kurumlarda çalışan çeşitli düzeylerdeki **"memurlarla"** ilişki anlamına gelmektedir.

Özellikle, enformel alanların oluşumunda ve sonrasında yaşanan gerilim ve mücadelelerde de büyük ölçüde bu ilişkiler belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, **"yerel üstü"** kurumların ve burada çalışanların enformel konut alanlarında yaşayan bu grupları nasıl algıladığı konusu önem taşımaktadır. Bunun yanısıra, bu alanlara oy devşirme amacıyla gelen bir başka önemli grup da **"siyasetçiler"**dir. Siyasetçiler, bu alanlarla ilişki kurarlarken bir taraftan mensubu oldukları partilerin ilkelerini, diğer taraftan yerel grupların eğilimlerini dikkate almak durumunda olan özel bir grup olarak dikkati çekmektedirler. Bu bölümde ele alınacak ikinci grup da siyasetçiler olacaktır. Ancak, yapılan bütün görüşmelerde "medya"nın bütün gruplarını, dolayısıyla bürokratların ve siyasetçilerin de konuyu algılama çerçevesinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, bu bölümde, öncelikle, **"medya"**nın konuya yaklaşımını kısaca ele alacağız.

3.1. Medya

Alan araştırmasının yöntemiyle ilgili bölümde de açıklandığı üzere, araştırmanın ilk tasarımında, **"medya"**nın bir **"yerel**

üstü" kurum olarak ele alınması düşünülmemişti. Ancak, gerek **"yerel üstü"** ve gerekse **"yerel"** görüşmelere başladıktan sonra, görüşme yapılanlar tarafından sürekli olarak gündeme getirildiği için, **"medya"**nın da, yazılı basınla kısıtlı olarak, ele alınmasına karar verilmiştir. **"Medya"**nın bu tür alanlarla ilişkisinin, özellikle iki bakımdan önemli olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birincisi, **"medya"**nın farklı nitelikteki gruplara kendileri ve **"diğerleri"** hakkında bilgi vererek imaj oluşturma ve dolayısıyla, "yerel"in oluşmasındaki etkisi; ikincisi ise, **"medya"**nın son dönemlerde gittikçe artan bir biçimde **"yerel-üstü"** kurumları devreye sokma gücüdür. Nitekim, araştırma sırasında çeşitli kesimlerin, özellikle **"bürokratik mekanizmayı"** çalıştırmak için, bölgeye gazetecileri ve televizyoncuları çağırdıkları gözlemlenmiştir. Bu konu yerel ilişkilerin incelendiği bölümde ele alınacaktır.

Bu amaçla, bu araştırma sırasında, en çok satan iki gazetenin (Hürriyet ve Sabah gazeteleri) arşivleri, Pendik Belediye'sinin dört yıllık basın arşivi ve Pendik'te yayınlanan altı yerel gazeteden en çok abonesi olan Pendik Gerçek Gazetesi'nin altı yıllık arşivi taranmış ve konuyla ilgili olarak, bazı gazetecilerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu bölümde, gerek salt **"medya"**yı incelemek için yapılmış olan, yukarda aktarılan kaynaklardan derlenen bilgilere ve gerekse diğer görüşmelerde gündeme gelen konulara dayanarak kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Gecekondu konusunun, **"medya"**nın gündemine, önceleri, arazi işgali ve yapılaşma sonrası **"gecekonducu-zabıta-polis"** çatışmaları nedeniyle, oldukça sık girdiği bilinmektedir. Gecekondulaşmanın ilk başladığı dönemde, kentliler için oldukça yeni olan bu tür gerilimler, bir süre sonra rutinleştiği için, bugünlerde ulusal yazılı basının gündeminden düşmüştür. Bu tür gerilimler ve çatışmalar kentte devam ettiği halde, artık, kitlesel hareket halinde ve açık çatışma biçimine dönüşmedikçe, ulusal basın için haber değerini taşımamaktadır. Bu konuların daha çok **"yerel"** basınının ilgi alanına terkedildiği anlaşılmaktadır.

Ulusal basının bu tavrında gecekondunun **"ticarileşmesi"** sonucu kamuoyu önündeki haklılığını kaybetmiş olmasının da

etkisi olduğu ileri sürülebilir. Bu alanlardaki ticarileşmenin sonuçları yaşandıkça, basında, Cumhuriyet gibi gazetelerde bile, **"gecekondulu yoksul halk"** söyleminin yerini, **"rantçılar"** ve **"arazi mafyası"**nın işgalleri almıştır. Bugünlerde burada yaşayanlar, daha çok buralardaki kötü yaşama ve çevre koşullarından kaynaklanan, çöplük, sel, gibi trajik olaylar olduğunda, ya da son dönemlerde olduğu gibi Gazi Mahallesi olayları, 1 Mayıs olayları gibi kitlesel olaylar, etnik, ya da dinsel kökenli hareketler nedeniyle gündeme gelmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak, Hürriyet ve Sabah gazetelerinin arşivlerinde, kent ve kent sorunları ile ilgili dosyalarla, **"Ümraniye Çöplük Patlaması"**, **"İzmir Su Baskını"**, **"İstanbul Su Baskını"**, **"1994 Yerel Seçimleri"**, **"İstanbul Yasası Tartışmaları"** ve **"Gazi Olayları"** sonrasındaki dönemlerde gazete taramaları yapılmıştır. Bütün bu taramalar sırasında dikkati çeken iki nokta vardır. Bunlardan **birincisi**, gecekonduları etkileyen afetler sonrasında haberlerin ve köşe yazılarının **"talan"**, **"yağma"**, **"oy avcısı politikacı"**, **"görevini yapmayan devlet"** temaları etrafında yoğunlaşmasıdır. **İkincisi**; Gazi olaylarının, ne göçle, ne de gecekondulaşmayla ve bu süreçte doğan kentsel gerilimlerle ilişkilendirilmemesi ve **"tekil siyasal olay"** olarak yorumlanmasıdır. Bu konuya ilerde değinilecektir.

Bu bölümde, sadece, son dönemlerde ulusal basındaki **"gecekondu"** imajının nitelikleri hakkında bilgi verebilecek birkaç örnekle yetineceğiz. Örneğin, 30 Nisan 1993'te Ümraniye çöplük patlamasından sonra Güngör Mengi'nin bir yazısında konu, **".. göç hayasızca bir akına dönüşmüş bulunuyor.. İstanbul'da aç kalmak korkutmuyor bu insanları. Çünkü işgal ettiği toprak ilk seçimde yasallaşabilir. Ve bu köylü bir anda zengin olabilir. Sonunda yasalara saygılı vatandaş yıllarca "eşek gibi" çalışarak hak ettiği emekli aylığı ile kira evlerinde sürünüp banka kuyruğunda ölürken o gecekondusunun yerinde yükselen apartman sayesinde milyarder olabilir..."** biçiminde ele alınmaktadır.

En çok satan bu iki gazetenin arşivlerindeki bütün yazılar bu derece açık bir biçimde **"gecekondulu"** aleyhtarı değildir.*

* Bu konuda en tepki çeken yazılardan biri 9 Kasım 1995 Perşembe günü Akşam Gazetesi'nde Memduh Bayraktaroğlu'nun yazdığı "Fakir'in Böylesi

Emon Kasım 1995

9 KASIM 1995 PERŞEMBE

UMUDA DOĞRU

AKŞAM

Memduh BAYRAKTAROĞLU

Fakirin böylesi, sevilir mi?..

Fakirmiş... Gecekonduda yaşıyormuş... Acımıyor muymuşuz kendilerine?..

Haydi oradan **maskaralar!..**

Sizin neyinize acıyacakmışım?..

Gelip; dere yatağına ev yapıyorsunuz. Sonra da başlıyorsunuz ağlaşmaya:

- Devlet nerede? Devlet yok mu? diye...

Devlet mi çağırdı sizi oraya?..

Devlet mi tahrik etti sizi; dere yatağına ev yapın diye?..

Fakirmiş... Yalan. Hem de kuyruklu cinsinden...

"Fakirim" diyen hokkabazın günlük geliri; devletin genel müdüründen çok daha fazla.

Hele; **memurunun, öğretmeninin, polisinin, subay, astsubayının** üç dört misli.

Benim; memurum, öğretmenim, polisim, subayım, astsubayım; işe her gün tıraş olmuş, ütülü pantolon temiz gömlekle gidecek.

Öbür soytarı; kokuşmuş üst baş. Bir haftalık sakal ve belki de bir hafta hiç çıkarılmadan giyilmiş elbise ile dolaşacak. Hazinenin ya da özel şahsın arazisini işgal edip gecekondu dikecek.

Sonra o gecekondular, görevliler tarafından yıkılmak istendiğinde; çatısına çıkacak iki-üç yaşındaki bir bebeyi de kolundan tutup, kurbanlık koyun gibi sallandıracak ve bağıracak:

- Bu evi yıkarsanız, bu çocuğu öldürürüm; diye...

Öldürür tabii...

Çünkü gecekondu, çocuktan daha önemli o pislik için...

"Neden?.." diye sormayın lütfen.

Geri zekalı sapık için, çocuk yapmaktan kolay ne var?..

Atar karıyı aşağıya. Çıkar horoz gibi üstüne. **Beş dakikada Beşiktaş** işi, yeni bir çocuk yapıverir.

Ama ev yapmak kolay mı bir daha?..

Allah'ın geri zekalıları.

Yok mu bir de **"Fakirlik, fukaraylık"** ayakları...

Ve bunları savunan popülistler yok mu?..

Allah'ın melanet kulları...

ALMA MAZLUMUN AHINI

Eğer birgün 'Alçaklığın yerel tarihi yazılacak olursa baş köşe bu herife ayrılacaktır.' de örme kazakları, reklam kampanyasına bile rahmet okutan bir vaka, Serdar Turgut'u kıskandıracak sadistlikte bir vahşet örneğiyle karşı karşıyayız. Alçaklıklar müzesinde, orijinalinin korunmaya alınması kaçınılmaz olan bu vesikayı, televizyon için aldıkları o gazete müsvettesinde okuyup, okutanlara yedirmezse 'yazı konusu fakirler' (okurlar), bu memleketten tası tarağı toplayıp ufak ufak gitmenin zamanı gelmiştir.

Ancak, konuyla ilgili diğer yazılarda da, artık gecekondulunun mazlumluğundan çok **"siyasetçiler"**, ya da **"devletle"** ilgili sistem eleştirileri gündeme gelmektedir. Bu da, genel olarak okurlan merkezde olan gazetelerin ve gazetecilerin konut sınıflan bakımından tavır alışlannı aksettiren bir gösterge olmaktadır.

Burada ilgi çekici nokta, kent içinde büyük bir nüfus oluşturan bu enformel konut alanlan grubunun, bir baskı grubu ve gazete tüketicisi olarak konumlan ve basındaki bu eğilimlere olan tavırları olmaktadır. Bu noktada, Hürriyet gazetesi kent yazarlarından Yıldırım Çavlı'yla yapılan bir görüşmeden kısaca söz etmekte yarar görülmektedir. Çavlı'ya göre, gerçekten gecekondululular, kent içinde büyük bir nüfus oluşturmaktadırlar ve bu nitelikleriyle bir taraftan gazete patronlarının, diğer taraftan gazetelere reklam veren iş çevrelerinin ilgisini çekmektedirler. Çavlı, bu nedenle, gazeteciler arasında yayın ve reklam politikasının nasıl olması gerektiği konusunda tartışmaların sürdüğünden söz etmektedir. Ancak, genel olarak gazetecilerin, gecekondululann gecekondu sorunlannı gündeme getiren haberlerle pek ilgili olmadıklannı ve bu alanlarda daha çok "sosyete" haberlerinin sattırdığını düşündüklerini belirtmiştir. Çavlı'ya göre, ortalama bir gecekondulu gazete okuru için ürün (gazete) şöyle olmalıdır: **".. Gecekondunun beğendiği ürünün fotograf oranı çok olacak, hurufat daha kocaman yazılacak, daha kısa haber verilecek, daha çarpıcı verilecek, aile, kan ve polis gibi olaylar daha çok işlenecek. Gecekondunun talebi bu. Ancak bu dahi tiraj almaya yetmiyor. Çünkü bunlarda okuma alışkanlığı yok..."**

Ulusal okura hitap eden bu iki gazetedeki bu eğilime karşılık, Pendik Belediyesi'nin arşivinden ve yerel gazetelerin arşivindeki taramalardan, yerel basına yansıyan eğilimlerin, daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, gecekondu yapımı ya da yıkımıyla ilgili haberler, yerel gazetelerde daha çok yer almaktadır. Her ne kadar bu gazetelerde de **"mafya", "talan", "parayla tutulan ağlayıcılar"** gibi gecekondunun ve gecekon-

---

Sevilir mi?" başlıklı yazıydı. Bu yazıda gecekondulu, "soytarı", "kokuşmuş", "pislik", "geri zekalı sapık" gibi sıfatlarla anılmaktaydı.

dulaşmanın aleyhine yazılar yeralmaktaysa da, yerel gazetelerin buralarda yaşayanların gündelik yaşamlanyla ilgili sorunlara daha duyarlı olduklan gözlenmektedir

Burada, 6 yıllık yayın dönemini incelediğimiz Pendik Gerçek Gazetesi'ni örnek olarak aktaracağız. Bu gazete, esas olarak E-5'in altında yaşayan Pendikli esnafa yönelik yayın yapan, haftalık olarak 6 bin civarında baskı yapan bir gazetedir. Gazete, her ne kadar **"siyasi"** olmadığını belirtmekteyse de, ayrıntılı olarak incelendiğinde, yayın dönemi boyunca Pendik'te hakim olan **"geleneksel muhafazakar"** çizgiyi izlediği anlaşılmaktadır. Bu yerel gazete, ilk dönemlerde gecekondulaşmayı hiç görmemeye çalışmış, ancak gecekondulaşma hızlanınca, E-5'in altında yaşayanların duyduğu rahatsızlığı dile getirmeye başlamıştır. 1989-90 yıllarındaki yayınlarında, gazete, haberlerinde, gecekonduculan, **"açıkgözler", "kaçak elektrik kullanarak Pendik'i elektriksiz bırakan yağmacılar"** olarak tanımlamaktadır. Pendik dışındaki gecekondulaşmanın hızlanması ve yerel yönetimlerde SHP'nin iktidan, bu gazetenin gecekondulu aleyhine yazılanna uzun süre devam etmesine neden olmuştur. Gazetedeki haber ve yorumlarda, bu dönemlerde gecekonducular, sürekli olarak **"açıkgözler", "mezarlıkları dahi yağmalayacak kadar kuralsız ve kaçak elektrikle evlerine alttan ısıtma tesis edecek kadar da rahatına düşkün bir topluluk"** olarak tanımlanmaktadır.

Pendik Gerçek Gazetesi, seçimlerin yaklaşmasından sonra ise, gecekonducularla ilgili yorumlannı değiştirmeye başlamış ve az da olsa onlann sorunlanyla ilgili haberlere yer vermeye başlamıştır. Her ne kadar, gazete, yine gecekondulaşmaya ve yeni gelenlere karşıysa da, artık, orada yaşayanları, **"açıkgöz"** olarak tanımlamamakta ve konuyu önemli bir toplumsal sorun ve gelecekteki toplumsal patlamanın kaynağı olarak görmektedir. Bu değişiklikte, gazetenin dayandığı siyasal eğilimin (RP) etkisi söz konusudur. Ancak, bunun yanısıra, yerel gazeteleri çıkaranlann, ulusal gazetelerde çalışanlara göre, o bölgelerde yaşananlan daha yakından gözlemlemelerinin de etkisi olabilir. Örneğin Pendik Olay Gazetesi'nin sahibi, bu bölgelerle ilgili izlenimlerini şöyle aktarmaktadır: **"..Buralarda yaşayanlar çok fakir. Mesela, Pendik'te, eksik gramajlı ekmek**

PENDİK PATLAYABİLİR...

Akıl almaz bir hızla, gözümüzün görmediği bir yolda ne olduğu meçhul bir hedefe doğru yürüyoruz. Genel planda Türkiye özel planda Pendik bu yolun yolcularından... **Herkesin hiç çekinmeden sorunları bir bir sıralayabildiği ancak çözüm noktasında ah çekmekle yetinip hiçbirşey yapamadığı, ne olduğu anlaşılmaz garip bir dönem bu...**

İşte böyle bir dönemde İstanbul Valiliğinin girişimiyle Pendik Atatürk Kültür Merkezin de yapılan Mahalle ve Köy Muhtarları toplantısında herkes ağzını bir 'of'la açıp bin 'of' la kapadı. Konuşulan sorunlar yıllardır Pendik ve Pendiklilerin muhatap olmak zorunda kaldıkları kemikleşmiş sorunlardı. Pendik adına ilk sözü alan Pendik Kaymakamı Mustafa Akyol tren yollarındaki alt geçitlerin yetersiz olması sorunundan başlayıp bir çok sorun sıraladıktan sonra şikayetlerini Taş ocakları ve Çarpık yapılaşma ile bitirirken Kaymakamlık binamızın olmadığını unutmuş gibiydi...

Kürsüye gelen mahalle ve köy muhtarlarımızın her biri yönetimi altında bulunan binlerce kişinin sorumluğunu taşıdığının şuurunda binlerce kişinin binlerce sorununu gündeme getirdi. Mahalle ve Köy muhtarlarının üzerinde basa basa durdukları temel sorun; 'elektrik' ve sorumsuz olarak niteledikleri 'aktaş elektirik kurumu'ydu. Aktaş elektirik kurumu hemen her muhtarın boy hedefiydi. Haklıydılar da nihayetinde dar gelirli vatandaşlarımızın ağırlıklı olarak bulundukları bölgelerde elektrik voltajlarındaki artış ve düşüşlerin verdiği hasar karşılanacak gibi değildi

Sonuçta toplantı bitti ve herkes yerine döndü Takibeden günlerde toplantının sonucunu hep beraber göreceğiz. Ancak şimdiden belirtmek gerekir ki bu da daha önceki toplantılar ,seminerler ve paneller gibi sonuçsuz kalacak. Görünen köy kılavuz istemez. Dileriz ki yüzümüz kara çıksın...

Hergün biraz daha artan bu sorunlara mantıklı ve gerçekten çıkış olan bir çözüm yolu bulunmazsa gün geçtikçe, sosyal sakınca artacaktır. Sosyal bir saatli bomba gibi olan bu durumun ilk hedefinin; sorunlardan sorumlu olanlar olduğu açıktır.. O halde niçin tez elden çözümler üretilip uygulamaya koyul muyor ? Yangınlar sadece çıktıktan sonra söndürülmez, çıkmadan da söndürülebilir. Eğer maaş zammı almak için harcanan çabalar kadar çaba, hizmet verilirken de üretken olmak için ortaya konulabilseydi, bu sorunların bir çoğu zaten olmayacaktıya neyse...

Bir çok temel konu çözümsüz beklerken tali konulara eğilmenin anlamı var mıdır? Kökü çürümüş bir ağacı ne kadar canlı gösterebilirisiniz ? Örneğin Pendik Tren İstasyonunda alt geçit yetersizliği sebebiyle bir kaza olsa ve vatandaşlarımızdan biri bu kazada hayatını kaybetse hangi çevre çalışmasıyla onu geri getirebilirsiniz, diğer taraftan o vatandaş yaşarken de pekala çevre çalışmalarınızı yürütebilirsiniz . Böyle olduğu halde niçin önce köprü değil de önce çevre ? Veya niçin Cumartesi Pazarı ya da taşocakları değilde park çalışmaları.

Elbette bütün iyi insanlar iyi atlara binip gitmiş değiller. Bürokrasi yüzünden hizmet etmek istediği halde hizmet edemeyen yüzlerce belki binlerce insan bulunabilir ve bulunmaktadır da.Nevar ki günümüzde hizmet demek kurum demektir...Bunun için bu insanlardan birşeyler beklemek safdillik olur kanaatindeyiz.

Şurası bilinmelidir ki hizmet edecek kadro ve kurumlaşmayı sağlayamamışsanız milletin yerinize layık olanları getirme gibi bir imkanı da bulunmaktadır **Türkiye de kalemin kağıt üzerine çözüm üretmek , ve alternatif getirmek için çalıştığı kadar beyinler ve bilekler çalışacak olsaydı, mevcut duruma düşmeyecektik... Ama bu kimseye böyle gelmiş böyle gidecek demek hakkını vermez.Sizden önce birileri var olmuş ve siz o birilerine alternatif olarak bulunduğunuz yere getirilmişseniz ' böyle gelip böyle gidemeyeceği'için varsınız demektir.**Var oluş sebebinizi iyi tahlil edip ona göre hareket etmek durumundasınız, herkes böyle olduğu taktirde zaten sorun kalmayacaktır...

Biz ve bütün Pendikliler sorunlarla öylesine haşir neşir olmuşuz ki onları doğal hayatımızdan ayırt edip dile getirmekte güçlük çekmekteyiz. **Dileriz ki bizim yaşadığımız Pendikte ileride bahsi geçtiğinde 'Bir dakika! şuraya bir nokta koyalım da şu eski Pendikten biraz bahsedelim'diyebileceğimiz bir Pendik olsun ama bu gidişle ileride konuştuğumuzda doğum yerimiz veya uzun süre yaşadığımız bir yer olarak bahsedeceğimiz Pendik adını diğer kelimelerden ayırt edilemeyen bir semt ismi olarak anacağımız ihtimali daha yakın gibi...**

üreten fırınları bastırıyoruz ve sonra bu ekmeklerin belediye tarafından yukarda dağıtımını izliyoruz. Ekmek dağıtımı sırasındaki manzaraları bir görseniz.. insanın ağlayası geliyor, insanın içi burkuluyor...Bugün Pendik'in gecekondularında ciddi bir toplumsal patlama tehlikesi olduğu söylenebilir. Çünkü adaletsizlik sürdüğü sürece bu tehlike vardır"

Genel olarak, ulusal medyanın gecekondulaşmayla ilgili imajının, **"yoksulluk"** temasından **"talan"** ve **"arazi mafyası"** temalarına kaydığını, ancak buralarda yaratılmış olan kötü koşullu ortak yaşamın sonuçlarını, kentsel eşitsizliklerden doğan gerilimlerle ilişkilendirmeden, tekil **"siyasal -polisiye"**, ya da doğal **"felaket"** haberleri olarak gündeme getirdiği gözlemlenmektedir. Buna karşılık, en azından Pendik gibi, bu sorunları yakından yaşayan alanlardaki **"yerel"** gazetelerin, buralardaki **"yoksulluğu"** ve kentsel eşitsizlikleri, daha sık gündeme getirmektedirler. Ancak, bu alanlara **"dışardan"** bakanların algılama çerçevesini, daha çok, ulusal medyanın belirlediğini söylemek de mümkündür.

3.2. Bürokratlar

Bu alan araştırmasının kavramsal çerçevesinin aktarıldığı bölümden de anımsanacağı üzere, **"yerel ilişkiler"**in niteliği, bir taraftan kendi iç dinamiklerine, diğer taraftan, Leeds'in **"yerel üstü"** (supralocal) kurumlar diye adlandırdığı kurumlarla ilişki biçimlerine bağlı olarak değişikliğe uğrayabilmektedir. **"Yerel üstü"** kurumlar, yerel düzlemde etkisi olan, ancak örgütlenmesi, işleyişi, kuralları yerelin dışında belirlenmiş olan bürokratikleşmiş, örgütsel ilkelerle çalışan toplumsal birimlerdir. Bu kurumların içinde özel ya da devletten özerk kurumlar olabildiği gibi, bu araştırma konusu bakımından en önemli olanları devlete ait kurumlardır.

Devlete ait kurumlar, yerel koşulları dikkate almadan bütün birimler için geçerli olan genel ilkeleri, karar ya da yaptırım gücüne sahip **"memurlar"** aracılığıyla uygulamaya çalışan kurumlardır. Leeds, **"bürokratları"**, esas olarak, toplumsal

gücünü bürokratik konumlarından alan **"orta sınıf"** mensupları olarak tanımlamaktadır. Bu çerçeve içinde, bürokratlar, siyasetçilerden farklı olarak, formel kamusal sistem içinde tanımlanmış olan görevleri yerine getirmeye çalışan aktörlerdir. Bu nitelikleriyle, bu araştırmanın çerçevesi içinde, özellikle kent hukuku dışında oluşmuş ve formel sistemle eklemlenmeye çalışan kesimler bakımından bu **"memurlarla"** ilişki özel önem taşımaktadır. Bu konuda yapılan nadir araştırmalardan biri olan Heper'in çalışmasında **"bürokrat- kent göçmeni ilişkisi"** hakkında önemli bulgular yer almaktadır. (Heper, 1983).

Bu bölümde ele alınacak **"yerel üstü"** kurumlar, yerel düzlemde gündelik yaşam için önemli olduğu düşünülen kamu kurumları olacaktır. Bunlar, Türkiye'deki kamu yönetiminin yapılaşmasına uygun olarak, merkezi hükümetin **"yetki devriyle"** çalışan yerel büroları ve yan özerk birimler olan belediyelerdeki bazı kurumlar arasından seçilmiştir. Bilindiği üzere, Türkiye'deki belediyeler, merkeziyetçi yapının etkisiyle tek tip yasalarla oluşturulan, kısıtlı kaynağa ve karar alanına sahip seçimle gelen yöneticilerle, özlük hakları ve çalışma koşulları ve ilkeleri bakımından merkezin saptadığı kurallara uygun olarak çalışma durumunda olan yürütücülerden oluşan **"yarı-siyasal, yarı-bürokratik"** örgütlerdir. Bu bölümde daha çok belediyelerde çalışan bürokratlarla yapılan görüşmeler değerlendirilecektir. Belediyelerin seçimle gelen yöneticilerinin yaklaşımları, ise bir sonraki bölümde, diğer siyasetçilerle birlikte ele alınacaktır.

Burada, Türkiye'deki idari yapı konusunda varolan çok kapsamlı literatürü ve tartışmaları uzun uzadıya ele almamız söz konusu değildir. Bu bölümde, sadece, araştırma amacına uygun olarak, söz konusu kamu yönetimi teşkilatına bağlı bazı örgütlerin yerel düzlemdeki aktörleri olan **"bürokratların"**, İstanbul'da yaşanan göç, yerleşme sorunları ve kentte oluşan iki farklı konut alanı konusundaki algılamaları ve yaklaşımları hakkında fikir verecek bazı örnekler üzerinde duracağız.

Bilindiği gibi, Türk idari sistemine göre bütün illerde Valilik, merkezi hükümetin gerek temsili ve gerekse yönetimsel olarak en yetkili kurumudur. Valilik, **"en büyük mülki organ"** olarak, muhtarlıklardan, yerel yönetimlere ve diğer kamu kurum-

lanna kadar genişleyen bir alanı denetlemesi nedeniyle, özel önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu bölümdeki bulgulara, öncelikle Valiliğin **"resmi"** görüşünü aktarmak üzere, güçlükle temin edebildiğimiz, Valilikçe, daha üst makamlara bilgi vermek üzere periodik olarak hazırlanan **"Brifing Dosya"**lanndan 1994 yılına ait olanından bazı alıntılar yaparak başlayacağız (İ.V.;1994).

Brifing Dosyası, Valiliğin il düzeyindeki yıllık faaliyetlerini ve geleceğe dönük önerilerini içermekte, bu niteliği ile hem merkezi hükümetin, hem de Valiliğin konuya bakışıyla ilgili bir çerçeve sunabilmektedir. Bu raporda, kente olan kitlesel göç ve kent hukuku dışında oluşan yerleşmeler en önemli sorunlar olarak vurgulanmaktadır. İstanbul Valiliği'nin bu raporuna göre, 1994 yılında İstanbul'da yüzde 15'i ruhsatlı, yüzde 33'ü imar affı ile yasalaşan, yüzde 17'si kaçak ve yüzde 35'i 1990'dan sonra yapılan ama hukusal konumu belirtilmeyen toplam 2.3 milyon konut bulunmaktadır (İ.V; 1994 s:7).

Valilik, kentteki bu durumu değerlendirirken daha çok denetimsiz gelişen bu alanların eski maliki olması nedeniyle olsa gerek, **"..hazine arazilerinin haksız olarak elden çıkışı..", "...bazı kişilerin haksız kazanç elde edişi..", "..bu kazancın bir bölümünün terör örgütlerine ulaşması tehlikesi.."** gibi yönüyle daha fazla ilgilenmektedir. (İ.V;1994.s:7). Bu konuda, raporun geliştirdiği öneriler de, daha çok, kentte yeni arsa ve konut üretilmesinin **"formel"** kanallara çekilebilmesine dönük önerilerdir.

Raporda, İstanbul'a olan göç, en önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmekle birlikte, iç ya da dış göçle yeni gelenlerin gereksinmeleri ve sorunlarının çözümüyle ilgili öneriler mevcut değildir. Valilik raporunda, kentte halen varolan ve kentin yaklaşık yüzde 50'sini oluşturan, kent hukuku dışında oluşmuş olan bu yerleşmelerde halen yaşayanların günlük yaşamıyla ilgili sorunların çözümü için özel bir bölüme de rastlanmamaktadır. Raporda, bu alanlar daha çok "güvenlik ve asayiş" sorunu olarak gündeme gelmekte ve bu alanlar **"Anadolu'nun muhtelif yerlerinden gelenlerce ... buralardaki hizmetlerin eksikliği bahane edilerek .. devlet aleyhine propaganda yapılarak...gençlerin kandırılarak teröre itildiği yer-**

ler" olarak tanımlanmaktadır. (İ.V; 1994. s:11). Ancak, raporda, bu olumsuz durumun çözümü için gençlere dönük özel bir program önerisine rastlanmamakta, buna karşılık, gençleri teröre itenlerle mücadele için **"güvenlik güçlerinin etkinliğinin"** arttırılmasına dönük çeşitli ve ayrıntılı öneriler geliştirilmektedir.

Sonuçta, İstanbul Valiliğinin, 1994 yılında, yarısı ilkokul öğretmeni, 46 bin öğretmen, 22 bin polis, 5 bin hekim ve 11 sosyal hizmet uzmanıyla bir taraftan rutinleşmiş kentsel hizmetleri sağlamaya, diğer taraftan, bu büyük göç ve yerleşme sorunuyla başetmeye çalıştığını anlıyoruz. Bu durumun 1996 yılında da aynen devam ettiğini Yeni Yüzyıl Gazetesinde 8 Mayıs 1996 tarihinde yayınlanan **"Varoş Patlıyorum Dedi"** başlıklı haberden de izlemek mümkündür.

İstanbul Valiliğinin elindeki kaynakların miktarı ve bunların nerelere harcadığı konusunda elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ancak, kentte yaşayanların günlük yaşamında etkili olan yukarda belirttiğimiz alanlardaki kamusal hizmetlerdeki görevli sayısı bile bu konudaki etkinlikler ve tercihler konusunda bir miktar bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. İstanbul gibi bir büyük şehirde, bu en önemli kamusal organın, kaynak ve personel bakımından yetersiz olduğu açıktır. Bunun yanısıra, Valiliğin bir başka önemli sorununun da, birçok işlevini, **"yetki devriyle"**, çeşitli kamu kurumlarına bırakmış olduğu anlaşılmaktadır. Etkin bir koordinasyonla birlikte gitmeyen bu durumun, Valiliği, daha çok **"temsili"** bir makam haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Bu konuda görüşme yaptığımız mülkiye müfettişlerine göre, **"İstanbul gibi bir büyük şehirde Valilik ve Kaymakamlıklar fonksiyonlarını yitirmiş durumdadır. Emniyet, Milli Eğitim, Sağlık, Karayolları gibi bir çok devlet kurumu bugün yetki devriyle her biri kendi bakanlığına bağlı birimler olarak çalışmaktadır. Valilik, bunların aralarında koordinasyon görevi bile sağlayamamaktadır. Vali'nin çoğu zaman bu idarelerin ne yaptığı konusunda haberi bile olamamaktadır. İstanbul'da özellikle Kaymakamlık tamamen işlevini yitirmiş durumdadır. Kaymakamların kendi ilçelerinde olan bitenden haberi bile olmamaktadır. Zaman zaman ilçelerine bir bakanın gelip bir sağlık ocağı, ya da okul açtığından gazete-**

İstanbul'un sorunları Başbakan, bakan, MİT ve emniyete rapor edildi, ancak aldıran olmadı

Varoş 'patlıyorum' dedi

TBMM İstanbul'un Sorunlarını Araştırma Komisyonu'nun geçen yıl hazırlayıp hemen her ilgiliye sunduğu raporda acil önlemler alınması istendi. Ama bir şey yapılmadı.

Nuri Kayış

Ankara- İstanbul Sorunlarını Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanıp geçen yıl Başbakanlık'tan İçişleri Bakanlığı'na, MİT Müsteşarlığından Emniyet Genel Müdürlüğü'ne kadar ilgili tüm kurumlara gönderilen raporda İstanbul'da varoşların ciddi tehlike oluşturduğu ve tedbir alınmazsa yakında toplumsal patlamaya yol açacağının açıklandığı ortaya çıktı. Raporda şu ilginç saptamalar yapılıyor:

■ İstanbul çevresinde hızla oluşan ve her türlü düzenden yoksun gecekondu bölgeleri terör için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen gruplar belirli bölgeleri yerleşım alanı olara seçmekte ve bu yörelerde her türlü güvenlik ve istihbarat hizmeti de güçleşmektedir. Altyapı hizmetlerinden yoksun bu bölgelerde hizmetlerin yetersizliği bahane edilerek devlet aleyhine propaganda yapılmakta ve gençler teröre itilmektedir.

■ Anadolu'dan gelen insanlar bu yörelerde adeta kolonileşmekte ve bu bölgeler, Anadolu'dan gelen vatandaşlar arasında etnik farklılık ve dini ayrılıkları istismar edilerek bölücülüğe uygun ortamlar yaratılmaktadır.

■ Türkiye'deki suçluların 5'te 2'si İstanbul'da yaşıyor. Sabıkalı sayısı 300 bin.

■ Her iki dakikada bir kişi yerleşiyor.

■ Nüfus her yıl Eskişehir nüfusu kadar, yani 500 bin artıyor. Artışın 200 bini dolayında, 300 bini göçten kaynaklanıyor.

Sorunları sadece varoşları yaşanmaz kılmıyor, İstanbul'u da bunaltıyor.

■ İstanbul nüfusu, resmî rakamlara göre 40 yılda 1 milyondan 10 milyona çıktı.

■ Yasadışı örgüt sayısı 18. Son bir yılda 727 terör olayı meydana geldi ve bu olaylarda 48 kişi hayatını kaybetmiş.

■ Nüfusun %65'i gecekonduda yaşıyor.

■ 1 milyon 300 bin konutun 138 bini gecekondu, 112 bini imara aykırı yapı.

■ Yılda 100 bin yeni konuta ihtiyaç duyuluyor.

■ Her yıl ortalama 22 bin gecekondu yapılıyor. Bir başka ifadeyle, günde 60'ın üzerinde gecekondu inşa ediliyor.

■ Gecekondulardan yüzde 17'si doğrudan Hazine arazileri üzerine, yüzde 56'sı ise başkalarından kanunlara aykırı olarak gayrimenkul satış vaadiyl devralınan arazilere yapılmış durumda.

■ Göç edenlere istihdam için her yıl 35 trilyon liralık yatırım gerekiyor.

■ İstanbul'da yaşayanların sadece yüzde 8'i üniversite mezunu. Yüzde 5'i okuma yazma bilmiyor, yüzde 5'i diplomasız okur-yazar, yüzde 38'i ilkokul mezunu.

■ İstanbul'daki su koruma havzalarındaki kaçak yapılarda 700 bin kişi yaşıyor.

İstanbul'da oluşan gayrimenkul rantının, kamuya aktarılması halinde yerel yönetimler ve genel idare kuruluşlarındaki mali kaynak sorununun önemli ölçüde çözülebileceğine işaret edilen raporda, "Bu kentte, sadece arsa spekülasyonundan elde edilen gelir, Türkiye bütçesinden fazladır. İstanbul'da rant mutlaka vergilendirilmelidir" deniyor.

Raporun emniyet ve asayiş bölümünde CMUK ve İstanbul'u mafyadan kurtarmanın yolları şöyle işleniyor:

"CMUK ile ilgili yeni düzenlemelerden sonra güvenlik güçleri ancak gelişmiş laboratuvarlara, özel ve psikolojik sorgulama yöntemlerini bilen elemanlara, adliyeye sevdekilecek fezlekeleri hazırlayacak, hukuk ve siyasal bilgiler fakültesi mezunlarından oluşan hukuk bürolarına sahip olurlarsa, suçluları yakalayabilir, devletin adalet dağıtma işlevini gereğince yerine getirmesine yardımcı olabilirler.

"Şehri mafyaya teslim etmemek, güven ve huzur ortamının tam olarak kurulmasını sağlamak için maliyeti düşünmeden İstanbul'a mahsus bir güvenlik sisteminin mutlaka kurulması gerekmektedir." İstanbul'da adaletin ağır çalışması nedeniyle bir kısım alacaklıların çek-senet mafyası adı verilen zorbalar kanalıyla tahsilat yolunu seçtikleri vurgulanan raporda şu ifadeler yer alıyor:

"Emlakçı adı altında faaliyet gösteren gecekondu mafyasındaki kişiler kimseye, hattâ özel kişilere ait arazileri parselleyip satmakta ve büyük çıkar sağlamaktadır."

Raporun "Uygulama" bölümünde İstanbul'da 1,5 milyon öğrenci bulunduğu belirtilerek, gençlerin okul dışı boş zamanlarını kentin belli yerlerinde grup halinde dolaşarak geçirdikleri, bazen bu grupların çetelere dönüşüp, oldurmelere kadar varan sürtüşme ve çatışmalara girdikleri kaydedildi. Gençler arasında yayılmakta olan uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların da arttığına dikkat çekilen raporda, onların korumaya yönelik faaliyet gösteren kamu ve gönüllü kuruluşların yokluğundan şikâyet ediliyor.

ANAP, DYP ve RP'den öneriler paketi

Göçü teşvikten vazgeçilsin

Adalarında ANAP'lı İmren Aykut, DYP'li Nevfel Şahin ve RP'li Mustafa Baş'ın da bulunduğu komisyon tarafından hazırlanan raporda İstanbul'u kurtarma reçetesine de yer veriliyor. Bu reçetedeki bazı öneriler şöyle:

- Gecekonducuların sık sık aftan yararlanıp büyük kazanç sahibi olmaları nedeniyle İstanbul'a göç teşvik ediliyor. İstanbul için bir daha gecekondu affı çıkarılmamalıdır.
- Gebze ve Silivri'ye kadar olan bölge, İstanbul Büyükşehir Belediyesi mücavir alanı içine alınmalı. İstanbul'un sınırları yeniden belirlenmeli ve buna göre bir Master Plan yapılmalıdır.
- Kaçak yapılar acilen saptanmalı, yıkım ve kamulaştırma işlemleri bir program dahilinde süratle yerine getirilmeli.
- Orman arazilerinin bugünkü durumu saptanarak, sıkı bir şekilde korunmalı.
- Havzalardaki Hazine arazileri satışları durdurulmalı.
- Havzalarda yapılacak kollektör ve arıtma tesisleri titizlikle irdelenerek projelendirilmeli.
- Kirliliğin önüne geçilmesi için havza ya da çevre polisi oluşturulmalı.

ler aracılığıyla haberdar olduklarına şahit olmaktayız. Kaymakamlıklarda sadece "nüfus müdürlüğü", ya da "tapu" gibi daireler çalışmaktadır. Kaymakamlar tıpkı Ankara'daki milletvekilleri gibi eş dost ağırlayıp, iş takibi, tayin ya da huzurevlerine birilerini yerleştirme gibi işler yapmaktadırlar."

Valilik ve Kaymakamlıkların kamu yönetimi bakımından işlevsizlikleri kentte yaşayanların bu kurumlarla olan ilişkilerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim İstanbul Valiliği'nin 1993 yılında bir araştırma şirketine yaptırdığı araştırma, İstanbul'da yaşayanların bu kurumların işlevlerini bilmediğini ve buralarla ilişkisinin pek az olduğunu ortaya çıkarmıştır. (Piar-Gallup; 1993). Ümraniye'de yapılan alan araştırmasında da **"kaymakamlık"** kurumunun gerek enformel konut alanlarında yaşayan hanelerin, gerekse muhtarların oldukça az ilişkide bulundukları kamu kurumu olduğunu ortaya çıkmıştı. Buna karşılık, **"belediye"** özellikle enformel konut alanlarında yaşayanlar bakımından yaşamsal öneme sahip bir kurum niteliğini taşımaktadır. (Erder;1996).

Genel olarak, yerel düzlemde etkili **"yerel üstü"** kurumlardan en önemlisi olan kamu kurumlarının kentte yaşanan bu büyük göç ve yerleşme konusunda belirli bir politikası olmadığı; rutin olarak sürdürdükleri işlevleri yerine getirecek kadroya ve kaynağa sahip olmadığı ve bu işlevleri yerine getirirken de aralarında bir eşgüdümün olmadığı söylenebilir. **Bunun sonucu olarak da, buralarda görev yapan, üst düzeydeki "bürokratların" ve bürokrasinin eteklerindeki "memurların", kendi kurumlarıyla ilgili işlevleri yerine getirirken, bir taraftan medya ya da kendi deneyimleriyle oluşan, kendi öznel algılamaları, diğer taraftan mensubu oldukları kurumda politik konjonktüre göre değişen eğilimlerden etkilendiklerini söylemek mümkündür. Bu durum, özellikle koalisyonların olduğu dönemde çok daha etkili ve çelişkili sonuçlar doğurabilmektedir.**

Bu genel çerçeve içinde, yerel düzlemde etkili olduğunu düşündüğümüz bazı kamu kurumlarında görevli olan bürokrat ve teknokratlarla yaptığımız derinlemesine mülakatların sonuçları hakkında bilgi vereceğiz. Önce, yoğun göç alan ve sorunlarla dolu grupların yaşadığı kentte oluşturulması zorunlu

olan **"sosyal hizmet"** kurumunun konumunu kısaca ele alacağız. Bilindiği üzere sosyal hizmet kurumları, Valiliklere bağlı müdürlükler aracılığıyla yürütülmektedir. İstanbul Valiliği'ne bağlı Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nde görevli onbir uzmandan biriyle yaptığımız görüşmede mevcut sistem içinde, **"sosyal hizmetin"** daha çok **"aile koruması dışında kalmış olanlara yardım"** olarak algılandığı gözlenmiştir. Bu hizmet, yetkililerce; **"..korunmaya muhtaç yaşlı, sakat, çocuk ve özürlülerin koruma altına alınması için gerekli yasal işlemlerin yapılması.."** olarak tanımlanmaktaydı.

Bu kadar kısıtlı çerçevede yapılması tanımlanan bu hizmet, daha çok devlete ait ve sayısı çok kısıtlı olan, Huzurevleri, Çocuk İslahevleri gibi yerlere **"ihtiyaç sahiplerini"** yerleştirmek anlamını taşımaktadır. Bu görevi bile yerine getirmekte zorlanan Müdürlüğün göç ve yerleşme sorunlarıyla ilgilenmek, gündeminde bile değildir. Bunun yanısıra, il merkezinde çalışan Sosyal Hizmet Müdürlüğü'nün ilçe düzeyinde teşkilatı da yoktur. Buna karşılık, kentteki yoksullara ayni ve nakdi yardım yapma olanağı yaratan Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu'nun (Fak Fuk Fon) kaynakları da Sosyal Hizmet Müdürlüğü'nün denetimi dışında Kaymakamlıklar tarafından harcandığı anlaşılmaktadır.

Sosyal hizmet kavramının bu kadar dar anlamda tanımlanması bir anlamda geleneksel toplumlara has **"aile"** kurumu anlayışıyla birlikte gitmektedir. Diğer durumlar, bir tür toplumsal sapma olarak algılandığından daha çok **"güvenlik"** sorunu gibi çözümlenmektedir. Bu noktada, etkin bir sosyal hizmet kurumunun olmadığı bu sistemde çoğu zaman bu işlevin **"güvenlik kurumu"** tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum emekli bir valiyle yapılan bir görüşmede de gündeme gelmiştir.

Aile kurumunun ya da genel olarak toplumsal denetimin dışına çıktığı algılanan bireylerin karşısına çıkan ilk kamu kurumu **"emniyet teşkilatı"** olmaktadır. Bir anlamda toplumdaki sosyal hizmet gereksinmesini karşılama ve mevcut sosyal hizmet kurumlarına ulaşma görevini, bugün, daha çok **"polis"** yerine getirmektedir. Nitekim, son dönemlerde gündeme gelen **"pembe karakol"** imajı daha çok polisin üzerindeki bu gö-

revin öne çıkarılmasını hedeflemektedir. Yine bir televizyon kanalında gösterilen "Polis İmdat" dizisi, polisin sokak çocukları, alkolikler, aile sorunları, evsizler gibi konularda **"yardımcı"** oluşunu göstererek toplumdaki polis imajının değişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. **Her türlü kentsel gerilimin yaşandığı bir kentte "toplumsal melanet" olarak kabul edilen tüm durumların, bambaşka amaçlarla eğitilmiş "polis" aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmasının gerilimler üzerindeki muhtemel sonuçlarını tahmin etmek güç değildir. Bunun yanısıra Türk idare sisteminin "toplumsal sorunlar" hakkında bilgiyi de yine "istihbarat" anlayışıyla güvenlik teşkilatından edinilen bilgilere dayanarak derlediği bilinmektedir.**

İstanbul gibi, çok heterojen toplumsal katmanların yaşadığı, **"sorunların"** çok ve çeşitli olduğu bir kentin, geleneksel yönetim anlayışıyla ve kıt kaynaklarla yönetilmeye çalışılmasının etkisi sadece kentlilerde değil, bu görevi yerine getirmeye çalışan bürokratlarda da yoğun bir biçimde hissedilmektedir. Kentteki eğitim, sağlık, sosyal hizmet gibi faaliyetlerin sürdürülmesinden sorumlu kamu görevlileriyle, gerek bu araştırma sırasında, gerekse diğer araştırmalar* sırasında yapılan görüşmelerde, çeşitli konumlarda çalışan kamu görevlilerinde, sorunların büyüklüğü karşısında yoğun bir **"yılgınlık, başarısızlık ve çaresizlik"** duygusunun olduğu gözlemlenmekteydi.

Kamu görevlileri arasında, bireysel olarak, olağanüstü çaba göstererek, ellerindeki kısıtlı olanaklarla, birşeyler yapmaya çalışanlara sıkça rastlansa bile, bunlarda da soyut, idealize edilmiş ve birbirleriyle ilişkilendirilmeyen bir **"aile", "devlet"** ve **"ekonomi"** anlayışının olduğu gözlenmektedir. Bu noktada, eğitim yöneticileriyle yapılmış olan bir araştırmanın sonuç bölümünün aktarılmasında yarar görülmektedir. Bu araştırma raporunun sonucunda eğitim sorununun çözümlenmesi için eğitim yöneticileri tarafından getirilen öneriler şöyle değerlendirilmiştir: **"...Biraz da abartarak bu açıklama modelini şöyle özetlemek mümkündür: Soyut devlet ekonomik sorunu**

* Örneğin, İstanbul'daki eğitim yöneticileriyle çalışan çocuklar konusunda yapılmış olan bir araştırmada "eğitim" daha çok ailenin "kültür" düzeyiyle ilişkilendiriliyor ve sorunun çözümü, soyut bir "ekonomik kalkınma" söylemiyle, eğitim kurumunun dışında aranıyordu. (İKGV; 1995).

çözecek, ailelerin kültür düzeyi yükselecek ve çocukların tümünün sistem içinde kalmasını sağlayacak. Ancak uzun süredir bürokrasi deneyime sahip olan yöneticilerin bunların gerçekleşmesi konusunda da fazla umutlu olmadıkları gözlemlenmektedir." (İKGV;1995.s:71)

Yukardaki sonuca benzer gözlemler bu araştırma sırasında da yapılmıştır. Bir taraftan, bugünkü siyasal konjonktürde, yaşanan her toplumsal sorunun **"güvenlik"** sorunu olarak algılanması, diğer taraftan son dönemlerde yaygınlaşan **"devletin küçülmesi"** ve **"özelleştirmenin yararları"** anlayışı kamu yöneticileri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Kamu görevlileri, genel olarak devletin görevlerinin, özel olarak kendi yetki alanlarının genişletilmesi konusunda öneri geliştirmekte son derece çekingen davranmaktadırlar. Nitekim, görüşme yaptığımız sosyal hizmet uzmanı da, bir çok eğitim yöneticisi gibi, devletin bürokratik yapısı nedeniyle bu konularda etkili olamadığı ve özellikle sosyal hizmet alanına giren konularda, son dönemlerde sivil toplum örgütlerinin daha etkili olduğu görüşündeydi. **Sonuç olarak, bugünkü konjonktüre de bağlı olarak, devletin asli görevlerinin bile yerine getirilmekte zorlandığı ve üstelik daraldığı bir ortamda "göç ve yerleşme" konusunda kamu öncülüğünde programlı bir ele alışın hazırlıklarının da ufukta görülmediği söylenebilir. Bir anlamda Türkiye'de modern toplumlara özgü "refah toplumu" kurumları, doğmadan ölmüştür.**

Bu genel çerçeve içindeki bürokratik sistemin **"yerel"** düzlemdeki işleyişini Pendik örnek olayı çerçevesinde yaptığımız derinlemesine görüşmelerle incelemeye devam edeceğiz. Bu bağlamda ele alacağımız grup, Pendik'te E-5'in üstü ve altı olarak tanımladığımız iki farklı konut sınıfına aynı anda hizmet vermeye çalışan memurlar olacaktır. Tahmin edileceği gibi, burada çalışanlar, merkezdekilerden farklı olarak, bu bölgedeki iki farklı günlük yaşamdan haberdardırlar.

Burada, örnek olarak, üç farklı kamu kurumunda çalışan bürokratlarla yapılan görüşmeleri aktararak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bunlardan birincisi iş piyasasıyla ilgili bir kurum, ikincisi eğitim görevlileri, üçüncüsü ise belediye memurları olacaktır.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun, genel ilkeler doğrultusunda, belirli kural ve standartlarla hizmet veren bir kurum olduğu bilinmektedir. Ancak, bu kurumun müdürüyle yapılan görüşmede, bu kural ve standartların daha çok formel kentsel alanlarda yaşayanlara uygun olduğu ve bu niteliği ile Kurumun, enformel konut alanlarında yaşayanların iş yaşamı bakımından çok da önemli bir işlevi olmadığı anlaşılmaktadır. İİBK müdürü, Kuruma başvurulan şöyle sınıflandırıyordu; **"Bize başvuranlardan birinci grup, büro işleri yapmak isteyenler, bunlar kültürel açıdan biraz daha üst seviyede insanlardır. Bunların genel olarak E-5'in altında oturanlar olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yanda ise emek gücünü, kol gücünü kullanabileceği işleri arayanlar var, bunların da daha çok E-5'in üstünden gelenler olduğunu söyleyebiliriz."** Ancak, İİBK Müdürü, bir anlamda ayrılaşmış iş piyasasının varlığını gözlemlemiş ve kendi kurumuyla E-5'in üstü arasında çok fazla bir ilişkinin olmadığını bu bölgenin kendi içinde kapalı bir iş piyasası yarattığını, bu bölgede yaşayanların kurum hakkında bilgi sahibi olmadıklan gibi, kuruma da ihtiyaç duymadıklarını belirtmiştir. Bunun yanısıra, İİBK Müdürü, kendisinin bireysel gayretle bu bölgelerdeki işverenlere ve tanıdıkları aracılığıyla ailelere giderek kurumda açılan kurslar hakkında bilgi vermeye çalıştığını, ancak çok da başarılı olamadığını belirtmektedir. Kurumsal düzeyde etkili bir düzenlemenin olmadığı bir ortamda bu tür **"bireysel"** çabaların ne ölçüde başarılı olabileceği tartışma konusudur.

İİBK Müdürü'nün kişisel olarak bu konu üzerinde yoğun olarak düşündüğü ve anlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Müdür, kendi deneyimleri çerçevesinde, bu durumu, göçten çok gecekondulaşmaya bağlayarak şöyle açıklamaktadır: **".. göçle yeni gelenler, arasında buraya başvurmadan çok, akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. E-5'in üstünde yaygın olan bu. Bu bölgedekiler bizim açtığımız kurslara çocuklarını göndermezler. İnsanlar Anadolu'dan gelip İstanbul'a ayak basar basmaz rahatça çalışabilecekleri bir iş piyasası buluyorlar: İnşaat işçiliği ve seyyar satıcılık. Bunun nedeni de gecekondulaşma.... Toplu konut olsa bu tür işler azalır ve insanlar vasıf kazanmak zorunda kalırlar.**

..Toplu konut inşaatlarında ciddi ekip çalışması var, işverenler vasıf istiyor, bunu sağlamak için onları eğitiyor ve genelde sigortalı çalıştırıyor. Böyle kurallı işyerlerinde çalışanlar en azından asgari çalışma yaşamı öğrenirler."

Alan araştırması sırasında görüşme yapılan bir diğer grup, bölgedeki eğitim kurumlarında görev yapan kamu görevlileri olmuştur. Alan araştırması sırasında farklı yetkiye sahip olan, farklı bürokratik konumlarda görev yapan eğitim görevlileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, İlçe Milli Eğitim Müdürü, bölgede teftiş yapan İlköğretim Müfettişleri, farklı nitelikteki ilköğretim kurumlarının müdürleri ve lise öğretmenleriyle farklı amaçlarla ve farklı nitelikte görüşmeler yapılmıştır. Bu bölümde, daha çok, ilçe düzeyinde ve her iki tür konut alanında aynı ilkeleri ve standartları uygulama durumunda olan eğitim yöneticileriyle yapılan görüşmeler hakkında bilgi verilecektir.

Bilindiği gibi, İlköğretim Müfettişleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların fiziksel standartları, müfredat programları, okulların son dönemlerde velilerden almaya başladığı katkı paylarının denetiminden sorumludur. Görüşme yapılan ve bu bölgede yaklaşık bir yıldır denetim yapmış olan müfettişler, iki konut alanını karşılaştırdıklarında, E-5'in üstüyle altındaki ilkokulların fiziksel kapasite ve donanım yönünden çok farklı olmadığını belirtmişlerdir. Müfettişlere göre, okullarla ilgili sorun bölgenin yeni kurulması sırasında ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu sorun da, okuldaki öğretmenlerin öncülüğünde ve onların kişisel çabalarıyla, o bölgede arsa bulunup, bağışlarla inşa edilerek 4-5 yıl gibi kısa bir sürede çözülmektedir. Müfettişlerin, yeni kentsel alanlardaki okulların devlet yardımı olmadan tamamen **"kişisel"** çabalarla, bağışlarla inşa edilmesini ve faaliyetlerine devam etmesini fazla yadırgamamaları dikkati çekmiştir.

Müfettişlerin bölgeyle ilgili kişisel gözlemlerine göre; **".. her iki bölgede yaşayanlar arasında gelir farkı da çok fazla değil. E-5'in üstünde yaşayan aileler arasında da parası olanlar var, yeni göç eden yoksullar da var. Ancak E-5'in altındaki okullardaki veliler çocuklarıyla ve okulla daha fazla ilişkililer."** Müfettişlere göre, iki bölge arasındaki temel fark, **"aile**

yapıları ve aile ilgisi" ve öğretmenlerin burada kalmak istememelerinden dolayı **"eğitimin kalitesi"**ndeki düşüklükten kaynaklanmaktadır. Müfettişlere göre, öğretmenler, bu bölgedeki ilkokulları benimsememekte, bu işi geçici olarak görmektedirler ve bu durum da, bölge okullarındaki eğitimin kalitesini etkilemektedir. Müfettişler, okulları MEB'nın geliştirdiği standartlara göre teftiş ettiklerini, ancak uygulamada, okulun bulunduğu semt, velilerin durumu ve öğrencilerin durumuna göre bu standartlarda **"esneklik"** olabildiğini de belirtmişlerdir.

İlçe Milli Eğitim Müdürü ile yapılan görüşmede de benzeri saptamalar yapılmıştır. Bu bölgede çalışan eğitim yöneticileri, iki değişik konut alanındaki **"eğitim kalitesi"** farkını buralarda yaşayanların eğilimlerine, **"veli ilgisi"**ne ve öğretmenlerin eğilimlerine bağlamakta ve bu durumu, doğal bir durum, ya da bir olgu olarak görmekte, bu farkı olduğu gibi kabul etmekte ve kendileri de fazla sorun çıkarmayarak sistemin bir an önce yerleşmesi yönünde çaba göstermektedirler. Ancak, eğitim yöneticileri arasında, bu sorunların giderilmesi için aktif çözüm önerileri geliştirme çabasının olmadığı da gözlemlenmiştir. Daha önce de aktarıldığı gibi, bu alanda çalışan yöneticilerde, bu sorunun kaynağının daha çok eğitim kurumu dışında, ailelerin **"kültür"** farkında olduğu kanısı yaygındır. Eğitim yöneticileri, sorunun çözümünü, daha çok, eğitim kurumunun dışında, örneğin, **"ekonomik kalkınma"** gibi alanlarda aramaktadırlar.

Burada ele alacağımız üçüncü kurum, Pendik Belediyesi olacaktır. Bundan önce ele alınan kurumlardan farklı olarak, Belediye, bölgede mevcut iki farklı konut grubuna, farklı **"hukuk"** kurallarını uygulamak durumunda olan kurum olmaktadır. Belediyelerde çalışan memurlar, seçimle gelmiş yerel yöneticilerin kararları ile, bölgede yaşayanların taleplerini, merkezi hükümetin belirlediği genel ilkelerle ilişkilendirerek çözmek durumunda olan özel bir gruptur. Burada, özellikle enformel konut alanlarının olduğu bölgelerde çalışan belediye memurlarının konumunun çok daha özel olduğuna işaret etmek gerekmektedir. Bu tür alanlarda çalışan bürokratlar, bir taraftan kent hukukunun kurallarını, diğer taraftan kent hukuku dışında gelişen alanların **"meşrulaştırılması"** ile ilgili olan ve

sürekli olarak değişen kararlan uygulamak durumunda kalmaktadırlar. Buralarda çalışan memurlann, formel sistemle, enformel sistem ve bürokratik yapıyla, siyasal yapı arasındaki dar kapıda **"kilit"** konumda olduklannı söylemek mümkündür.

Daha önce alan araştırması yaptığımız Ümraniye'de enformel konut alanlan çok daha yoğun olduğundan olacak, görüşme yaptığımız belediye bürokratlan ve yerel siyasetçiler, bölgenin **"meşrulaşma"** isteğine ve eğilimlerine daha duyarlıydılar. Ancak, Pendik ilçesi, iki farklı konut grubunun yaşadığı bölge olarak çelişkili eğilim, karar ve uygulamalann birarada yaşandığı bir bölge niteliği taşımaktadır. Örneğin, bugünkü Pendik ve Kartal Belediyesi'nin Planlama Müdürleriyle yaptığımız görüşmelerde, **"Pendik'in E-5 üstündeki alanları, Havaalanı ve TEM yoluyla bağlantılı, Kozyatağı ya da Ataköy örneğindeki gibi üst orta sınıflara açacak toplu konut"** projelerinden söz edilmiştir. Ancak, diğer taraftan hazineye ait bu alanlann bir kesiminin, **"içlerinde bazı meclis üyelerinin de olduğu gruplarca"** işgal edilip gecekondu bölgesi olarak satılmasının bu projenin gerçekleşme ihtimalini zedelediği de belirtilmiştir.

Bu çelişkili eğilimlerin, farklı siyasal eğilime sahip olsalar bile, genel olarak, bürokratlarda bir taraftan, **"siyasetçilere"** karşı güvensizlik, diğer taraftan da son dönemlerde artan ticarileşmiş gecekondu olgusu nedeniyle **"arazi mafyası ve talan"** söylemiyle beslenen bir **"gecekondulaşma karşıtlığını"** geliştirdiği gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelerde, bu eğilimin, derece derece belediyede çalışan birçok bürokratta gözlemlenmiştir. Bu eğilimin belediyecilerde, eğitimcilerde, ya da diğer kamu görevlilerinde olduğundan daha fazla olduğu dikkati çekmiştir.

Burada, oldukça uç bir örnek olarak Pendik Zabıta Müdürü ile yaptığımız görüşmeyi aktaracağız. Bilindiği gibi, Zabıta, belediye sınırlan içindeki imar, trafik, tanzim, sağlık gibi ortak kamusal yaşamla doğrudan ilgili konularda denetim yapma yetkisine sahip bir kurumdur.. 1980'lerden bu yana, Pendik'te belediyenin çeşitli kademelerinde çalışmış deneyimli bir belediyeci olan Zabıta Müdürü, ilçedeki en önemli iki sorunun **"gecekondulaşma"** ve **"kayıt dışı ekonomi"** olduğunu belirt-

miş ve gecekonduluyu "...tüyü bitmemiş yetimin hakkını, sizin bizim hakkımızı, devletin malını gaspeden işgalciler.." olarak tanımlamıştır. Zabıta müdürüne göre, "kayıt dışı ekonomi de göçle kente yeni gelen sabıkalı (!) kişilerin işi. Bunlar hem kendileri sokakta, hem de çocuklarını sokaklara salıveriyorlar.."

Zabıta Müdürüyle gecekondularda yaşayanların sorunları konusunda konuşmak istediğimizde ise yine aynı tepkiyi göstererek; "..Gecekonducular çok akıllı, bu iş onlara rant temin ediyor...bunların hiç sorunları yok, şikayet ettikleri konularda şehir merkezinin bile sıkıntısı var ....Belediye olarak gecekondulularla birbirimizi anlamakta güçlük çekiyoruz. Buralarda yaşayanların kültür açısından ciddi problemleri var." Zabıta Müdürü, farklı yerleşmelerinden kendi birimlerine gelen talep ve şikayetleri ise şu biçimde sınıflandırmıştır: ".. Buradaki talepler yerleşmenin durumuna göre değişir. En yeni bölgelerdeki şikayetler işgalle ilgilidir. Hepsi işgalle olduğu halde, komşularını şikayete gelirler, yok, "pencere açtı", yok "bahçeme taştı". Yerleşme biraz oturunca talepler değişir. İkinci kat, üçüncü kat talepleri, asfalt talepleri gelir. Daha da yerleşince spor alanları, yeşil alan talepleri gelir. Hepsi karşısındakini gösterir "şu karşıdaki birkaç gecekonduyu yıkın da çocuklara top sahası açın" gibi istekler gelir. Merkezdekilerin istekleri ise süslenmeyle, makyajla ilgili taleplerdir. Ne de olsa şehirde yaşadıkça, zamanla birşeyler öğreniyorlar."

Zabıta Müdürü, bütün bunların çözümünü etkili bir denetim sistemine bağlıyordu. Buna göre Ecevit dönemindeki Yerel Yönetimler Bakanlığı yeniden kurulmalı, tıpkı Emniyet Genel Müdürlüğü gibi gücünü merkezden alan bir Zabıta Genel Müdürlüğü kurulmalıydı. Bakanlığa bağlı, politik etkilerden uzak, eğitim düzeyi yüksek, silah ve techizatla donatılmış bir zabıta teşkilatı ile ancak bu işlerle başedilebilirdi. Zabıta Müdürü, sosyal hizmetin "bu memlekete göre olmadığına, bu işlerin eğitimle değil, birkaç nesil geçmeden çözülemeyeceğine inandığını" da belirterek "umutsuzluğunu ve yılgınlığını" dile getirmiştir.

Genel olarak bakıldığında, kentsel kurumların daha çok

formel kentsel sistem için çalışan bir makina olduğunu ve bu makinada çalışan çeşitli kademedeki memurların kendi görev alanlarıyla ilgili konularda değişen derecelerde olmak üzere bu formel sistemi korumak üzere çalıştıklarını söylemek mümkündür. Ancak, özellikle, göç ve yeni yerleşmelerle ilgili standart ilkelere bağlı kurumsal düzenlemeler mevcut olmadığı için, bu konu ortaya çıkan sorunların çözümü sırasında bürokratlar, mensubu oldukları kurumların ilkeleri kadar, kendi kişisel deneyimleriyle oluşmuş algılamaları doğrultusunda uygulamalar yapmak zorunda kalmaktadırlar. Ancak, bu noktada, genel olarak bürokratların farklı siyasal görüşte olsalar bile, enformel konut alanlarını algılayışlarının da birbirine benzediği dikkati çekmektedir. Bu genel kanının, kamu yönetiminin genel olarak bu alanları **"yasadışı"** olarak kabul etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu alanlarla ilgili algılamalar, ulusal medyadaki mesajlara benzemekte ve **"..yasadışılık, rantçılık, haksız kazanç, kültürsüzlük...."** temaları etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu alanlarda ortaya çıkan somut sorunların çözümü konusunda, memurlar arasında bireysel olarak olağanüstü çaba gösterenler olsa da, **genel olarak "başarısızlık", "umutsuzluk" ve "yılgınlık" duygusunun yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada dikkati çeken bir diğer nokta, memurların, bu sorunların çözümünü, kendi uzmanlık alanları ve mensubu oldukları kurumların dışında arama eğiliminde olmalarıdır.**

3.3. Siyasetçiler

Bu bölümde, **"yerel"** gruplarla, **"yerel-üstü"** kurumlar ve ilişkiler bakımından özel konumda olan **"siyasetçiler"** grubu ele alınacaktır. **"Siyasetçiler"** grubunun bu özel konumu, bir taraftan, mensubu oldukları parti örgütünün ilke ve kararlarını uygulamak, diğer taraftan, mensubu oldukları partinin üye ve seçmen tabanının eğilimlerini gözönünde bulundurmak zorunluluklarından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar, siyasetçiler de güçlerini örgütsel konumlarından alsalar da, bu gücü sürdürebilmeleri üye, ya da seçmenlerinden gelen desteğe bağlıdır.

Bu bakımdan, siyasetçiler, özellikle demokratik sistemlerde farklı grupların taleplerini ifade edebilmesinin önemli kanallarından biridir. Konumuzla bağlantılı olarak, **"medya"**nın ve **"bürokrat"**ların **"oy avcılığı"** diye adlandırdıkları bu konum, **"yerel"** ve **"yerelüstü"** ilişkilerde önemli olmaktadır.

Bu alan araştırmasında, yerel yönetimlerin **"seçilmiş"** yöneticileri ve siyasal partilerin yöneticileriyle yapılan görüşmeler değerlendirilecektir. Bu araştırmada, siyasal partiler üzerinde derinlemesine çözümlemelere gidilmeyecek, sadece genel olarak **"yerel ve yerelüstü"** ilişkilerde siyasetçilerin konumuna değinilecektir.

İstanbul'daki yerel siyasetin nitelikleri ve seçimle gelmiş yerel yöneticiler üzerinde ANAP ve SHP döneminde yapılmış olan araştırmalar, Pendik'te E-5 altı ve üstü olarak belirginleşen eğilimleri, kent düzleminde **"merkez-çevre"** ikilemi olarak gözlemlememizi ve yerel yöneticiler arasında farklılaşan eğilimler konusunda bilgi edinmemizi sağlamıştır. (Köksal ve Kara, 1990). Bunun yanısıra, SHP'nin yerel iktidarda olduğu dönemde, belediye başkanlarının gecekonduyu ve gecekonduluyu algılamaları; mensup oldukları partinin ilkeleri; bu konuda aldıkları kararlar ve uygulamalar arasındaki ilişki konusu da bir başka alan araştırması çerçevesinde incelenmişti. (Köksal, 1990a ve 1990b). Burada, bu araştırmaların sonuçları üzerinde uzun uzadıya durmayacağız. Ancak, kısaca, kentteki kıt kaynakların paylaşımı konusunda, kentte farklı dönemlerde göçeden gruplar arasında bir yarışmanın olduğu ve yerel politikanın kente enformel kanallarla yerleşenler bakımından çok daha önemli olduğunun saptandığına değinilecektir.

Bir bakıma, yerel yönetimler ve yerel politika, kente enformel kanallarla yerleşen grupların meşrulaşmalarını, yerleşikleşmelerini ve eklemlenmelerini sağlayan en önemli kurum olarak belirmiştir. Nitekim, bu araştırmanın tasarlanmasına yardımcı olan Ümraniye araştırmasında da, enformel konut alanlarının ağırlıklı olduğu, yeni yerleşme alanında kurulan belediyelerin bir tür **"kurucu"** belediyecilik anlayışıyla yönetildiğini ortaya çıkarmıştı. (Erder, 1996). Bu araştırmanın yapıldığı Pendik ise, Ümraniye'den farklı olarak, birbirinden farklı iki konut grubunun varlığının daha belirgin olarak yaşandığı ve bu du-

rumdan doğan gerilimin yerel düzlemde yaşandığı bir alan niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan, buradaki yerel siyasetçiler, birbiriyle çelişen istekleri ve kararlan dengelemek durumunda kalmaktadırlar.

Pendik'in araştırma yaptığımız dönemden önceki Belediye Başkanı olan Burhan Köseoğlu ile **"Sosyaldemokrat Belediye Başkanları ve Gecekondu"** konulu araştırma sırasında yaptığımız görüşmede, Köseoğlu, gecekondulaşmanın arazi mafyası ile ilişkisini kurmuş, gecekondulaşmanın rant dağıtıcı etkisinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerine işaret etmiş ve kendisinin açıkça **"gecekondu karşıtı"** bir politikayı benimsediğini ve uyguladığını belirtmişti. Köseoğlu, mensup olduğu parti içinde varolan **"gecekonducu"** ve gecekondulaşmayı meşrulaştıncı eğilimlere de karşı çıkarak, bu eğilimlerin sosyal demokrat politikalarla tutarsız olduğunu savunmaktaydı. Yine aynı araştırma sırasında, Köseoğlu, bir hukukçu olarak, enformel konut alanlarının üretilmesinin önlenmesi ve arazi mafyasıyla mücadele amacıyla, **"kente karşı suç"** kavramını ortaya atarak, bu konuda somut ve makro ölçekli öneri geliştiren bir yerel yönetici olarak dikkati çekmişti. (Köksal; 1990 a).

Bu araştırma sırasında yaptığımız görüşmelerde de, Köseoğlu'nun, hem mevcut gecekondulann meşrulaştırılmasına, hem de yeni gecekondu alanlannın yapılmasına karşı çıktığı, buna karşılık, E-5'in üstünde toplu konut alanları geliştirilmesi için projeler oluşturduğu anlaşılmaktadır. Köseoğlu, Belediye Başkanlığı sırasında, elindeki kaynakları daha çok merkezin ve E-5'in altının ıslahı ve düzenlenmesi amacıyla kullanmıştır. Ancak, Köseoğlu'nun Başkanlığı sırasında, belediye meclisinde kendi partisine mensup olan bazı üyelerle, diğer partilere mensup bazı üyelerin bir tür koalisyon yaparak, E-5'in üstündeki alanlar lehine muhalefet oluşturdukları da anlaşılmaktadır. Aydos bölgesinin oluşumu sırasındaki gerilim, ilçede yerel elitin gözleri önünde yaşanmıştır. Bir anlamda, Pendik Belediye Meclisi, siyasal partileri aşan ve ilçede mevcut olan iki farklı konut grubunun ittifak oluşturmasına neden olan bu gerilimi açıkça yaşamıştır.

Köseoğlu'nun gecekondu karşıtı politikasının E-5'in altında yaşayan gruplar tarafından desteklendiği ve E-5'in altındaki oy

desteğini arttırdığı, ancak, bu desteğin ikinci kez aday olduğu yerel seçimleri kazanmasına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumu, Pendik Olay gazetesinin yazarı şöyle anlatmaktadır: **"Eski Belediye Başkanı Köseoğlu bence başarılıydı. İlk belediye başkanıydı ve doğal olarak aşağıdan başlamak zorundaydı. Çünkü nerede otururlarsa otursunlar insanlar merkeze geliyorlar. Onların geldiği yerin düzenlenmesi gerekirdi. Aslında E-5'in alt tarafından yukarılara doğru çıkacaktı ki, seçimler geldi ve yukardan gelen oylar nedeniyle seçimi kaybetti. Yoksa Köseoğlu ayrımcılık yapmadı, imkansızlıktan oralara uzanamadı."**

Pendik Belediyesi'nin Köseoğlu'ndan sonra Başkanı olan, Refah Partili Erol Kaya ile yaptığımız görüşmede, kendisinin de gecekondulaşmaya karşı olduğunu, bölgedeki gelişmeleri sürekli olarak izlediğini, insanların altyapısı olmayan bölgelere yerleşmelerinin sakıncalı olduğunu ifade etmiştir. Kaya, 1994 seçimleri, sırasında eski gecekondu önleme bölgesinin 5 kişi tarafından aceleyle satılması olayını eski Başkan Köseoğlu'nun önleyemediğini, fakat, bu olayla eski Başkan'nın ilişkisinin olmadığının Pendik'te bilindiğini belirtmiştir. Ancak, yeni Başkan Kaya, kendilerinin, bir önceki yönetimden farklı olarak, ilçedeki yatırımları E-5'in üstünden başlattıklarını, bölgedeki yoksullara yardım etmeye çalıştıklarını, partizanlıktan uzaklaştıklarını, demokratik kanalları açtıklarını ve ayrıca, bölgede kültürel faaliyetlere önem verdiklerini ifade etmiştir. Başkan Kaya'nın ilçeyle ilgili programında da, **"toplu konut"**, **"havaalanı"** gibi ilçeyi modernleştirecek yatırımları destekleme gibi konuların yeraldığı anlaşılmaktadır. Ancak, Kaya, bir önceki Başkan'ın deneyiminin aksine, yatırımlara E-5'in üstünden başlamış ve bölgedeki esnafı da örgütleyerek E-5'in üstünde yaşayan yoksullara yardım kampanyaları açmıştır. Kendisini ziyaret ettiğimiz sırada, belediyenin yoksul ailelerin ilkokul çocuklarına önlük, kitap ve defter kampanyası devam etmekteydi.

Ancak, yine de, Başkan Kaya'nın, yatırımlara E-5'in üstünden başlamasına karşın, oldukça önemli altyapı sorunu olan bu bölgede yapılmış olan yatırımların, kızgın kuma damlayan su gibi etki yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. E-5'in üstünde görüşme yaptığımız çevredeki muhtarlar, onun da tıpkı Köse-

oğlu gibi merkeze yatırım yaptığını, merkezdeki muhtarlar ise, yukarıya yatırım yaptığını iddia etmektedirler. Ancak, bütün bunlara karşın, bu dönemde, Kaya ve Refah Partisi'nin E-5'in üstündekilerin kentsel sistemle eklemlenme ve yaşam düzeyini yükseltme amacıyla en çok başvurdukları siyasetçiler olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Kaya'nın 20 yıldır Pendik'te yaşaması, gençliğinden beri siyasetle ilgili olması nedeniyle, E-5'in altında yaşayan yerel siyasal elit tarafından yakından tanındığı anlaşılmaktadır. Örneğin, uzun yıllar Belediye Meclisi üyeliği ve bir süre Belediye Başkan Yardımcılığı yapmış, eski CHP'li, yeni DSP'li eski bir Pendikli; **"Ben Atatürk ilke ve inkılaplarına saygılı bir insanım. Bu nedenle RP'ye karşıyım. Ancak Erol Kaya ile ailevi ilişkilerim var. Aynı masada otururuz, ben içerim o içmez!."** diyerek, yerel elit arasındaki tanıdıklık ilişkisini anlatmaktadır. Aynı şekilde, Pendik Esnaf ve Sanatkarlar Derneği Başkanı olan muhafazakar eğilimli eski bir Pendikli de her iki Belediye Başkanı hakkında şunları söylemiştir: **"Buradaki esnafın önemli bir kısmını Karadenizliler oluşturur. Bir yerde bunlar buranın en güçlü grubudur. Hatta hem Burhan (eski Başkan), hem Erol (yeni Başkan) Karadenizlidir. Karadenizliler buradaki bütün partileri ve dernekleri ellerinde bulundurur. Karadenizliler burayı çok canlandırdılar. ... çok çalışkan adamlardır."**

Yine aynı şekilde, CHP'li eski meclis üyesi de her iki Başkan'ın da gecekondulaşmaya karşı olduğunu, RP'nin de yığınsal gecekondu yapılmasına mani olduğunu, ancak kaçak yapılaşma, kat çıkma, yıkıp betonarme yapma olaylarına, eski SHP yönetimine göre, RP'li belediyenin daha çok göz yumduğunu ifade etmiştir. Bir anlamda, bu yönetim, bir taraftan, yeni gecekondulaşmaya mani olmaya çalışmakta, diğer taraftan, seçmen tabanını oluşturan alanlarda mevcut enformel konut alanlarının meşrulaştırılması ve yerleşikleşmesine de olanak tanımaktadır. Ancak, bu noktada da, özellikle mahallelerde yapılan görüşmelerde, her iki partinin yandaşları, diğerlerini, kendilerine oy veren mahalleleri ya da kişileri kayırmakla suçlamaktadırlar.

Pendik'in geçmişinde, örneğin 1975'lerde, gecekondu-

laşma olayı olmasına karşın, **"gecekondulaşma"** konusundaki yaygın kanıyı, yakın geçmişte yaşanan Aydos bölgesi gerilimi belirlemektedir. Bu gerilim, bir taraftan , bölgede, eski Belediye Başkanının açıkça karşı çıkışıyla, **"arazi mafyası"** konusunda ortak bir fikrin oluşmasına, diğer taraftan, gecekondulaşmanın olduğu dönemde mecliste yaşananlar, **"mafya"** ile siyasetçilerin adlarının birlikte anılmasına neden olmuştur. Her ne kadar, Aydos mahallesinin RP sempatizanı olan muhtarı bile, mafyanın **"...Pendik dışından gelip, mahalleyi kurup, paraları alıp gittiğini"** söylese bile, ne buraya yeni yerleşenler, ne de o dönemdeki SHP yönetimi, bu konulardaki ithamlardan kurtulamamaktadır.

CHP'nin bugünkü İlçe Başkanı, **"gecekondu"**nun, önce, zorunluluk sahibi insanlardan, sonra, bu işin rant getirmesinden oluştuğunu belirtmiştir. Ancak, İlçe Başkanı; **".. rant elde edenler "mafya"dır. Bunun oluşumunda siyasetçilerin etkisi yoktur. Önce hemşehrilik, sonra mafyanın etkinliği var. Gecekondu kurulduktan sonra burada yaşayanlar seçmen oluyor ve sonra belediye ve partilerle ilişki kuruyorlar. Bu oluşumda daha çok yöresellik ve hemşehrilik etkilidir."** diyerek, **"rantçılarla"**, **"kullanıcıları"** ayırmış, siyasetçilerin ise, bu alanların kuruluşu sırasında değil, kuruluşundan sonra devreye girdiğini anlatmak istemiştir.

Aynı dönemde meclis üyesi olan bir CHP'li, **"Aydos çok hızla gelişti ve yığınsal olarak oluştu. Önlememiz mümkün değildi. Belediyenin personel gücü buna yetmedi. Aydos'a ilk yerleştiklerinde, bizden (belediye yönetimini kasdediyor) hiçbir şey talep etmediler. Sadece başlarını sokacak yer ve yıkmayalım yeter. Seçimlere bir ay kala, yol, su istediler, zaten seçimleri kaybettik. Burada, bir kez, o da Vali'nin girişimiyle, çevik kuvvet öncülüğünde yıkım yapıldı . Yıkılan yerler tekrar yapıldı."** diyerek, o dönemde yaşadıkları çelişkili konumlarını anlatmıştır. Seçim öncesi istenen yolun yapımı, seçimlerde bu mahallede de birinci parti olan RP'li belediyeye **"kısmet olmuştur"**.

Aydos'taki **"arazi mafyası"**nın, "TSE Damgalı" (Tunceli-Sivas-Erzincan) olduğu söylentilerinin dolaşması, mevcut politik konjonktürle birleşince, ilçede gerilimin **"etnik"** boyutlara

da taşınmasına neden olmuştur. Her ne kadar, bu alana, Sivas, Erzincan dışında yaşayanlar da, örneğin büyük bir Batı Karadenizli grup da, yerleşmişse de, bu gelişmenin sorumluluğu daha çok SHP'ye ve SHP içinde varolan Alevilere, özellikle Kürt Alevilere yüklenmiştir. Her ne kadar, Pendik'teki yerel politik elit **"mafya"**nın Pendik dışından geldiğine inanıyorsa da, bu konuda SHP'nin tavrı bir tür hoşgörü, ya da en azından, ihmal olarak yorumlanmaktadır. Mahallesindeki kuruluş geriliminin sona erip, **"normal"** yaşamın kurulmasını isteyen Aydos'taki Kastomonulu muhtar da; **"..buraları Alevi Kürtler yapıp, sattılar. Sonra da kaçtılar.."** diyerek, bu tartışmaların bitmesini ve bölgenin **"şaibeden"** kurtulmasını istemektedir.

DYP İlçe Başkanı da, bölgedeki gecekondulaşmayı önlemek için mafyanın örgütlenmeden evvel dağıtılması gerektiğini, bunların, bazı partilerin merkez yönetimlerinde, belediye meclislerinde adamlarının olduğunun görüldüğünü, ancak, artık bölgede hazine arazisi kalmadığı için mafya işinin de hallolduğunu söylemektedir. DYP teşkilatının, eski ve yeni gecekondu mahallelerinde, genel olarak E-5'in üstündeki mahalle temsilcilikleri aracılığıyla bölgelerdeki genel isteklerden haberdar olduklarını anlaşılmaktadır. Ancak, DYP teşkilatına gelen talepler, daha çok DYP-CHP koalisyonu nedeniyle, **"merkezi hükümetin"** alanına giren konulara yoğunlaşmaktadır. Bu teşkilata gelen taleplerin daha çok **"okul"**, **"sağlık ocağı"** ve **"emniyet"**le ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. DYP İlçe Başkanı da, **"hükümet olarak"** Pendik ilçesine getirdikleri hizmetleri, bu dönemde kamu tarafından açılan, okul, sağlık ocağı ve karakolları anlatmaktadır. Bunun yanısıra, bütün partiler gibi, DYP'nin de, RP'nin **"yoksullara yardım"** kampanyalarından etkilendiği ve bölgedeki yoksullara ve son dönemlerde gelen Boşnak göçmenlere **"gıda"**, yoksul çocukların **"okul ihtiyaçlarını"** giderme gibi faaliyetlerle yardım etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde, ne yerel yönetimlerde, ne de merkezi yönetimde etkili olan CHP'nin ise, son zamanlarda daha çok, kentte artan gerilim ve Doğu'dan gelen Kürt göçü nedeniyle tedirgin olan Emniyet Teşkilatı'nın yaptığı aramalar sırasında **"karakola çekilen"** Alevi ve Kürt gençleri **"karakoldan"** kefa-

letle kurtarmak gibi işlerle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede faaliyet göstermeye çalışan HADEP teşkilatı ise, kendi partilerinin kamuoyunda PKK ile özdeşleştirilmeleri nedeniyle, Güneydoğu'dan gelenlerle bile ilişki kurmakta zorlandıklarını, Güneydoğu'dan gelen Şafi Kürtlerden bir kesimin RP ile, bir kesimin diğer liberal partilerle, Alevilerin ise daha çok CHP ile ilişki kurarak üzerlerindeki baskıyı azaltmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Genel olarak gözlendiği gibi, E-5 altı ve üstündeki iki farklı konut grubu arasında varolan gerilimin azaltılmasında, "siyasetçilerin", belediyede yönetimde olan siyasal kadrolarla, diğer siyasal partilerin, çok önemli fonksiyonları vardır. Bir anlamda, belediyelerin siyasal kadroları ve parti örgütleri, herşeye rağmen, göç ve yerleşme konusunda genel olarak programsız ve hazırlıksız olan "bürokrasi"nin, rasgele de olsa, devreye girmesini ve enformel kentsel alanlarda aslında varolan bütünleşmeye yönelik taleplerin karşılanmasını sağlamaktadır. Ancak, taleplerin çokluğu, buna karşılık, kaynakların yetersizliği ve bu talepleri karşılama biçiminin sistematik olamayışı, siyasal partileri, ne yaptıkları konusunda tatmin etmekte, ne de gelecekleriyle ilgili tahmin yapabilecek duruma getirmektedir.

IV. YEREL İLİŞKİLER VE KENTSEL GERİLİM EKSENLERİ

Araştırmanın kavramsal çerçevesiyle ilgili bölümlerde de açıklandığı gibi, "yerel" ilişkilerin ve "yerel üstü" kurumlarla ilişkilerin niteliği, "yerel"in oluşmasında ve "yerel"in niteliğini belirlemede oldukça önemli rol oynamaktadır. Enformel konut alanlarında yaşayanlarla ilgili olarak daha önce yapılmış olan araştırmada, bu alanların kuruluşundan yerleşikleşmesine kadar geçen sürenin oldukça gerilimli bir süreci içerdiği gözlemlenmişti. Ancak, buralarda yaşayanlar arasındaki ilişkilerin niteliği, eğilimleri ve beklentileri esas olarak, kentsel sistemle eklemlenme yönündedir. (Erder, 1996). Bu yönüyle, enformel konut alanlarındaki ilişkilerin yönü, esas olarak, meşrulaşma,

yerleşikleşme ve kentin formel kentsel alanlarında varolan kurum ve hizmetlere ulaşmaya yöneliktir. Bu yönüyle, bu ilişkilerin ana ekseninin, mevcut sistemle **"işbirliği"**ne yatkın olduğunu söylemek mümkündür.

Bundan önceki bölümde de aktarıldığı gibi bu alanlardaki yoğun eklemlenme isteğine karşılık, formel kentsel sistem, bu sürece, formel, genel ve açık olarak düzenlenmiş kurallar çerçevesinde yaklaşmamaktadır. Bürokratik sistem, mevcut hukuksal kurallar çerçevesinde bu alanlara uzun süre yok farzetmekte, bu alanlarda yaşayanların gündelik yaşamlarıyla ilgili taleplerini karşılamakta kendiliğinden harekete geçmemekte, daha çok gerilim çıktıkça sorunları çözümlemeye çalışmaktadır. Bunda, bu tür alanlarla formel olarak ilgilenmenin bu oluşumu teşvik edeceği ve hızlandıracağı endişesi olduğu açıktır. Ancak, son otuz yıldır süren bu yaklaşımın sonucunda, bugün, kentlerimizde milyonlarca kişinin yaşadığı, kendine özgü kurumları ve kuralları olan konut alanlarının oluştuğu da bir gerçekliktir.

Bugün artık, bu alanlarda yaşayanlar, özellikle ortak yaşam özellikleri bakımından, kentin diğer alanlarından farklı deneyimlere sahiptir, dolayısıyla farklı özellikler taşımaktadır. Bu ise, belki, onların kendi yaşadıkları mekansal alanla ilişkilerinin çok daha fazla olması sonucunu doğurmaktadır. Bu alanlarda yaşayanların, kentin diğer alanlarına göre, hem birbiriyle ve hem yaşadıkları mekanla, daha yoğun bir aidiyet ilişkisi kurdukları açıktır.. Bu da, "yerel" olanın kurulması anlamına gelmektedir.

Nitekim, Pendik CHP İlçe Başkanıyla yaptığımız görüşmede, kendisine yönelttiğimiz daha çok yerel düzeydeki alt gerilim konularıyla ilgili sorulara verdiği yanıtlarda bu alanlarda yaşayan grupların bu özelliğine değinmiştir: **".. Bu alanlarda gruplaşmalar var, ancak, bunlar dengeli. Kendi aralarında gerilimden çok, aralarında, dışa karşı dayanışma var. Buralarda büyük gerilimler olmamaktadır. Çünkü buralarda hep bir denge söz konusudur. Buralarda belli sayılarda oluşan farklı gruplar vardır. Yalnız olanlar da seslerini çıkarmamaktadırlar. Hatta gecekonducular dışa karşı önemli dayanışmayı da sürdürmektedirler. Çoğalmaktan da önemli sıkıntı**

duymazlar, bu durum işlerine gelir."

Bu tür gözlemleri, enformel konut alanlarında yaşayan, farklı eğilimdeki, farklı siyasal partiye mensup muhtarlar ve farklı amaçlı demek yöneticileriyle yapılan görüşmelerde de saptamak mümkün olmuştur. Bu görüşmeciler, bütün gelir, köken ve kültür farklarına karşın, kendi aralarında **"gerilim"** olmadığından ve en önemli sorunlarının daha çok fiziksel, ya da kurumsal konulardaki sorunlar olduğundan sözetmişlerdir.

Bu bölümde aktaracağımız alt gerilim konuları, daha çok, derinlemesine görüşmeler sonucu ortaya çıkarılmıştır. Bu bölgelerde yaşayanların, esas olarak, ortak ve acil sorunları fazla **"sorun çıkmadan"** yaşadıkları alanlardaki yaşam düzeyinin yükseltilmesidir. Nitekim, benzeri gözleme, farklı bir bağlamda, İstanbul Valiliği'nin daha önce sözü edilen raporu da değinmektedir. Bu raporda, Valilik, bu alanlarda, içe kapalı gruplaşmalara işaret etmekte, bunlardan haberdar olduklarını belirtmektedir. Ancak, Valilik Raporu, bu gruplaşmalara **"siyasal"** ve **"polisiye"** anlamlar yüklemekte ve bu alanlarda bu gruplaşmalarla ilgili **"istihbarat"** toplamanın da güçlüğünden sözetmekteydi. (İ.V. 1994).

Dolayısıyla, bu alanlardaki temel gerilim ekseninin bu raporda **"E-5 altı ve üstü"** diye adlandırdığımız farklı fiziksel koşullarda yaşamaktan doğan gerilim olduğundan söz etmek mümkündür. Bu gerilimin, daha çok **"yerel üstü"** kurumlarla ilişkide, ilk kuruluş dönemlerinde açık çatışma olarak, süreç içinde durularak yerleşikleşen ilişkiler halinde devam ettiği bilinmektedir. Bu konular, gerek Ümraniye araştırmasında ve gerekse bir önceki bölümlerde ele alındığından burada tekrarlanmayacaktır. **Ancak genel olarak, kent içindeki temel kentsel gerilim konusunun, iki farklı konut alanlarında yaşayanlar arasında yaşandığını, bu gerilimde, "yerel üstü" kurumların, formel kentsel sistemden yana uygulamalarla, bu gerilimin artmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.** Bu temel kentsel gerilim konusunun açık ve genel kurallarla çözümlenememesi yeni ilişki biçimlerinin kurulmasına neden olmakta bu da bu alanlarda yeni gerilim eksenlerinin doğmasına neden olmaktadır. Bundan sonraki bölümde, bu alt gerilim konularının doğuş koşulları üzerinde durulacaktır.

IV.I. Yerel Yaşamın Formel Örgütlenmesi

Yeni oluşan kentsel alanlarda, ortak yaşamın kurulması ve sürdürülmesi için, burada yaşayanların, birbirinden çok farklı nitelik taşıyan, farklı işleyiş biçimleri olan kurumlar ve bu kurumların farklı eğilimlere sahip olan aktörleriyle ilişkiye geçmeleri gerekmektedir. Bu nedenle, ortak yaşam alanının düzenlenmesi, özellikle enformel konut alanlarında yaşayanların zorluklarla çözümledikleri konulardan biridir. Hemşehrilik, komşuluk, akrabalık, arkadaşlık ilişkileri gibi enformel ilişkiler, bu alanlarda yaşayanların, konut piyasasına, iş piyasasına ulaşmada ya da gündelik **"özel"** yaşamlarında kullandıkları ilişkilerdir. Ancak, aynı alanlarda ortak yaşama alanına yönelik sorunların çözümlenmesi, **"yerel üstü"** kurumlar diye adlandırdığımız kurumlara ulaşma zorunluluğunu doğurmaktadır.

Bir önceki bölümde, **"yerel üstü"** kurumlarda çalışanların bu alanları nasıl algıladıkları üzerinde durulmuştu. Bu bölümde, ise bu karmaşık ilişkilere **"yerel"** düzlemden bakmaya çalışacağız. Burada aktaracağımız sonuçlar, mahalle düzeyinde, yerel ortak yaşamın düzenlenmesinde önemli olduğunu düşündüğümüz **"muhtarlar"**, mahallede görev yapan **"bürokratlar"** ve mahallelerde faaliyet gösteren farklı nitelikteki **"dernek yöneticileri"**yle yapılmış olan görüşmelere ve gözlemlere dayanmaktadır.

Burada, önce, mahallenin formel **"temsil"** organı olan muhtarlıklarla* ilgili bulgular aktaracağız. Bilindiği gibi, Türkiye'deki kamu yönetiminin mevcut yasal çerçevesine göre, kentteki mahalle muhtarlığı, köy muhtarlığından farklı olarak, bir yerel yönetim birimi olarak kabul edilmemektedir. Bunun anlamı, mahalle muhtarlarının görev alanlarının çok sınırlı olması, bütçelerinin ve yetkilerinin, dolayısıyla, muhtarlığın **"hükmi şahsiyetinin"** olmayışıdır. Bu da, seçimle gelen mahalle muhtarlığının sadece rutin bazı görevleri yürüten temsili bir konum olması sonucunu doğurmaktadır. Görüşme yaptığımız bütün muhtarlar bu durumdan şikayetçi olup, bu konuda yeni dü-

---

* Muhtarlar, köylerde 1924 tarihli ve 442 sayılı yasaya, kentlerde ise 1944 tarihli 4541 sayılı yasaya göre faaliyet gösteriyorlar.

zenleme istediklerini açıklamışlardır. Bu konuya, burada girilmeyecektir. Ancak, bu bölümde, iki farklı konut alanının ürettiği, farklı kamusal ortamlarda **"muhtarlık"** kurumunun nasıl işlediği üzerinde biraz duracağız.

Burada, önce, E-5'in altındaki formel kentsel alanda yeralan, dış göçle gelmiş olan Sancaklı Boşnakların yaşadığı mahallenin muhtanyla yapılan görüşmeyi aktaracağız :

".. Yedi yıldır muhtarım. Türkiye'de ilk bilgisayarla çalışan muhtarlık burası. Yeni bir program satın aldık, mahallede ikamet edenlerin, doğum yeri, mesleği, öğrenim durumu ve yaşlarını işledik. Doktora ihtiyacımız olursa "meslek"e giriyorum, adresleri veriyor. Şoförleri saptadık, gündüz devamlı şoförümüz var, ancak gece nöbeti için gerekiyor. Tüm yılda mahallemizdeki şoförlere tek gece nöbeti düşüyor. Ayrıca bilgisayarımda pek çok dilekçe örneği var. Bu dilekçe örneklerini hakimlerle, kalem müdürleriyle diyalog sonucu öğrendim..Ben ilgili dilekçeyi mahalleliye yazıcıdan çıkartıp veriyorum... Bazen de geçerim bilgisayarın başına, ertesi gün doğmuş olanları saptarım, birer doğum günü kartı yollarım kendilerine...."

Muhtarın söylediğine göre, **"genellikle sosyal güvencesi olan fabrika işçilerinin"** yaşadığı bu mahallede, ilkokullardaki **"yarı zorunlu"** okul dernekleri dışında yaşayanların, kendi istekleriyle kurduklan derneklerin çokluğu dikkati çekmektedir. Bunlar arasında, görüşme yaptığımız Bosna-Sancak Derneği dışında, değişik konularda faaliyet gösteren, Yeşilbağlar Spor Kulübü, Balkan Spor, Kara Avcıları Derneği, Bilardo Sevenler Derneği, Kuş Sevenler Derneği, Cami Yaptırma Dernekleri gibi derneklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra, mahallede, Sancak Derneği bünyesinde, bir gösterisini de izleme fırsatı bulduğumuz, çocuk ve gençlik tiyatrosu, folklor ekibi, I. ligde yarışan satranç takımı ve kütüphane de bulunmaktadır. Bu derneklerin lokallerine, genç-yaşlı, kadın-erkek mahallelinin uğramakta olduğu gözlenmiştir. Ancak, bunun yanısıra, mahallede, erkeklerin akşamlan uğradıklan, sayısı yaklaşık 17 olan, meyhane ve birahane de bulunmaktadır.

Pendik Muhtarlar Derneği'nin 2. Başkanı olan muhtar, kendi mahallesinin diğer mahallelerden ve özellikle E-5'in üs-

RP, Boşnak çocukların yuvasını kapatıyor

Pendik Belediyesi'ne bağlı Yenimahalle'deki, çoğunlukla Boşnak çocuklarının eğitim gördüğü Semt Konağı'nın içinde bulunan Pendik Çocuk Merkezi, RP'li Pendik Belediyesi tarafından kapatılmaya çalışılıyor. Belediye görevlileri kadınlara ve çocuklara "Siz örgüt üyesine benziyorsunuz." dedi.

NACER YILDIRIM

İSTANBUL - Pendik Belediyesi'ne bağlı Yenimahalle'de bulunan çoğunlukla Boşnak çocuklarının eğitim gördüğü Semt Konağı içindeki Pendik Çocuk Merkezi, RP'li Pendik Belediyesi tarafından kapatılmaya çalışılıyor.

Semt Konağı'nda Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'na bağlı Çocuk Merkezi'nin kilitleri, Pendik Belediyesi'nde çalışan kişiler tarafından önceki gün değiştirildi ve çocuklarla öğretmenlerin içeri girmesine müdahale edildi. **Devamı sayfa 11'de**

Refahlıların "örgüt üyesi" diye sokağa attığı Bosnalı çocuklar

Baştarafı sayfa 1'de

3-6 yaş arası yaklaşık 90 çocuğun hizmet gördüğü yuvanın öğretmenleri, Semt Konağı'na gelerek, yuvaya girmeye çalıştılar. Fakat belediye görevlileri kadınlara ve çocuklara "Siz örgüt üyesine benziyorsunuz" derken, yine bir belediye görevlisinin kadın ve çocukları sürekli kamerayla takip ederek çekim yaptığı da dikkat çekiciydi. Çocuklar, bu arada ideolojik amaçlı "Yağ satarım, bal satarım" şarkısını söylüyorlardı. Ancak vakıf yöneticilerinden Figen Yıldırım, tadilat kararının yasal olmadığını söyleyerek, vakfın belediye ile kontratının, 1997 yılına kadar olduğunu belirtti.

"Amerika sizi çok konuşturuyor"

İçeri girmek isteyen kadınlara, belediye görevlisi, "Buraya giremezsiniz tadilat var. Siz çok konuşuyorsunuz. Amerika sizi çok konuşturuyor" dedi. Boşnak bir kadın RP'nin Bosna konusundaki görüşlerine inanmadığını, çok sayıdaki Bosnalı çocuğunun yuvaya alınmamasının, bunun kanıtı olduğunu söyledi. Önceki gün çocuk merkezine girmek istediklerini, fakat belediye görevlileri tarafından yuva kilitlerinin değiştirildiğini söyleyen Yıldırım, içeri girmek isteyen kadınların hırpalandığını belirtti. Pendik Belediyesi tarafından Semt Konağı'nın girişine, çocuk yuvası hakkında şu sözlerin yazılı olduğu bir kağıt asıldı: "Velilerin Dikkatine! Belediyemizle vakıf arasında herhangi hukuki bir sözleşme yoktur. Şu an restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Olayı istismar etmek isteyenlerin provokasyonuna gelinmemesi önemle rica olunur."

Eğitim Danışmanı Güler Yücel, tadilat olmadığını, önceki gün kapıları iterek içeri girdiklerini ve tadilat yapılmadığını gördüklerini söyledi. Kadınlar, yuva açılana kadar semt konağında oturacaklarını söyledi. Belediye tarafından gönderilen zabıtalar, kadınları ve çocukları dışarı çıkarmaya çalıştılarsa da başaramadılar. Bu arada, belediye görevlileri tarafından çocuk yuvasının kapısı açılarak çocukların eşyaları başka bir salona taşınmaya başladı. Çocukların küçük sandalyelerinden oyuncaklarına kadar her şey taşınıyordu. Kadınlar ve çocuklar, görevlilere bağırmaya başladı. Kadınları ve çocukları yine görevliler engelledi.

Görevliler tarafından eşyalar taşınmaya devam ederken, vakfın avukatı, bir icra memuru ile iki görevli polis geldi. Görüşmeler yapıldı. Pendik Adliyesi tarafından ihtiyati tedbir kararı alındı. İcra memuru gelerek mal tespitinde bulundu, Refahlıların salona taşıdığı çocukların eşyaları geri alındı. Müdahalenin menine karar verildi. Büttün bu kararları duyan çocuklar ve kadınlar alkış tutarak birbirlerine sarıldılar. Çocuk yuvası şimdilik yeniden açıldı.

Evrensel, 8 Eylül 1995

tündeki mahallelerden, daha iyi durumda olduğunun farkındadır. Ancak, yine de, mahallesinde çözüm bekleyen sorunlar olduğunu, bunun için gerekli mercilerle temasta olduklarını da ifade etmiştir. Muhtar'a göre, mahallelerinin **"..Lise'ye, bedensel özürlüler ve gençlerin derslerine yardımcı olacak kurslara, özellikle bilgisayar kurslarına"**, ihtiyacı varmış. Gerek muhtarla yapılan, gerekse mahalledeki diğer görüşmelerden, mahalleyle RP'li belediye arasında bazı sürtüşmelerin çıktığı anlaşılmaktadır. Bu görüşmelerden öğrenildiğine göre, RP'li belediye, denetim sonucunda mahalledeki bazı meyhaneleri kapatmış, yine daha çok bu mahalledeki çocuklara hizmet veren SHP döneminde açılmış olan çocuk yuvasını kapatmaya çalışmış, mahalledeki çelik su borusu döşeme işini de sürüncemede bırakmıştır.

Genel olarak, bu mahallede, ortak yaşamın düzenlenmesinde, dikkati çekecek ve belki de kentin birçok yerinde bile rastlanmayacak kadar formel, **"örgütlü"** bir yaşam söz konusudur. Muhtarlık kurumu etrafında formel kentsel sistem, kentin her yerinde varolan **"olağan"** sorunları olsa da, büyük ölçüde işlemektedir. Bunda, burada yaşayan grubun yaşadığı mekanın bir konut alanı olarak konumundan gelen uyumun etkili olduğu açıktır. Ancak, bu durumda, bunun yanısıra, bu grubun, mekansal ve etnik aidiyet anlamında, **"dış göçle gelen ve aynı kökene sahip olan homojen bir yerel topluluk"** olmasının da aynı derecede önemli ve etkili olduğu açıktır.

Bu mahallede yaşayanlarla yapılan görüşmelerde, bütün görüşmecilerin, **"devlet"** söz konusu olduğunda, konuşmalarında dikkatli, hatta ürkek denecek kadar saygılı oldukları gözlenmiştir. Bu grubun, Türkiye'deki bütün **"yasal ve siyasal"** gelişmeleri yakından izlediği, üstelik **"kimse onlara buyurmadan"** bunları yerine getirmeye çaba gösterdikleri gözlenmektedir. Örneğin, çocuklarına evde Boşnakça'yı öğretmekten şikayetçi olmadıkları gibi, Boşnakça'nın unutulmasını dile getirmemekte ve bu konuda talepte de bulunmamaktadırlar. Burada yaşayanların **"Boşnak"** olduğunu açıklayan derneği bile, son Bosna Savaşı sonrasında, toplumda önem kazandıklarını ve **"imaj"** değiştirdiklerini farkettikten sonra kurmuşlardır. Son günlerde, **"içki içen müslümanlar"** olarak, Refah korkusunu

enselerinde hissettikleri ve buna karşı tedbir olarak kendi aralarında **"meyhaneleri onlar iktidara gelmeden biz kapatsak mı?"** tartışması yaptıkları da gözlemlenmiştir. Bu noktaya ilerde tekrar döneceğiz.

E-5'in altındaki bu uç örnekten sonra, E-5'in üstünde yeralan iki farklı aşamadaki mahallede, yerel yaşamın **"formel"** örgütlenmesinin nitelikleri üzerinde duracağız. Daha önce de belirtildiği gibi, bu alanlarda ortak yaşamın kurulması ile sürdürülmesi birarada gitmektedir. Bir alanın **"meşruiyet"** kazanması, orada yaşayanlar bakımından yaşadıkları konutun mülkiyetine **"resmen"** sahip olma anlamına geldiği kadar, bu alanlarda yaşayabilme ve yaşama koşullarını iyileştirme anlamına gelmektedir. Bu da, kadastrodan başlıyarak, imar mevzuatının uygulanması, ulaşım, enerji, yol, kanalizasyon, kapı numaraları, sokak adlarının verilmesine kadar uzayıp giden yüzlerce konuda işlem yapılması gereğini gündeme getirmektedir.

Bu işlemlerin, mahallenin kuruluş aşamasına göre yoğunluğu ve önemi değişmektedir. Burada, bütün bu işlemleri uzun uzun açıklamak niyetinde değiliz. Ancak, konunun kapsamını ve karmaşıklığını açıklaması bakımından, görüşmelerden biri sırasında çok yeni kurulmuş olan bir konut alanına gelmiş bir belediye memurunun, mahalle muhtarına verdiği bir **"akıl"**ı örnek olarak göstereceğiz: Muhtarının ifadesine göre, yaklaşık 25 bin kişinin yaşadığı bu mahallede, henüz sokak adları ve numarataj işlemleri tamamlanmamış ve muhtar da sorunu sokaklara numara vererek çözmüştür. Ancak, muhtar, özellikle, gece yarılan yapılan polis aramaları sırasında, hangi numaralı sokağın nerede olduğunu hatırlayamadığından yakındığında, belediye memuru; **"..mahallenin krokisi üstünden bir bölüme çiçek adı, bir bölümüne meyve adı, bir bölüme hayvan ya da kuş adı, bir bölümüne memleket, ya da şehir adı koy! Sonra sokak adlarını buna göre ver ki, hangi sokağın hangi bölgede olduğunu kolay hatırlarsın..."** diyerek soruna pratik bir çözüm getirmiştir.

E-5'in üstündeki göreli olarak eski bir mahallede uzun yıllar muhtarlık yapmış olan, şimdi de Pendik Muhtarlar Derneği'nin Başkanı olan bir muhtar ise, **".. Muhtarlığı ya lağvetsinler, ya da ıslah etsinler .."** diyerek, bu duruma isyan

ediyordu. 1994'ten bu yana faaliyet gösteren bu derneğin, bir taraftan her ay bir mahallede yaptığı toplantılarla mahallelerdeki sorunları tartıştığı, özellikle yeni muhtarlara karmaşık bürokratik sistem hakkında yol gösterdiği, diğer taraftan, gerektiğinde, sorunları, Kaymakamlık, Belediye ya da Ankara'daki yetkililere aktardığı anlaşılmaktadır. Mahalle düzeyinde yapılan görüşmelerde bu Derneğin, muhtarlar arasındaki iletişim, bilgi alış verişi ve dayanışma bakımından önem taşıdığı anlaşılmıştır.

E-5'in üstündeki muhtarlarla yapılan görüşmelerde, muhtarlık ve ihtiyar heyetinin bütün yetkisizliğine karşın, mahallenin kuruluşundan, yerleşikleşmesine kadar geçen süreç içinde, bu alanlarda olup biteni örgütleyen en önemli kurum olduğu anlaşılmaktadır. Muhtarlar, ortak yaşamın kurulması ve düzenlenmesi için gerekli bütün kurumlarla, bütün ilişki kanallarını kullanmaktadırlar. Örneğin, görüşme yaptığımız muhtarlar, RP üyesi oldukları halde zaman zaman RP'li belediyeyi, Boşnak mahallesi muhtarından çok daha sert bir üslupla eleştirmekte, aynı zamanda iktidar partisi olan DYP teşkilatının düzenlediği aylık toplantılara da devamlı olarak katılmaktadırlar.

Muhtarlar, bir taraftan **"yerel üstü"** kurumlarla, siyasal, bürokratik tüm kanalları kullanarak, diğer taraftan, mahalle halkını örgütleyerek, onların kitlesel desteğini alarak, ya da emeklerini ve mali katkılarını sağlayarak, yaşadıkları alanların **"acil"** sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar. Muhtarlar, görüşmelerde, **"70 km. yol açtım", "800 km. kanal döşedim", "mahalleliyle toprağı eşeliyerek kilometrelerce su borusu döşedik"** gibi başlıyan uzun hikayelerle bu konulardaki yoğun çabalarını anlatmaktadırlar.

Genel olarak, E-5'in üstündeki mahallelerde ortak yaşamın kurulması sırasında, muhtarlığın yanısıra, **"Güzelleştirme Dernekleri"**nin, özellikle katkı payı, bağış ve para toplama konularında, faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Köken ve kültürel grup olarak karmaşık grupların yaşadığı bu mahallelerde, Muhtarlık, İhtiyar Heyeti ve Güzelleştirme Dernekleri, ortak yaşamın genel **"fiziksel"** sorunlarını ortaklaşa çözülmesine katkıda bulunmaktadır. Her bir sorunun, tanımı, önemi, muhatabı, finansmanı ve çözülme biçimi farklı olabilmektedir. **Bu noktada, bu alanlardaki temel stratejinin, sorumluluğu "devlete"**

ait olduğu düşünülen harcamaların, mümkün olduğu kadar yerel kaynaklara, ya da mahalleliye başvurmadan çözülmesinin sağlaması olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu mahallelerde bazı sorunların çözümü "ortaklaşa" aranırken, bazı sorunların çözümünün "devlete", bazılarının çözümünün ise doğrudan, "mahalleli"ye bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Bir başka muhtarın da belirttiği gibi, buralarda, "..T.C. kanunlarına göre, okulu devlet yapar, camiyi millet.." anlayışının sonuçlarını gözlemlemek mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla, buralarda, "konut edinme"den, "cami yapma"ya kadar, birçok konu, "millet"e ait kabul edilip şikayet etmeden yapılırken; "yol", "su", "elektrik", "okul" gibi bazı konular ise, "devlete" ait kabul edilip, ya yakınarak yapılmakta, ya da hiç yapılmamaktadır. Bu noktada, bu alanlarda "okul dernekleri", "cami yaptırma dernekleri" ve "hemşehri dernekleri" gibi demekler gündeme gelmektedir.

Günlük ortak yaşamın kurulmasındaki önceliklerin ne olduğu ve nasıl saptandığı, araştırılması gereken önemli konulardan biridir. Meşrulaşma ve yerleşikleşme isteğinin, öncelikli ve ortaklaşa çözüm arandığı en önemli konu olduğu kesindir. Ancak, "cami" yaptırma "cemaate" ait olduğu düşünülen öncelikli konulardan birine, buna karşılık, eğitim ve sağlık gibi konuların ise, günlük yaşamın öncelikleri içinde yer almayan ve "devlete" ait olduğu düşünülen, dolayısıyla, yerel kaynakların ve desteğin harekete geçirilmesinde en çok güçlük çekilen konulara örnek olarak gösterilebilir.

Dolayısıyla, bu alanlarda farklı önceliklere ve farklı örgütlenme biçimlerine dayanılarak gündelik ortak yaşamın kurulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Bunun sonucuna bağlı olarak, burada oluşan ortak yaşamın kendine özgü kurumları belirli dengelere bağlı olarak, oluşmaktadır.* Cami ya-

* Görüşme yaptığımız ve oldukça genç nüfusun yaşadığı üç mahalleden Boşnak'ların yoğun olduğu mahallede 3 ilkokul, İmam Hatip Lisesi'nin kız kısmı, bir çocuk yuvası, 2 cami, göreli olarak eski bir konut alanı olan Kavakpınarı'nda 3 ilkokul, bir kuran kursu, belediyeye ait bir sağlık ocağı, bir özel sağlık dispanseri, 9 cami; en yeni kurulan Aydos'un da içinde bulunduğu Yayalar mahallesinde ise, 3 ilkokul, bir kuran kursu, bir meslek okulu (mahallenin güneyinde), Sağlık Bakanlığı'na ait bir sağlık ocağı ve 8 cami bulunmaktadır.

Aynı okulun bir sınıfı , caminin altında bulunuyor.

Çocuklar, caminin apdesthanesini kullanıyor.

Çocuklar beslenme saatinde öğreniyor.

İstanbul'da bir okul: Buldukları boş yeri sınıf yapmışlar

Hasan Kıyafet
Konuk Yazar

"İnsanoğlu zeytine benzer. Sıkmayınca en iyi maddesi ortaya çıkmaz." **Franz Kafka**

Pendik'in Sülüntepe semtinde bulunan Fatma Gözen İlkokulu'nda okuyan öğrenciler, bu yılki eğitimlerini şöyle bir okulda aldılar: Sınıflardan birisi bir bakkal ardiyesinin içindeydi. Diğeri, az ötede bulunan henüz sıvası kurumamış yapıda idi. Bitmedi. Az daha beride bir sınıf daha var ki; caminin altındaki odadaydı.

Burası Hakkari, Bingöl, Muş değil. Burası İstanbul'un Pendik ilçesi, Sülüntepe semtinde Fatma Gözen İlkokulu. Bir zorunluluk gereği yolumuz düştü. Pendik Kurtköy dolmuşlarından Şihli'da indik. Yirmibeşyüz dakika çamur deryası bir yaya yolculuktan sonra okula ulaştık. Okul da ne okul. Yalnız öğrenciler değil, öğretmenlerden lastik çizme bulanlar da şanslı. Öğrenciler seferberlik askeri gibi türlü giysili. Güya bu yıl önlükler, Amerikan bayrağındaki renklerden birisine benzer mavi olacaktı. Çocukların çoğunun önlüğü daha alınyazıları gibi kapkara.

Öğretmenler odası, binin üzerinde öğrenci mevcudu olan bir okulda, beş, bilemedin altı metrekarelik bir hücre. Zaman öğle paydosu sırası. Altı-yedi öğretmeni yemek yerken yakaladık. Bir bütün ekmeğe zeytini katık ediyorlar. Göz ucuyla sayıyoruz, kişi başına tamamı tamamına dörder zeytin düşüyor. Zeytini ağzına bütünce atan yok, iki-üç sürü ediyorlar. Az sonra zil çalacak ve bu öğretmenler sınıfa girip belki de beslenme konusunu işleyecekler.

Acının, açmazın içinden çıkılmaz olduğu zamanlarda, yapılacak şey, işi şakaya vurmaktır. Çünkü ciddiyetin en yoğunu, ancak güldürü ile anlatılabilir. Biz de o yolu denemek istedik. Bayan-erkek on kadar öğretmene, **"Eller yukarı, cepler düşarı. Ne kadar paranız olduğunu göreceğiz"** dedik.

Üç kişiden hiç para çıkmadı.

Pendik pazarında öteberi satarken bir köylüm gördü beni. 'Vah vaah, öğretmen, sen bu hallere düşerek adam mıydın?' diye üzüldü. Köyde haturlı adamdık. O durumda görünce şaşırdı."

Hüseyin öğretmenin yakınması da **Mertali**'ninkine benzer:

"Pendik pazarında en çok öğrencilerimden yılıyorum.

Onları gördüm mü sesim soluğum kesiliyor, bağıramıyorum. Pazarcılıkta bağırmazsen olur mu?"

Zübeyda öğretmen:

"Ne mutlu erkek arkadaşlara çalışabiliyorlar. Bizler istesek de çalışamıyoruz. İhtiyacımız var, bayan olarak her işte çalışamıyorsunuz. Akla hayale gelmedik rüşvetlerle karşılaşıyorsunuz. Oysa ek bir işte çalışmayı ne kadar istiyorum."

Evlerinin yakın olduğunu, yol parasına bile gerek duymadıklarını söylediler. Adlarının açıklanmasında sakınca görmeyen arkadaşlar bunlar. **Hüsnü, Şerafettin** ve **Mertali** öğretmen. Bayan arkadaşlardan beş bin ile onbin lira arası bir şeyler çıktı. Üzerinden 19 bin lira çıkan birisi, **"Bunlar benim değil, eşimin işlettiği kırtasiyeciğin paraları"** diyor.

Mertali öğretmen şakacı biri:

Okul vetmediği için bulunan her boş yeri sınıf yapmışlar. Sınıflardan birisi, okula epey uzaklıktaki bir bakkal ardiyesi. Bayağı bildiğimiz mahalle içi, sokak arası, **Hacça Hanım ve Mehmet Emmi** ile kapı komşu bir yer. Az ötede, daha sıvası kuramamış başka bir yapıda bir sınıf daha var. Üstelik ders yapan bayan öğretmende romatizma ileri boyutlarda. Bitmedi. Az daha beride bir sınıf daha var: Caminin altında. Bildiğimiz namaz kılınan caminin boş bir odasını ilkokula vermişler. İmamdan Allah razı olsun, demek insaflı biri. Abdesthanenin musluklarını çocuklar bozmasına karşın, Kur'an okuyup beş vakit namaz kıldırdığı yerin bitişiğini okula vermiş.

Okula yakın evlerden birisinin kapısını çaldık. Onun anlayacağı, bizim anlatacağımız bir dille kendimizi tanıttık. Çarşambalı **Bilal Çınar**'a sorduk:

—Okulda çocuğunuz var mı?

—Üç tane, birisi kendi çocuğum, ikisi torunum.

—Ortaokulda mı, lisede mi?

—Hayır, yok. Bizim çocuklarımız daha yukarıya çıkamaz. Neden dersen, yüksek adam olmak için yüksek adamın olacak. Bizim adamımız yok ki.

*

Sınıfları camide olan öğrencilerden üçüncü sınıftaki **Arslan**, önce burnunu, sonra düşmüş pantolonunu çekiyor:

—Ne mi olacağım? Polis olacağım.

Meslek seçiminde polis olmak isteyenler ağırlıklıydı. Nedenini sordu k:

—Adam döveriz, tabancamız olur, kimse bize ses edemez, eviniz yıkılmaz.

—Arslan, kaç kardeşsiniz?

—Dört, iki de kız. Annem çalışmıyor, babamgilin fabrikası kapandı.

—Lokantaya gitseniz hangi yemeği yerdiniz?

Biraz utangaç gülüşüyorlar. Sonra, tulumba tatlısı diyenler çoğunluk kazanıyor.

Bir bakkalın ardiyesinde eğitim gören öğrenciler, teneffüs sırasında.

pımının **"cemaate"** ait olduğu düşüncesi, sünni cemaatin kendi aralarında **"Cami Yaptırma Derneği"** etrafında örgütlenmelerini oldukça kolaylaştırmış görünmektedir. Bu arada, mahallelerdeki sünni cemaatin güven duyulan **"yaşlı"** ileri gelenlerinin, cemaatin dinsel gereksinmelerinin karşılanmasında ve dolayısıyla cami yapımında oldukça aktif oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık, mahallelerde **"devlete"** ait olduğu kabul edilen konularda, örneğin, ilkokul yapımında, aynı örgütlenmeyi ve aktif katılımı sağlayamadıkları anlaşılmaktadır.

Burada, aynı bölgedeki, iki farklı mahallede yeni yapılan iki ilkokulun yöneticileriyle yaptığımız görüşmeleri aktararak konuyu incelemeye çalışacağız. Bu ilkokullardan birincisi **"devlet"**, diğeri **"vatandaş"** tarafından yapılmıştır. Birinci ilkokulun yöneticisi, okulun kuruluş hikayesini şöyle anlatmaktadır: **"Bu okulun ilk temeli Kartal Türk Kadınlar Birliği tarafından atılmıştır. Ancak, bu, bitirilememiş... Bu yandaki cami ise, burada yaşayan "Giresunlu" biri tarafından yaptırılmış. Bugünkü okulun yeri ise bu caminin ağaçlandırma alanı. Devlet bu araziye ilkokulu yaptırmak isteyince cemaat buna itiraz etmiş. Sonunda muhtar, halkı yatıştırmış ve mahalleyi sakinleştirerek okulun yapılmasını sağlamış".**

Aydos'ta, **"vatandaş"** tarafından yaptırılan ilkokulun yöneticisi ise kendi okulunun kuruluşunu şöyle anlatmıştır: **"Bu okul, önce camiye ait bir dükkanda eğitime başlıyor. Daha sonra, ilkokul inşaatına burayı kuranlardan biri başlıyor. Daha sonra, Kadıköy'de yaşayan hayırsever iş adamı inşaata devam ediyor. Eğitim sürerken inşaat devam etti. Hocalar, hem inşaat yaptılar, hem bağış topladılar, hem ders yaptılar.. Yardımı, daha çok bölge dışından aldık. Fenerbahçe Lionessler, Pendik Kurtköy'deki işyeri sahipleri. Pendik Rotary Kulübü. Ayrıca, bir iş adamı kalorifer tesisatını ve ikinci katı yaptı, bir memurunu ve mühendisini proje için yolladı. Ancak, bu kez, MEB proje dairesinden tasdik almamız zor oldu. Mevcut ihale sistemi dışında yapıldığı için bürokratik zorluklar çıktı. Ama, sonunda başardık ve 24 Kasım öğretmenler gününde kaloriferi yaktık."**

Öğretmenlerin **"veli ilgisizliği"** ve **"kültürsüzlük"** diye adlandırdıkları bu durumun okul yöneticiliğini ön plana çıkardığı

anlaşılmaktadır. Burada, yeni kurulan ilkokullarda görev yapan yöneticiler, mahalleliden destek göremeyip devletten sağladıkları demirbaş listesi de çok kısa olunca, çareyi kentin merkezinden arama yoluna gitmişlerdir. Okul yöneticilerinin, okulun inşaatından tefrişine kadar, bir çok konuda, ya merkezdeki okulların depolarından yararlanmaya çalıştıkları, ya da çevredeki işyerlerinden, derneklerden bağış toplamaya yöneldikleri anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu'nun ve Karadeniz'in köylerinde çalıştıktan sonra **"İstanbul"**daki bu okula yönetici olarak atanan bir öğretmen şunları anlatmaktadır: **".. bütün bunları yaparken İstanbul'u ve İstanbul'daki ilişkileri tanıdım. Kiminle nasıl konuşulur, görgü kurallarını, yemekte çatal bıçak kullanmayı bile öğrendim. Ancak bu işin sırrı yöneticilikte. Görev ve sorumluluğu paylaşmakta. Belli bir işi tümüyle bir iş adamına vermek ya da ufak bir işi bir öğretmen arkadaşa tamamen bırakmak. Bu iş tamamen yöneticilik!"**

Burada, görüşme yaptığımız eğitim ve sağlıkla ilgili **"devlet"** görevlilerinde gözlemlenen ve kesinlikle profesyonel olmayan, bu aşırı **"heyecan"** ve **"çaba"**, ya da **"yılgınlık"** ve **"sürgün"** duygusunda, bu konularda hem **"devletin"**, hem de **"mahalleli"** desteğinin alınmamasının önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle, **"devlete"** bırakılmış olan alanlarda gözlemlenen **"yerel"** destek azlığının kaynağında, birden çok nedenin olması söz konusudur.

Ancak, bu alanlardaki okullara ve diğer devlet işlerine mahallelinin destek azlığını sadece yaşayanların **"yoksulluğu"** ile açıklamak mümkün değildir. Öğretmenler, bu konuyu **"ailelerin ilgisizliği ve kültürsüzlüğü"** ile açıklamaktadırlar. Buna karşılık, bu ilgisizliğin mahallelerindeki önemli sorunlardan bir olduğunu teslim eden muhtarlar ise, bunun bir **"devlet"** görevi olması nedeniyle üstlenilmediğini ifade etmektedirler. Hatta, bir muhtar, bu konuda devletin yaptığı vergi ile ilgili tanıtım kampanyasını eleştirmiş ve **"devletin, verginizi verin, yol, su, okul olarak geri dönsün reklamı da yanlış imaj yerleştirdi. Vatandaş "vergimi veriyorum, okul için niye tekrar ödeyeyim' diyor"** diyerek bu durumu açıklamaya çalışmıştır.

Ancak, yaptığımız görüşmelerden, özellikle sünni cemaat içinde, esas olarak cami yaptırma ve dinsel eğitim etrafında

yoğunlaşan bu yardımlaşma konularının, eğitim, sağlık gibi diğer konulara da kayması yönünde tartışmaların başladığı anlaşılmaktadır. Örneğin, görüşme yaptığımız üç muhtar, RP'li olmalarına karşın, bu durumu eleştirmekte, mahallelerinde yeterince cami yapıldığını, artık mahallelinin okul ve karakol gibi diğer önemli konulara da eğilmesinin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu muhtarlardan biri, **"Yaşlılar camiye gidiyor, gençler de onları takip ediyor. Ben de onlara söylüyorum, çocuklar okuma bilmezse duaları nasıl okuyacaklar, namaz nasıl kılacaklar, diyerek eğitimin önemini anlatmaya çalışıyorum.."** diyerek gösterdiği çabaları anlatmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, iki farklı konut alanında, farklı ilişki ağları ve farklı **"formel"** ortak yaşam kurulduğu anlaşılmıştır. Bu alanlardan enformel konut alanlarında yaşayanlar, kendi ortak yaşamlarını kurarken genellikle kendi sorunlarıyla başbaşa kalmaktadırlar. Bu alanlardaki gereksinmeler çok fazla olduğu halde, bu alanlara aynları kaynakların çok kıt olduğu açıktır. Bu nedenle, bu alanlarda yaşayanlar, farklı kamu kurumlarından, çeşitli ilişki kanallarıyla, kendi alanlarına kaynak aktarılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Burada özellikle, belediyelerin seçimle gelen kadrolarıyla ve iktidarda olan siyasi partilerin temsilcileriyle kurulan ilişkiler özel önem taşımaktadır.

Son dönemlerde, kamu kaynaklarında radikal daralmalar yaşanması nedeniyle, bu alanlara aktarılabilen kaynakların miktarı oldukça azalmış ve buralarda yaşayanlar, kendi aralarında, enformel örgütlenmeler yoluyla, kendi olanaklarıyla, yaşadıkları alanlardaki acil gereksinmeleri karşılamaya yönelmişlerdir. Ancak, bu durum, bu alanlarda yaşayanların, ortak yaşamlarında hangi konuların öncelikli olduğu konusunda kendi "yerel" eğilimlerini ön plana çıkarmıştır. "Yerel" eğilimlere göre belirlenen öncelikler, ortak kamusal yaşamın bazı gereksinmelerinin karşılanmasını sağlarken, bazı gereksinmelerin karşılanma olanağı gittikçe zorlaştırmıştır. Örneğin, bu alanlardaki, "yerel" eğilimlere göre, temel altyapının sağlanması ve dinsel gereksinmeler öncelikli, buna karşılık, eğitim ve sağlık gibi hizmetler ise ikincil planda konular arasında sayılmaktadır.

Ortak kamusal düzenin gerekli hizmetlerinin karşılanması için yerel enformel örgütlenmeler aracılığıyla kaynak sağlanması, ilk bakışta ve kısa dönemde, sorun çözücü ve dolayısıyla gerilimi azaltıcı gibi algılanabilmektedir. Ancak, "yerel" önceliklere göre oluşturulan ortak yaşamın, iki farklı konut alanındaki kentsel donanımda varolan eşitsizliği ve dolayısıyla yaşam biçimindeki farklılığı arttırdığı açıktır. Bu durumun, iki konut alanı arasında varolan gerilimi de arttıracağını tahmin etmek mümkündür. Ortak yaşamın örgütlenmesinde kent düzeyinde oluşan farklılık, özellikle Pendik gibi, iki farklı konut alanının içiçe olduğu alanlarda daha açıkça gözlemlenebilmektedir.

Nitekim, Pendik'in merkezinin gündelik yaşam düzeyi bakımından sağladığı olanaklar, kent hukuku dışında gelişmiş alanlarda yaşayanlar tarafından, bu merkezin **"ulaşılabilirliği"** nedeniyle, çok daha kolaylıkla algılanabilmektedir. E-5'in üstünde yaşayanlar, işlerine ulaşmak için merkezdekilerle aynı tren istasyonunu, aynı minibüs, otobüs terminallerini kullanmakta, cumartesi günleri Pendik merkezine kurulan pazara, haftasonu gezmesi için ise sahile inmektedir. Bu da, iki farklı bölgede yaşayanlann ilişkisini yoğunlaştırmaktadır. Bu ilişki, bir taraftan E-5'in üstündekilerin, kendi alanlarında olmayan, ancak, merkezde yeralan, bazı kurumlara ulaşmasını kolaylaştırmakta, diğer taraftan, iki alan arasındaki yaşam düzeyi farkının algılanmasını da kolaylaştırmaktadır.

Bu iki farklı yaşam düzeyi nedeniyle, Pendik'te varolan etkileşimi ve gerilimi yakından gözlemleyen, Pendik Olay Gazetesi'nin sahibi, **"Pendik patlayabilir!"**, diyerek bu konunun çok önemli bir sorun yarattığına işaret etmiş ve sorunun çözümlenebilmesi için, biraz da endişeyle, ortak yaşama alanlannın canlandınlması gereğini gündeme getirmiştir: **"..Pendik içinde E5'in altıyla, üstü arasındaki ortak değer olarak işlev görecek iki şey var: Pendikspor ve sahil gezmeleri. Özellikle yazın sahilde her taraftan gelenler aileleriyle dolaşmaya çıkarlar. Eskiden genç kızlar da aileleri olmadan burada dolaşabiliyorlardı, ama şimdi seyrekleşti. Tabii bu alışkanlık, insanları kaynaştırmanın değil, tam tersine kavganın da nedeni olabilir."**

Gündelik ortak yaşam olanaklannın "yerel" önceliklerle ve

enformel örgütlenmeler aracılığıyla sağlanmasının bir boyutu iki konut grubu arasındaki yaşam biçimi farklılığı olmaktadır. Ancak, bunun bir başka önemli sonucu ise, daha önceleri pek görülmeyen, **"yerel"** düzlemde yeni gerilim eksenlerini oluşturmasıdır. Bundan sonraki bölümlerde, bu alanlarda gözlemlenen, bazı gerilim eksenleri üzerinde durulacaktır.

IV.2. "Yerel" Dayanışmadan, "Yerel" Gerilime: Sünniler ve Aleviler

Kent hukuku dışında gelişen konut alanlarındaki enformel ilişki ağlarının, yaşanılan mekana ve topluluğa aidiyet anlamında **"yerel"**in oluşmasına neden olduğundan söz edilmişti. Bu alanlarda, **"dışardan"** gelen etkilere karşı tavır alışın ve iç dayanışmanın varolduğu, kentsel eşitsizliklerden doğan gerilimin ise, esas olarak formel kentsel sistemle eklemlenme ve bütünleşme yönünde olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak, bu alanlarda kurulmak istenen ortak yaşam için gerekli kaynakların, kamu kurumlarının harekete geçirilmesi yoluyla sağlanmasının gittikçe güçleşmesi, bu alanlarda yaşayanların, yeni ilişki ağlarıyla, bir taraftan kendi **"yerel"** kaynaklarını ve diğer taraftan, **"dışardaki"** kaynakları (kişi, dernekler, enformel gruplar gibi,) da devreye sokmaları zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

Bu durum, bu alanlarda yaşayanların, ortak yaşamla ilgili önceliklerine göre değişen, yeni stratejiler geliştirmelerine ve yeni ilişki kanalları kurmalarına neden olmuştur. Bütün **"yerel"** grupların, mahallelerinin meşrulaşması ve acil altyapının sağlanması gibi konularda, ortaklaşa hareket etmeleri alışkanlıkları devam etmiştir. Buna karşılık, eğitim, sağlık gibi bazı konular, **"yerel"** grupların, kendi insiyatiflerini pek kullanmadıkları ve çözümünü devletten bekledikleri konular olmuştur. Ancak, bu konularda, devletin etkinliğinin gittikçe azalması nedeniyle, bu alanlar, ya piyasa kurallarına, ya da doğrudan yerel grupların kendi çabalarına kalmıştır. Bu durum da, bu konularda, piyasanın, **"dışardaki"** kurumları, kişilerin ve farklı **"yerel"** grupların

öncelikleri arasında bazı ayrımlaşmalan ortaya çıkarmıştır.

Örneğin, kamu tarafından karşılanamayan sağlık hizmetleri, özel dispanserler ya da doktorlar aracılığıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak, ticarileşen sağlık hizmetlerinin özellikle çevre sağlığı, çocuk ve yoksulların genel sağlık sorunlarının çözümüne yardımcı olamayacağı da açıktır. Bu alanlarda faaliyet gösteren, az sayıdaki sağlık ocağında çalışan, ancak, ne kamunun, ne de yerel grupların yeterli desteğini alamayan doktorlarda **"yılgınlık"** ve **"sürgün"** duygusunun yaygınlığı dikkati çekmiştir. Aynı şekilde, bu bölgede çalışan öğretmenlerin kimisinde **"yılgınlık"**, kimisindeyse neredeyse **"misyonerlik"** diye tanımlanabilecek, olağanüstü çaba gösterme eğilimi olduğu gözlemlenmiştir. Bu alanlarda görev yapan bazı memurların, bu konudaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla, bu sorunlara duyarlı olan **"dışardaki"** kişileri, grupları ve dernekleri harekete geçirerek, **"dışardan"**, kaynak devşirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, **"yerel"** grupların önceliğine giren konularda, yerel destek sağlanabilmektedir. Örneğin, **"sünni"** gruplar, cami yaptırma gibi konulardan başlıyarak, çocukların eğitimine kadar uzayan ve topluluğun dinsel gereksinmelerinin sağlanması konusunda, **"yerel"** destek almakta sorunla karşılaşmamaktadırlar. Bu grupların, bu konularda **"dışardan"** da kaynak sağlayabildikleri anlaşılmaktadır.

Gündelik yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan bazı hizmetlerin sağlanmasında, etkin bir kamu öncülüğünün olmaması ve bazı konuların yerel grupların insiyatifine bırakılması, bu alanlarda farklı yerel önceliklerin belirmesine neden olmuştur. Bu farklı önceliklerin, **"yerel"** gruplar arasında bazı ayrımlaşmalara, her grubun farklı **"yerel- yerelüstü"** ilişkiler kurmasına ve dolayısıyla yeni gerilim eksenlerinin doğmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde, özellikle **"cemaate"** bırakılan konularda Sünni ve Alevi grupların konumu üzerinde durulacaktır. **Kamuoyunda, siyasal, ideolojik ve örgütsel yönleriyle, yoğun olarak tartışılan bu konunun, kapsamlı ve çok boyutlu yönleri olduğu açıktır. Burada aktarılacak bulguların, araştırmanın konusunu ve yöntemini dikkate alarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Başta da belir-**

tildiği üzere, bu araştırma, kentsel eşitsizliklerin ortaya çıkardığı gerilimleri, "yerel" kentsel ilişkileri dikkate alarak incelemektedir. Bu nedenle, burada, konunun, sadece araştırmanın kapsamıyla ilişkili yönleri üzerinde durulmaktadır.

Pendik'te yapılan görüşmelerde, sünni cemaatin, dinsel gereksinmelerini karşılamak amacıyla, mahallelerde yaşayan **"yaşlılar"**ın öncülüğünde örgütlenerek, **"yerel"** gönüllü desteği harekete geçirdikleri ve **"cami yaptırma"** amacıyla yeni yerel ilişki ağları kurmaya başladıkları anlaşılmaktadır. **"Cami yaptırma"** ile başlayan, bu gönüllü destek, belirli bir süre sonra, **"dışardan"** da yardım alarak, toplumsal yaşamın, (çocukların eğitimi, çocukların sosyalizasyonu, sosyal yardımlaşma gibi) diğer alanlarına da yayılmaya başlamıştır.

Bu konularda eğitim kurumları yetkilileri ve **"yerel"** enformel liderlerle yaptığımız görüşmelerde, formel ve standart eğitim veren kurumlarından esirgenen bu gönüllü **"yerel"** desteğin, **"dinsel"** eğitim veren kuran kurslarına ve **"İmam Hatip Liseleri"**ne yapıldığı sürekli olarak vurgulanmıştır. Bu durumu, muhtarlar, buralarda yaygın olan **"okul devlete, cami millete ait işlerdir"** anlayışı ile açıklamaktadırlar. Buralarda, cami yaptırma faaliyetinin bir devamı olarak görülen kuran kurslarına olan destek de, aynı şekilde açıklanmaktadır. Bu arada, birbirinden farklı konumda ve siyasal görüşte olan görüşmeciler, E-5'in üstündeki alanlarda, kuran kurslarına olan talebin, **"diploma vermemesi"** nedeniyle azaldığını belirtmişlerdir. Buna karşılık, bu alanlarda dikkati çeken bir eğilim, yerel gönüllü destek alma açısından, devlet okulları arasında **"İmam Hatip Liseleri"**nin özel konumu olmaktadır. Bütün görüşmeciler, bölgede İHL'lerine olan talebin ve desteğin artarak sürdüğünü belirtmişlerdir. Özellikle, bu alanlarda, İHL'nin kız kısmına olan yoğun talep artışını, hem E-5'in üstündekiler, hem de E-5'in altındakiler belirtmişlerdir. *

Yapılan görüşmelerde, İHL'lerine olan yoğun talebin **"yerel"** nedenleri hakkında, bazı ipuçlarının yakalanması mümkün olmuştur. Burada, bu konuyu açmak amacıyla, önce, E-5'in

---

* Bir çok görüşmeci geçen yıl Pendik İHL'nin 250 kişilik kapasiteye sahip olan kız kısmı için 5 bin civarında başvurunun oluşuna dikkati çekmiştir.

altındaki Boşnak mahallesinin muhtarı ile yapılan görüşmeyi aktaracağız. Muhtar, İHL kız kısmının kendi mahallelerinde olduğunu ancak, kendi mahallelerinden, bu okula pek talebin olmadığını belirtmiştir. Ancak, bu mahallenin muhtarı da, pek çok görüşmeci gibi, İHL'ne olan yoğun ilgiye dikkati çekmiş ve bu durumu şöyle açıklamıştır: **"..özellikle kız çocuğu sahibi aileler, inançlarından çok, "Ahlaksız İstanbul" imajından rahatsız olarak ve kızlarını kurtarmak için bu okullara yollamayı tercih ediyorlar.."** . Bu açıklama, başka görüşmeciler tarafından da, sıkça dile getirilmiştir.

Bu yoğun ilgiye, Pendik İlçe Milli Eğitim Müdürü, başka bir açıklama getirmiş ve medyanın etkisine dikkati çekmiştir. Müdür'e göre, son dönemlerde, medyada, diğer devlet liselerindeki uyuşturucu ve çatışma olaylarıyla ilgili olarak çıkan **"abartılmış"** haberler, özellikle dar gelirli aileleri ürkütmüş ve çocuklarını özel okula yollama olanağına sahip olmayan aileler, medyada hakkında çok fazla haber çıkmayan İHL'leri tercih etmeye başlamışlardır.

Yapılan diğer görüşmelerde de, Pendik'teki devlet liselerinin eskiden beri düzenli ve kamuoyu önünde itibarlı kurumlar olduklan, ancak, son dönemlerde genel olarak, devlet liseleri hakkında olumsuz bir **"imaj"**ın yerleşmeye başladığı ifade edilmiştir. Pendik'teki devlet liseleri için oluşan bu "imaj" değişikliğini, deneyimli bir rehber öğretmen şöyle açıklamaktadır: **".. Pendik'e sonradan yerleşen aileler, daha çok, Suadiye ve Göztepe'ye yerleşemeyen Anadolu zenginleridir. Bunlar, Anadolu'nun zengin, ancak kültürsüz aileleridir. Bu ailelerin bir özelliği de, anne kapalı ve ev dışına çıkmayan, baba ise, fütursuzca para harcayan, ailesine hiç önem vermeyen bir yapıda idi.... Aileler adres belli olsun diye çocuklarını bu okullara yolladılar...."**. Buna karşılık, bu konuda getirilen bir başka açıklama ise, Pendik Lisesi öğrencisi bir Alevi genç kız tarafından yapılmıştır. Bu genç kız, son dönemlerde devlet liselerine yönelik kampanyanın olduğunu, bunun da, daha çok İHL'lerinin alternatif eğitim olarak güçlendirilmesi amacını güttüğünü ifade etmiştir.

İHL'lerinin, sünni cemaatten aldığı **"yerel"** desteğin yanısıra, bazı **"yerel üstü"** kurumların (bazı siyasal partiler, kamu

kurumlarının bazı yetkilileri v.b.) ve bazı toplumsal kesimlerin (kendini Sünni olarak tanımlayan varsıl gruplar v.b.) de desteği ile, bir tür **"Sünni koleji"** haline dönüştüğü kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Buna karşılık, diğer devlet liselerinin, özel okulların da yaygınlaşmasıyla, eski imajlarını yitirdikleri de bir gerçekliktir. Kamuoyunda, İHL'leri yoğun olarak tartışılmakla birlikte, bu okulların aldıkları **"yerel"** desteğin anlamı ve diğer devlet okullarının durumu, pek gündeme gelmemektedir. İHL'lerine karşı olanlar, bu okulların kapatılmasıyla, sorunun çözümleneceği kanaatindedirler. Ancak, bu alan araştırması sırasında da, ortaya çıktığı gibi, bu okullara, özellikle kız çocuğu olan ailelerin gösterdiği yoğun ilginin anlamının, özellikle, eğitimbilimcileri tarafından etraflıca ve gerçekçi olarak ele alınmasında yarar görülmektedir.

Tekrar konumuza dönecek olursak, bölgedeki İHL'ne, tıpkı diğer liseler gibi, çocuklarını çalıştırma gereğini duymayan ve belirli bir ekonomik güçe sahip olan Sünni ailelerinin çocuklarının gidebildiği açıktır. Dolayısıyla, bu liselerin, kendilerini Sünni cemaate dahil hisseden bütün ailelere açık olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle, E-5'in üstündeki ilkokullarda okuyan çocuklar arasında, hem okulların durumu, hem de ailelerinin ilgisizliği nedeniyle uzun süreli eğitim görme olanağına kavuşabilenlerin kısıtlı sayıda olduğu da açıktır. Nitekim, bu bölgede yaşayan ve kendini **"dindar"** olarak tanımlayan bir görüşmeci, devlet okullarına, özellikle ilkokullara olan yerel destek azlığını eleştirmiş ve **"..yakında kuran okumaya yetecek kadar okuma yazma bilen bile kalmayacak.."** diyerek endişesini dile getirmiştir. Ancak, bu alanda da, İHL'lerinin, **"..ailesine, dinine, devletine saygılı gençler yetiştiriyor.."** diye kabul edilmesi nedeniyle, okuma isteğine ve olanağına sahip olan sünni gençler tarafından tercih edilmelerine neden olmaktadır.

Kuran kursları ve İHL gibi, sadece Sünni cemaatin gençlerine açık olan bu okulların varlığının çok yönlü etkisi olduğu kesindir. Ancak, burada, önce bu okulların bu alanlarda yaşayan Sünni cemaat üzerindeki etkisi üzerinde duracağız. Bu okulların varlığı, bu alanlarda **"cami"** etrafında yoğunlaşan, daha çok yaşlılar ve yetişkinlerden oluşan **"Sünni"** gruplaşmayı,

gençleştirmiş ve genişletmiştir. Bu noktada, bölgede yaşayanların, göreli olarak daha az denetimli olan kuran kursları yerine, **"devlete ait diploma vermesi"** nedeniyle İHL'lerini tercih etmelerine dikkat çekmek gerekmektedir. İHL'lerinin varlığı, bir taraftan, kendini Sünni olarak tanımlayan grubun sistem içinde kalmalarını sağlamakta ve kendilerini Sünni olarak tanımlayarak sistem içinde devingenlik yapma olanağına ulaştırmaktadır. Diğer taraftan İHL'lerinin varlığı, özellikle E-5'in üstünde yaşayan Sünni cemaatin okuma olanağına kavuşabilen gençlerine, Pendik'in ve dolayısıyla kentin merkezine, **"Sünnilik"** kanalıyla, ulaşabilecekleri yeni bir kanal açmaktadır.

Sonuç olarak, İHL'lerinden kalkarak yapılan gözlemler, bu dönemde oluşan yeni **"yerel"** ilişkilerin, E-5'in üstünde ve altında yaşayan **"Sünni cemaat"** arasındaki ilişkiyi arttırdığını ve iki farklı konut alanı arasındaki bölünme ve gerilimi Sünni cemaat bağlamında, azalttığını söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, bu oluşum, bir taraftan E-5 altı ve üstü diye tanımladığımız eksendeki gerilimi azaltmakta ve iki tarafta yaşayan ve kendilerini Sünni olarak tanımlayan cemaat arasındaki ilişkileri yoğunlaştırmaktadır. Ancak, bu durum, süreç içinde yeni bir **"yerel"** gerilim ekseninin de doğmasına neden olmuştur. Bu da, tahmin edilebileceği gibi, bu ilişki ağının içinde yeralamayan gruplarla ve özellikle Alevilerle ilgilidir.

Tekrar E-5'in üstüne dönecek olursak, daha önce de belirtildiği gibi, bu alanlarda ortak yaşamın formel ve enformel örgütlenmesi, esas olarak, kentsel sistemle eklemlenme yönündedir. Ancak, **"yerel"** ve **"yerel üstü"** ilişkilerin niteliğinin sonucu olarak, bu eğilim, gerilimli olarak ifade edilmekte, kazanımlar da mücadelelerle elde edilmektedir. Ancak, bütün bu mücadelelerle elde edinilen kazanımlar, kurulmak istenen yeni ortak gündelik yaşamın tüm alanlarını kapsama olanağı vermemektedir. Bu da, bu alanlarda yerel grupların farklı önceliklerine göre değişen, yeni stratejilerin geliştirilmelerine ve sorunların **"ortaklaşa"** çözümlenecek konular, **"devlete"** ait konular ve **"cemaate"** ait konular olarak bölünmesine neden olmuştur.

İstanbul'un diğer bölgelerinde olduğu gibi, burada görüşme yapılan mahallellerde de, Türkiye'nin çok farklı bölgele-

rinden gelen ve çok farklı kökene sahip grupların yaşadığı anlaşılmıştır. Bu alanlarda da, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri gibi, kökene bağlı ilişkiler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ilişkilerin, anlamı, kapsamı ve biçimleri konusunda, bugüne kadar yapılmış olan araştırmalara dayanarak belli bir bilgi birikiminin olduğu açıktır. Burada, bu araştırmaların sonuçları üzerinde ayrıntılı olarak durulmayacaktır. Ancak, genel olarak, bu ilişkilerin bu gruplar için, iş, konut piyasasına ulaşma ve günlük yaşamı sürdürme bakımından önemli olduğu bilinmektedir. Araştırma yaptığımız bölgede de, hem bu tür enformel hemşehri gruplarının, hem de farklı hemşehri gruplarına ait çok sayıda derneğin olduğu saptanmıştır. Bu derneklerin yanısıra mahallelerde yaşayan tüm grupları kapsayan, Güzelleştirme Dernekleri, spor kulüpleri gibi derneklerin de olduğu saptanmıştır.

Muhtarlarla yaptığımız görüşmelerde, mahallede **"ortaklaşa"** çözülecek sorunlar söz konusu olduğunda, gerek muhtarlık ve gerekse Güzelleştirme Derneği etrafında uzlaşmanın olduğu ve hemşehri grupları arasında gerilimin olmadığı anlaşılmaktadır. Karmaşık kökenden gelen grupların yaşadığı mahallelerde, **"muhtar"**ın nüfus olarak çoğunlukta olan gruba mensup olduğu, buna karşılık, İhtiyar Heyeti ve Güzelleştirme Dernekleri'nde, bir muhtarın da ifade ettiği gibi, farklı grupların bir tür **"koalisyon"** oluşturdukları anlaşılmaktadır. Ancak, konu, **"cemaate"** bırakılan sorunlarla ilişkili olduğunda, yukarda aktarılan yeni ilişkilerle birlikte, bu koalisyonların bozulabildiği ve daha önce görülmeyen yeni yerel gerilim eksenlerinin oluştuğu izlenmektedir.

Görüşme yapılan muhtarlar, mahallelerinde çok sayıda hemşehri grubunun ve derneğinin bulunduğunu, ancak, bu gruplar arasında sürtüşmenin olmadığını belirtmişlerdir. Muhtarlar, bölgedeki **"hemşehri"** gruplarının ve derneklerinin, mahallenin ortak sorunlarıyla ilgilenmekten çok, **"kendi hemşehrilerine"** faydalarının dokunduğunu da ifade etmişlerdir. Muhtarlar, sürekli yeni insanların yerleştiği mahallelerinde yerleşik hemşehri gruplarından kaynaklanan **"bölgeciliğin"** olmadığını, geçmişte mahallede görülen tek tük olayın da, daha çok, **"dışardan gelen teröristler"** tarafından gerçekleştirildi-

ğini, ancak devlet ve polis sayesinde, bunların da mahalleden uzaklaştırıldıklarını ifade etmektedirler.

Muhtarlar, çeşitli dernek yöneticileri ve diğer yerel liderlerle yapılan görüşmelerde, **"sünni"** grupların, kendi mahallelerinde yaşayan Alevilerle **"komşuluk"** ilişkileri içinde oldukları ve onları yakından tanıdıkları anlaşılmıştır. Aynı mahallede yaşayan Alevi ve Sünni grupların, mahallenin kuruluşundan, yerleşikleşmesine ve acil sorunların çözümlenmesine kadar geçen süreç içinde, mahallenin ortaklaşa sorunları için birlikte çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra, çeşitli mahallelerde Sünni kimliği etrafında toplanan grupların da, Alevileri, Sivaslılar, Erzincanlılar gibi farklı hemşehri grupları olarak tanıdıkları ve **"hemşehri"** demeği olarak örgütlenmelerine de alışık oldukları anlaşılmaktadır. Ancak, aynı kişilerin, Alevilerin, kendilerini sadece hemşehri grubu olarak değil, aynı zamanda bir **"inanç"** grubu olarak tanımlamalarına fazlaca alışık olmadıkları anlaşılmaktadır.

Örneğin, Ordulular Demeği ile yaptığımız bir görüşmede, bir demek yöneticisi: **"15 yıl oldu bu mahalleye geldik. Yakın Alevi komşularımız vardı. Şu son olaylarla, yavaş yavaş kopma başladı, ilişkilerimizde. Artık, bize eskisi gibi yakın değiller, sorunlarını filan anlatmıyorlar, biz de uzaklaştık.."** diyerek ilişkilerdeki bu değişmeyi anlatmıştır. Yapılan görüşmelerde dikkati çeken nokta, kendini **"Sünni"** olarak tanımlayan görüşmecilerin hepsinin, Alevileri, hemşehri grubu olarak kabul etmeleri, ancak, Alevilerin **"inançları"** ve **"inançlarını aleni olarak yaşamaları"** konusunda tepki göstermeleridir. Örneğin, görüşmecilerin önemli bir kesimi, mahallelerinde **"cemevleri"**nin açılmasına tepki göstermektedirler. Genel olarak, Sünnilerin, komşuları olarak tanıdıkları, ilişkide bulundukları Alevilerin, inançları ve cemevleri konusunda, ya bilgi sahibi olmadıkları, ya da önyargılı oldukları açıkça ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu noktada, Alevilerin tarih boyunca yaşadıkları sorun, zorunlu olarak gündeme gelmektedir.

Alevilerin **"1200 yıllık sorun"** diye tanımladıkları bu sorunun tarihsel, teolojik, toplumsal ya da siyasal kaynaklarına inmek bu araştırmanın konusu dışındadır. Ancak, burada, sadece son dönemlerde İstanbul'da, bir başka bağlamda ve bir

başka biçimde, ortaya çıkan bu yeni gerilim ekseninin, göç ve yerleşme ile ilişkili yönlerini ele almaya çalışacağız. Araştırma yaptığımız alan bağlamında buraya kadar aktardığımız eğilimlerin sonucunda, E-5'in üstünde yaşayan gruplardan **"Sünni"** olanların **"cemaat"**e bırakılan işlerini, kolaylıkla **"cami"** etrafında odaklaşan ilişkilerle örgütleyebildikleri ve bu ilişkileri, sadece dinsel gereksinmelerin sağlanması için değil, toplumsal alanın, çocukların sosyalizasyonu, eğitim, sosyal amaçlı yardımlaşma gibi, diğer konularına da yayabildikleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık, aynı alanda yaşayan, ancak bu ilişki ağının dışında kalanların ve özellikle **"Alevi"** grupların, **"cemaat"** kimlikleriyle örgütlenmeye çabaladıklarında, önlerine kültürel, siyasal, yönetsel engeller çıkmaktadır.

Genel olarak yapılan görüşmelerde, Alevilik hakkında, genel olarak, bilgisizliğin ve önyargının izlerini yakalamak mümkün olmaktadır. Bu durum, hem yerel düzlemdeki görüşmelerde, hem de **"yerel üstü"** kurumlarda görev yapanlarla yapılan görüşmelerde gözlemlenmiştir. Özellikle, **"yerel-yerel-üstü"** ilişkilerde, bürokratik ve siyasal sistemin, **"Sünni"** kimlikle yapılan talepleri karşılamaya ve meşrulaştırmaya yatkın oluşu, buna karşılık, **"Alevi"** kimliği ile yapılan taleplere duyarlı olmayışı dikkati çekmektedir.

Öte yandan, bu sorunlarla birlikte **"1200"** yıldır yaşamakta olan ve çeşitli yaşam stratejileri geliştirmiş olan, **"Alevi"** grupların arasında da, **"Alevi"** kimliklerini aleni olarak nasıl yaşayacaklan konusunda tam bir uzlaşmanın olduğu da söylenemez. Alevilerin de, hem köken, hem de kültürel grup olarak karmaşık gruplardan oluştukları bilinmektedir. Bu farklı gruplar arasında, güncel tartışmalar bakımından, en önemli olanları, Alevi Türkler ve Alevi Kürtlerdir. Ancak, aralarındaki bütün farklılıklara karşın, genel olarak, inanç grubu olarak Alevilerin, geçmiş dönemlerden, bugüne kadar, **"Sünni"** cemaatten farklı, ortak yaşam deneyimleri ve tarihleri olduğu da açıktır. Nitekim, Alevi gruplarının bazı temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, **"...Alevilerin Cumhuriyet'le birlikte devletle barıştıkları ve devletin yasalarını kabul ettikleri.."** sürekli olarak vurgulanmaktadır.

Genel olarak, Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan Alevi-

lerin, 1990'lara gelene kadar, genelde **"laik"** söylem etrafında uzlaşarak, sosyaldemokrat partileri, esas olarak CHP'yi, destekledikleri bilinmektedir. Sosyaldemokrat partiler de, Alevileri, esas olarak **"ezilmiş"** bir grup olarak kabul ederek, onla-nın kültür ve inanç kimliklerini arka plana atarak da olsa, siyasal arenada varolmalarını ve sistemle bütünleşmelerini sağlamıştır. Sonuçta, Alevi grupları kentleşme süreci içinde de, kültür ya da inanç grubu olmaktan çok, çeşitli kentlerden gelen **"hemşehri"** grupları olarak, tıpkı göç eden diğer gruplar gibi, kentteki konut ve iş piyasasına ulaşma sorunlarını, varolan **"sistem"** içinde kalarak çözümleme olanağına kavuşmuşlardır.

Ancak, 1990'lar sonrası hızlanan siyasal ve toplumsal gelişmeler, özellikle **"laiklik"** ve **"kültürel kimlik"** tartışmaları, Alevilerin, **"laik"** söylemle uzun bir dönem arka plana atılmış olan **"kültür ve inanç grubu olarak kimliklerini"** yeniden gündeme getirmiştir. Uzun bir dönem, **"ezilmiş"** bir toplumsal katman olarak kabul edilerek, sol ve sosyaldemokrat siyasal kanat içinde tartışmasız biçimde yeralabilen Alevi gruplarının, **"kültür ve inanç grubu"** olarak **"kim"** oldukları ve siyasal konumlarının **"ne"** olacağı konusunun, hem de Alevi gruplar arasında, hem sosyaldemokrat partiler içinde, yeni tartışmaların başlamasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konunun da, ayrı bir araştırma konusu olacak kadar kapsamlı ve karmaşık olduğu bilinmektedir. Ancak, bu araştırma sırasında, araştırmanın yöntemini anlattığımız bölümde de belirtiğimiz gibi, Aleviler konusunda, ayrı bir dosya hazırlanmıştır. Bu dosya çerçevesinde, kent düzeyinde bilgi derlendiği gibi, yerel ve yerel üstü düzlemde sadece bu temayı kapsayan bazı derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Burada aktaracağımız bilgiler, bu dosya çerçevesinde derlenen bilgilere dayanmaktadır.

Bu araştırma sırasında, İstanbul'da, son dönemlerde, çeşitli semtlerde, hemşehri derneğinden farklı nitelik taşıyan ve daha çok **"Alevi kimliği"**nin çok farklı yönlerini vurgulayan çok sayıda derneğin kurulduğu ve onlarca derginin çıkarıldığı dikkati çekmiştir. Sayıları ve üyeleri hızla artan bu dernek ve dergilerden bazılarının yöneticileriyle yaptığımız görüşmelerde, bu derneklerin arasında Aleviliğin hangi yönlerinin, nasıl vurgulan-

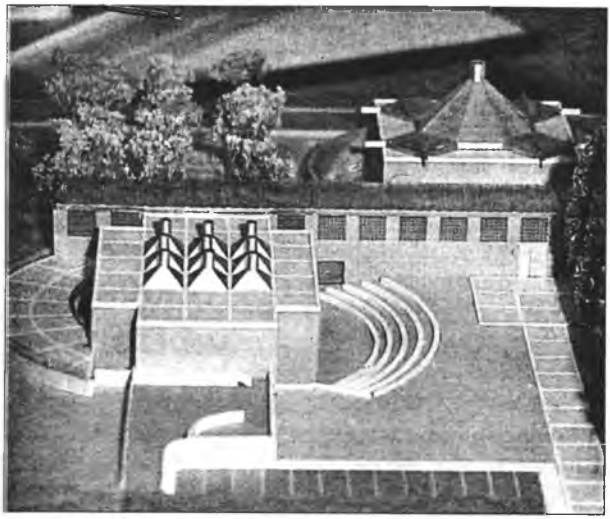
ması konusunda tam bir uzlaşmanın olmadığı ve aralarında yoğun bir tartışmanın olduğu anlaşılmıştır. Bu tartışmaların ilgi çekici noktası, Alevilerin, "Alevi" kimliklerini gündeme getirmiş olmasının yanısıra, siyasal yelpaze içindeki konumlarını da sorgulamaya başlamalandır. Nitekim, yapılan görüşmelerde, Alevilerin, sağ kanattan radikal sol kanada kadar ulaşan bir yelpaze içinde, farklı siyasal partilerle ilişkiye geçmeleri konusundaki görüşleri tartıştıkları anlaşılmaktadır.

Bu tartışmaların, hem Alevilerin kültürel kimliklerinin çok yönlülüğünü ve hem de toplumsal katmanlaşma içindeki heterojenliğini ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Örneğin, Alevi-Türk ve Alevi-Kürt gruplar arasında, sadece **"Aleviliklerini"** vurgulamak isteyenler olduğu gibi, **"Türklüklerini"** vurgulayarak fazla sorunla karşılaşmadan yaşamak isteyenler, ya da **"Kürtlüklerini"** vurgulayarak Türkiye'deki sıcak tartışmada taraf olmak isteyenlere rastlamak mümkün olabilmektedir. Yine aynı şekilde, Aleviliklerini vurgulamak isteyenler arasında, **"laik söylemi devam ettiren bir kültür grubu olarak inançlarını özel alana çekmek"** isteyenlerden, **"müslüman bir inanç grubu olduklarını aleni olarak yaşamak"** isteyenlere kadar değişen görüşlere rastlamak mümkün olmaktadır. Zaman zaman, bu tartışmalara, Avrupa'da yaşayan Alevi grupların da katıldığı da gözlemlenmektedir.

Yine aynı bağlamda, gündeme gelen yeni bir konu da, **"cemevlerinin"*** ne olduğu ve ne olması konusudur. Son dönemlerde yaygınlaşan cemevleri tartışmaları, Alevilerin uzun bir dönemdir, inanç ve kültür grubu olarak, özel alanlarına çektikleri kimliklerini, kamusal alana aleni olarak çıkarma çabalarının bir sonucudur. Ancak, bu konuda da, Aleviler arasında, birbirinden çok farklı görüşün olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşler arasında, birbirinden farklı gerekçelerle, **"yeni cemevlerinin açılmaması", "kültürevi olarak açılması", "ibadet**

---

* Karacaahmet Sultan Kültürünü Tanıtma, Yaşatma ve Dayanışma Derneği Başkanı Mehmet Başaran'ın kendisiyle yapılan görüşmede 1934'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla, varolan cemevlerinin kapatıldığını, 1969 ise Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'de 9 adet cemevinin "yasal" olarak açıldığını belirtmiştir. Bugünlerde açılan cemevlerinin ise "dernek" statüsünde olduğu anlaşılmaktadır.

Yarışmada ödül alan cemevi projelerinden biri. Fotoğraf: Murat İnceoğlu

Mimari proje yarışmasında 7 eser ödül kazandı

Cemevlerine mimari düzen

Yeni yüzyıl
12 Mayıs 1996

Seçilen eserlere 250'şer milyon lira ödül verildi. Yarışmayı düzenleyen Cem Vakfı, 5 eseri de satın aldı. Yarışmanın finansmanını adının açıklanmasını istemeyen bir Alevi aile karşıladı.

İstanbul- Cemevlerine belli bir yapı kazandırmak amacıyla düzenlenen Cem Vakfı Kültürevi Mimari Proje Yarışması sonuçlandı. Yarışmada birinci seçilen 7 eserin sahibi 250'şer milyon liralık para ödülü kazanırken, 5 eser de vakıf tarafından satın alındı.

500-600 mimarın yarışmaya katıldığını ve 84 cemevi projesi maketinin kendilerine teslim edildiğini belirten İzzettin Doğan, projeleri birinci seçilen Cem Açıkkol, M. Kemal Alpan, Tülin Hadi-Cem İlhan, Özer Kılıç, Orhan Özgüner, Bülent-Ece Tarım ve Selim Velioğlu-Özlem [illegible]k adlı mimarların 250'şer milyon liralık para ödülünü almaya hak kazandıklarını açıkladı.

Orijinal bulunan Kemal Aran, Saba Akman-Enis Boyacıoğlu, Hakan Sağlam, Tores Dinçöz-Hüseyin Kahvecioğlu ve Ayhan Ertuğrul-Oktay Topçu adlı mimarların eserleri de vakıf tarafından satın alındı.

Cemevi yapımı için açılan proje yarışmasının finansmanın ise adının açıklanmasını istemeyen bir Alevi ailesi tarafından karşılandığı belirtildi.

Bazı medya organlarında, yarışmanın devlet tarafından finanse edildiği yolunda haberler çıktığını hatırlatan Doğan şöyle dedi:

"Yarışmanın finansmanı, Alevi kökenli bir aile tarafından yapıldı. Ama reklam olmaması için adlarını açıklamıyorlar. Yarışmanın finansmanına devletin hiçbir katkısı olmadı. Ama camilere dolaylı ve dolaysız nasıl yardım yapılıyorsa, bundan sonra cemevi yapılması için de devletten yardım isteyeceğiz. Bundan gocunmuyoruz. Bu bir lütuf değil, haktır. Birikmiş hakkımızı alacağız. Devlet bizim de devletimiz. Para pul istemek bizim de hakkımız."

Yarışmaya gönderilen maketler 20 mayıstan itibaren 1 hafta süreyle Yıldız Sarayı Silahhane binasında sergilenecek. Dereceye giren eserlerin sahiplerine ödülleri ise aynı yerde düzenlenecek törenle 23 mayısta verilecek. (yy)

yeri olarak" açılması gibi, birbirinden tamamen farklı görüşlerin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, yine de, bir taraftan, devletin desteklediği fonlarla yapılmak üzere mimari yarışmayla **"kültür evi"** olarak, diğer taraftan, Alevilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde, Alevi cemaatten **"yerel"** destek alarak, demek statüsüyle bir çok **"cemevi"** açılması devam etmektedir.

Bir anlamda, Alevilerin, hem **"kültür"** grubu, hem de **"inanç"** grubu olarak kimlik tartışması yaptıklan söylenebilir. Ancak, bu tartışmalar, inanç ve kültür grubu olarak, **"meşruiyet"** mücadelesi ile birlikte geliştiğinden, yani **"devletin ve polisin denetimi ve gözetimi altında"** yapıldığından, çok gerilimli bir ortamda sürdürülmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, gerek siyasal ve gerekse toplumsal sonuçları açısından oldukça önemli gelişmelerin habercisidir.

Diğer taraftan, bu tartışmaların, Alevileri **"ezilmiş"** bir toplumsal katman olarak kabul ederek destekleyen, sosyaldemokrat partileri de etkilediği gözlemlenmektedir. Bu partilerde, Alevilerin konumu konusunda iki farklı nedenle bazı tartışmaların olduğu gözlemlenmektedir. Bunlardan birincisi, özellikle kentleşme sonrasında, Alevilerin tıpkı diğer göç eden gruplar gibi, bir **"hemşehri"** grubu olarak, kent içinde dayanışma grupları kurmaları ve kentteki iş ve konut piyasasının olanaklarından yararlanarak devingenlik kazanmalarıdır. Bugün, artık büyük kentlere göç eden Aleviler de, tıpkı diğer gruplar gibi, sınıfsal konum olarak katmanlaşmıştır. Alevilerin içinde de üst gelir gruplarından düşük gelir gruplarına kadar değişen bir katmanlaşma gerçekleşmiştir. Bu da, Alevilerin homojen bir **"ezilmiş"** toplumsal katman olma konumunu değiştirmiştir.

İkinci neden ise, özellikle kent hukuku dışında gelişen alanlara yerleşen Alevilerin, **"cemaate"** bırakılan konular olarak tanımladığımız konularda, **"Sünni"** grupların kurdukları ilişki ağlarını kurma olanağına, önyargı, yasal ve yönetsel engeller gibi nedenlerle ulaşamamalarının doğurduğu yeni gerilim konusuyla ilgilidir. Alevilerin bugün karşı karşıya oldukları sorunun temasının ağırlığı, sınıfsal anlam da içeren **"ezilmişlik"**ten, **"inanç ve kültürel kimliklerini açık olarak yaşayamama"**ya kaymıştır. Diğer taraftan, Sosyaldemokrat partilerde yeralan

"Sünni"ler, son dönemlerde ortaya çıkan **"laiklik-müslümanlık"** tartışmasıyla karşı karşıya kaldıkları saldırıları, **"müslümanlıklarını ve dinsiz olmadıklarını"** kanıtlayarak yumuşatmaya çalışmışlardır. Ancak bunu yaparken, Alevilerin inançlarını aleni olarak yaşama taleplerini açıkça destekleyememişlerdir. Sonuç olarak, son dönemlerde gündeme gelen, **"laiklik"** ve **"müslümanlık"** tartışmasına mevcut siyasal sistem içinde yeralan bütün partilerde, bu arada sol ve sosyaldemokrat partiler içinde de, yeralan **"Sünni laik"**lerin katılmaları ve **"müslümanlıklarını ve dinsiz olmadıklarını"** kanıtlamaları çok zor olmamıştır. Ancak bu tartışmanın Cumhuriyet dönemi içinde hakim olan **"laik"** söylemle toplumla fazla sürtüşmeden yaşayabilen Alevi gruplar için sonuçları çok daha farklı olmuştur.

Pendik örneğine dönecek olursak, bu alanda, doğrudan doğruya Aleviler üzerine, bazı CHP yetkilileri, CHP'de yeralan Alevi kökenli politikacılar, mahallelerdeki Alevi grupların bazı temsilcileri ve HADEP yöneticileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında, yukardaki kısaca özetlediğimiz, kent düzleminde mevcut olan bütün bu tartışmaların, burada da yapıldığı ifade edilmiştir. Özellikle E-5'in üstündeki mahallelerde, hemşehri demeklerinin yanısıra, Alevi kimliğini vurgulayan derneklerin açılmaya başladığı, diğer taraftan, yine Alevilerin yoğunlaştığı mahallelerde, "cemevleri" açılması taleplerinin gündeme geldiği, ancak bu taleplere, hem bu alanlarda yaşayan "sünni" grupların, hem de kamu yöneticilerinin sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.

Burada dikkati çeken nokta, Aleviler arasında süren tartışmalarda, ne **"laik"** söylemle beslenerek sosyaldemokrat partiler içinde yeralan ve bir süre **"hemşehrilik"** ilişkileriyle Alevi gruplarının desteğini almış olan Alevi siyasal elitinin, ne de, gücünü bu gruplara çoktan kaptırmış olan **"geleneksel Alevi elitinin"** etkin bir yerinin olmadığıdır. Bu tartışmaların, genel olarak dağınık gruplarca sürdürüldüğü ve henüz hiçbir grubun Alevi hareketini yönlendirebilecek güçte olmadığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan, **bu tartışmalar, bir taraftan, medeniyetlerin beşiği olduğu söylenen bir ülkede, etniklik ve din konusunda tartışmaya acemi olan aydınların gözü önünde, etkisinin farkında olmayan medyanın parlak**

ışıkları altında ve sadece polis raporlarına duyarlı bir bürokratik sistem içinde sürdürülmektedir. Bu nedenle, Alevilerin "Alevi" kimlikleriyle varolmaları konusunda doğan bu gerilimin nasıl çözüleceğini tahmin etmek oldukça güçtür

Sonuç olarak, yerel düzlemde, yerel gruplar arasında varolan dayanışmanın, **"cemaate"** bırakılan konular bağlamında çözüldüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda, **"Sünni"** grupların, Sünni kimliklerini öne çıkararak taleplerini gündeme getirdiklerinde, **"yerelüstü"** kurumlarla, (bürokratik sistem ve neredeyse tüm siyasal partiler) ilişki kurmakta ve sorunlarını çözmekte avantajlı olduklan açıktır. Bu durum, bazı "Sünni" grupların, ortak gündelik yaşamlarının bazı sorunlarını çözmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak, bazı yerel gruplar ve özellikle Aleviler, kültürel kimlikleri ve inançlan nedeniyle, bu ilişki ağının dışında kalmaktadırlar. **Bu da, kentleşme süreci içinde, bugüne kadar, hemşehri grupları olarak ortak kaderi paylaşmış olan yerel gruplar arasında, yeni ayrımlaşmalara, kentsel eşitsizliklere neden olmaktadır. Bu durumun, kentsel ortamda, bir anlamda su yüzüne çıkmamış olan Alevilik sorununu yeniden gündeme getirdiği ve sonuçta geleneksel Alevi gruplarından çok farklı nitelik taşıyan, yeni kentsel Alevi gruplarının oluşmasına kaynaklık ettiği açıktır.**

IV.3. Zorunlu Göç ve Kentsel Gerilim: Boşnaklar ve Kürtler

İstanbul'a göçün, kültürel köken, toplumsal katman ve göç türü bakımından karmaşık olduğu bilinmektedir. Bunun yanısıra, öteden beri göç alan bir kent olarak İstanbul'a gelerek yerleşen gruplann, göç ettikleri dönemin ekonomik, toplumsal ve siyasal konjonktüre göre değişen deneyimleri, bilgi birikimleri ve ilişki ağlan da bulunmaktadır. Bu nedenle, İstanbul'da olduğu gibi, Pendik'te de, göç ve yerleşme öyküleri bakımından birbirinden farklı deneyime sahip grupların varlığı söz konusudur.

Bu bağlamda, gerek bireysel ve gerekse toplumsal anlamda nedenleri ve sonuçları farklı olan iki farklı göç türünden söz

etmek gerekir. Bunlardan birincisi, gönüllü, diğeri ise zorunlu göçtür. Gönüllü göç, her ne kadar göç eden bireyin göç ettiği yerdeki değişiklikten kaynaklansa da, göç kararındaki **"gönüllülük"**, göç eden bireylerin hem göç ettiği yeni çevreyle, hem de eski çevresiyle ilişki biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir Türkiye'deki iç göç, son dönemlere kadar, esas olarak, gönüllü göç niteliği taşımaktaydı

Bu arada, gönüllü göçün bir türü olarak zincirleme göç, göç eden gruplann hem yeni, hem de eski çevreleriyle ilişkilerinin devam etmesini sağlayan, bizim hem yurt dışına verdiğimiz göçte, hem de iç göç hareketlerimizde yaygın olarak gözlemlediğimiz bir göç türüdür. Zincirleme göçün, konjonktüre ve göç deneyimlerine duyarlı bir göç türü olması nedeniyle özellikle, kente göç eden yoksullann kente fazla sorunla karşılaşmadan yerleşmelerini, varolan iş ve konut piyasasına ulaşmalannı sağladığını bilmekteyiz. Kamu kurumlannın yükünü uzun bir dönemdir azaltmış olan bu göç türünün nitelikleri ve sonuçlan hakkında oldukça önemli bilgi birikimine sahip olduğumuz söylenebilir Gecekondu alanlannın da bir süreç içinde oluşumlannda, gerek kent içinde varolan ve gerekse yeni gelen hemşehri gruplannın incelenmesi, bu tür göç sürecinin çatışmayı önleyici yönünün gözlemlenmesi mümkün olmaktadır. Pendik'te yaptığımız görüşmelerden de, gerek E-5'in altında ve gerekse E-5'in üstündeki alanlarda yaşayanlar arasında bu tür göçün, halen de yaygın olarak devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bu bölümde ele alınacak olan, zorunlu göç ise, zincirleme göçten farklı olarak, göç edenlerin gönüllü isteklerinin dışında oluşan gelişmeler sonucunda gerçekleşmektedir. Bu tür göç sürecinin, hem toplum, hem de bireyler açısından sonuçlan çok farklıdır. Göç karannın bireyin gönüllü karan olmayışı ve kendisinin dışında oluşan zorlamayla gerçekleşmiş olması, hem geldikleri yerle olan ilişkilerinin kesintiye uğramasına neden olmakta, hem de göç edilen yeni çevreyle iişkilerinde önemli farklılıklar doğurmaktadır. Zorunlu göçün örneklerine, daha çok siyasal ve yönetsel koşullardaki zorlamalar ve çatışmalarla oluşan uluslararası göç süreçlerinde karşılaşılmaktadır. **"Mülteci"**ler akını olarak da, adlandırılan bu tür göç sürecinin

dünyadaki son gelişmelerle birlikte oldukça yaygınlaştığı bilinmektedir. (Cohen; 1995).

Türkiye, gerek coğrafi konumu, gerekse komşu ülkelerle tarihten gelen ilişkileri nedeniyle **"zorunlu"** göçü, alarak ya da vererek, sürekli olarak yaşayan ülkelerden biridir. Ancak, bu göç türü, kamuoyunda ve siyasal çevrelerde sadece ideolojik yönüyle ele alınmakta ve bu göçün ne nedenleri, ne de sonuçları üzerinde yeterince durulmaktadır. Dolayısıyla, bu göç türünün nitelikleri hakkında çok az bilgi birikimine sahip olduğumuz açıktır. Buna karşılık, kavramsal çerçeveyle ilgili bölümde de aktarıldığı gibi, bu göç türü, son dönemlerde, özellikle uluslararası kurumlar, uluslararası hukuk ve uluslararası göçle ilgili çevreler tarafından, yaygın olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmaların yaygınlaşmasında, bir taraftan dünyada **"mülteci"** akımının hızlanarak sürmesinin, diğer taraftan, uluslararası etkileşimin sonucu olarak **"yurttaşlık"** kavramının yeniden irdelenme gereğinin gündeme gelmesinin önemli etkileri vardır.

Uluslararası kurumlar, bu tartışmalarla, **"mülteci"** kavramının uluslararası hukuk çerçevesinde tanımını geliştirirerek, yeni kurallar oluşturma çabasındadır. Bu bağlamda, bir taraftan, **"mültecilerle"**, bu konumun getirdiği olanaklardan yararlanmak amacıyla yapılan, **"gizli gönüllü ekonomik göç"**ün sınırlarının çizilmesine, diğer taraftan, **"mülteci"** konumunun kapsamının genişletilmesine çalışılmaktadır. Bu arada, özellikle, **"mültecilik"** konumunun, salt siyasal olayları değil, doğal afet gibi zorlamaları da kapsaması, ulusal sınırlar içindeki **"zorunlu göçün"** de uluslararası hukukun koruması altına alınması, mülteci tanımının **"çatışmaya doğrudan taraf olmayan, ancak, zarar gören grupları da kapsayacak biçimde genişletilmesi"** gibi önerilerin de geliştirilmekte olduğu dikkati çekmektedir. (Zolberg, Suhrke ve Aguayo; 1989). Bugünün dünyasında, uluslararası ilişkilerin yoğunluğu nedeniyle, bütün bu tartışmalar çerçevesinde alınacak kararların, kısa bir süre içinde bizim ulusal yönetim sistemimizi de etkileyeceği açıktır.

Türkiye'de, genel olarak, zorunlu göç hakkında, duygusal ya da ideolojik de olsa, duyarlılığın gösterildiği tek durum, **"dış Türkler"**in gelişi sırasında yaşanmaktadır. Bu bağlamda, **"mu-**

hacirlik", hem kamuoyunda, hem de yönetimsel olarak bilinen, meşru olarak kabul edilen, bir konum olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, **"muhacirlik",** tarihsel bir zorunlu göç türü olarak, hem toplumsal, hem de kurumsal olarak, diğer göç türlerine göre alışılmış ve daha kolay algılanan bir konumdur. Ancak, bu araştırma sırasında da gözlemlendiği gibi, bu konumun da, kurumsal olarak etkin bir biçimde düzenlendiği söylenemez. Ancak, diğer zorunlu göç türlerine karşın, bu göç türünün bir anlamda toplumsal olarak, farklı kabul edildiğini ileri sürmek mümkündür.

Nitekim, bu konuda, Pendik'teki **"yerel üstü"** diye tanımladığımız kurumların temsilcileriyle yaptığımız görüşmelerde, **"zorunlu göç"** olarak, daha çok, 1990'lardaki Bosna Savaşı sırasında bölgeye gelen Boşnak mültecilerinin durumundan söz edilmiştir. Buna karşılık, bu kurumlarda çalışanların, ne bir zamanlar Erzincan depreminden sonra gelen ve hemşehrilerinin yanına yerleşenleri, ne de Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan **"terör"** nedeniyle göç edenleri, **"zorunlu göç"** olarak algılamadıkları dikkati çekmiştir. Dolayısıyla, son dönemlerde, zorunlu göçle farklı yerlerden gelenlerin, bir kesimi kamu kurumlarının, yetersiz de olsa, ilgisine mazhar olurken, bir kesiminin bu ilginin tamamen dışında kaldıkları, bir kesiminin ise politik olarak dışlandığı anlaşılmaktadır.

Bu bölümde, **"yerel"** ve **"yerel üstü"** ilişkiler bağlamında, zorunlu göçün, kentsel gerilim eksenlerine etkisi üzerinde durulacaktır. Bu amaçla, son dönemlerde yaşanan iki farklı zorunlu göç türü üzerinde durulacaktır. Bunlardan, birincisi, son Bosna Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen Boşnaklar, ikincisi ise, Doğu Anadolu'da yaşanan terör nedeniyle göç edenler ve özellikle Kürtler olacaktır. Pendik'in, araştırma alanı olarak seçilmesinde, bu ilçenin, yukarda açıklanan farklı zorunlu göç türlerinin varış noktası olmasının da etkisi vardır.

Pendik'te, araştırma alanı olarak seçtiğimiz mahallelerden biri, Türkiye'ye dış göçle gelen Boşnak gruplarının yerleştiği mahalleydi. Bu mahallede yaptığımız görüşmelerden, bu mahalleye, Bosna'daki son savaş sırasında çok sayıda mültecinin geldiği anlaşılmaktadır. Ancak, **"zorunlu"** göç olarak, kamuoyunun en çok ilgisini çeken bu göç grubunun da, hiç bir ku-

rumsal düzenleme olmadan, bu şehirde varolmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bosna'dan son savaş sırasında gelen mültecilerin bir kesiminin, göreli olarak daha düzenli olanaklara sahip olan **"mülteci kamplarına"** yerleşme olanağı bulamadığı ve kentte Boşnakların yoğun olarak yaşadığı mahallelere, tamamen tesadüflerle ve enformel ilişkilerle dağıldıkları anlaşılmak-tadır.

Pendik'te görüşme yaptığımız Boşnak mahallesinde kurulan Sancak Derneği yetkililerinden, savaş patladıktan sonra, mahalleye, Bosna'dan yaklaşık 600 hanenin geldiği öğrenilmiştir. Bu mahallede yaşayanlar, son göçle gelen Boşnaklarla, burada yerleşik olan Boşnak nüfusu arasında akrabalık ya da hemşehrilik ilişkilerinin olmadığı gibi, aralarında **"kültür"** farkının da bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ancak mahallede yaşayanlar, mahalleye birdenbire gelen, çoğunluğu çocuk ve kadın olan, Türkçe de bilmeyen bu göçmenleri, aralarındaki **"dil birliği"** nedeniyle ve tamamen **"insani nedenlerle"** Bosnalı Boşnaklara yardım ettiklerini ifade etmişlerdir. Mahallelinin gelen göçmenleri, önce evlerinde ağırladıkları, sonra boş bulduklan evlere yerleştirdikleri, sonra da bazılarına işyerlerinde iş verdikleri anlaşılmaktadır.

Mahallelerinde örgütlü bir yaşam sürdürdüklerini daha önce de belirttiğimiz Pendik'teki Boşnak grubunun, savaş sırasında kaçan Bosnalılara, konut ve iş bulma gibi konular dışında da yardımcı oldukları gözlemlenmektedir. Mahalleli, Boşnak çocukları, mahalledeki yuva ve ilkokullara yerleştirmiş, çocuklarla ilkokul öğretmenleri arasında çevirmenlik yapmış, derslerde sorunu olan çocuklara Boşnak öğretmenler aracılığıyla yardımcı olmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra, mahalleli ve özellikle Demek yetkilileri, Türkçe bilmeyen Boşnak grubunun, her türlü işinde, Boşnakçayı iyi bilenler aracılığıyla yardımcı olmuşlardır.

Diğer taraftan, son Boşnak göçü, yerleşik Boşnak nüfusuna, kendilerinin geçmişte yaşadıklarını ve kültürel kimliklerini yeniden anımsatmıştır. Türkiye'de ve bu mahallede uzun dönemdir yaşayan, ancak, Boşnaklıklarını fazlaca vurgulamak istemeyen Sancaklı Boşnaklar, Bosna savaşının kamuoyunda ilgi görmesinden de etkilenerek, kültürel kimliklerini vurgulayan

ilk derneği kurmuşlar ve derneğin faaliyetlerini mahalle dışına da taşımaya çalışmışlardır. Mahallelinin bu demek aracılığıyla, Boşnakların sorunlarını çözmek için Valilikle ve diğer yetkililerle görüşmüşler, **"kamplara yerleştirilen Boşnaklara"** ve Bosna'ya yiyecek, giyecek sağlamak için yardım kampanyaları açmışlar, kitap yayınlayıp, toplantı ve spor karşılaşmaları düzenlemişlerdir.*

Buradaki görüşmelerde dikkati çeken nokta, Sancaklı Boşnak grubunun Bosnalı Boşnaklara yardım ederken, yasal ve siyasal olarak **"devlet politikasını"** özenle dikkate almalarıdır. Pendik'te yaşayan Boşnaklar, **"devletin"** Boşnak göçünü **"geçici"** bir göç olarak kabul ettiğini, bu nedenle, son dönemlerde gelen Boşnaklara oturma ve çalışma izni vermekten kaçındığını bildiklerini ifade etmişlerdir. Devletin geçici bir süre için, bu grubun, buralarda oturmasını ve çalışmasını hoşgördüğünü, ancak asıl politikasının Boşnakların ülkelerine geri dönmelerini sağlamak olduğunu belirten Pendikli Boşnaklar, kendilerinin de, bu politikayı **"Bosna'nın Hıristiyanlaşmasının önlenmesi"** nedeniyle desteklediklerini ifade etmişlerdir. Nitekim, görüşme yaptığımız dönemde, Bosna'dan gelen ailelerin büyük bir kesimi, ya kentin başka yerlerine, ya da başka ülkelere gitmek üzere mahalleden ayrılmışlardı.

Sonuç olarak, gerek mahallelinin, gerekse ilçedeki bürokratların, savaş sırasında gelen Boşnakları "muhacir" olarak değil, "geçici zorunlu mülteci" olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Devletin, bu grubun yerleşmelerini ve iş bulmalarını açıkça desteklememesi, ancak, bu konuda zorluk da çıkarmaması, hatta yerleşikleşmiş Boşnak grupların yardım çabalarını hoşgörüyle karşılaması, bu zorunlu göç grubunun sorunlarının gerilimsiz olarak çözülmesini sağlamıştır.

Buna karşılık, son dönemlerde, terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen zorunlu göçün durumu ise bundan çok daha farklıdır. İstanbul'a bu bölgeden gelen göç,

---

* Bu arada Sancak Derneği'inin Mithat Bereket'in de katkılarıyla bir kitap yayınladıkları ve bunun satışından elde ettikleri geliri Bosna'ya göndermeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. (32. Gün Yayınları; 1994).

Eğ

Milli Eğitim Mü
bulundu. Bakar
sonra Anadolu
giderecek. Bak
başlaması, tasa

Ha Pendik, Ha Bosna!

İş İstiyorlar

■ Bosna - Hersek'te Sırplar ve Müslümanlar arasında devam eden şiddetli savaştan kaçıp Türkiye'ye yerleşen Boşnaklar, zor hayat şartları altında eziliyorlar. Ev kiralarını bile çevredekilerin yardımı ile ödeyebilen ailelere, Belediye tarafından ekmek ve süt yardımı yapılıyor. Ancak bu yardımların yetersiz olduğunu belirten Boşnaklar, kendilerine **iş imkanı sağlanmasını istiyorlar.** Pendik'e yerleşen Boşnakların çoğunluğunu **kadın ve çocuklar** oluştururken, **erkeklerin** büyük bir bölümü **cephede savaşa devam ediyor.**

Pendik'te De Zor Durumdalar

■ Bosna-Hersek'teki Sırp zulmünden canlarını zor kurtarıp Türkiye'ye sığınan müslüman Boşnakların bir bölümü Pendik Yeni Mahalle'de yaşam mücadelesi veriyor. Pendik'e yerleşen Boşnakların bir kısmı kendilerine ayrılmış yurtlara, diğer bir bölümü ise Tekirdağ göçmen kampına gönderildi. Şu anda Pendik'te 300'e yakın Boşnak ikamet ediyor. Türlü zorluklarla yaşamlarını devam ettiren bu ailelerin çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturuyor. Erkekler ise devam eden şiddetli savaşta kahramanca çarpışarak bağımsızlık mücadelesi veriyorlar.

Sunuş - Bosna - Hersek'te yaşananlar, hiç kuşkusuz, çağımızın medeni sayılan dünyasının en büyük ayıbıdır. Avrupa ülkelerinin, dünya gündemindeki olaylara yaklaşımada sergilediği çifte standart, onların zaten varolan, fakat çeşitli kılıflarda gizlemeye çalıştıkları gerçek yüzlerini daha iyi görmemize yaramıştır. Ancak bir de İslam Dünyası'nın gösterdiği aciz ve umursamaz tavırlar buna eklenince, mazlumların acısı dayanılmaz noktalara ulaşmaktadır. Bosnalı savaş mağdurlarının çoğu göçmen durumuna düşmüş, yurtlarını yuvalarını terketmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan bir kısmı da ülkemize,

Pendik'imize yerleştiler. **Ancak burada da acı çekmeye devam etmelerı, onlar için 'Ha Pendik, Ha Türkiye, Ha Bosna' yorumunu zorunlu kılmıştır. Biz bu mağdur insanlarla görüşerek, yaşam şartlarını sizlere duyurmak istedik.**

Muratovçiler'in büyük oğlu Nedim, bir kahvede 130 bin lira haftalıkla çalışarak, ailesinin ekmek parasını kazanmaya gayret ediyor.

Belediye Ekmek ve Süt Veriyor

■ Pendik Belediyesi Yeni Mahalle'deki savaştadelere, ailedeki kişi sayısına göre, muhtar aracılığı ile ekmek ve süt yardımı yapıyor. Bu imkandan, 5-8 aile, her gün 245 ekmek ve 40 litre süt alarak yararlanabiliyor. Ayrıca devlet tarafından bu ailelere 1'er milyon liralık çek verilerek Gimi mağazalarından bir defaya mahsus alışveriş yapma imkanı sağlandı. Boşnakların sağlıkla ilgili sorunları ise, Pendik Devlet Hastanesi tarafından ücretsiz olarak çözümleniyor. Ücretsiz tedavinin yarar lanmak için pasaport yeterli oluyor.

Darnekten Şikayetçiler

■ Boşnak aileler maddi yardımdan ziyade temsilcisine iş imkanı sağlanmasını istiyorlar. Şu an ev kirasını ödeyecek durumda olmayan Boşnaklar, aynı mahallede bulunan Anadolu Yakası Yugoslavya Göçmenleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinden hiç bir yardım görmedikleri şikayetini dile getiriyorlar. Yeni Mahalle Muhtarı Sabahattin Bilge, yardım kuruluşlarına cadroa bulunarak bu insanlara gereken ilginin gösterilmesini istedi.

Yeni Mahalleye Yerleşen Boşnak Ailelerden Bazıları

Susak Ailesi :

Kendisi uzun zaman önce buraya gelen Esma Susak'ın eşi Adem de, Bosna Hersek'te bir süre çarpıştıktan sonra 2 ay önce Pendik'e yerleşmiş.Savaştan evlerini barklarını terk ederek Türkiye'ye gelen aile fertleri, bir daha asla oralara dönmeyi düşünmediklerini söylüyorlar. Eldin(7) ve Ediz(3.5) isimli 2 çocuk sahibi olan ailenin reisi, özel bir fabrikada 1 milyon 200 bin lira aylıkla çalışıyor. Bu paranın büyük bir kısmını ev kirası olarak ödeyen Adem Susak, çevredeki komşuların yardımıyla, kıt kanaat geçimini temin ediyor. Susak ailesi giyecek ve gıda sıkıntısı çektiklerini söyleyerek, yardım kuruluşlarından destek beklediklerini belirtti.

Bir Başka Aile:

Ailesi Bosna'da olduğundan isimlerini açıklamak istemeyen bu Boşnak aile, 8 aydır içemizde yaşıyor.Üç çocuklarıyla birlikte burada bulunan eşler, tüm yakınlarının, vatanlarında Sırplara karşı savaştıklarını söylüyorlar.

Türkiye'ye gelkikten sonra fabrikada işçi olarak çalışan ev reisi, buradan aldığı paranın yetersiz olmasından dolayı inşaatlarda çalışmaya başladı. Böylece kazancını biraz daha artırdı. Bosna'da psikolojik bir baskı yaşadıklarını söyleyen ev reisi N.; "Savaş bölgesine 30 km uzaklıktaydık. Bomba ve silah seslerini duyuyorduk.En ufak bir isyanda gözlerini kırpmadan adam öldürüyorlardı. Bütün kontrol onların elindeydi. Nedeni ise küçük bir müslüman azınlığın çevresinin, tamamen Sırplarla çevrili olmasından. Hiçbir şey yapamıyorduk. Her yer Sırplarla dolmuştu," diyerek orada geçirdikleri yaşam mücadelesiyle dolu günleri anlatıyordu. Yeni Mahalledeki Yugoslavya Göçmenleri Derneğinin ilgisizliğinden de yakınan aile; "Gidip ille de ağlayıp sızlanmamızı bekliyorlar. Kendileri ne durumda olduğumuzu bilmiyorlar mı ? Neye ihtiyacımız olduğunu anlayamıyorlar mı ? Bizlere karşı ilgisiz kalıyorlar" diyerek hayır kuruluşlarından ve devletten yardım talebinde bulunuyor.

Muratoviç Ailesi:

Muratoviç ailesi yaklaşık 8 ay önce Türkiye'ye geldi. Vahide Muratoviç (32); Nedim (13) ve Hans (11) isimli 2 çocuğuyla birlikte yaşamını sürdürüyor. Eşi Aydın (35) ise şu anda Bosna'da savaşıyor. Hiç bir gelir olmayan bu aile, 300 bin lira ev kirasını çevresindekilerin yardımları sayesinde ödeyebiliyor. Büyük çocuğu Nedim, haftada 130 bin lirayla bir kahvehanede çalışarak ailesinin gıda ihtiyacını karşılamaya çalışıyor. Nedim ve Hans'in eğitim masrafları ise okul tarafından karşılanıyor.

Göz yaşları içerisinde acil yardıma ihtiyaçları olduğunu söyleyen Vahide; "savaş çıkana kadar rahat bir yaşam surdürüyorduk. Ani başlayan savaşla birlikte Sırplar tüm mal varlığımıza el koydular, evimizi elimizden aldılar. Savaş devam ederken bir gün ateşkes ilan edildi. O gün bir çok kişi fırsattan yararlanıp kaçtı. Biz Bosna'dan Belgrat'a geldik. Orada bir süre akrabamızda kaldık. Daha sonra Yenipazar'a geçtik. Savaşın buraya da yansıyacağı sıkıntısıyla Makedonya'ya geçerek 4.5 ay burada kaldık. Son durağımız olan buradan uzun ve zor bir yolculuktan sonra Türkiye'ye geldik" diyerek göz yaşlarını tutamadı.

Vahide Muratoviç çocuklarının savaştan psikolojik olarak etkilendiğini de belirterek onların "Acaba babamızı sağ görebilecek miyiz" endişesiyle büyüdüklerini söyledi.

Karçiç Ailesi :

Karnındaki bebeği Sırp zulmünden kurtarmak için eşi Elmas Karçiç (36) ile birlikte Türkiye'ye gelip, Pendik'e yerleşen Nermin (24), şu anda eşinin ailesinin yanında yaşıyor. Yaklaşık 4 aydır Pendik'te bulunan Nermin, kendi anne ve babasını Bosna'da bırakmak zorunda kalmış. Onlardan aylar sonra haberaldığını söylüyor ve sağ olduklarını öğrendiği için biraz olsun ,mutlu olmaya çalıştığını belirtiyor. Aynı evde 7 kişi yaşayan Karçiç ailesinde sadece evin reisi çalışıyor. Bu sayede ev kirasını ve zorunlu ihtiyaçlarını temin edebilen ev reisi, giyim ihtiyacını karşılayamıyor.Geçen yıl Mayıs ayında başlayan Sırp saldırılarında, ilk 5 günü sığınaklarda geçirdiklerini söyleyen Nermin Karçiç; "Evlenmiz, işyerlerimiz Sırplar tarafından elimizden alındı, yok edildi. Sonra hidroelektrik santralini bombalayarak şehri tamamen sular altında bırakacaklarını söyleyip, bizi tehdit ettiler.Hamileydim, yavrumu kurtarmak için kaçmak zorundaydım. Türkiye'ye gelince akrabalarımızın yardımıyla Pendik'e yerleştik," dedi. Savaş sona erdiği zaman yurtlarına gen dönüp dönmeyeceğini sorduğumuz Nermin Karçiç; "Acaba böyle olacak mı? Bosna kurtulacak mı?" sorusuyla, umutsuzluğunu ve çektiği acıları bir kez daha gözler önüne seriyor gibiydi.

Nermin Karçiç, kamında bebeğiyle Türkiye'ye gelmiş. Şimdi sıkıntılar içinde.

yeni göç değildir. Buralardan da, diğer bölgelerden olduğu gibi, kitlesel ve zincirleme göç süreciyle gelenler, iş ve konut piyasasına hemşehrilik ilişkileri dahil olmak üzere, mevcut kanalları kullanarak yerleşmişlerdir. Ancak, son dönemlere kadar, bu göç, gönüllü göç niteliğini taşımaktaydı. Son dönemlere kadar gelen göç, gelenlerin kentteki başarısına ve kentteki konjonktüre duyarlıydı, dolayısıyla geri dönüşlere imkan veren bir göç türüydü. Bu da, özellikle hünersiz ve sermayesiz gelen genç ya da çocuk yaşta erkeklerin dil, iş ve konut sorunu çözüldükten sonra, kentteki başarısına göre, hanesinin diğer üyelerini tedrici olarak kente getirmesini sağlıyordu.

Buna karşılık, son dönemlerde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen bu gönüllü göç akımı, **"köy boşaltma"** ve **"terörden kaçma"** nedeniyle zorunlu göç niteliği kazanmıştır. Doğu'dan gelen yeni göçün türdeş olmadığı, buradan gelenlerin, dil, kültür, inanç ve siyasal eğilim olarak farklı gruplara mensup olduklan* ve her birinin Doğu'daki **"terör"** sorununu farklı yaşadığı açıktır. Bu göç dalgasını esas olarak Kürtleri etkilemiştir, ancak, göç eden Kürtler de, kültürel özellikleri ve Doğu'daki sıcak çatışmadan etkilenme derecesi bakımından türdeş değildir. Ancak, bu yeni göç türünün sayısal ve niteliksel özellikleri hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz da açıktır. Bu konuda yapılmış olan çok az sayıda araştırmanın da, Doğu'dan kaynaklanan göçün karmaşıklığını, en azından, gönüllü ve zorunlu türlerini, dikkate almamış olduğu ve bu nedenle, birbiriyle çelişik sonuçlan tartışmaya çalıştığı gözlenmektedir. (Örneğin İHD: 1995 ve Ergil; 1995).

Ancak, aynı yöreden ve hatta aynı nedenden kaynaklanan göçün, gönüllü, ya da zorunlu olduğu durumlarda bireyin göçten etkilenme biçiminin ve göç ettiği yerle ilişkisinin çok farklı olduğunu ortaya koyan birçok araştırma vardır. Örneğin, Black' in, Yunanistan'daki bir mülteci kampında Türkiye ve Irak'tan göç eden Kürt ve Süryani gruplar üzerinde yaptığı karşılaştır-

---

* Aynı dönemlerde Doğu'dan Süryani kökenli göç de olduğu ve bunların daha çok doğrudan İstanbul'a daha önce göç etmiş olan akrabalarının yanına yerleştiği, burada tutunamayanların ise Avrupa'daki yine Süryanilerin olduğu ülkelere göç ettikleri, İstanbul'da çıkan azınlıklara ait bir dergide çalışan bir Süryani gazeteciyle yapılan görüşmede öğrenilmiştir.

malı araştırmada, göçün nedenleri aynı olsa da, göçün **"zorunlu"** ya da **"gönüllü"** olmasının yarattığı farklara işaret etmektedir. Black'in araştırma yaptığı mülteci kampında kalan Kürtlerin de, Süryanilerin de, Doğu'da yaşanan sıcak çatışmalardan etkilenerek göç ettiklerini belirttikleri ve **"mülteci"** konumu kazanabilmek için, kendilerini **"aktivist"** olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır. Ancak, Black, sığınma talebinde bulunan bu iki grubun, iş bulma, dil öğrenme, çocuklarını okula gönderme gibi eğilimler bakımından birbirinden tamamen farklı olduğunu saptamıştır. Bunun yanısıra, Black, Kürtlerin, ülkelerine geri dönmek istediklerine, Süryanilerin ise ABD'ye gitmek istediklerine de işaret ederek, **"zorunlu ve gönüllü göç", "siyasal mülteci"** ve **"gizli ekonomik göçmen"** kavramlarını tartışmaktadır. (Black; 1994-5)

Son dönemlerde, büyük kentlere ve bu arada İstanbul'a, hiçbir kurumsal düzenleme olmadan, tamamen enformel bir süreçle ve olağanüstü koşulların baskısıyla, zorunlu olarak göç etmiş olan ve buralarda yaşamaya çalışan bu yeni göçün nitelikleri ve sayısal büyüklüğü hakkında bilgi sahibi olmadığımız açıktır. Ancak, bu göçün, kentlere, aynı bölgelerden gelen, olağanüstü koşullardan önce gelmiş olan göçten çok farklı olduğu açıktır. Her ne kadar, zorunlu göçle gelenlerin de, kendilerinden önce gelen hemşehri gruplarını ve akrabalarını kentte bulma şanslan varsa da, bu grupların, artık, sorunlarını, sadece bu ilişkilere dayanarak çözmeleri çok daha zordur. Çünkü, bu gruplar, öncekilerden farklı olarak, tüm hane halkı üyeleriyle birlikte göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun yanısıra bu gruplar, geçici bir süre için bile olsa, geldikleri yerlere geri dönme olanaklarını yitirmişler, dolayısıyla, gönüllü göçün sağladığı esneklikten mahrumdurlar. Bütün bunlara ek olarak, son göçün **"siyasallaşmış"** olması nedeniyle etkisininin boyutları da öncekinden çok daha farklı olacaktır. **Genel olarak, bu göçün, ekonomik ve siyasal olarak, kendilerinden önce gelmiş ve yerleşikleşmiş olan akrabalarını, hemşehrilerini ve genel olarak kentsel yaşamı etkileyeceği ve çok daha fazla sorunla ve "gerilimle" yüklü olduğu açıktır.**

Tekrar Pendik'teki alan araştırması bulgularına dönecek olursak, Kürt göçünün bu alanlar için yeni bir olgu olmadığı ve

Kürtlerin öteden beri, diğer bölgelerden gelenler gibi, buralardaki mahallelere çeşitli biçimlerde yerleşmiş oldukları anlaşılmaktadır. Kürt göçünün eski bir göç olması nedeniyle, son dönemlerde gerçekleşen Kürt göçünün farklılığı ve **"zorunlu"** bir göç türü olduğunun algılanmadığı dikkati çekmektedir. Bu alanda çalışan yerel yönetim yetkilileri, eğitim yöneticileri, siyasal partiler yetkilileri gibi, **"yerel üstü"** kurum yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde, bu göçle ilgili olarak kurumsal hiçbir düzenleme yapılmadığı anlaşılmaktadır. Genel olarak, gönüllü iç göçün bir devamı olarak algılanan yeni zorunlu göç dalgasına, Boşnak göçünde gözlemlenen **"kurumsal"** hoşgörünün gösterilmeyişi dikkati çekmektedir. Bu nedenle de, yeni gelenler, **"kültürel"** talepler bir tarafa, zorunlu göçün neden olduğu gündelik ve acil taleplerini bile açıkça ifade edememektedirler.

Bu yeni zorunlu göç dalgasıyla gelenler, kurumsal düzlemde yardım görmedikleri için bu alanlara yerleşirlerken ve bu alanlarda yaşamaya çalışırken tamamen kendi kaderleriyle başbaşa kalmışlardır. Bu yeni göç dalgasının, daha çok, E-5'in üstünde oluşan mahallelere yöneldiği anlaşılmaktadır. Görüşme yaptığımız görüşmecilerin hemen hepsi, yeni göç eden Kürtleri, Pendik'te yaşayan **"en zor durumda olan grup"** olarak tanımlamışlardır. Özellikle, yeni göçün yoğunlaştığı mahallelerde çalışan ve yaşayanlarla yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin, bu göçün farklılığını, göç eden grubun karmaşıklığını ve yaşadıkları sorunları daha somut olarak algıladıkları dikkati çekmektedir. Örneğin, bu bölgedeki okullardan birinin müdürü, yaptığımız görüşmede, bu aileleri şöyle tanımlamıştır: **"..Doğu'dan terörden kaçan aileler, kalabalık, çok çocuklu, yoksul. Çocuklar Kürtçe konuşuyor. Babalar ekmek derdinde. Türkçe öğretmeye çalışıyoruz..."**. Bu bölgelerdeki kurumlarda çalışanlar, herhangi bir formel düzenlemenin olmaması nedeniyle, yeni göç edenlere, sadece **"bireysel"** insiyatif kullanarak ve **"enformel"** olarak yardımcı olabilmektedirler. **"Bireysel"** çabalar, sistematik olmaktan çok, ölçeği ve niteliği, kişilerin bu grupla ilgili algılamalarına göre değişen yardımlar olmaktadır.

Bu alanlarda görev yapan muhtarlar da, bu **"yeni göçün"** eskisinden çok farklı olduğunu, Doğu'dan yeni gelenlerin, çok

daha fakir ve güç durumda olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanısıra muhtarlar, **"köy boşaltılması"** nedeniyle mahalleye gelenlerin, ellerinde resmi belgenin de olmaması nedeniyle, ikamet kayıtlarını yapmakta bile zorlandıklarını anlatmaktadırlar. Örneğin görüşme yaptığımız muhtarlardan biri, yeni gelenlerin mahalleye geldikten sonra resmi işlemlerini yapmakta karşılaştıkları sorunları şöyle ifade etmiştir: **"..Biz nereden bilelim, yüzüne bakıp anarşiste benzemiyorsa kaydediyoruz. Hiç olmazsa adresi belli oluyor, çocukları okula gidebiliyor. Devletin bu işi düzenlemesi lazım.."**

Yeni göçle gelen Kürtler, tamamen tesadüflerle ve yerel gruplardan aldıkları desteklerle kentlere yerleşmektedirler. Yeni göç edenlerin de, daha çok, kendilerinden önce göç eden hemşehrilerinin bulunduğu mahallelerde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ancak, yeni gelenlerin, günlük yaşamlarını sürdürmek için varolan akrabalık ve hemşehrilik kanallarını kullanmakta da zorlandıkları anlaşılmaktadır. Kente daha önce göç etmiş hanelerin de kentte bıçak sırtında süren bir yaşam sürdürmekte oldukları açıktır. Buna karşılık, yeni göç edenlerin sorunlarının farklılığı ve büyüklüğü karşısında varolan hemşehri ilişkileri çoğu zaman yetersiz de kalabilmektedir.

Yeni gelenler, bir taraftan yepyeni bir ortama gelmenin sorunlarını, diğer taraftan, yabancısı oldukları bu kentsel ortamda, çok sayıda çocuk ve yaşlıyla dolu olan kalabalık hanelerinin günlük geçimini sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Örneğin, köy boşaltması nedeniyle göç eden 32 nüfuslu bir haneyle yaptığımız görüşmede, bu hanede mevcut 5 yetişkin erkeğin işsiz oldukları, çalışmak için inşaat mevsimini bekledikleri, kadınların ise Türkçe bilmemeleri nedeniyle komşuluk ilişkilerini sürdüremedikleri ifade edilmiştir. Bu hane günlük yiyecek ihtiyacını, sokakta satıcılık ve boyacılık yapan küçük erkek çocukların kazançlarıyla karşılamaya çalışmaktaydı. Görüşme yaptığımız Pendik Belediyesinin zabıta müdürü de, son dönemlerde, Pendik merkezinde, sokakta çalışan ve dilenen Kürt çocuklarının sayısının gün geçtikçe arttığından ve bunlarla başedemediklerinden şikayetçiydi.

Dolayısıyla, son dönemlerde Doğu'dan göç eden bu haneler, radikal yer değiştirmenin sorunlarını, eskiden göç etmiş

olan hemşehrilerinden çok daha farklı ve ağır bir biçimde yaşamaktadırlar. Bu haneler, zorunlu göçün getirdiği sorunları ve günlük geçim sıkıntısını, politik konjonktürün getirdiği önyargılar ve diğer olumsuzluklarla birlikte yaşamaktadırlar. Görüşme yaptığımız haneler, artan **"PKK ve terörist korkusu ve şaibesi"** nedeniyle, hem komşuluk, hem de hemşehrilik ilişkileri kurmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanısıra bu haneler, bölgedeki polis teşkilatı tarafından da **"şaibeli"** gruplar olarak kabul edildiklerini ve bütün ilişkilerinin gözetim altında olduğunu belirtmişlerdir. Bütün bu olumsuz koşulların, yeni göç eden grupların kendilerini yalnız ve yabancı hissetmelerine neden olması kaçınılmazdır. Nitekim, görüşme yaptığımız, bazı hane reisleri, kendilerini göçmenden çok, **"sürgün"** olarak hissettiklerini ve imkan bulur bulmaz memleketlerine geri dönmeyi istediklerini ifade etmişlerdir.

Diğer taraftan, bu yeni göçün Kürt sorunu bağlamında **"siyasal"** nitelik taşıması, bu grupların, **"yerel üstü"** düzlemde hem ulusal, hem de uluslararası çevrelerin gündemine gelmesine de neden olmuştur. Ancak, bu çevrelerde yapılan tartışmalar, daha çok politik ve ideolojik konularda odaklaşmaktadır. Bu nedenle, bu tartışmalar, göçün sorunlarını somut olarak yaşayan grupların gündelik yaşamlarına kısa dönemli çözüm getirmekten uzaktır.

Pendik'te çeşitli siyasal partilerin yöneticileriyle yaptığımız görüşmelerde, hemen bütün partilerin, Kürt sorunu bağlamında, yeni göçle ilgili bilgilerinin ve görüşlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, siyasal partilerin, bu grupların gündelik yaşamsal sorunlarının çözümüyle ilgili, kısa dönemli ve sistematik çözüm önerilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuya en duyarlı parti olan HADEP'in yetkilileri ise, Kürt sorunu ile PKK'nın siyasal ve ideolojik düzlemde özdeşleştirilmesinin yarattığı baskı ortamının hem partilerini, hem de buralarda yaşayan Kürt gruplarını etkilediğini belirtmişlerdir. HADEP yetkilileri, bu baskı ortamı nedeniyle göç eden Kürt ailelere ulaşmalarının ve bunlara açıkça yardım etmelerinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Diğer taraftan, **"yerel"** düzlemde yaptığımız diğer görüşmelerden, son göçle gelenlerle ilgilenen bazı **"yerel"** grupların

da olduğu anlaşılmıştır. Bu durum da, son göçle gelenlerin, eski gelenlerden farklı olarak, ilişki ağlarını akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin dışına yaygınlaştırabilme olanağına sahip olduklarını göstermektedir. Yeni göçle gelenlerin, sorunlarını Kürt kimlikleriyle ifade edemedikleri açıktır. Ancak, bu noktada, göç eden Kürtlerin, Sünni, ya da Alevi kimliklerinin devreye girdiği ve bu kimliklerinin, bir önceki bölümde açıkladığımız, bazı **"yerel"** grupların ilgisini çektiği anlaşılmaktadır.

Pendik'te, Sünni kimliklerini vurgulayan grupların temsilcileriyle yaptığımız görüşmelerde, bu grupların, yeni göç eden Kürtleri, **"zor durumda olan din kardeşleri"** olarak tanımlamaları dikkati çekmiştir. Bu gruplar, yeni göç eden Kürtlerin **"müslümanlıklarını"** vurgulayarak onlara yardımcı olmaya gayret ettiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, göç eden Kürtlerden **"Sünni"** olanlara, **"cami"** etrafında örgütlenmiş olan çeşitli cemaatlerin yardımcı olma isteğinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık göçeden Kürtlerden **"Alevi"** olanların ise, bölgede bulunan Alevi gruplarının ilgisini çektiği ve bu grupların, zorunlu göçle gelenlerin çeşitli sorunlarını çözmeye yardımcı olmaya istekli oldukları anlaşılmaktadır. Bu yardımların, düzenli olup olmadığı, tüm göç edenleri kapsayıp kapsamadığı ve onların günlük yaşamsal sorunlarını çözmeye yetip yetmediği ise bilinmemektedir.

Görüldüğü gibi, yeni gelen Kürtlerin, bugünkü siyasal konjonktürde, ne zorunlu göçmen olarak, ne de Kürt kimlikleriyle, sorunlarını dile getirmeleri mümkün değildir. Diğer taraftan, Kürtlerin (Sünni, ya da Alevi) inanç grubu olarak konumları, Pendik'te kurulmakta olan yerel ilişki ağlarına girebilmelerine olanak vermektedir. Dolayısıyla, yeni göç eden Kürtlerin, bugünkü siyasal konjonktürde yeni bir gerilim ekseni yaratmaktan çok, **"yerel"** düzlemde mevcut olan gerilim eksenlerinde yeralmaları söz konusudur. Bu durumun, zorunlu göçün ortaya çıkardığı gerilimi azaltıp azaltmayacağını ve mevcut gerilim eksenlerini ne biçimde etkileyeceğini tahmin etmek oldukça zordur.

Burada, **"Sünni Kürt"** grupların, **"Sünnilik"** kanalıyla zorunlu göçün sorunlarını, bir ölçüye kadar da olsa, atlatma olanağına sahip oldukları ve **"Alevi Kürt"** gruplara göre daha

avantajlı durumda olduklan söylenebilir. Buna karşılık, zorunlu göç etmiş olan Alevi Kürt gruplannın, Alevilik kanalıyla girecekleri ilişki ağlarına ve Aleviler arasında varolan **"Alevilik"** tartışmasına nasıl etki yapacağını tahmin etmek oldukça güçtür. Bu gruplann yaşadıkları sorunların, **"Aleviliği yeniden inşa etme"**ye (Birikim: 1996. bk. van Bruinessen ve Kehl-Bodrogi'nin makaleleri). çalışan bazı gruplan radikalleştireceğini söylemek mümkündür.

IV.4. Kuşak Çatışması ve Radikalleşme

Pendik'in çeşitli mahallelerine, çok farklı koşullarda, farklı bölgelerden ve farklı niteliklerde gruplann göç ettiğinden daha önce de söz edilmişti. Bütün göç süreçlerinde, göç edenlerin geldikleri yerlerden kültürlerini ve hafızalarını da birlikte getirdikleri bilinmektedir. Özellikle, göçün başlangıcında bu birikimlerin etkisi önemli olmaktadır. Göç edilen yerdeki koşullar ve deneyimler, süreç içinde bu birikimleri değiştirmekte, bunlann etkisi bazen azalmakta, bazen de daha belirgin hale gelebilmektedir.

Genel olarak, göçle ilgili araştırmalarda, bu değişme, kimi zaman, aynı nesil içinde, kimi zaman da, nesillerarası değişiklik olarak incelenerek analiz edilmektedir. Bu araştırmada, bu tür ayrıntılı bir analiz yapma olanağı mevcut değildir. Ancak, burada, sadece bazı genel gözlemlerden kalkarak, bu konunun önemine işaret etmek istiyoruz. Burada dikkati çeken ilk nokta, görüşme yaptığımız farklı göç gruplannın ve farklı göç türlerinin göç etmeden önceki yerlerdeki deneyimlerinin ve göç süreciyle ilgili deneyimlerinin çeşitliliğidir.

Bu çeşitlilik, özellikle birinci nesle mensup olanlar için önemli olmaktadır. Örneğin, göreli olarak eski bir göç olan Boşnakların kendilerini tanımlarken kullandıklan **"Sancaklı"**, **"Bosnalı"** aynmlan ve hatta Bosna'daki siyasal hareketlerle ilişkili olarak **"Çetnikleri"** gündeme getirmeleri ilginçtir. Buna karşılık, aynı grubun, Karadenizliler, Aleviler ya da Kürtler hakkında ön yargılan olmadığı gibi, bilgileri de sadece burada yaşadıklan deneyimlerle sınırlıdır. Aynı şekilde, Karadeniz'in Do-

ğusundan gelenlerin, Karadeniz'in Batısından gelenler, Boşnaklar, Aleviler ya da Kürtlerle ilgili bilgileri de buradaki deneyimler ve medyadan öğrendikleriyle sınırlıdır.

Dolayısıyla, burada bir araya gelerek yeni bir ortak yaşam kurmaya çalışan grupların, köken, inanç grubu ve gündelik yaşam biçimi olarak çok karmaşık ve türdeş olmayan gruplar olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, kendini Sünni olarak tanımlayan gruplar arasındaki yaşam biçimi farklılıkları, bazen, aynı yöreden gelen ve aralarında inanç farkı olan grupların birbirleri arasındaki mesafeden bile çok uzak olabilmektedir. Örneğin, kendini Sünni olarak tanımlayan, ancak kadınlarını çalıştırmayarak evde tutmaya çok önem veren köy kökenli Doğu Karadenizli için, kadınların ev dışında çalışmasına alışık Batı Karadenizliler, kadınlı erkekli bir arada yaşayan Boşnaklar, Aleviler ve eski kentliler yaşam biçimleri olarak aynı derecede uzak olabilmektedir. Aynı şekilde, Boşnakların ilk göç sırasında Türkçe bilmemelerinden dolayı çektikleri güçlükler, yeni gelen Kürtlerin sorunlarını algılamalarını kolaylaştırabilmektedir.

Dolayısıyla, yeni göç edilen yerde ortak yaşamın kurulması sırasındaki ilişkiler, gelinen yerdeki ilişkilerden etkilenmekle birlikte, göçün türdeş olmaması nedeniyle, hem geldikleri yerdeki gerilimleri aynen sürdürmelerini, hem de burada oluşan yeni gerilim eksenlerinin yerleşikleşmesini büyük ölçüde engellemektedir. Örneğin, Sivas'ta yaşanmış olan Alevi-Sünni gerilimi, burada yaşayan her grubun farklı izlenimleri, ön yargıları ve deneyimleri nedeniyle aynı yoğunlukta sürmeyebilmektedir. Bu durum, özellikle, İstanbul'a birinci nesil olarak gelen ve bugün **"orta yaşlı"**, ya da **"yaşlı"** olan grup için önemli olmaktadır. Buralarda ortak yaşamın kurulması sırasında, hemşehri grupları arasında gözlemlenen, özellikle **"ortaklaşa"** sorunların çözümündeki uzlaşma da, belki büyük ölçüde bu heterojenlikten ve göçün getirdiği acil sorunların çözümünün daha büyük önem kazanmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle, E-5'in üstünde kent hukukunun kuralları dışında kurulan alanlarda yerleşme, yaşama ve meşrulaşma isteği, hem çok sayıda gereksinmenin çözümünü, hem de farklı kökenlere sahip olanların aralarında uzlaşmalarını gerektirmekte-

dir. **Herkesin "yabancı" olduğu bu yeni ortamda, bütün bu konuların çözümü için farklı ve yeni ilişki kanalları ve biçimleri kullanılmakta ve burada yeni bir mekana aidiyetle pekişen yeni "yerel" ilişkiler kurulmaktadır. Bütün bunlar, bu alanlardaki yaşamı hem geldikleri yerlerden, hem de kentin diğer alanlarından önemli ölçüde farklı kılmaktadır.**

Bu alanlarda günlük yaşamın anlamı, halen ortaklaşa yaşamın yürütülmesinde etkili olan **"yaşlı ve orta yaşlı"** erkekler, kadınlar, gençler ve çocuklar için farklıdır. Bu bölümde, daha çok sosyalizasyon süreçlerini bu alanlarda geçirmek durumunda olan çocuklar ve gençler üzerinde kısaca durmaya çalışacağız. Her ne kadar her grup kendi deneyimlerini ve **"hafızalarını"**, aile, akrabalık ya da hemşehrilik ilişkileri içinde çocuklarına aktarmaya çalışmaktalarsa da, çoğu zaman bunu aynen aktarmaları mümkün olamamakta ve çocuklar, kendi yaşam deneyimlerini oluşturacak yeni ilişkileri, bu alanlarda varolan ortamdaki formel kurumlar ve enformel ilişki sistemi içinde kurmaktadırlar.

Bu konuda, genel olarak sosyal bilimcilerin, özellikle, eğitimcilerin, konunun kendisine özgü yöntemlerle, daha sistematik araştırma yapmaları kesinlikle gereklidir. Bu bölümde, sadece, buradaki ortak yaşamın özelliklerini dikkate alarak, bazı gözlemler ve görüşmelerden elde edilen bilgiler aktarılmaya çalışılacaktır. Bu alanlardaki ortak yaşamın kurulmasında, genel olarak, çeşitli nitelikte mücadelenin önemli olduğu bilinmektedir. Özellikle, işgalle oluşan alanlarda **"yıkım korkusu"**nun, **"polis ve zabıtanın"** anlamı, kentin diğer yerlerinden farklıdır. Çocukluklarını, ya da gençliklerini, bu tür bir gerilimli ortamda geçirmek zorunda olanların durumu, ayrı bir araştırma konusu olacak kadar önemlidir.

Buralarda görev yapan eğitimciler ve eğitim yöneticileriyle yapılan görüşmelerden, ilkokullar için, E-5 altında yaşan ailelerin, okul harcamalarına katkı payı, veli toplantılarına katılma ve çocukların okul dışındaki faaliyetlerini denetleme gibi birçok kıstasa göre, çocuklarıyla daha ilgili oldukları kanaatinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, eğitimciler, E-5'in üstündeki ailelerin de, göç süreci içindeki konum (eskilik-yenilik), gelir düzeyi ve aile yapısı özellikleri bakımından çok karışık ol-

duklarını, ancak, buralarda, genel olarak, aile ilgisinin daha az olduğunu vurgulamışlardır.

E-5'in üstündeki görüşmelerden birinde, bir ilköğretim okulu müdürü gözlemlerini şöyle aktarmıştır: **"Buraları kesinlikle ne köye ne de kente benziyor. Ben Anadolu'da birçok köyde öğretmenlik yaptım, oralarda sözümüz dinlenir, yardım ederlerdi... Burada bunların hiçbiri yok. Nedeni de buralarda maddi kaygı çok yüksek, para çok önemli, insani duygular kalmıyor. Çocuklar da önemli değil..."**.

Eğitimciler, bu bölgelerde, bir taraftan, kentin diğer bölgelerinde oturup kiradan kurtulmak için gelmiş göreli olarak varlıklı ailelerin, diğer taraftan, kente yeni göç etmiş ailelerin, yerleşmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Eğitimciler, **"yeni gelenlerin hem ekonomik güçleri, hem de şehir kültürleri düşük, kentin diğer bölgelerinden gelenler ise bölgeye hizmet getirmek istiyorlar, zaten çok meşguller. Dolayısıyla, çocukların aile yapıları arasında da büyük farklar var. Beslenme farkından tutun, giyim kuşam farkına kadar farklar var. Bir kısmı da geldikleri yerdeki baskının kalkması sonucu uyumsuzluk gösteriyorlar.."** Dolayısıyla, öğretmenler, bir taraftan, bu farklı çocuk gruplarına **"müfredatı"** uygulamaya çalışırken, diğer taraftan, bazı öğrencilere **"tuvalet kullanmaktan, sınıfta oturmaya"** kadar bir çok konuyu öğretmek durumunda kaldıklarını anlatmaktadırlar.

Eğitimciler, buralarda yaşayan ailelerin, esas olarak, geçim derdinde olduklarını ve çocuklarını okula, daha çok, **"sokaktan kurtarmak"** ya da **"adresleri belli olsun"** diye gönderdiklerini ifade etmektedirler. Eğitimciler, buralarda yaşayan çocukların, okul saatleri dışında kalan zamanlarda ve okulu bitirdikten sonra, sokaklarda dolaşma alışkanlıklarının olduğunu ve ailelerin çocuklarını çalışmaya göndermekte zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu farkeden bazı ailelerin, çocuklarını okula kendilerinin getirip götürdükleri, bazılarının ise, sadece çocuklarının geleceği için mahalleyi terkettikleri anlatılmaktadır.

Eğitimcilerle yapılan görüşmelerde, bu mahallelerde, çocuk gruplaşmalarının olduğu, çocukların gruplar halinde sokaklarda dolaştıkları anlatılmaktadır. Ancak eğitimciler, bu gruplaş-

PENDİK LİSESİ SANCILI

İSTEDİKLERİ ZAMAN RAPOR ALIYORLAR

Dikkati çeken başka bir husus da ; bu öğrencilerden bazılarının, istedikleri zaman 15 - 20 gün rapor alıp okula gelmemeleri. Bu arada ne yaptıkları ise meçhul...

NORMAL ÖĞRENCİLERDEN TEPKİ

Her fırsatta siyasi kulis yapan ve sayıları 10-15'i geçmeyen bu kişileri aralarında istemediklerini belirten Pendik Lisesi öğrencilerinin çoğunluğu ; "**Bu tipleri gerekirse yaka paça okuldan dışarıya biz atacağız.**"şeklinde konuşmaktalar.
Bu da , okul idaresinin pasif kalması halinde ,

OLAYLAR TESADÜF DEĞİL

yakın bir gelecekte olayın nihai boyutlarının ne olacağını göstermekte...

Pendik Lisesinde çıkarılmaya çalışılan huzursuzluk ; bir tesadüf ya da basit bir öğrenci öğretmen tartışması değil. Daha, birçok lisede, özellikle bölücü güçlerin organize ettiği planlı çalışmaların varlığı gözlenmekte Bu bakımdan **velileri**; evlatlarına sahip çıkmaları , onların gidip geldikleri yerler,

VELİLER VE ÖĞRENCİLER DİKKAT!

arkadaş çevreleri hakkında haberdar olmaları, **öğrencileri de** ; kendilerini bölücü örgütlerin okul içindeki (**önceleri masum gibi görünen**) faaliyetlerinden uzak tutmaları, bu tip çalışmaları derhal okul idaresine bildirmeleri konusunda uyarıyoruz.
Biz bize, biz bu vatana , millete ve kutsal dinimize sahip çıkmazsak , bize kimse sahip çıkmaz.

Pendik Gerçek Gazetesi, 1993

malann, ideolojik ya da kökene bağlı gruplaşmalar olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin, bir öğretmen ".. **bu bölgede çocuklar, ya da gençler arasında pek çatışma yok. Ancak, çocuklar arasında, Bally kullanımının yaygınlaştığını farkettim. Nalburları dolaşıp küçük çocuklara Bally satmamaları konusunda uyardım...**" demiştir. Bir başka bölgedeki ilköğretim müdürü ise aynı şekilde "**Burada gençler arasında sürtüşme yok. Ancak, sokakta boşta gezen çocuklar ve gençler var. Bunlar ataricilerde oturuyorlar. Hem okumuyorlar, hem de çalışmak istemiyorlar. Aileleri bunlara söz geçiremiyorlar. Bunların, ideolojik görüşleri bağlantıları ya da görüşleri de yok. Çalışmadan yaşamak istiyorlar. Bu gruplar, 1980 önceki gençlerden çok farklılar. Eskiden sağcısı da solcusu da inançlıydı, şimdikilerde böyle birşey yok.**". Eğitimcilerin aktardıklarından ve diğer görüşmelerden, özellikle E-5'in üstündeki mahallelerde, çocuk ve gençler arasında, esas olarak "**sokak**" ve "**televizyon**"dan etkilenen "**yaş grupları arkadaşlıklarının**" (peer group) yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

Eğitimciler, özellikle anneleri çalışan çocukların takibinde "**ailelerin**" zorlandıklarını, bu alanlarda, köyden farklı olarak, toplumsal baskının da olmaması nedeniyle, çocukların "**sokaktan**" daha fazla etkilendiklerini ifade etmişlerdir. İlkokul çağında çocukların bile takibedilemediği böyle bir ortamda, çocukların mevcut eğitim sistemi içinde kalmalarının çok zor olduğu açıktır. Mevcut eğitim sisteminin, olağan dışı koşulların yaşandığı bu tür alanlarda bile, çocuğun sorumluluğunu büyük ölçüde aileye bıraktığı bilinmektedir. Bu nedenle, eğitim sistemi içinde kalmayı başarabilen çocukların daha çok, yoğun ilginin olduğu, annenin ve çocuğun gelirine ihtiyaç duymayacak ve uzun süreli eğitim masraflarına katlanabilecek ailelere mensup olmaları gerektiği bilinmektedir. Bu durumda olan ailelerin ise daha çok E-5'in altındaki aileler olduğu tahmin edilebilmektedir.

Bu alanlarda yaşayan ailelerin, çocuklarını sokağın etkilerinden korumak için iki yolu denedikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, özellikle sünni ailelerin, çocuklarına dinsel eğitim verilmesi için, başvurabildikleri "**kuran kursları**" olmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, bu alanlarda, "**cemaat**"e ait

işler olarak tanımlanan **"cami"** yaptırma ve çocukların din eğitimini sağlayan faaliyetler oldukça önemli **"yerel"** destek görmektedir. Ailelerin çocuklarını sokaktan kurtarmak için bulduklan ikinci başka çözüm ise, çocukları **"işe göndermek"**tir. Bu bağlamda **"çıraklık kurumu"**, her ne kadar eski işlevini kaybetmiş olsa da, ailelerin çocuklarının geleceği için önemli gördükleri bir kurum olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Ailelerin çocuklarını sokaktan kurtarmak için başvurduklan iki çözüm yolundan, birincisine, sadece, Sünni ailelerin, ikincisine ise, bütün ailelerin başvurabileceği açıktır. Burada, konumuz bakımından önemli olması nedeniyle sadece, birinci çözüm yolunun bazı sonuçlan üzerinde durulacaktır.

Pendik'te yapılan görüşmelerde, kuran kurslanyla başlayan ve İHL'lerine kadar devam eden dinsel ağırlıklı eğitim olanaklannın, bu alanlarda yaşayan aileler ve **"yerel"** gruplar tarafından **"sünnilik"**, **"Ahlaksız İstanbul korkusu"**, **"aileye, dinine, topluma saygılı eğitim"** gibi çeşitli gerekçelerle desteklendiği anlaşılmıştır. Dinsel ağırlıklı eğitimi, **"yerel"** gruplann dışında, Diyanet İşleri, Milli Eğitim Bakanlığı, siyasal partiler gibi bazı **"yerelüstü"** kurumların, çeşitli tarikatler ve radikal islamcı gruplar gibi bazı enformel gruplann da desteklediği açıktır. Bu araştırmada, dinsel eğitimi destekleyen gruplar üzerinde ayrıntılı bilgi derlenmemiştir. Ancak, genel olarak, **"Sünni"** kimlik ile yapılan dinsel eğitim taleplerinin **"yerelüstü"** kurumların da desteğini aldığı açıktır. Bu nedenle, ailelerin eğilimleriyle, bu **"yerelüstü"** desteğin uyumu bu alanlardaki dinsel eğitim olanaklannı yaygınlaştırmıştır.

Bu eğitim olanaklarının mevcudiyeti, bu alanlarda yetişen Sünni ailelere mensup çocuk ve gençlerin sosyalizasyonunda, **"aile"** ve **"okul"** dışında yeni bir kurumun da devreye girmesine neden olmuştur. Bu okulların, çocuklara dinsel eğitimi, aile, akrabalık ve kapalı köy ortamında varolan geleneksel ilişkilerden çok farklı bir biçimde ve içerikte verdiği açıktır. **Bu sistematik dinsel eğitim, bu alanlarda yetişen "Sünni" gençliğin, ebeveynlerinde gözlemlenen, inançlarını yaşamadaki kökene bağlı olarak değişen, kültürel çeşitliliklerini yitirmelerine ve daha türdeş bir "Sünni" grup niteliği kazanmalarına neden olmaktadır.**

Diğer taraftan, bu alanlarda, dinsel eğitim olanaklarının, sadece **"Sünni"**, hatta sadece **"Hanefi"** gruplarının çocuklarına uygun olması, buralarda yaşayan diğer inanç gruplarını da dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda, burada, bu durumdan en çok etkilenen inanç grubu oldukları için Alevileri ele alacağız. Bu alanlarda yetişen Alevi gençleri, bir taraftan kendi inançlarını açıkça ifade edememekte, diğer taraftan, aynı bölgede yaşadıkları halde, dinsel eğitimle donatılmış, **"Sünni"** olduklarını vurgulayarak çeşitli olanaklara kavuşan bir gençlik grubunu yakından gözlemleyebilmektedirler. Bu durumun, özellikle, kentsel ortamın verdiği olanaklarla yetişen, bu gençlik grubu üzerinde yeni bir **"eşitsizlik"** duygusu yaratması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu bağlamda, Alevi grubuyla yaptığımız görüşmelerden, **"yerel"** düzlemdeki bu gelişmelerin yanısıra, son dönemlerde, ulusal düzlemde ülke gündemine yerleşmiş olan **"laiklik"** tartışmalarının ve politik islamcı Sünni elit tarafından yerleştirilmeye çalışılan **"yeni sünni yaşam biçimi"** denemelerinin Alevileri derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Bütün bu tartışmaların, uzun bir dönemdir **"laiklik"** söylemi sayesinde, inançlarını vurgulamadan yaşamakta olan Alevi gruplarına, Aleviliklerini yeniden hatırlattığı açıkça gözlenmektedir. Bundan önceki bölümlerde de, son dönemlerde Aleviler arasında yaygınlaşan, **"Alevi"** kimliğini yeniden üretme ve **"Alevi"** kimliği etrafında örgütlenme taleplerinden söz edilmişti.

Pendik'te görüşme yaptığımız yetişkin ve genç Alevilerin, bütün bu konulara çok duyarlı oldukları ve tartışmaları çok yakından izledikleri anlaşılmaktadır. Ancak, bu konuda Alevi grubu içinde de bir kuşak farklılığının olduğu, gençlerin bu konuya daha duyarlı yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, lisede okuyan bir grup Alevi gençle yapılan görüşmede, bu gençlerin, toplumu, kendi ailelerini ve cemaatlerini sorgulamakta oldukları dikkati çekmiştir. Sosyaldemokrat çevrelere yakın ailelerde yetişmiş olan **bu Alevi genç grubu, Alevilik hakkında, hem kendilerinin, hem de ailelerinin bilgisiz olduklarını belirtmişler ve Sünni gençlerin sahip olduğu "inançlarını öğrenme ve yaşama hakkının"** kendilerinde olmayışını açıkça eleştirmişlerdir.

Buna karşılık, görüşme yaptığımız, orta yaş grubuna mensup olan Alevilerin, bütün bu gelişmeler karşısında temkinli ve endişeli olduklan anlaşılmaktadır. Orta yaş grubuna mensup Alevilerin, bir taraftan kentsel ortamın, diğer taraftan geçmiş dönemlere kadar tartışılmayan **"laiklik"** anlayışının yarattığı olanaklarla, çocuklanna, Alevi olmanın getirebileceği sorunlarla karşılaşmamalan için, Aleviliklerini vurgulamadan yaşamayı öğretmeye çalıştıkları, hatta bazılarının çocuklarından belli bir yaşa gelene kadar Alevi olduklannı gizledikleri anlaşılmaktadır. Ancak, son dönemlerde ortaya çıkan eğilimlerle birlikte, yetişkin Alevilerin artık, bu **"uyum stratejisi"**ni sürdüremeyeceklerini anladıkları gözlemlenmektedir. Yetişkinler, bir taraftan, ortaya çıkan bu yeni durumu değerlendirmeye, diğer taraftan radikalleşme eğilimi gösteren çocuklarıyla iletişim kurmaya çalışmaktadırlar.

Yetişkin Alevileri, hem kente yerleşme süreci içinde uzun bir dönemdir arka plana ittikleri bu **"1200 yıllık"** sorunla yeniden karşılaşmaları, hem de bu sorunla başetmede kendilerini eskisine göre daha yalnız hissetmeleri nedeniyle endişeli olduklan anlaşılmaktadır. Bu görüşmeciler, bir taraftan, sosyal demokrat partiler içinde yeralan eski arkadaşlarının, diğer taraftan, aynı mahallede uzun bir dönemdir birlikte yaşadıkları komşularının, **"müslüman ve sünni"** olduklarını kanıtlamaya çalışmalarını endişeyle izlediklerini ve eski arkadaşlarını kaybetmenin burukluğunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bir Alevi görüşmeci, bu durumu, **"..Sünniler yaşlandıkça dindarlaşıyor.."** diyerek ifade etmiştir.

Genel olarak, bu alanlarda, **"aileye"** ait olduğu kabul edilen çocukların sosyalizasyonu işlevi, ailelerin yaşama ve yerleşme sorunları nedeniyle, büyük ölçüde, **"aile dışına"** kaymıştır. Eğitim sisteminin, bu alanlarda yaşayan çocuk ve gençlerin ailelerinin bıraktığı boşluğu doldurmaktan uzak olduğu açıktır. Bu nedenle, bu alanlarda yaşayan çocuklar, daha çok **"sokak"** ve **"erken yaşta çalışma"** seçenekleriyle başbaşa kalmaktadırlar. Diğer taraftan, bu alanlarda, **"Sünni ve Hanefi"** olan cemaatlerin, dinsel gereksinmeleri için örgütlenebildikleri ve bu konuda **"yerel üstü"** kurum ve gruplardan destek alabildikleri de açıktır. Bu gruplar, çocukların dinsel eğitimi ve

Ürperten görüntüler... Bugünün küçüğü, yarının militan adayı... Tıpkı büyükleri gibi, yüzlerini DHKP - C maskeleriyle kapat

Kutuplaşmanın temelinde ne var? Ne yapmak gerekir?

Şu laiklik denen şey...

sosyalizasyonu için örgütlenebilme olanağına sahipken, diğer inanç gruplarının aynı olanaklara sahip olmadıkları gözlemlenebilmektedir. Bütün bunlar, bu alanlarda yetişen ikinci kuşak gençliğin sosyalizasyonu etkilemekte ve ebeveynleriyle aralarındaki kuşak farkının niteliğini değiştirmektedir. Diğer taraftan, özellikle, "Sünni Hanefi" grupların çocuklarına açık olan sistematik dinsel eğitim olanakları, bu alanda belirmeye başlayan, "Alevi-Sünni" gerilim ekseninin, çocuk ve gençlerde daha belirgin olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

BULGULAR ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın sonuçları üzerinde genel değerlendirmeye geçmeden önce, üç noktanın vurgulanmasında yarar görülmektedir. **Birincisi;** kentsel gerilimin kaynaklarının çok boyutlu, ekonomik, siyasal, yönetsel, hukuksal ve konjonktürel yönleri olduğudur. Bu araştırma, bu çok boyutlu konunun diğer yönlerini gözardı etmemekte, ancak, sadece kentleşme, göç ve yerleşme ilişkileri boyutu üzerinde yoğunlaşmaktadır. **İkincisi,** bu araştırmada aktarılan gerilim eksenleri, bir örnek alan çerçevesinde, bugünkü konjonktürde ve niteliksel araştırma tekniklerine dayanılarak elde edilmiştir. Bu bulgular, daha çok ilişki arayıcıdır ve bunların her biri üstünde kendine özgü yöntemlerle genellemelere elverişli araştırmaların yapılmasına gerek vardır. **Üçüncüsü** ise, **"gerilim"** kavramının anlamı üzerinedir. Hartmann'ın da belirttiği üzere, toplumdaki her gerilimin kaynağı farklı nedenlere dayanabilmekte ve her gerilim de mutlaka **"çatışma"** anlamına gelmemektedir. Gerilimlerin çatışmaya dönüşmesi için davranışsal tutum gerekmektedir. Bu nedenle, her gerilimin muhtemel sonuçlarını tahmin edebilmek için, öncelikli olarak bilgiye ve gerçekçi yaklaşıma gereksinme vardır. (Hartmann; 1995). Gerilimlerle ilgili çözüm önerileri de, ancak bu analizlerden sonra geliştirilebilir.

Bu araştırmanın da ortaya çıkardığı gibi, **Türkiye'de, kentsel gerilimin önemli bir kesimi, yeni kentsel alanların, kent hukuku dışında üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, temel gerilim konuları, kent içinde oluşan yeni alanların formel kentsel sistemle eklemlenme istekleri etrafında odaklanmaktadır.** Ancak, kent hukuku dışında oluşan ve daha

çok düşük gelir gruplarının yerleştiği bu alanların, birbirinden farklı aşamalan olan bir süreçten geçtiğinin farkedilmesi gerekmektedir. Bu süreç içinde, bu alanlar, buralarda yaşayanlar niteliği ve bu alanlarla ilgili algılamalar değişikliğe uğramaktadır. Bütün bunlara bağlı olarak, bu alanlardaki temel gerilim eksenlerinin konulan ve biçimi de değişikliğe uğramaktadır.

Bu araştırmada alt gerilim eksenleri olarak tanımlanan, ikinci grup kentsel gerilim eksenleri ise, temel gerilim eksenine bağlı olmakla birlikte, ondan niteliksel olarak farklılık göstermektedir. Bu alt gerilim eksenleri, bu alanlara yerleşen ve yaşayan, farklı kentsel deneyime, göç türüne ve kökene sahip grupların, gündelik ortak yaşamlarını kurmaları sırasında doğmaktadır. Bu alt gerilim eksenleri, bu farklı kentsel grupların, siyasal, yönetsel, ya da konjonktürel koşullara bağlı olarak değişen nedenlerle, kentsel kurumlara ulaşmadaki eşitsiz konumlarından doğmaktadır. **Bu nedenle, alt gerilim eksenleri, kent hukuku dışındaki alanlarda yaşayan tüm grupları kapsayan temel gerilim ekseninden farklı olarak, kentsel gruplara ve konjonktüre göre çeşitlilik gösterebilmektedir.** Bu araştırmada örnek olarak incelenen alt gerilim konularının, varolan tüm kentsel gerilim konularını kapsamadığı, daha çok araştırmanın yapıldığı bölgede ve dönemde belirginlik gösteren konular olduğu dikkate alınmalıdır. Bu arada, kentsel gerilim konularının, temel ve alt gerilim konulan olarak sınıflandırılmasının, gerilimin şiddetiyle ilişkili olmadığının ve gerilimin şiddetinin, konuya ve gerilimin çözümüne bağlı olarak değişebileceğinin dikkate alınması gerekmektedir.

Eklemlenme Taleplerinin Yarattığı Temel Gerilimler

Bu alanlardaki, **temel gerilimin, yerleşikleşme, meşrulaşma ve kentsel sistemle eklemlenme** olduğu, bunu sağlamak amacıyla, gerek enformel ve gerekse yan formel ilişki ağlarının oluştuğu açıktır. Bu ilişkilerde, gerilimin en somut ve açık olarak yaşandığı anlar, esas olarak, **ilk yerleşmenin** gerçekleştiği dönemlerdedir. **Kentsel gerilimin, toplumsal hareketler olarak en belirgin olarak algılandığı bu dönemlerde, gerilim,**

kitlesel gösteriler ve çatışma boyutlarına ulaşmaktadır.

Gecekondu hareketi olarak da adlandırılan, işgal ve yıkım dönemlerinde "gecekonducu-polis", "gecekonducu-zabıta" çatışması olarak su yüzüne çıkan bu tür toplumsal hareketlerin, ilk yerleşmeden sonra biçim değiştirdiği görülmektedir. Süreç içinde, eklemlenme talebinden doğan gerilim, yerleşikleşen ilişkiler nedeniyle, açık çatışma olmaktan çıkabilmekte, ya da, bu araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi, gerilim konuları farklı eksenlere kayabilmektedir. İlk yerleşmeden sonra, sorun çıktıkça, ya da talepler karşılanmadıkça, toplumsal hareketlerin gösteriler biçiminde devam ettiği gözlemlenebilmektedir. Bu bölgelerde, kadın ve çocukların da yaygın olarak katıldığı bu tür toplu gösterilere, okul, yol, su, çöp gibi talepler için de sıkça başvurulmaktadır.

Bu araştırmanın da ortaya çıkardığı gibi, kent hukuku dışında gelişen alanların yerleşikleşmesi ve buralarda yaşayanların bazı kazanımlar elde etmesiyle birlikte, bu alanlar dışında yaşayanların ve **"yerel üstü"** kurumların, bu alanlarla ve bu alanlarda yaşayanlarla ilgili algılamaları da değişmektedir. Nitekim, bu araştırma çerçevesinde yapılan **"medya"** taramaları ve bazı bürokrat ve siyasetçilerle yapılan görüşmeler bu algılamanın ve bu alanlarda yaşayanların **"yoksullar"** olduğu konusundaki ilk izlenimlerin değiştiğini göstermektedir.

Bu alanlarda yaşayanların, kente yerleşme ve kentte yaşamalarıyla ilgili olarak geliştirdikleri ilişkilerin, gerilimle yüklü de olsa, eklemlenme yönünde oluşu ve önceleri salt meşruiyet kazanma amacıyla ve **"kamu yönetimlerinden"** fazla bir şey talep etmeden varolmaya çalışıyor olmaları, bu konudaki popülist politika ve uygulamaların da yerleşikleşmesine neden olmuştur. Bu alanlar, uzun bir dönem, buralarda gözlemlenen yerleşme heyecanı ve eklemlenme arzusu nedeniyle, gelişmeye açık, dinamik ve umut filizleriyle dolu alanlar olarak kabul edilmişlerdir. (Roberts; 1978).

Ancak, daha sonraları, geçen süre içinde, bu alanlardaki taleplerin, gündelik yaşamın kurulmasıyla ilgili, örneğin, daha iyi fiziksel koşulların sağlanması, yaşam kalitesininin iyileştirilmesi gibi, taleplere dönüşmesiyle birlikte, bu alanlarla kamu yönetimlerinin ilişkilerinin niteliği değişmiştir. Kamu yönetimlerinin,

parasal kaynak gerektiren, ya da yeni tür örgütlenme gerektiren, bu tür talepleri karşılamadaki yetersizliği, buralardaki gerilim eksenlerinin niteliğini de, gerilimlerin çözüm yollarını da değiştirmiştir.

Uzun bir dönem bu alanlardaki sorunları sadece "ilk yerleşmeyi hoş görme ve giderek meşrulaştırma" olarak algılayarak standart bir popülist politika uygulayan yönetimler, sonuçta, yerleşikleşmiş enformel ilişki ağlarına sahip, taleplerini ifade edebilen, ancak tüm talepleri yerine getirilemeyen, düşük yaşam standartlı kentsel alanlar yaratmaya devam etmişlerdir. Sonuçta, "yoksul mu varsıl mı" oldukları tartışmalı olan, birçok sorununu kendi içlerinde çözen, kendine özgü kural ve kurumları olan, bu kentsel alanların "ne olduğu ve ne olacağı" konusu tartışılır olmuştur.

Ancak sonuçta, bu durumun kentlerde, kentsel kurumlara ulaşma bakımından eşitsiz konumda olan konut gruplarının oluşmasına neden olduğu açıktır. Benzeri eğilimleri Ghana'da da gözlemleyen Asiama, böyle bir süreçle oluşan kentsel alanlarda oluşan kötü yaşama koşullarına işaret ederek, yoksulluk tanımının yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Asiama, bu alanlar için sorunun salt yoksulluk olmadığını ve hatta aralarından bazılarının elde ettikleri gelir nedeniyle yoksul olmayabildiğini ve bu alanlarda yaşayan bazı grupların kentin diğer kesimlerinde yaşayan, bazı orta sınıf mensuplarından, örneğin, memurlardan v.s. daha çok para kazanabildiklerini, **ancak bu alanlarda yaşayanların, bu alanların bazı kentsel hizmetlere ulaşma imkanlarının olmaması nedeniyle, "yoksul" sayılabileceklerine değinmektedir.** (Asiama: 1985).

Nitekim, bizim araştırma yaptığımız alanlarda yaşayanlar, gelir düzeyi bakımından karmaşık gruplardı, ortak gündelik yaşamlarını sürdürme ve iyileştirme isteklerini karşılamak için, zaman zaman, kendi kaynaklarını da, enformel örgütlenmelerle, devreye sokabiliyorlardı. İlk yerleşme, meşrulaşma ve ortaklaşa sorunların çözümü sırasında bu alanlarda yaşayanlar için temel gerilim ekseninin, **"yerel üstü"** kurumlar diye adlandırdığımız kentsel kurumlar ve kentsel olanaklara ulaşmaya odaklandığı gözlemlenmektedir. Bu aşamada, bu alanlarda yaşayan, göç süreci, köken ve gelir bakımından heterojen olan

gruplar arasında fazla sürtüşmenin olmadığı ve yeni yerleşilen alanlarda kurulan **"yerel"** ilişkilerin mekana aidiyet duygusuyla pekişerek, farklı nitelikteki gruplar arasındaki ilişkileri yoğunlaştırdığı da gözlemlenebilmektedir.

Bu alanlarda **"yerel"** yaşamın kurulması sırasında çözüm bekleyen sorunların çokluğu nedeniyle, kentsel sistemle eklemlenme sürecinin farklı ilişki ağlarıyla sürdürüldüğü bilinmektedir. Kentte iş bulma, konut bulma, hane halklarının ev içi yaşamlarının sürdürülmesi gibi konuların, enformel ilişkilere, akrabalık, hemşehrilik, komşuluk ve arkadaşlık gibi ilişkilere bırakıldığı bilinmektedir. Ancak, bazı konuların çözümü için formel kurumlarla ilişkiler kurulmasının zorunlu olduğu da açıktır. Kentsel yaşamın karmaşıklığına bağlı olarak, bu kurumlarla, Leeds'in de sözünü ettiği gibi, ortak yaşamın kurulmasındaki önceliğe bağlı olarak değişen nitelikte ilişkiler kurulduğu gözlemlenmektedir. (Leeds; 1994).

Araştırma yaptığımız alanda ortak yaşamla ilgili konulardan, meşrulaşma ve asgari fiziksel altyapının (yol, su elektrik, kanal v.b.) sağlanmasının, hem öncelikli, hem de ortaklaşa çözümlenecek bir konu olarak kabul edildiği gözlemlenmektedir. Nitekim, buradaki formel ve enformel liderlerin, var olan bütün ilişki ağlarını kullanarak bu konularda **"bürokratlar"** ve **"siyasilerle"** uzlaşma yollarını aradıkları ve sorunlarını çözmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. **Sonuçta, kent hukuku dışında oluşan bütün alanlarda ortaya çıkan ve kentsel sistemle eklemlenmeye dönük somut talepleri kapsayan bu tür toplumsal hareketlerin uzlaşmayla sonuçlandığını söylemek mümkündür.** Ancak, bu alanlarda ortak yaşamın kurulması, açık ya da gizli, mücadelelerle mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, bu alanlarda yaşayanlarla, kentin diğer kesimlerinde yaşayanlar arasında, kentsel kurumlara ulaşma biçimi ve dolayısıyla yaşam biçimi açısından varolan farklılıkların yerleşikleştiği açıktır.

Yerel Ortak Yaşamın Kurulması Sırasında Doğan Gerilimler:

Kent hukuku dışında gelişen alanların sorunlarının ortak ve benzer olmasına karşın, özellikle kamu kurumlarının, bu sorunların çözümünde etkili olmayışı, bu alanlara standart ve genel bir uygulama yapmayışı, bu alanlardaki **"yerel"** örgütlenmeyi öne çıkarmakta ve **"yerel"** grupların kendi aralarında yarışmasına ve dolayısıyla yeni **"yerel"** gerilim eksenlerinin doğmasına neden olmaktadır. Bu durumun oluşmasında, özellikle son dönemlerde yaşanan ekonomik ve siyasal kriz nedeniyle kamu kaynaklarında oluşan daralmaların ve **"devletin küçültülmesi"** söyleminin yarattığı etkiler de önemlidir. Son dönemlerdeki bu eğilimlerin, bazı kamusal görevlerin topluma bırakılması fikrini yaygınlaştırdığı gözlemlenmektedir. Nitekim, bu araştırma sırasında, memurların, özellikle eğitim ve sağlık alanlarında çalışanların, buralardaki sorunların çözülebileceği konusunda **"umutsuz"**, kamuya yeni görev yükleyecek öneriler yapmakta **"isteksiz"** ve bütün bu sorunların çözümünü **"topluma"** bırakma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir.

Eckstein, Mexico City'de yaptığı bir araştırmada, **"gecekondu"** alanlarının, **"umut alanlarından çöküntü alanlarına"** dönüştüğünü gözlemlemiştir. Eckstein bu durumu, bir taraftan **"gecekondu"** alanlarındaki işgal sırasında çok sıkı olan enformel ilişkilerin, yerleşikleştikçe azalması, yerel grupların diğer sorunlarını çözümlemek için içe kapanması ve diğer taraftan popülist politikaları uygulayan yönetimlerin sadece kitlesel taleplere duyarlı olması nedeniyle, kitlesel gösteriler ve dayanışma azaldıkça, buralara yatırım yapma eğilimlerinin azalmasıyla açıklamaktadır. (Eckstein: 1990)* .

---

* Eckstein'ın Mexico City üzerinde yaptığı bu araştırma, 1980 sonrası ekonomik kriz sonrasında, birçok kamusal görevin aksamasının, piyasa mekanizmasına bağımlı hale getirdiği yerleşmelere etkisini incelemekte ve bu bağlamda, merkezdeki çöküntü alanlarıyla, çevredeki gecekondu alanlarını karşılaştırmaktadır. Bu alanlarla ilgili gözlemlerinde, Eckstein, merkezdeki alanların piyasa koşullarına daha duyarlı olarak yenilendiğini, buna karşılık, çevredeki gecekondu alanlarının, eskiden kent merkezinde gözlemlenen toplumsal sorunların (uyuşturucu bağımlılığı, şiddet, hırsızlık gibi) alanı olmaya başladığını ve gittikçe çöküntü alanlarına benzediğini gözlemlemektedir.

Araştırma alanında da, kamu otoritelerinden umudu kesen grupların, sorunlarını **"yerel"** örgütlenmeler yoluyla çözmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. **Ancak bu durum, ortak yaşamın kurulmasıyla ilgili önceliklerin de "yerel" gruplarca belirlenmesine neden olmaktadır.** Bu alanlarda oluşan etkin yerel grupların, belirledikleri önceliklere ve kentsel kurumlara ulaşma olanaklarına göre değişen stratejiler uyguladığı anlaşılmaktadır. Araştırma yaptığımız alanda, **"yerel"** gruplar arasında, bu alanlarda ortak yaşamın kurulmasıyla ilgili bazı sorunlarda çözümün **"devlete"**, bazılarında **"ortaklaşa"**, bazılarında ise **"cemaate"** ait olduğu kanısının yaygın olduğu gözlemlenmektedir.

Bu alanlarda yaşayan formel ve enformel liderlerle yapılan görüşmelerde, yerel gruplarca, eğitim, sağlık gibi konuların, hem **"devlete"** ait, hem de önceliği fazla olmayan konular olarak kabul edildiği, buna karşılık, inançla ilgili konuların ise **"cemaate"** ait olarak kabul edildiği gözlemlenmiştir. Ancak, bu alanlarda, hem **"devlete"** ait olduğu düşünülen konuların, hem **"ortaklaşa"** çözümlenmesi düşünülen konuların çözümündeki yetersizlikler, birçok ortak sorunun çözümünü burada yaşayanlara bırakmıştır.

Bu durumun, bu alanlarda, daha önce sözünü ettiğimiz ve farklı **"yerel"** grupların, kentsel kurumlara ulaşmadaki eşitsiz konumundan ileri gelen, **alt gerilim eksenlerini** gündeme getirdiği gözlemlenmektedir. Bu alanlarda yaşayanların, köken, göç türü, göç deneyimi gibi, bir çok nitelikleriyle çok heterojen gruplar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, **buralarda farklı "hemşehri grupları", farklı "cemaat"ler, dolayısıyla farklı yerel gruplar oluşmuştur. Ancak, medyanın, siyasetçilerin ve kentsel kurumlarda görev yapan bürokratların, farklı hemşehri gruplarından, farklı cemaatlerden ve dolayısıyla farklı yerel gruplardan gelen taleplere, farklı mesafede olabildikleri de gözlemlenebilmektedir.**

Son dönemlerde, büyük kentlerde gözlemlenen, hemşehri gruplaşmaları, dinsel temele dayalı örgütlenmeler, Gazi Mahallesi, 1 Mayıs olayları, Cemevleri talepleri gibi gecekondu hareketlerinden farklı nitelik taşıyan yeni kentsel hareketlerin çok boyutlu temellere oturduğu açıktır. Ancak, burada, bu top-

Gazi sakinleri önyargıdan şikâyetçi

Tüm olumsuz koşullara karşın Gazi Mahallesi'nde oturmaktan mutlu olduğunu ifade eden gençler, buradan gitmeyi düşünmediklerini söylüyorlar. Spor alanları olsa orada gençlerin zaman geçirebileceklerini anlatan Tuncay Çoban, "Gazi Mahallesi'nde yaşadığımı söylediğim zaman herkes burada nasıl oturduğumu merak ediyor" diye konuşuyor. (Fotoğraf: ALPER TURGUT)

Devletin mahalleye yatırım yapmamasından yakınan mahalle sakinleri, yaşanan olaylardan sonra başka insanlar tarafından "potansiyel suçlu" gibi görüldüklerini, bunun da kendilerini huzursuz ettiğini söylüyorlar

KEREM H.GAZ / ALPER TURGUT

Gazi Mahallesi, geçen yıl 21 kişinin yaşamını yitirdiği olaylardan sonra adeta kaderine terk edildi. Aradan geçen bir buçuk yıldan sonra mahalle halkı, ilgisizlikten ve kendilerine yönelik **"ön yargıdan"** şikâyetçi. Devletin mahalleye yatırım yapmamasından yakınan mahalle sakinleri, yaşanan olaylardan sonra başka insanlar tarafından **"potansiyel suçlu"** gibi görüldüklerini, bunun da kendilerini huzursuz ettiğini söylüyorlar.

"Buraya yapılan hizmet başka ülkeye yapılıyormuş gibi görülüyor" diyerek tepkilerini dile getiren Gazi Mahallesi sakinleri, **"Gençler, iş bulamıyor. Bulsalar bile oturdukları yeri söyleyince işten çıkarılıyor. Gazi Mahallesi böyle kötü koşulları hak etmiyor"** diye konuşuyorlar.

Gazi Mahallesi Hacı Bektaş Veli Cemevi Başkanı **Hüseyin Gülen**, bölgede her yönüyle bir terk edilmişliğin yaşandığını ifade ediyor. 80 bin kişinin yaşadığı yerleşim yerinde bir bankanın bile olmamasının altını çizen Hüseyin Gülen, esnafın ekonomik sıkıntılarının en üst düzeye ulaştığını vurguluyor. Başkan Güler, işyeri sahiplerinin raflarına artık yeni mal koyamadığını belirtiyor.

Kanalizasyon borularının patlaması, altyapının olmamasının mahallede yaşanan sorunların yalnızca bir boyutu olduğunu belirten Gülen, diğer sorunları şöyle anlatıyor: **"Gaziosmanpaşa'da 15'ten fazla amatör futbol kulübü olmasına karşın, mahallemizde bir tane bile yok. Bütün yasal işlemleri yapılmasına karşın mahallemizin kötü şöhreti nedeniyle futbol kulübümüzün açılmasına izin verilmiyor. Gençlerimizin spor yapabileceği, yaşlıların dinlenebileceği bir parkımız bile yok. Gazi Mahallesi'ni kaderiyle tek başına bırakanlar utansın."**

Gazi Mahallesi'nde meydana gelen olaylardan önce, oturduklan bölgenin müteahhitlerin ilgisini çeken bir alan olduğunu kaydeden Gülen, 2 yıl öncesine kadar 2 milyar liraya alıcısı bulunan evlerin bugün 600-700 milyon liraya satılamadığını, en yüksek kiranın da 7 milyon lira olduğunu kaydediyor. Mahallenin en büyük sorunlarından birinin de, İstanbul'un değişik yerlerinde yaşamını yitiren kişilerin Gazi Mahallesi'ne gömülmesi nedeniyle yer kalmaması olduğunu belirten Gülen, bu sorunu belediye başkanına ilettiklerini, ancak henüz yanıt alamadıklarını söylüyor.

20 yıldır bu mahallede oturduğunu anlatan ve isminin açıklanmasını istemeyen B.Ç., mahallede polisin baskısını sürekli hissettiklerini anlatıyor. Hiç suçları yokken insanların geceleri evlerinden alınıp emniyet müdürlüğüne götürüldüğünü öne süren B.Ç. gençlerin bir arada toplanıp konuşmalarına bile izin verilmediğini ifade ediyor. Olaylardan sonra mahallede her şeyin değıştığını anlatan B.Ç., başından geçenleri şöyle özetliyor: **"Gazi olaylarından sonra her şey değişti. Eskiden polisle birlikte bir arada oturup çay içebiliyor, birlikte konuşuyorduk. Şimdi ilişkimiz kalmadı. Komşuluk ilişkileri de değişti. Adeta Alevi-Sünni çatışması yaratılmak isteniyor. Ben Alevi'yim. Ancak eskiden komşularımızın mevlütlerine bile giderken artık onlarla konuşmuyoruz. Geçen günlerde Şişli'den bindiğim bir taksi mahalleden içeri giremeyeceğini söyleyerek, beni Gaziosmanpaşa'da indirdi. Herkes buraya gelirken tedirgin oluyor."**

18 yaşındaki konfeksiyon işçisi **Tuncay Çoban** ve 16 yaşındaki **Yılmaz Çelik** ise geceleri saat 22.00'den sonra dışarıda dolaşamadıklarını, özellikle gençlerden gözaltına alınmayanların sayısının çok az olduğunu anlatıyor. Tüm olumsuz koşullara karşın Gazi Mahallesi'nde oturmaktan mutlu olduğunu ifade eden gençler, buradan gitmeyi düşünmediklerini gururlanarak söylüyorlar. Spor alanları olsa orada gençlerin zaman geçirebileceklerini anlatan Çoban, **"Gazi Mahallesi'nde yaşadığımı söylediğim zaman herkes burada nasıl oturduğumu merak ediyor. Burası öyle korkulacak bir yer değil"** diye konuşuyor.

lumsal hareketlerin kentsel eşitsizliklerle ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bu noktada, yeni kentsel alanlarda oluşan "yerel" grupların çok çeşitli olduğunu, bu grupların her birinin kentsel kurumlara farklı mesafede olduğunu ve dolayısıyla kentsel eşitsizliklerden kaynaklanan kentsel gerilim konularının da burada aktarılanlardan çok daha fazla olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu araştırmada ele alınan gerilim konuları, son dönemlerde gündeme sıkça gelen konular arasından seçilmiştir.

Bu araştırmada ele aldığımız gerilim eksenlerinden **birincisi,** ortak yaşamın düzenlemesiyle ilgili birçok sorunun çözülememesi nedeniyle **"cemaatlere"** bırakılan konuların artmasıyla ortaya çıkan gerilimdir. Bu gerilim, kentsel alanlarda varolan bazı **"yerel"** grupların **"cemaat"** olarak örgütlenme olanağına sahip olmalarından, buna karşılık, bazılarının bu örgütlenme olanağına sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. İkinci gerilim ekseni ise, özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan kaynaklanan Kürt göçünün 1990'lardan sonra **"gönüllü göç"** olmaktan çıkarak **"zorunlu göç"** niteliği kazanmasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü gerilim ekseni ise, bu alanlara yerleşen birinci nesilin kentsel deneyimi ile sosyalizasyon sürecini bu alanlarda geçiren çocuk ve gençlerin kentsel deneyimi arasındaki farktan doğmaktadır. Bu gerilim ekseni ise, bu araştırmada **"kuşak çatışması"** olarak adlandırılmaktadır. **Oluşum halinde olan bu üç gerilim ekseninin ortak özelliği, kent hukuku dışında oluşan alanlarda, bugüne kadar sorunlarını "ortaklaşa" ve sistemle uzlaşarak çözümlemeye çalışan, "yerel" gruplar arasında, bazı sorunların çözümü için, çeşitli eksenlerde, kendi aralarında ayrışmanın başladığını göstermeleridir.**

Burada gündeme getirilen birinci gerilim ekseni, yerel grupların, gündelik ortak yaşamlarını kurarken karşılaştıkları sorunların çözümü için gittikçe daha fazla kendi içlerine kapanmak zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır. **"Devlete"** bırakılan işlerdeki aksamalar, ortaklaşa günlük yaşamın sürdürülmesinde varolan enformel ilişkilerin çeşitli biçimlerinin yerleşikleşmesine neden olmaktadır. Örneğin, Sünnilerin yaşadığı alanlarda, **"cami"** etrafında yoğunlaşan gruplar, artık, sadece bu alanlarda yaşayanların dinsel gereksinmelerini değil, toplu-

luğun diğer gereksinmelerini de karşılayacak önemli **"yerel"** gruplar haline gelmiştir. Bu grupların ilgi alanları, çocukların sosyalizasyonu, eğitim, sosyal yardım, kültür aktarma gibi alanlara da yaygınlaştırdığı gözlemlenmektedir.

Yapılan görüşmelerden, bu alanlarda oluşan çeşitli nitelikteki **"Sünni"** örgütlenmelerin önceleri daha çok bu alanlarda yaşayan **"yaşlı Sünnilerin"** öncülüğünde ve sadece topluluğun dinsel gereksinmelerini karşılamak amacını güttüğü anlaşılmaktadır. Ancak daha sonraları, bu örgütlenmelerin, ortak yaşamın diğer alanlarına yaygınlaştığı ve neredeyse **"yeni yaşam biçimi"** arayışına dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu alanlara yerleşen Sünni grupların farklı kültür gruplarına ait oldukları ve oluşan **"yerel"** grupların birbirinden çok farklı niteliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bütün bu alanlarda, türdeş bir **"Sünni"** örgütlenmesinden söz etmek mümkün değildir.

Ancak, bu örgütlenmelerin, ortak yaşamın birçok gereksinmesinin karşılanmasında etkin olması, siyasal partilerin ve bürokrasinin de, bu grupları muhatap olarak kabul etmesinin bu ilişkileri yaygınlaştırdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bu yeni tür ilişki ağları **"yerel üstü"** kurumlarla ilişki kurmakta da yaygın olarak kullanılmaya ve bu alanlarda yaşayan Sünnileri derece derece içine almaya başlamıştır. **Bir bakıma, bu örgütlenmeler, bu alanlarda varolan kentsel eşitsizliklerin doğurduğu gerilimlerin, Sünni gruplar için "Sünnilik" kanalıyla çözümlenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, bu çözüm yolu, bir taraftan "yerel" grupların "cemaatler" olarak ayrışmasına, diğer taraftan "cemaat" olarak açıkça örgütlenme olanağından yoksun olanları yeni eşitsizliklerle karşı karşıya bırakmaktadır.**

Bu araştırma sırasında, bu süreçten en çok etkilenen ve kendilerini en çok dışlanmış hisseden grupların Aleviler olduğu gözlenmiştir. Yapılan görüşmelerde, Alevilerin, 1990'lara kadar, buralarda, **"inanç grubu"** olmaktan çok, **"hemşehri grubu"** olarak algılandıkları anlaşılmıştır. Alevilerin, bu döneme kadar, gönüllü ekonomik göç süreci içinde ve **"laik"** devlet söylemi çerçevesinde, ülkenin diğer bölgelerinden gelen gruplarla benzer koşullar içinde oldukları ve büyük ölçüde mevcut

sistem içinde kalarak sorunlarını çözdükleri anlaşılmaktadır.

Ancak, son dönemlerde yaygınlaşan Sünni cemaat örgütlenmeleri, bir taraftan bölgede yaşayan Alevileri bu yeni ilişki ağlarının dışına atmış, diğer taraftan Alevilerin, **"farklı inanç ve yaşam biçimine"** sahip olan gruplar olduklarının yeniden farkına varılmasına neden olmuştur. Son dönemlerde, Alevilerin, **"cemevleri"**yle ilgili olaylarda somutlaşan, **"inançlarını aleni olarak yaşama"** taleplerinin yaygınlaşmasında, kentsel alanlarda oluşan bu yeni yerel örgütlenme biçiminin yarattığı eşitsizliğin de önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

İkinci gerilim ekseni ise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan olaylar nedeniyle bu bölgeden gelen gönüllü göçün **"zorunlu göç"** haline dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Son dönemde, bu bölgeden, **"terör ve köy boşaltma"** nedeniyle gelenlerin, inanç, dil, yaşam biçimi, politik eğilim gibi özellikleriyle türdeş olmayan gruplar oldukları bilinmektedir. Bu göçle gelenlerin sayıları ve nitelikleri bilinmemekle birlikte, aralarında Şafi Kürtler, Alevi Kürtler, Alevi Türkler, Süryaniler gibi birbirinden farklı kültürel ve inanç kimliğine sahip olan, Doğu'daki olaylarda farklı politik tavır alan, örneğin, korucu olduğu için göç eden, ya da koruculuğu reddettiği için göç eden, farklı grupların olduğu anlaşılmaktadır. Bu grubun ortak özelliği, siyasal nedenlerle **"zorunlu göç"** yapmış olmalarıdır.

Ancak, devletin ve dolayısıyla bu alanda bulunan kurumların, siyasallaşan bu yeni göçü, **"zorunlu göç"** olarak algılamadığı ve bu grupların sorunlarının çözümünü, burada yaşıyan hemşehri dayanışmasına bırakmış olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Doğu Anadolu'dan, tüm hane halkıyla, çok sayıda çocuk, kadın ve yaşlılarıyla gelenlerin, kendilerinden önce gelen hemşehrilerinden çok farklı koşullarda göç ettikleri açıktır. Bu göçle gelen grupların, zorunlu olarak geldikleri, bu yeni ve yabancı ortamda, gündelik yaşama sorunlarının çözümünde, hemşehrilerinden yeterli destek almaları çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Bu göçle gelen gruplardan Kürtlerin, hem yaşama sorunları, hem de şehirde yaygınlaşan PKK korkusu nedeniyle artan, önyargılarla, şaibelerle ve polisle uğraşmak zorunda kaldıkları açıktır. Bu durum, bir taraftan Kürt göçünün siyasallaşmasını hızlandırmakta, diğer taraftan,

bu göçün etkilerini hemşehrilik ilişkileri dışına taşırmaktadır.

Her ne kadar, bu göç, ulusal ve uluslararası düzlemde **"Kürt"** sorunu olarak gündemde ise de, bugünün siyasal koşullan, göç edenlerin, kendi sorunlarını "Kürt" sorunu olarak açıkça ifade etmelerine imkan vermemektedir. Bu noktada, bu gruplann, kültürel kimliklerinin bir başka boyutunun, **"inanç"** grubu olarak kimliklerinin öne çıktığı ve bu kimlikleriyle yerel ilişki ağlarına girebildikleri anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde, Doğu ve Güneydoğu'dan gelen Kürtlerden Şafi olanlara, **"cami"** etrafında örgütlenen **"Sünni"** gruplarının, Alevi Kürtlere ise, **"Alevi"** gruplann yardımcı olmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, yeni gelen zorunlu göç dalgası, oluşan yeni yerel ilişki ağları içinde yerini almaya başlamıştır. Bu durumun, biraz önce açıklanan **"cemaat"** olarak örgütlenmeden doğan yeni gerilim eksenine ne tür etki yapacağını tahmin etmek oldukça zordur. Bu durumun, ilk bakışta, **"Kürt"** kimliğini geriye ittirmesi ve bu zorunlu göçün yarattığı gerilimi azaltması gibi bir etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak, diğer taraftan, Kürt göçünün, Alevi Kürtler için, **"inancın aleni olarak yaşanması"** olarak tanımlanan gerilim eksenine, **"etnik kimlik"** gibi yeni bir unsuru eklemesi ve bu ekseni çatışmacı hale getirmesi söz konusudur.

Bu noktada, "kuşak çatışması" olarak adlandırılan üçüncü gerilim ekseni gündeme gelmektedir. Bu alanlara ilk yerleşenlerin, daha çok İstanbul dışında doğup büyüdükleri, sosyalizasyon sürecini, aile, akrabalık ilişkileri gibi daha geleneksel bir çevrede geçirdikleri bilinmektedir. Bu nedenle bu kuşağın, kökene bağlı kültür aktarımı ve sosyalizasyon süreci ve kentte yaşadıkları deneyimler bakımından, buralarda yetişen çocuklarından çok farklı olduklan açıktır. Bu alanların kurulmasından yerleşikleşilmesine kadar geçen süre içinde yaşanan gerilimlerin, buralarda yetişen çocuk ve gençler üzerindeki etkileri, ayrıca araştırılması gereken önemli bir konudur. Bu alanlarda yaptığımız sınırlı gözlemler, bu alanlarda yetişen çocukların sosyalizasyonunun aile ve akrabalık ilişkileri dışında geçtiğini göstermektedir. Bu alanlarda yaşayan aileler, çocukların sosyalizasyon ve eğitim işlerini, **"devlet"**e bırakmışlardır. Ancak, **"devlet"** ise, bu görevi gittikçe daha fazla **"ailelere"** bırakma

eğilimdedir. Sonuçta, bu alanlarda yetişen çocukların sosyalizasyonu, **"sokak", "televizyon ekranı"** ve **"işyerleri"** seçeneklerinin belirlediği gözlenmektedir.

Bu alanlardaki mahallelerde, çocuk ve gençler arasında, sokaklarda dolaşan **"yaşıt gruplaşmalarının"** (peer group) yaygınlaştığı, yetişkinlerin ise, bu gruplarla ilişki kurmakta ve bunları yönlendirmekte zorlandıkları anlaşılmaktadır. Burada görev yapan eğitimciler, bu yaşıt gruplaşmaların, kökene ya da ideolojik tabana dayanmaktan çok, sokak çocuklarının oluşturduğu **"arkadaş"** gruplarına benzediğini ifade etmişlerdir. Bu alanlarda çalışan öğretmenler, bazı ailelerin, çocuklarını sokağın etkilerinden korumak için, erken yaşta çalıştırmaya başlattıklarını ve onlara **"Allah korkusunu"** yerleştirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Bu noktada, kendini **"Sünni"** olarak tanımlayan hanelerin önüne, radikalleşmiş yaşlı Sünnilerin öncülüğünde kurulan **"cami ve kuran kursları"**nın yeni bir seçenek olarak çıktığı söylenebilir. Bu kurslarda eğitim gören çocukların dini eğitimin, ebeveynlerinin aldığı dini eğitimden çok farklı olduğu açıktır. Eğitimciler, bunun yanısıra, bu alanlarda çocuklarını eğitme olanağına sahip olan ailelerin, (özellikle kız çocuğuna sahip olanların), **"Ahlaksız İstanbul"** korkusuyla, **"...ailesine, dinine, milletine faydalı..."** olması için, İmam Hatip Liselerini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Eğitimciler, bu eğilimi, radikal islamcı olmayan ailelerde bile gözlemlediklerini, bunu, son yıllarda devlet liseleri aleyhindeki yayınların ve medyadaki **"Ahlaksız İstanbul"** korkusunu yaygınlaştıran haber ve yayınların da hızlandırdığını belirtmişlerdir.

Diğer taraftan, Alevi yetişkinlerin, çocuklarının dışlanmayla karşılaşmaması için, **"Alevi"** kimliklerini öne çıkarmadan, **"laik"** eğitim sistemi içinde kalmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık, bu alanlarda yetişen Alevi çocuk ve gençlerin, kendilerini yaygınlaşan **"dini"** eğitim olanaklarından **"dışlanmış"** hissettikleri anlaşılmaktadır. Alevi gençler, son dönemlerde Sünni çevrelerce gündeme getirilen ve hayata geçirilebilen **"inancını aleni olarak yaşama"** talebinin, özellikle Sünni yaşıtları üzerindeki etkilerini çok daha kolay bir biçimde algılayabilmekte, sorgulayabilmekte ve tartışabilmektedir. Bu-

nun yanısıra, Alevi gençlerin, ebeveynlerinden farklı olarak, **"Alevi"** kimliklerini tanıma ve öne çıkarma eğiliminde olduklan, bu nedenle, kendi ailelerini, cemaatlerini ve toplumu sorguladıklan anlaşılmaktadır. Son dönemlerde, özellikle Alevilerin yoğun olarak yaşadığı alanlarda oluşan toplumsal hareketlere, çocuk ve gençlerin katılımındaki yükseklik, belki de, bu eğilimlerden kaynaklanmaktadır.

Bütün bu nedenlerle, buraya yerleşenlerle, onlann burada yetişen çocuklan arasındaki nesil farkının, bir önceki nesilden çok daha fazla olduğu söylenebilir. Bu alanlardaki kuşak farkının etkileri, kuşaklar arası gerilimi arttırabilecektir. Ancak, bu farkın bir başka boyutu, bu alanlarda bu güne kadar fazla sürtüşme çıkmadan yaşayan farklı kültür gruplannın, oluşan farklı **"cemaat"** örgütlenmelerinin etkisiyle, ikinci nesil gençler ve çocuklar arasında yaratabileceği **"yerel"** gerilimlerdir. Bu alanlann, gelecekte, bugünkünden çok farklı ilişkilerin ve gerilimlerin yaşanacağı kent parçalan haline dönüşeceği açıktır.

Özetle, bugün gelinen noktada kent hukuku dışında oluşan alanlarda oluşan ilişkiler, ilk yerleşildikleri dönemlere göre farklı nitelikler kazanma eğilimi göstermektedir. Bu aşamada, kentsel gerilimin yeni boyutlar kazandığı, ancak bu gerilimlerin her birinin nedenleri ve bu gerilimlerin çözüm yollannın birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerilimlerin bir kesimi tarihsel olarak yaşanmış olan ve **"geleneksel"** olarak alışık olduğumuz gerilim konulannndan olsa bile, kentsel sistem içindeki etkileşimler sonucu, bunlann nitelik değiştirmesi söz konusudur. Bu gerilimlerin ne yönde gelişme göstereceği ise, bundan sonra alınacak **"yerel üstü"** kararlarla, bu alanlarda gözlemlenen **"yerel"** eğilimlerin etkileşimiyle belirlenecektir. Bu eğilimlerin **"etnik"** gruplaşmaları hızlandırıp hızlandırmayacağı, daha çok bu alanın dışında alınacak siyasi ve yönetsel kararlara bağlıdır.

Göç, Kentsel Eşitsizlikler, Toplumsal Hareketler ve "Etnik" Kimliğin Oluşumu Üzerine

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinde de belirtildiği üzere, kültürel kimlik olarak da tanımlanan, **"etnik kimlik"**

kavramı, din, dil, yaşam biçimi farklılığı gibi çok farklı ögeleri içermektedir. **Etnik kimlik, ırk gibi sabit bir kategoriyi ifade etmemekte, etkileşimle oluşmakta, zamanla ve konjonktüre bağlı olarak değişebilen bir nitelik taşımaktadır.** Esas olarak, farklı kültür gruplarının etkileşimiyle oluşan **"etnik"** kimliğin, yoğun göç sürecinin yaşandığı dönemlerde ve ortamlarda belirginleştiği gözlemlenmektedir.

Yoğun, sürekli, ardıardına farklı kültürel kökene sahip olan grupların göç ettiği toplumlarda, eskiden göç edenlerle yeniler arasında yarışmanın olduğu bilinmektedir. Çeşitli toplumlarda, bu yarışmanın, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, **"sorun"** haline dönüşebildiği ve. hızlı göçün iş piyasasında rekabeti arttırdığı ve eskilerin, yenileri **"yabancı"** diye dışlıyabildiği de gözlemlenmiştir. (Olzak: 1989). Bu nedenle, son dönemlerde dünyada hızla artan, zorunlu göç ve mülteci hareketlerini inceleyen, Zolberg, Suhrke ve Aguayo, bazı etnik çatışmaların kökeninde, tarihsel bir çok etkenin yanısıra, o toplumlarda yaşanan radikal toplumsal değişmenin de olduğunu, ancak, analizlerde çoğu zaman bunun dikkate alınmadığını vurgulamaktadır. (Zolberg, Suhrke, Aguayo; 1989).

Genel olarak, gönüllü ekonomik göç sürecinin, kültürel özellikleri azaltıcı, zorunlu siyasal göçün ise kültürel özellikleri öne çıkarıcı bir ortam yarattığı bilinmektedir. Gönüllü göç sürecinde, eğer göç eden gruplar, kültürel özellikleri bakımından herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmazlarsa, göç ettikleri yerdeki gruplarla fazla bir sürtüşmeye girmeden yaşayabilmektedir. Nitekim, bu araştırma yapılan alanda da, uzun bir dönem, çok farklı bölgelerden gelen grupların, hemşehri grupları olarak örgütlenseler bile, aralarında çatışma olmadan yerleştikleri ve yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Üstelik, bu farklı kültürel kökene sahip olan grupların, yerleşirken, yerleşmeyle ilgili **"ortak sorunlarını"** çözerken ve özellikle **"yerelüstü"** kurumlarla ilişki kurarken, kendi aralarında dayanışma içinde olduklarını da dikkati çekmektedir. Hatta, bütün bu gruplar, kente, geldikleri yerdeki eski ilişkilerinden kaynaklanan sürtüşmeleri ve önyargıları taşıyan **"hafızalarıyla"** geldikleri halde, burada karşılaştıkları ortak sorunlar nedeniyle, bunları bile geri plana itebilmişlerdir. **Bu bağ-**

lamda, gecekondu hareketleri, kente göç eden farklı kökene sahip grupları, kent içinde "ortak sorun" etrafında biraraya getiren toplumsal hareketler olmuştur.

Bu alanlarda yaşayanların **"ortak sorunlar"** etrafında kurduklan dayanışma örüntülerinin, sorunlann konusuna ve konjonktüre göre değişen, çok çeşitli ve oldukça esnek ilişkiler olduğu gözlenmektedir. Bu alanlarda yaşayanlann hem kültürel kimliklerinin, hem de enformel örgütlenmelerin çeşitliliği, bu gruplann tek bir kültürel kimlik etrafında birleşmelerinden çok, sorunun niteliğine göre değişen ilişki ağlannda yeralmalanna neden olmuştur. Bu durumda, özellikle bütün çok kültürlü topluluklarda gözlemlenen kültürel kimliğin çok boyutluluğunun da önemli etkisi vardır.

Çok kültürlü toplumlarda, bireylerin çoğu zaman çok kimlikli olduklan ve bunlardan herhangi birinin bazı konjonktürde diğerinin önüne geçebildiği de bilinmektedir. Araştırmanın başlangıcında da belirtildiği üzere, Türkiye gibi çok kültürlü ve farklı kültürel kimliklerin farklı eksenlerde kesişebildiği toplumlarda, çok kimlikliğin etkileri önemli olmaktadır. Bu bağlamda, son dönemlerde, gündeme gelen **"kültürel"** kimlik ve **"etnik"** kimlik konulannın tartışılması sırasında, çok kimlikliğin ve kentte yaşanan deneyimlerin etkileri de dikkate alınmalıdır.

Daha önce de belirtildiği üzere, **"etnik grubun", "etnik kimlik"**ten farklı olarak bir başka önemli özelliği vardır ki, o da sınırlan belirgin ve endogamik gruplar oluşudur. (Andrews; 1992). Özellikle gönüllü göçün ve sistematik kültürel dışlanmanın olmadığı toplumlarda, bu çoklu kimlikleri belirleyen unsurlardan, din, dil, köken ve yaşam biçimleri konusunda birden fazla etnik kimliğin ve aidiyet duygusunun olduğu bilinmektedir. Irktan farklı olarak, etkileşimle ortaya çıkan etnik kimlik ve etnik gruplarda çoklu kimliklerin söz konusu olduğu da bilinmektedir. (Anthias; 1992). Bu nedenle, **"etnik"** grubun oluşması için, **"etnik"** kimliğin olması yeterli olmamakta, etkileşimin olması, bireyin kendini farklı görmesi kadar, başkalan tarafından da farklı görülmesine neden olacak etkinin olması gerekmektedir. Banton, **"etnik"** grubun oluşmasında, siyasal koşulların etkisine dikkati çekmekte ve grup karakterinin, grubun aidiyet duygusuyla, siyasal koşullar arasındaki etkileşimle

belirlendiğine işaret etmektedir. (Banton 1994).

Çok kültürlü bir toplum olan Türkiye'de, bütün bu konularla ilgili çok az bilgiye sahip olduğumuz açıktır. Araştırma alanına baktığımızda, uzun bir dönem, göç edenlerin kente birlikte yerleşme ve sorunlarını ortaklaşa çözmek zorunda kalmış olmalarının, bu farklı kültürel grupların, belirgin çizgilerin çizildiği etnik gruplar olarak belirginleşmesini önlediğini söylemek mümkündür. Ancak, son dönemlerde, kentleşme ve göç süreci içinde fazlaca ortaya çıkmamış olan bazı kültürel kimliklerin, yeni ilişkiler ve yeni biçimler alarak tekrar belirginleşmeye başladığı söylenebilir. Bu konuların kamuoyunda da son dönemlerde yoğun olarak tartışılmaya başlandığı açıktır. Ancak, bu konular siyasal ve yönetsel olarak uzun bir dönemdir **"tabu"** olarak kabul edildiği için, bu tartışmaların yapılması bile, gerilimi arttırabilmektedir. Bu nedenle, buradaki bir çok analizi çok kısıtlı bilgi düzeyiyle yapmak zorunda kaldığımız açıktır.

1990'lardan sonra birbirinden farklı nedenlerle gelişen bir çok süreç bu alanlarda yaşayanların çok yönlü, karmaşık ve birbiri üstüne binebilen **"etnik kimlik"**lerinin, bazı yönlerinin belirginleşmesine ve yepyeni bir biçimde yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Bunlardan **birincisi,** bu alanlarda ortak gündelik yaşamın kurulması sırasında hemşehri gruplarını aşan ve inanç gruplarını kapsayan **"cemaatlerin"** örgütlenmelerinin artması ve buralarda **"cemaatlere"** bırakılan işlerin alanının genişlemesidir. **İkincisi** ise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen olaylar nedeniyle, bugüne kadar gönüllü olan Kürt göçünün, **"zorunlu"** göç niteliğini kazanmasıdır.

Bu alanlarda, gündelik yaşamın inançla ilgili konularının **"cemaate"** bırakıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, inançla ilgili konularda, **"Sünni"** grupların cami etrafında örgütlenmeleri, mevcut yönetim sisteminin Sünniliği (özellikle Hanefiliği) neredeyse **"yarı resmi devlet dini"** (Andrews; 1992) olarak kabul etmesi nedeniyle, oldukça kolay olmuştur. **Sürekli olarak "yüzde 99'u müslüman" olduğu söylenen bu toplumda, gerek bürokratların, gerekse siyasetçilerin, kendilerini "laik" olarak kabul etseler bile, "Sünni kimlikle" gündeme gelen**

en radikal talepleri bile kolaylıkla kabul edebildikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, farklı kökene sahip kültürel grupların, inanç grubu olarak örgütlenmesine olanak vermiştir. Diğer taraftan, **"yerel üstü"** kurumların, **"Sünni kimlikle"** gelen taleplere öncelik vermesi nedeniyle, bu grupların **"yerel üstü"** kurumlarla ilişkisini arttırmıştır. Bu yeni enformel ilişki kanalı, aynı alanda yaşayan gruplardan Sünni kimliğini öne çıkaranlara, sorunlarını çözmede avantaj sağlamış ve Sünni grupların bu ilişki ağını günlük yaşamın diğer alanlarına da yaygınlaştırmalarını kolaylaştırmıştır.

Bu bağlamda, bu alanda yapılan gözlemlerden **"etnik kimlik"** (Anthias; 1992) sınırlarını çizmeye çalışma ve **"etnikçilik"** (Oommen; 1994) anlamında, etki yaratan, en belirgin gruplaşmanın **"yeni islami yaşam biçimi"** oluşturmaya çalışan gruplarda gözlemlenebildiği söylenebilir. Bütün bu çabaların, bu alanlarda, kültürel özellikleri bakımından, Sünniliği çok farklı biçimde yaşayan grupların olması ve **"yeni islami yaşam biçimi"** ile ilgili birçok alternatifin gündeme gelmesi nedeniyle, bütün Sünni grupları kapsayan, türdeş bir islami yaşam biçimi oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, belli bir inanç grubunun etrafında, gündelik yaşamı da kapsayan sınırların çizilmeye çalışılmasının çok önemli dolaylı etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. **"Sünnilik"** etrafında örgütlenme olanaklarının yaygınlaşması ve bu örgütlenme olanaklarının sağladığı bazı avantajlar, siyasal ve yönetsel olarak, **"cemaat"** olarak örgütlenme olanağına sahip olmayan başka inanç gruplarına, özellikle Alevilere, ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını yeniden hatırlatmıştır. Bu bağlamda, bu çabalar, özellikle Alevilerin, kendi **"etnik"** kimliklerini hatırlamalarını ve **"etnik"** grup olarak sınırlarını çizmeleri yönündeki eğilimlerini hızlandırmıştır.

Diğer taraftan, **"zorunlu"** göçün hem nedenlerinin, hem de sonuçlarının gönüllü göçe göre çok farklı olduğu ve **"etnik kimliklerin"** ve **"etnik grupların"** oluşma ve yerleşikleşmesiyle ilgili eğilimleri kendi içinde taşıdığı da bilinmektedir. (Zolberg, Suhrke, Aguayo; 1989). Bu bağlamda, Doğu'da yaşanan olayların ve zorunlu göç sürecinin **"Kürt"** kimliğini öne çıkardığını söylemek mümkündür. Nitekim, **"zorunlu"** göçle gelen Kürtlerin, kendilerinden önce gönüllü göçle gelmiş olan

Kürtlerden farklı olarak, kendilerini **"mülteci"** olarak hissettikleri ve **"Kürt"** kimliğini öne çıkardıklan gözlemlenmektedir. Ancak bu konuda varolan, siyasal ve yasal engeller, bu kimliklerin nasıl ifade edileceği ve nasıl yaşanacağı konusunda yeni tartışmalan gündeme getirmiştir.

Ancak, bu noktada, bir taraftan Türkiye'deki siyasal konjonktürün yarattığı politik ortam, diğer taraftan, gerek Alevi ve gerekse Kürtlerin kültürel kimliklerinin çok yönlülüğü gündeme gelmektedir. Türkiye'deki siyasal ve yönetsel sistemin, bazı kültürel kimliklerin açıkça ifade edilmesine imkan vermediği açıktır. Her ne kadar, **"ulusal"** ve **"uluslararası"** platformlarda, hem Kürt, hem de Alevi kimliklerin açıkça ifade edilebilmesiyle ilgili açık ya da gizli, uzlaşmacı ya da çatışmacı eğilimler gündemdeyse de **"yerel"** düzlemde yaşananlar bundan çok farklıdır. Bu noktada, **"yerel"** düzlemde, gündelik yaşam sorunlanyla boğuşmakta olan Alevi ve Kürt gruplann, açık çatışmaya girmekten çok, yeni uyum stratejileri geliştirmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Gönüllü göçle gelen ve kentleşme süreci içinde kentsel sistemle eklemlenmiş olan bazı Alevi ve Kürt gruplann, Türk yönetsel sistemi tarafından, göreli olarak en meşru olarak kabul edilen, ya da en az sorunla yaşayabilecekleri kimliklerini, (Türklüklerini, müslümanlıklannı ve bazı durumlarda Alevilikleri ni) öne çıkarma eğiliminde olduklan gözlenmektedir. Bu durumun, ne kadannın gönüllü, ne kadannın yönetsel ve siyasal engellerin oluşturduğu zorunlu bir uyum stratejisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, gönüllü göç alan toplumlarda benzeri eğilimlere, rastlanmakta olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle, en azından, somut olarak ayrımcılıkla karşılaşmamış olan bazı gruplann, çok kimlikliliğin bu tür avantajlarını kullanıyor olmaları mümkündür.

Örneğin, çok kültürlü toplumlara örnek olarak gösterilen, A.B.D.'de yapılan bazı araştırmalarda, çok kimlikli gruplann, kimliklerinden toplumsal konumu yüksek olanı öne çıkarma eğiliminde oldukları saptanmıştır. Bu bağlamda, Hout ve Goldstein'ın, "4.5 Milyon İrlandalı Göçmen, Nasıl 40 Milyon İrlandalı Amerikalı Oldu?" adlı makalesi farklı ülkelerden gelenlerin, aynı inanç grubuna dahil olma koşuluyla, toplumsal konumu

yüksek olan gruplarla evlenme eğiliminde olduğunu ve bunlann çocuklannın da ebeveynlerinin kimliklerinden toplumsal konumu yüksek olanı seçerek kimliklerini ifade ettiklerini saptamaktadır. (Hout and Goldstein;1994). Ancak, aynı araştırmacılar, A.B.D.'de gözlemlenen çok kimliklilik içinde bile, sınırları keskinleşmiş **"inanç"** grupları arasında, endogamik gruplann oluştuğunu ve farklı ülkelerden gelenlerin din gruplarına göre evlilik yaptıklannı ifade etmektedirler.

Bu alanda yaptığımız gözlemlerde de, zorunlu göçle yerleşen Kürtlerin, karşılaştıkları sorunlann çözümünde, açıkça **"Kürt"** kimliklerini öne çıkarmaktan çekindikleri ve bu alanlarda varolan inanç grubu bazında oluşan enformel ilişki kanallarına girme eğiliminde olduklan gözlemlenmektedir. Bu durum, Kürtlerin de, **"Sünni ve Alevi"** olarak, farklı ilişki kanallarına yönelmelerine neden olmaktadır. Bu noktada, özellikle Kürt Alevilerin konjonktürel olarak, kendilerini en çok **"dışlanmış"** hisseden grup olduklan açıktır. Özellikle, zorunlu göçle gelen Kürtlerin, ne kadannın **"Sünnileşerek"**, ya da **"Alevileşerek"**, Kürt kimliklerini unutmaya ve unutturmaya çalışacaklannı, ne kadannın Kürt kimliğini vurgulamanın, bugünkü konjonktürde, getireceği sorunlara katlanabileceğini tahmin etmek oldukça zordur.

Ancak, bu alan araştırmasında yapılan gözlemlerden, göreli olarak yerleşikleşmiş olanlann ve yetişkinlerin, daha az çatışmacı ilişki kanallannı seçme eğiliminde olduklannı, buna karşılık, gençlerin bütün bu sorunları açıkça ifade etme ve bazı haklan talep etme yanlısı olduklan anlaşılmaktadır. Nitekim, Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bazı mahallelerde bu konuda, gençler ve yaşlılar arasında bir gerilimin olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, diğer gecekondu hareketlerinden farklı olarak, Gazi mahallesi gibi kitlesel olaylarda, gençlerin katılımlannın fazlalığı dikkati çekmektedir. Bu durumun, kentte, son dönemlerde yaşanan, yeni kitlesel hareketlerde önemli etkisi olan, sorunlarla yüklü bir gerilim ekseni olduğu açıktır. Bu gerilimin nasıl çözümleneceği ise daha çok ulusal düzlemdeki siyasal ve yönetsel kararlara bağlıdır.

Sonuç ve Öneriler:

Bu araştırmanın bulgularından da izleneceği üzere, kentsel alanlarda, kentsel gerilim konusunda çok karmaşık süreçlerin gerçekleşmesi söz konusudur. Kentleşmenin evrelerine ve **"yerel üstü"** kurumların bu gruplarla ilgili algılamalarının niteliğine bağlı olarak, gerilimlerin niteliği değişikliklere uğrayabilmektedir. Kent hukuku dışında oluşan yeni yerleşmelerde, ilk yerleşmeden, yerel ortak yaşamın kurulmasına kadar değişik evrelerdeki gerilim konuları hem nitelik, hem de biçim değiştirebilmektedir. Kentsel alanlardaki tüm gerilimlerin açık çatışma olarak gözlemlenmesi söz konusu olmayabilmektedir. Bunda, özellikle, **"yerel üstü"** kurumlarla, **"yerel"** grupların ilişki biçimleri önem kazanmaktadır. Bazı gerilimler, açık çatışma boyutuna ulaşmadan enformel ilişki kanallarıyla çözümlenmekte, bazı gerilimler, açık çatışma boyutu kazandığında çözümlenebilmekte, buna karşılık, bazı gerilimler, açıkça ifade bile edilemeden **"yerel"** grupların içlerine kapanmasına neden olmaktadır.

Kentlerde, temel gerilimin, iki farklı konut grubunun oluşmasından doğduğu anlaşılmaktadır. Bu temel gerilimin doğurduğu sorunların çözümünde, kent hukuku dışında oluşan alanlarda yaşayanların bazı kazanımlar için, açık ve gizli mücadeleler yapmak zorunda kaldıkları da bilinmektedir. Diğer taraftan, bu gerilimin, esaş olarak, kentsel sistemle eklemlenme amacına dönük olduğu ve yerel gruplar arasındaki dayanışmayı arttırdığı bilinmektedir. Ancak, son dönemlerde, bu alanlardaki sorunların çözümünde önemli sorunların yaşandığı gözlenmektedir. Bunda, bu alanlar ve buralarda yaşayanlarla ilgili imajın değişmesinin, ve devletin kaynaklarının kısılmasının etkili olduğu söylenebilir.

Bu koşullar, bu alanlardaki sorunların çözümünü büyük ölçüde bu alanlarda yaşayanlara terkedilmesine, yeni ilişki ağlarının ve yeni gerilim eksenlerinin kurulmasına neden olmuştur. Son dönemlerde, bazı grupların **"cemaat"** olarak örgütlenerek, ortak gündelik yaşamlarını düzenlemeye çalıştıkları ve bu yeni kanalla **"yerel üstü"** kurumlara ulaştıkları anlaşılmaktadır. Bu eğilim, bir taraftan bazı **"yerel"** gruplara, özel-

likle **"Sünni"**lere, yeni avantajlar sağlarken, bazı grupların bu ilişki ağlarının dışında kalmasına ve yeni kentsel eşitsizliklere neden olmaktadır. Bu yeni enformel ilişki ağlarının en önemli özelliği, bu alanlarda yaşayan çeşitli gruplar arasındaki ortak sorun etrafında uzlaşmayı zedelemesidir.

Bunun yanısıra, Kürt göçünün gönüllü göç olmaktan çıkıp, zorunlu göç haline gelmesi de, bu alanlardaki gerilim eksenlerine yeni bir boyut getirmiştir. Ancak, siyasal ve yönetsel engeller nedeniyle, bu gerilim açıkça ifade edilememekte ve bu gruplar, **"yerel"** gruplar olarak, yeni uyum stratejileri geliştirme, ya da içlerine kapanma eğilimi göstermektedir. Bu nokta, konuyu, kentsel eşitsizliklerin **"etnik"** kimlik ve **"etnik"** grup oluşturması noktasına ve bu kavramlarının tartışılmasına getirmektedir. Her şeyden önce, özellikle **"etnik kimlik", "etnik grup", "çok kültürlülük",** gibi kavramların tartışılması için, bu kavramların somut toplumsal koşullar bakımından anlamı üzerine, kendi toplumumuz hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olmamız ve bunları gerçekçi olarak değerlendirmemiz gerekmektedir.

Bu bağlamda, herşeyden önce, burada ele alınan kentsel gerilim konularında yeni araştırmaların yapılması gereklidir. Ancak yine de, bu araştırmanın bulguları çerçevesinde ve benzeri süreçleri yaşamış olan toplumların deneyimlerini dikkate alarak, bazı önerilerin geliştirilmesi uygun görülmüştür :

1. Herşeyden önce, kentsel alanlarda oluşan iki farklı konut alanındaki, kentsel eşitsizliklerin giderilmesi zorunluluğu açıktır. Bunun için, sistematik ve kapsamlı, ekonomik, sosyal ve yönetsel önlemleri içeren programların geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, bu araştırmanın bulguları, medya ve kamu otoritelerinin buralardaki toplumsal hareketleri, **"polisiye"** olaylar olarak algıladığını göstermektedir. Bunun için, öncelikle, medya, kamu otoriteleri ve kentin merkezinde yaşayanların, kent hukuku dışında gelişmiş alanları, sadece, **"hazine ya da kamu alanlarının haksız gaspedilmesi"** olarak algılamasının ve bu alanlarda yaşayanları da **"gaspçı"** olarak tanımlamasının yarattığı sıkıntıların, farkına varılması gerekmektedir. Bu alanların üretilmesinde kent hukuku dışı yolların kullanılmış olmasının getirdiği sorunlarla, bu alanlarda yaşayanların **"yurttaşlık"** hak-

lannın birbirinden ayrı düşünülmesi gerekmektedir. Bu alanlardan kaynaklanan toplumsal hareketlerin kaynağında, kentsel eşitsizliklerin ve farklı kentsel yaşam ortamlarının varlığının yattığının algılanması, belki, bu sorunların çözümünde, kamu yönetimcilerince sıkça başvurulan **"polisiye"** tedbirlerin yerini, daha sorun çözücü uygulamalarının almasına yardımcı olabilecektir.

2. Kentsel alanlarda gözlemlenen **"yerel"** enformel gruplann oluşumunda, bu alanlardaki sorunlann çözümünün, gittikçe artan konularda, oralarda yaşayanlara bırakılmasının önemli etkisi vardır. Bu alanlann kent hukuku dışında gelişmiş olmaları, bu alanlarda gündelik ortak yaşamın kurulmasını zorlaştırmaktadır. Son dönemlerde, bir taraftan kamu kaynaklarında kısıtlamalar, diğer taraftan yaygınlaşan **"devletin"** küçültülmesi anlayışı, bu alanlarda yaşayanlann, hem örgütlenme, hem de kaynak temini açısından, daha da yalnız kalmalarına neden olmuştur. Diğer taraftan, yeni kurulan alanlarda yaşayanlann, kendi **"yerel"** kaynaklarını harekete geçirebilmek ve acil sorunları çözümleyebilmek için, formel örgütlenme olanaklarına sahip olmadıkları da açıktır. Bu nedenle, **"yerel"** gruplann, ortak yaşamlarını kurmak ve yerel kaynaklarını harekete geçirebilmek için enformel ilişki ağlarını kullanmaktan başka seçenekleri kalmamaktadır. Bu bağlamda, **"muhtarlık"**, **"yerel yönetim"**, yerel hizmet veren diğer kamu kuruluşları ve demek kurma gibi formel örgütlenme olanaklarında yapılacak yeniden düzenlenmelerin, bu alanlarda yaygınlaşan enformel ilişkileri azaltacağı açıktır.

3. Bu alanlarda oluşan, çeşitli inanç gruplarının **"cemaat"** türü örgütlenmelerin, topluluğun dinsel gereksinmelerinin yanısıra, günlük yaşamlarının diğer alanlarını da düzenleyici nitelik kazandığı da bilinmektedir. **"Cemaat"** türü enformel örgütlenmelerin, bu alanlarda yaşayanların karşılaştıkları sorunlara, yerel **"cemaat"**in tayin ettiği önceliklere göre değişen ölçülerde ve biçimlerde, yardımcı olmaya çalıştığı açıktır. Bu tür örgütlenmeler, özellikle, bu alanda yaşayan çocuk ve gençlerin sosyalizasyon ve eğitimlerinde etkili olmaktadır. Bu alanlarda, çocukların sosyalizasyonu, eğitimi ve sağlık gibi hizmetlerde, **"yılgınlık"** ve **"sürgün"** duygusuyla çalışan **"memur"**ların varlığı, bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Bu alanlarda yaşa-

yanların karşılaştıkları günlük ve yaşamsal sorunların çözümünde daha uzmanlaşmış kurumlara gereksinme olduğu açıktır.

4. Diğer taraftan, bu örgütlenmeler, bu alanlarda yaşayan farklı inanç grupları arasında sınırların oluşmasına da neden olmaktadır. Bu alanlarda, bütün yerel grupların, dinsel ve diğer gereksinmelerini karşılamak üzere, **"cemaat"**ler olarak örgütlenme olanağına sahip olmadıkları bilinmektedir. Bu durum da, yeni kentsel eşitsizliklerin ve yeni gerilimlerin doğmasına neden olmaktadır. Bu gerilimin çözümünün, bütün inanç gruplarına aynı örgütlenme olanağının sağlanmasından geçtiği açıktır. Ancak, bunun yanısıra, özellikle, ortak gündelik yaşamın sürdürülmesinde, **"cemaat"**ler tarafından doldurulmaya çalışılan alanın daraltılması ile ilgili kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, bu alanlarda yaşayan, farklı kökene sahip olan, ya da farklı inanç gruplarına mensup olan grupların, gündelik ortak yaşamlarıyla ilgili sorunları, birlikte çözümleyebilecekleri kurumların oluşturulması ve desteklenmesine dönük çabalar büyük önem taşımaktadır. Bunun yanısıra, farklı inanç gruplarının birbirleri hakkındaki ön yargılarını ve bilgisizliklerini giderici tedbirlerin de alınması gereklidir.

5. Kürt göçünün, gönüllü göç olmaktan çıkıp, zorunlu göç haline dönüşmesinden kaynaklanan gerilimin, esas olarak, Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan olayların sona ermesiyle çözümlenebileceği açıktır. Doğu Anadolu'dan yeni göç dalgasıyla gelenlerin, ikametgah belgesi almak, ya da çocuklarını okula kaydettirmekten, günlük yaşamlarını sürdürmeye kadar, yığınla sorunla karşılaştıkları açıktır. Bu grupların, sorunlarını ifade edememeleri, önyargıyla karşılaşmaları ve karşılarında **"emniyet teşkilatı"** dışında, muhatap bulamamaları, **"zorunlu göçün"** gerilimini daha da arttırmaktadır. Zorunlu göçün, uluslararası kurumların da gündeminde olduğu ve bu çevrelerde, bu konuda yeni kavramların ve yeni hukuksal düzenlemelerin hazırlıklarının yapıldığı bilinmektedir. Kamu yönetimince, **"zorunlu göç"**ün, gönüllü göçten farklı etki ve sonuçlar doğuran bir göç türü olduğunun algılanması, bu konuda **"polisiye"** önlemlerin dışında bazı kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

6. Kentsel eşitsizliklerin ve zorunlu göçün yarattığı kentsel

gerilimin, akrabalık, hemşehrilik, kökene ve inanç grubuna dayalı **"yerel"** enformel örgütlenmeler aracılığıyla çözülmesi ve **"yerel üstü"** kurumların bütün **"yerel"** gruplara eşit mesafede olmayışı konuyu, **"etnik kimlik"** ve **"etnik grup"** tartışmalarına getirmektedir. Ancak, başta da belirtiğimiz gibi, Türkiye'de, bu konularda, kendini açıkça ifade etme, tartışma, araştırma yapma ve dolayısıyla alternatif politikalar üretme olanakları kısıtlıdır. Bu durum, çok kültürlü ve çok kimlikli olduğu bilinen bir toplumda kültürel kimlikleri ortadan kaldırmamakta, aksine, **"yerel üstü"** kurumlarca meşru olarak kabul edilen kültürel kimlikleri öne çıkarmakta, diğerlerinin ise kendilerinin dışlanmış hissederek içe kapanmalarına neden olmaktadır. Bu noktada, bu gerilimin azaltılması için öncelikle, ulusal düzlemde, **"ulusal kimlikle", "ulusçuluğu"; "etnik kimlikle", "etnikçiliği"** ayırdeden, **"ulusal kimliği"** yurttaşlık, siyasal haklar ve görevler olarak tanımlayan, **"etnik kimliği"** ise kültürel kimlik ve çoğulculuk olarak algılayan (Safran; 1994) bir toplum olma yönünde somut politikalar üretmemiz gerektiği açıktır. Çok kültürlü toplumlarda, **"ulusal"** kimlikle, **"kültürel"** kimliğin ayırdedilmesinin ve farklı kökene ve farklı inanca sahip grupların, kendilerini ifade edebilme ve örgütlenme olanaklarının sağlanmasının gerilimi azaltıcı olduğu bilinmektedir. Ancak, bunun yanısıra, gündelik ortak yaşamın sürdürülmesiyle ilgili gereksinmelerin karşılanmasının tamamen **"yerel"** gruplara bırakılmamasının da aynı derecede önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle, **"yerel"** gruplar arasındaki gerilimin azaltılabilmesi, özellikle, kültürel ve siyasal olmayan alanlarda, **"transetnik"** ve **"interetnik"** formel kurumların ve örgütlenme olanaklarının da geliştirilmesine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Anderson B.: Hayali Cemaatler. Çev. İ. Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları. 1993.

Andrews, P. A. Türkiye'de Etnik Gruplar (çev: M. Küpüşoğlu) ANT Tümzamanlaryayıncılık. İstanbul. Aralık 1992.

Anthias, F. "Connecting Race and Ethnic Phenomena". Sociology. Vol:26. No.3. August 1992. 421-438.

An, K.: Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul . 1995.

Asiama, S.O. "The Rich Slum Dweller. A Problem of Unequal Access". International Labour Review. Vol: 124. No: 3. May-June 1985. pp:353-362.

Ayata-Güneş. A.: "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik". Toplum ve Bilim. N0:51-52. Güz 1990- Kış 1991 sayısı. s: 89-101.

B.K.S.S.H.: Gecekondu Ailelerinde Aileleraası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü. Ankara: Başbakanlık Kadın Sorunlan ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını N0:75. 1993.

Banton, M.: "Modelling Ethnic and National Relations" Ethnic and Racial Studies. Volume: 17 No: 1. January 1994.

Black,R.: "Political Refugees or Economic Migrants: Curdish and Assyrian Refugees in Greece". A European Journal of International Migration and Ethnic Relations. No: 25. 1994-5. pp: 79-110.

Castells, M.: City, Class and Power. London: MacMillan Press. 1978.

Castells, M.: The City and the Grassroots. London: Edward Arnold. 1983.

Castells,M. The Urban Question: A Marxist Approach. London: Edward Arnold: 1977.

Cohen, R. (ed.): The Cambridge Survey of World Migration. Cambridge University Press. 1995.

Cohen, R. (ed.): The Cambridge Survey of World Migration. Cambridge University Press. 1995.

Eckstein, S. :"Urbanization Revisited. Inner City Slum of Hope and Squatter Settlement of Despair". World Development, Vol: 18. N0:2. 1990. pp: 165-181.

Eisenstadt S.N. and L. Roniger: Patrons, Clients and Friends. Cambridge University Press. 1984.

Erder, S. ve K. Lordoğlu. Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması. Friedrich Ebert Vakfı Yayını. İstanbul. 1993.

Erder, S.: İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye. İletişim Yayınlan. İstanbul 1996.

Ergil, D. Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler. Yayınlanmamış Rapor. İSO. İstanbul. 1995.

Fuentes, M. and A. G. Frank; "Ten Theses on Social Movements" World Development, Vol: 17. No: 2. 1989. pp: 179-191.

Hartmann, H.: "Clash of Cultures, When and Where?: Critical Comments on a New Theory of Conflict" International Sociology. Vol: 10. No:2. June 1995. pp: 115-125.

Heper, M.: Türkiye'de Kent-Göçmeni ve Bürokratik Örgütler. Üçdal Neşriyat. İstanbul. 1983.

Hout, M. and J.R. Goldstein; "How 4.5 Million Irish Immigrants Become 40 Million Irish Americans; Demographic and Subjective Aspects of the Ethnic Composition of White Americans". American Sociological Review, 1994. Vol: 59. pp:64-82.

İnsan Hakları Derneği. Yaşadıklan Topraklardan Metropollere (İstanbul-Mersin-Bursa) Göç Eden Kürt Ailelere Yönelik Araştırma. İHD. İstanbul Şubesi Ocak 1995.

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı: Eğitim Yöneticileri ve Çalışan Çocuklar Araştırması. Yayınlanmamış Rapor. İstanbul .1995.

İstanbul Valiliği: Brifing Dosyası. 1994.

İstanbul Valiliği: Sayılarla İstanbul. İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü. 1996.

Kehl-Bodrogi, K.: "Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik". Birikim Dergisi. No: 88. Ağustos 1996. s: 52-63.

Köksal, S. Sosyal Demokrat Belediye Başkanlan ve Gecekondu. TÜSES Yayınlan. İstanbul. 1990.

Köksal, S. ve N. Kara: "1980 Sonrasında Yerel Siyasetin Örgütlenmesi.". Toplum ve Bilim. N0:48-49. Kış-Bahar 1990.

Köksal, S.: "Ticarileşen Gecekondu ve Kent Yöneticileri" Marmara Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Kıray'a Armağan Sayısı. Cilt VII. Sayı 1-2. s: 260-276.

Köksal, S.: Refah Toplumunda Getto ve Türkler. İstanbul: Tiftruk Matbaası. 1986.

Kıray, M.B.: "Az Gelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreçleri". Toplumbilim Yazılan. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlan. s: 427-439.

Keane, J: "Nations, Nationalism and Citizens in Europe" International Social Science Journal. 140. June 1994. pp: 169-184.

Keams, A. "Housing Policy, Deprivation and Space: The Case of Stress

Areas" Policy and Politics. Vol: 18. No:2. 1990. s:119-134.
Leeds, A. "Locality Power in Relation to Supralocal Power Institutions" in R.Sanjek (ed.) Anthony Leeds; Cities, Classes and the Social Order. Cornell University Press. 1994. pp: 209-231.
Mingione, E.: " Social Reproduction of the Surplus Labour Force : The Case of Southern Italy" N. Redclift and E. Mingione (eds) Beyond Employment. Basil Blackwell. 1985. pp: 14-54.
Mingione, E.: "Informalization, Restructuring and the Survival Strategies of the Working Class". International Journal of Urban and Regional Research. Vol: 7. 1983. pp: 311-338.
Mingione, E. Social Conflict and The City. St. Martin's Press. New York.1981.
Olzak, S.: "Labour Unrest, Immigration, and Ethnic Conflict in Urban America, 1880-1914". American Journal of Sociology, 1989; V:94. N:6. pp: 1303-33.
Oommen, T.K. "Contested Boundaries and Emerging Pluralism" International Sociology. Vol.10. No.3. September 1995. pp:251-268.
Oommen, T.K.; "Race, Ethnicity and Class: An Analysis of Interrelations" International Social Science Journal. No: 139. February 1994. pp:83-93.
Pahl, R.E. and C. Wallace. " Household Work Strategies in Economic Recession" in N.Redclift and E. Mingione (eds.) . Beyond Employment. Basil Blackwell. 1985. pp: 189-227.
Pahl, R.E.: "Some Remarks on Informal Work, Social Polarization and the Social Structure". International Journal of Urban and Regional Research. Vol:12.1988. pp:246-267.
Pahl, R.E.: Whose City?. London: Penguin Books. 1970.
Pakulski, J.; "Mass Social Movements and Social Class" International Sociology.Vol:8. No:2. June 1993. pp: 131-158.
PIAR-GALLUP; İstanbul'daki Genel İdare Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Araştırması. Özet Rapor. Ocak 1993.
Rex,J. and R. Moore. Race, Community and Conflict. London: Routledge and Kegan Paul. 1967.
Safran, W.: "Nonseparatist Policies Regarding Ethnic Minorities: Positive Approaches and Ambiguous Consequences" International Political Science Review. Vol: 15. No: 1.1994. pp:61-80.
Saunders, P. "Citizenship in a Liberal Society". Citizenship and Social Theory içinde. (ed.by.Bryan S. Turner.) Sage Publication.1993.pp:57-90.
Saunders, P. "Reflections on the Dual Politics Thesis: The Argument, Its Origins and Its Critics". M. Goldsmith (ed.) Urban Political Theory and the Management of Fiscal Stress. Farnborough, Hants, Gower Press. 1986.
Saunders, P."Beyond Housing Classes: The Sociological Significance of Private Property Rights of Means of Consumption". International Journal of Urban and Regional Sciences. Vol: 8. 1984. pp:202-227
Saunders,P. Social Theory and Urban Question. London; Hutchinson.1981.

Smith, D.: "Knowing Your Place: Class, Politics and Ethnicity in Chicago and Birmingham". Class and Space The Making of Urban Society. N.Thrift and P. Williams (eds) içinde. Routledge and Kegan Paul. 1987. pp: 226-305.

Steenbergen, V.B. The Condition of Citizenship. Sage Publication. 1994.

Tekeli, İ.: Kentleşme Yazıları. Turhan Kitabevi. Ankara. 1982.

Thrift,N. and P.Williams (eds);Class and Space:The Making of Urban Society. Routledge and Kegan Paul. London: New York: 1987.

Turner, B.S. "Outline of the Theory of Human Rights". Citizenship and Social Theory içinde (ed. by. B.S. Turner). Sage Publications. 1993. pp: 162-190.

Turner, B.S. Citizenship and Social Theory. Sage Publications .1993.

Turner,B.S.; "Post Modern Culture/Modern Citizens" .The Condition of Citizenship içinde (ed. by.B.V. Steenberger) Sage Publications.1994. pp:153-168.

van Bruinessen, M.:" Aslını İnkar Eden Haramzadedir". Birikim. No:88. Ağustos 1996. s: 38-51.

Waters, M.: "Succession in the Startification System: A Contribution to the Death of Class Debate". International Sociology. Vol: 9. No:3. September 1994. pp: 295-312.

Williams, P.: "Constituting Class and Gender: A Social History of the Home". Class and Space: The Making of Urban Society . N. Thrift and P. Williams (eds.) içinde. Routledge and Kegan Paul. 1987. pp: 154-204.

Williams, P. "Social Relations, Residental Segregation and the Home". in Hoggart, K. and Hofmann E. (eds.). Politics, Geography and Social Stratification. London: Croom Helm. 1986.

Zolberg, A., A. Suhrke and S. Aguayo: Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World. Oxford University Press. 1989.

32. Gün Yayınları.: Lütfen Bu Mektubu Ciddiye Alın. İstanbul 1994.

"Hızlı kentleşmenin yaşandığı yarım yüzyıl içinde kente göç edenlerin, kentte yerleşme ve kent yaşamına uyum sağlama süreçleri değişik aşamalardan geçmiştir. Gazi Mahallesi ve 1 Mayıs olaylarıyla bu süreçlerde yeni bir dönüm noktasına gelindiği düşünülmeye başlanmıştır.

Böyle bir dönüm noktasında kentin çevresindeki mahallelerde yaşanmakta olan gerilimler ve bunların zaman zaman çatışma düzeyine gelmesi, kuşkusuz Türkiye'nin dikkatle arastırması gereken bir konudur.

Uğur Mumcu'nun da arkadaşı olan Sema Erder'in bu çalışması, kentlerimizde yaşanmakta olan gerilimin tartışılması için çok iyi bir temel taşı olacaktır."

İlhan TEKELİ

ISBN 975-8084-30-5
9 789758 084302